

eksplozije, otrovi, sigurnost

TERORIZAM

Pišu i govore:

Kalinić, Perkov,
Govedić,
Maruna,
Ivanišević,
Quillen,
Đurić, Juniku,
Myers-Walls,
Beck

stranice 21-28

zarez

Boris Maruna

ISSN 1331-7970

dvojtednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 8. studenoga 2001, godište III, broj 67 • cijena 12,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

Razgovor: Pascal Bruckner

Tirani fasciniraju intelektualce

Polgar, Ivanišević

stranica 10

Močvara

Šta je, Srbi?

Karlo Nikolić

stranica 8

Arhitektura i urbanizam

Neboder ne smije pasti!

Zlatko Jurić

stranice 12-13

Razgovor

Elvira Happ

Nakon upuštanja u rizik

Trpimir Matasović

stranica 30

Film

Češkanje s Česima

Sandra Antolić

stranica 32

VIZUALNE UMJETNOSTI

mama, Nataša Petersin, Klaudio Štefančić,
Silva Kalčić, Leila Topić, Filip Mesić

zarez

Gdje je što

Info&najave

Grozdana Cvitan, Milan Pavlinović, Cecelia H. Porter, Karlo Nikolić, Ljubo Pauzin, Dušanka Profeta, 4-6

U žarištu

- Dolje lica! *Boris Beck* 3
 Za kulturu razlika *Biserka Cjetičanin* 3
 Šta je, Srbi? *Karlo Nikolić* 8
 Bombardiramo vas i hranimo *Tin Perkov* 9
 Razgovor s Pascalom Brucknerom *Nataša Polgar* i *Srećko Ivanišević* 10
 Monumentalni znanstveni pothvat *Drago Pilsel* 11
 Neboder ne smije pasti *Zlatko Jurić* 12-13
 Arhitektura sadašnjosti i budućnosti *Branka Juras* 14-15
 Jedan dan u anarhiji *Marko Strpić* 16
 Razgovor s Bertom Dragičević *Grozdana Cvitan* 17
 Ležiš, a ideš *Andrea Pisac* 18
 Fulvio Tomizza i Slovenci *Miran Košuta* 19

Svakodnevnica

- Ni kruha ni igara *Karlo Nikolić* 20
 Almanah poročne kućanice *Sandra Antolić* 20

Glazba

- Filharmonijin počasni spas *Trpimir Matasović* 29
 Cedeteka *Krešimir Čulić* 29
 Razgovor s Elvirom Happom *Trpimir Matasović* 30
 Koncert za publiku i solista *Dina Puhovski* 31

Film

- Muke po Hannibalu *Milijan Ivezić* 31
 Opet smo se češkali *Sandra Antolić* 32
 Razgovor s Matom Kukuljicom *Juraj Kukoč* 33

Kazalište

- Razgovor s Janezom Vajavcem *Dubravka Crnojević-Carić* 34-35
 In memoriam: Dalibor Foretić *Nataša Govedić* 36

Likovnost

- Malogradanski završetak *mama* 37
 Skeniranje površine i dubine *Nataša Petrešin* 37
 Obračun s prostorom *Klaudio Štefančić* 38
 Umjetnost u gostima *Silva Kalčić* i *Leila Topić* 38-39
 Šarene kutijice *Filip Mesić* 39

Kritika

- ETNOgrafija etnoGRAFIJE, i obrnuto *Lada Čale Feldman* 40
 Etno(antropo)loške fatamorgane *Tea Škokić* 41
 Vodopropusna pobjednička aura *Daša Drndić* 41
 Kosturi Sri Lanke *Andrea Pisac* 42
 Antitijela jezične kuge *Morana Čale* 43

Književnost

- Meteor je pao na zemlju *Ljubo Pauzin* 44
 Kakav dan za haiku *Silvio Lebinac* 45
 Tanka plava linija *Sonja Bennet* 46

Reagiranja

- Čuđenja Nevena Valenta *Trpimir Matasović* 46
 I Hrvatska ima svoje Ferhadije *Nenad Jovanović* 47

TEMA BROJA

- Terorist u mojem krevetu
 (priređio Boris Beck)
 Terorizam u mom oku *Pavle Kalinić* 21
 Terorizam i slučajni prolaznici *Tin Perkov* 22
 Ubijanje iza krabulje ili maske straha *Nataša Govedić* 23
 Ratni zločin u miru *Boris Beck* 23
 Razgovor s Borisom Marunom *Srećko Ivanišević* 24-25
 Pod terorističkim kišobranom *Chris Quillen* 26
 Razgovor s Nikolom Đurićem *Agata Juniku* 27
 Pazite na djecu-djeca paze na vas *Judith Myers-Walls* 28

TEATAR
EXIT

TEATAR EXIT, Ilica 208, Zagreb
 Tel. 01/ 3704 120

Program za studeni 2001.

02. 11. u 21 sat
 EVA BRAUN S. Kolditz – **PREMIJERA A.**
 Režija: Edvin Liverić / Igra: Daria Lorenci
 03. 11. u 21 sat
 EVA BRAUN S. Kolditz – **PREMIJERA B.**
 Režija: Edvin Liverić / Igra: Daria Lorenci
 04. 11. u 11 sati
DJEČJA SCENA (7 – 15 god)
 ALISA IZ KOMPJUTERA Vanja Matujec
 Režija: Matko Raguž
 Igraju: F. Šovagović, I. Boban; V. Matujec,
 D. Lorenci, F. Dijak, S. Buneta i J. rakoš
 05. 11. u 17 sati
 ALISA IZ KOMPJUTERA Vanja Matujec
 Režija: Matko Raguž
 06. 11. u 17 sati
 ALISA IZ KOMPJUTERA Vanja Matujec
 Režija: Matko Raguž
 06. 11. u 20 sati
 KOMADI N. Grosso
 Režija: Damir Munitić
 Igraju: Hrvoje Kečkeš, Franjo Dijak, Daria Lorenci
 07. 11. u 20 sati
 KOMADI N. Grosso
 Režija: Damir Munitić
 Igraju: Hrvoje Kečkeš, Franjo Dijak, Daria Lorenci
 09. 11. u 20 sati
 KOMADI N. Grosso
 Režija: Damir Munitić
 Igraju: Hrvoje Kečkeš, Franjo Dijak, Daria Lorenci
 10. 11. u 20 sati
 EVA BRAUN S. Kolditz
 Režija: Edvin Liverić / Igra: Daria Lorenci
 11. 11. u 11 sati
 ALISA IZ KOMPJUTERA Vanja Matujec
 Režija: Matko Raguž
 15. 11. u 11 sati
 TALA i Teatar EXIT u suradnji – **Dječja scena**
 BALONI – plesna predstava za djecu
 Gostovanje u Domu za napuštenu djecu u Nazorovoj
 15. 11. u 18 sati
 RADIONICA KULTURALNE KONFRONTACIJE
 Javna izvedba
 16. 11. u 21 sati
 EVA BRAUN S. Kolditz
 Režija: Edvin Liverić / Igra: Daria Lorenci
 17. 11. u 21 sati
 EVA BRAUN S. Kolditz
 Režija: Edvin Liverić / Igra: Daria Lorenci
 18. 11. u 11 sati
DJEČJA SCENA (7 – 15 god)
 ALISA IZ KOMPJUTERA Vanja Matujec
 Režija: Matko Raguž
 18. 11. u 20 sati
 CABARes CABARei Zijaha A. Sokolovića
 19. 11. u 10 sati
DJEČJA SCENA (7 – 15 god)
 ALISA IZ KOMPJUTERA Vanja Matujec
 Režija: Matko Raguž
 21. 11. u 11 sati
 TALA i Teatar EXIT u suradnji
DJEČJA SCENA
 BALONI – plesna predstava (3-8 godina)
 22. 11. u 20 sati
 KOMADI N. Grosso
 Režija Damir Munitić
 Igraju: Hrvoje Kečkeš, Franjo Dijak, Daria Lorenci
 23. 11. u 20 sati
 KOMADI N. Grosso
 Režija Damir Munitić
 Igraju: Hrvoje Kečkeš, Franjo Dijak, Daria Lorenci
 24. 11. u 20 sati
 CABARes CABARei Zijaha A. Sokolovića
 25. 11. u 11 sati
 MAGIC in EXIT – Luka vidović
 Dnevnik jednog mađioničara
 26. 11. u 11 sati
 MAGIC in EXIT – Luka vidović
 Dnevnik jednog mađioničara
 29. 11. u 20 sati
 KOMADI N. Grosso
 Režija Damir Munitić
 Igraju: Hrvoje Kečkeš, Franjo Dijak, Daria Lorenci
 30. 11. u 20 sati
 KOMADI N. Grosso
 Režija Damir Munitić
 Igraju: Hrvoje Kečkeš, Franjo Dijak, Daria Lorenci

Blagajna: svaki dan osim nedjelje i ponedjeljka
 od 16.30 – 20 sati
 Teatar EXIT zadržava pravo izmjene

Profesore III. osječke gimnazije op-ljačkao je njihov vlastiti ravnatelj. Pa što? Zar nisu radnike orobili menadžeri, zar nisu vojnike pokrali generali, gledatelje opelješili direktori HTV-a, pacijente i umirovljenike zakinuli zdravstveni i mirovinski fondovi, stranačke aktiviste orobili stranački čelnici, navijače ogulili treneri i igrači, a biračima ispraznili džepove ministri, premijeri i predsjednici? Nije li nam svima i ne treba li nam svima biti isto?

Da, svi su znali

Moju je maštu fasciniralo to što su profesori svaki dan sjedili zajedno u zbornici, mimoilazili se na gimnazijskim hodnicima i sretali na gradskim ulicama, što su dijelili učenike, poziv, plan i program, a ipak nitko nije kolegi i kolegici rekao da ne prihvaća ravnateljovu ponudu da mu bude jamcem. Šteta: da su profesori međusobno razgovarali, otkrilo bi se da ravnatelj već ima dva, četiri ili deset jamaca, da je nemoguće otplaćivati toliki novac od plaće, da je sumnjivo što ima toliko kredita i da je još sumnjivije što traži sve nove i nove jamce. Ali, profesori nisu razgovarali; s poslom su prihvaćali i da šefu budu žiranti i nisu upozoravali pridošlice na zamku koja ih čeka. I svi su zajedno, u toj uroti šutnje, potonuli: ravnatelj je otpušten, njegova je imovina pod hipotekom, dvadesetero profesora zaduženo je i preko groba.

Profesori su u našoj močvari tek plan-ton na kojem parazitiraju mnogo veće ribe. Na priču oko elitne gimnazije (koju su pohađali dva nobelovca, Lavoslav Ružička i Vladimir Prelog) nadovezuju se i razni drugi kriminalci. Ne moram ništa

znati ni o Osijeku ni o ravnatelju da bih znao da je krivotvorio potvrde o plaćama svojih jamaca kako bi mogao dići što veći kredit; kako je to naivno jer i općinari i javni bilježnici znaju kolika profesorska plaća može biti, a kolika ne; kako su banke znale da je digao kredite u još deset-petnaest drugih banaka pa su ga ipak kreditirale; kako je na svoju kuću digao ba-

noćna mora; ima ga u Hrvatskom zavodu za zdravstveno osiguranje koje je liječnicima opće prakse toliko smanjilo glavarinu da hrvatski pacijenti danas samo misle da imaju zdravstveno osiguranje. Ali o tome moraju progovoriti liječnici, profesori i radnici: nitko to ne može učiniti umjesto njih. Samo oni znaju imena, datume, novčane iznose, veze,

ništa dogodilo.

Neka se ne ljute svi koji su dobili batina u Močvari: Močvari već duže stižu prijetnje, Močvara već duže traži policijsku zaštitu. Svi stanovnici Močvare (one na savskom nasipu i one smještene između Mađarske, Italije, Bosne i Slovenije), mogli su već shvatiti da im je pametnije oznojiti se u kojoj teretani i pokazati nasilnicima da batina ima dva kraja, nego računati na policiju, zauzetu pisanjem kazni za pogrešno parkiranje. A ako slabije stoje s autorskim mišićima, nema problema: slobodno neka se obrate nama. S neizmjernim ćemo zadovoljstvom osvijetliti uhodu u mraku, skinuti masku s lica, ili, uostalom, i samo lice.

Terorizam i susjedi Dolje lica!

Nobelova nagrada za šutnju krasna je stvar, ali dodjeljuje se isključivo posmrtno

Boris Beck

rem nekoliko hipoteka jer se i to može ako imate u sudskim registrima čovjeka koji vam neće upisati hipoteku u teretni list; kako je sve to znao onaj iz Ministarstva školstva koji ga je imenovao; kako je to znala, u krajnjoj liniji, i policija, jer Osijek ipak nije baš tako veliki grad.

Da, svi su znali. Godinama. I šutjeli.

Vi ste to samo mislili

U potrazi za terorizmom ne trebamo potegnuti do Afganistana; ima ga u zbornicama. Ima ga na zagrebačkom Jankomiru, gdje su radnici jedne tvornice pokušali popušiti otkaze da bi se ondje sagradili inozemni shopping centri i skladišta za državne robne rezerve; ima ga na pulskoj Pedagoškoj akademiji na koju je postavljen profesor zahvaljujući privatnim vezama i čiji će ispiti biti čista

konzekvence i od kojega je političara kumče u sve umiješano. I ako oni kažu da se nije ništa dogodilo – e, pa, nije se

Nobelova nagrada za šutnju

I ležim ja tako u krevetu i mislim si koga su to bijesa podučavali djecu u toj gimnaziji, u gimnaziji u kojoj je nekad šarao po klupi Dobriša Cesarić, a sada se može podičiti s Vesnom Škare-Ožbolt, Zlatkom Kramarićem, Vladimirom Šeksom i Davorom Šukerom kao svojim proizvodima. I zaspim ja tako, i nešto me probudi usred noći. Ustanem se ja tako i vidim: oko susjedove kuće motaju se neki ljudi u crnom, ostavljaju po uglovima neke pakete i razvlače žice, sve bez riječi i na prstima. "Baš dobro da sam se probudio," pomislim ja, "taman ću stići lijepo pootvarati sve svoje prozore da mi od eksplozije ne popucaju stakla."

Bio je to ipak samo lijepi san. Onima koji su susjedi meni, i ja sam samo susjed. Veseljaci s trotilom i žicama pohodit će i mene, prije ili poslije. Nobelova nagrada za šutnju krasna je stvar, ali dodjeljuje se isključivo posmrtno. ■

www.zarez.hr

Jesmo li zapamtili lekcije dvadesetog stoljeća? Tim je riječima započeo svoj govor francuski predsjednik Jacques Chirac na otvaranju 31. zasjedanja Glavne skupštine UNESCO-a, koje je održano od 15. listopada do 3. studenog 2001. godine u Parizu. To je pitanje bilo utkano u niz kasnijih rasprava, koje je povezivao jedinstven odgovor – potreba poštivanja, razmjene, dijaloga svih kultura.

Izazovi u doba globalizacije

U petodnevnom radu Komisije za kulturu istaknuti su novi izazovi pred kojima je svjetska zajednica u doba globalizacije. Opća potpora dana je Srednjoročnoj strategiji za 2002-2007. godinu – *UNESCO-ov doprinos miru i humanom razvoju u procesu globalizacije putem obrazovanja, znanosti, kulture i komunikacija*, te dvjema glavnim, transverzalnim temama, *iskorjenjivanje siromaštva i doprinos novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija razvoju obrazovanja, znanosti i kulture i izgradnji društva znanja*. Kao osnovni strateški ciljevi u kulturnoj domeni istaknuti su poticanje izrade i primjene normativnih instrumenata, zaštita kulturne različitosti i jačanje pluralizma i dijaloga kultura i civilizacija, te bolje povezivanje kulture i razvoja unapređenjem i razdoblom znanja.

Sudionici su u raspravama isticali važnost interdisciplinarnog i intersektorskog pristupa u Strategiji, kojim kultura ne ostaje "izolirana", već je čvrsto povezana s ostalim razvojnim sektorima (upravo dok je jedan sudionik o tome govorio, dijeljena je vrijedna brošura *Obrazovanje i kulturna različitost* koja sadrži specifične obrazovne akcije vezane uz kulturnu različitost). Mnogi su naglasili dinamičan karakter ukupnoga strateškog programa. Pu-

na potpora dana je kulturnom (neki su precizirali: konstruktivnom) pluralizmu. Od *Globalne alijsane za kulturnu različitost* očekuje se da će poticati praktične aktivnosti na temelju partnerstva (radi prevladavanja jaza Sjever – Jug), osobito u pogledu utjecaja kulturnih industrija na nacionalne identitete. Istaknuta su, zatim, pitanja nedovoljne (informatičke i druge) izobrazbe, ugroženih jezika koji su na putu nestanka, što zahtijeva globalni, integralni pristup problemu, senzibilizacije mladih, te načini sprječavanja sukoba ili pomoći u njihovu rješavanju. Turizam i

velik broj stručnjaka, njemu je bio posvećen i Okrugli stol ministara kulture održan u prosincu prošle godine u sjedištu UNESCO-a (o čemu je *Zarez* tada pisao). Dostojanstvo kultura i njihov međusobni dijalog, a time i uzajamno bogaćenje novim spoznajama i vrijednostima, tolerancija i suradnja, najbolji su ulog međunarodnog mira i sigurnosti. Različitost se razumijeva kao faktor uključivanja ("garant socijalne kohezije i mira"), a ne odvajanja. Shvatiti, poštivati, poticati različitost u isto vrijeme kao i "volju živjeti zajedno" čini srž Deklaracije. Ona obuhvaća poglavlja

novi međunarodni standardizirajući instrument za očuvanje nematerijalne kulturne baštine. Zanimljiva su bila izlaganja o starim zanatima i njihovu povezivanju s dizajnom, što im daje novu vrijednosnu dimenziju.

Važnost kulturnih politika za razvoj

Veći broj sudionika naglasio je važnost kulturnih politika i baza podataka o kulturnim politikama. Latinoameričke zemlje predložile su osnivanje foruma ministara za kulturne politike. Mnoge zemlje posjeduju UNESCO-ove katedre za kulturne politike za razvoj ili opservatorije za kulturne politike, npr. u Europi, Latinskoj Americi, a nedavno je osnovan i Kanadski opservatorij za kulturne politike. Stvara se nova mreža opservatorija koja će omogućiti ne samo razmjenu informacija i iskustava, već i poticati komparativne studije u tom području i, kako je naglašeno, imati i obrazovnu ulogu. Možda je vrijeme da se takav opservatorij osnuje i u Hrvatskoj, neovisno o državnom proračunu, koji bi se financirao projektnim pristupom i koji bi, za početak, mogao koristiti baze podataka o kulturnim politikama koje već u nas postoje. Korisnik mreža i Interneta, tog "izvanrednog instrumenta međusobnog upoznavanja i dijaloga", bili su tema sudionika, ali su mnogi upozorili na potrebu etičke (i tehničke) regulacije, s obzirom na autorska prava, kao i utjecaj novih tehnologija na kulturne identitete.

Ovo zasjedanje izrazilo je nove, dinamične pristupe izazovima u kulturi, obrazovanju i znanosti. Dodamo li tome reformu UNESCO-a, koja se na vrlo koherentan način provodi u posljednje dvije godine, evidentno je da UNESCO ima veliku šansu da ojača svoju korisnost i efikasnost za dobrobit svih zemalja svijeta. ■

Kulturna politika Za kulturu razlika

Zasjedanje Glavne skupštine UNESCO-a izrazilo je nove, dinamične, pristupe izazovima u kulturi, obrazovanju i znanosti

Biserka Cvjetičanin

kultura također su razmatrani s aspekta očuvanja kulturne baštine i evidentne potrebe za izradom njihove strategije.

Strategiju odlikuju inovativni pristupi mnogim problemima, a na samim zemljama-članicama ostaje da ih u najvećoj mogućoj mjeri primijene za razvoj i suradnju.

Opća deklaracija o kulturnoj različitosti

U sklopu rasprava o dvogodišnjem programu i budžetu 2002-2003. godine – programsko područje kulture, svakako je najvažnije jednoglasno i uz aklamaciju prihvaćanje *Opće deklaracije o kulturnoj različitosti*. Na tom, kako su ga mnogi nazvali, povijesnom dokumentu radio je

Identitet, različitost i pluralizam, Kulturna različitost i prava čovjeka, Kulturna različitost i kreativnost, Kulturna različitost i međunarodna solidarnost te Uloga UNESCO-a. Deklaracija inzistira na dinamičnom karakteru kulture i povezuje sve programe. Na nju se nadovezuje Akcijski plan za implementaciju Deklaracije. Možda je ova Deklaracija prvi korak prema konvenciji o kulturnoj različitosti.

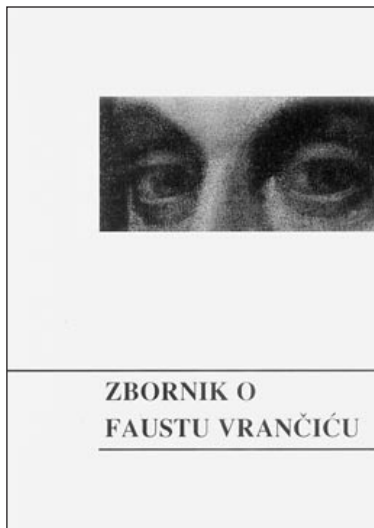
Prihvaćena je Konvencija o zaštiti podzemne baštine na kojoj su tijekom četiri godine aktivno sudjelovali hrvatski stručnjaci za podvodnu baštinu. Raspravljalo se o novom pravnom instrumentu u pogledu kriminalnih djela protiv zajedničke baštine čovječanstva, a pripremljen je i

Svijest o sebi

Zbornik o Faustu Vrančiću, urednik Vilim Lakić, Gradska knjižnica Juraj Šižgorić, Šibenik, 2001. ISBN 953-6163-62-4

Grozdana Cvitan

Prema onodobnim običajima, Faust Vrančić (1551. - 1617.) sastavljaču oporuku sastavio je i vlastiti epitaf koji se i danas (iako slabo čitljiv) nalazi na njegovu grobu u crkvi Svete Marije u Prvić Luci, a kojim sebe predstavlja za vječnost kao čovjeka koji se "bavio logikom (filozofijom), tehničkim dostignućima i poviješću naroda". Tumačenje

epitafa kao i komentar uz popis Vrančićevih djela, koja prema oporuci trebaju biti s njim u lijesu, pripada Valentinu Putanecu u Zborniku o Faustu Vrančiću. Putanec je i autor tumačenja Vrančićeva pseudonima-kriptograma Yustus Verax Sicenus na njegovim djelima iz logike i etike iz 1608. i 1610. godine. Onodobno i onodobno čitanje Vrančića kroz njegova djela, ali i politička i religijska nastojanja, njegov odnos, primjerice, prema arhitekturi (Kruno Prijatelj) kroz *Machinae novae*, tehničkoj terminologiji (Vladimir Muljević), medicini (Vladimir Dugački) kroz *Dikcionar*, *Dikcionar* kroz utjecaje i uzore (Emese Fazekas) neke su od tema predstavljenih na međunarodnom skupu, koji je u povodu 400. obljetnice objavljivanja

Vrančićeva petojezičnog rječnika održan u Šibeniku 1995. godine.

Tema istraživanja su i odnosi Hrvata i Mađara u zajedničkoj državi, njihovo sudioništvo u borbama protiv Turaka, njihov položaj u monarhiji i odnos prema Habsburgovcima te uloga Fausta Vrančića u politici i ratovima, u onodobnim crkvenim previranjima, posebice u zalaganju da se naglo prošireni protestantizam (posebice u Mađarskoj) ne odrazi negativno na obrambenu moć austrijskog carstva.

Autori istraživanja i sami postavljaju daljnja pitanja koja će tek trebati istražiti kad su u pitanju djela i život Fausta Vrančića, a ostalo je neodgovoreno i komu pripadaju bakrorezi iz *Machinae novae*, jer je pobijena mogućnost da bi, zbog prerane smrti i nekih nes-

pretnosti u radu, njihov autor bio Natal Bonifačić (1538. - 1592.), šibenski bakrorezac i kartograf. Ipak, bio je to netko blizak Šibeniku jer su, primjerice, portali Vrančićevih crteža i danas dio šibenske arhitektonske baštine.

Tom prigodom prezentirana istraživanja mahom hrvatskih i mađarskih autora o značenju i nedovoljno istraženim dijelovima opusa hrvatskoga humanističkog autora, koji je pripadao jednoj od stvaralački najznamenitijih obitelji povijesnog Šibenika te o nekim drugim članovima obitelji Vrančić i njihovim udjelima u umjetnosti, znanosti i unapređenju života u gradu, tekstove sabire Zbornik o Faustu Vrančiću, a njegovo nedavno pojavljivanje ujedno se poklopilo s 450. obljetnicom Faustova rođenja. ☒

svijeta koja prelazi preko svih ploha, pozadina i razina, koja se kao lišće nekih prošlih vremena

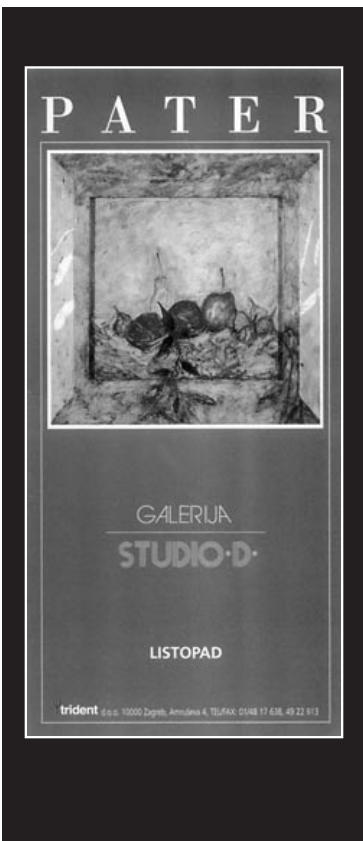
Svjetlo preko okvira

Milan Pavlinović

Sredinom listopada u Galeriji Studio D otvorena je izložba slika i dvaju objekata Rudija Patera. Autor je svoje svjetlosne kompozicije prividnog mira i ovaj put širio preko rubova slike, preko okvira u daljinu do koje dopire i svjetlost i nemir koji svatko otkriva po osobnom izboru.

Njegov je svijet više od snova, a koliko je više od stvarnosti zavisi od optimizma promatrača da uroni u nemire koje Rudi Pater nudi u prividu svijeta koji se naginje, leluja, koji izaziva bojom, ali ne i živim objektima. Ako ne shvatimo kao živost strukturu

uvezuje u stvarnost i nastavlja put u budućnost. Pater je i dalje sjetan u svjetlosti i dopadljiv u snu, a njegov svijet za razliku od mnogih suvremenih autora pokazuje kako mijena, prolaznost, nemir i neka potrošena živost mogu biti itekako ozračeni svjetlom i živim bojama. Podsjeća to na onu poslovicu o putu u pakao popločanom dobrim namjerama. O tome zašto u svjetlosti i živahnoj paleti najčešće ne inzistiramo na tim elementima drugo je pitanje kulture koja ima svoje ponešto drukčije običaje. Pod naslovom *Amalgam sretnog prisjećanja* izložbu je poetskim tekstom popratio Luko Paljetak, a otvorio Tonko Maroević. ☒

programa "Rotterdam i Porto - europski gradovi kulture 2001", povjereno predstavljanje suvremene nizozemske umjetnosti u

Multikultura predstavlja Nizozemsku

Milan Pavlinović

U četvrtak, 8. studenog 2001., Multikultura predstavlja program "Nizozemska" u sklopu ciklusa bivših kolonijalnih sila. Program će se održati u Teatru &TD, s početkom u 19 sati. Program će se sastojati od:

- predavanja "Kolonijalna prošlost i društvene različitosti u Nizozemskoj" (dr. Alexander Buczynski, Hrvatski institut za povijest)
- izlaganja "Propitivanje nizozemskog identiteta u suvremenoj umjetnosti" (Valentijn Byvanck i Tanja Elstgeest, Centar za suvremenu umjetnost Witte de With iz Rotterdama)
- izložbe "Nizozemska arhitektura" (Platforma 9.81)
- koncerta skupine De Kift, koja povezuje glazbu, kazalište i književnost, iz Koog aan de Zaan
- degustacije nizozemske hrane i pića

Centar za suvremenu umjetnost Witte de With jedna je od najuglednijih institucija suvremene umjetnosti koja je predstavila Nizozemsku u nizu zemalja. Ove mu je godine, u sklopu

gradu Portu kroz organizaciju izložbe *The People's Art*.

Glavni selektor Documente (uz Venecijansko bijenale najznačajnija manifestacija suvremene umjetnosti u svijetu), Okwoi Enwezor, smatra Witte de With jednim od tri najbolja svjetska muzeja (uz Muzej moderne umjetnosti u New Yorku i Muzej suvremene umjetnosti u Barceloni).

Kabaretsku skupinu De Kift čini šest glazbenika, kostimograf, majstor tona i majstor rasvjete, a okupili su se 1988. godine. Do sada su snimili šest albuma, a prema "Vlaskoorts", kojeg će većim dijelom izvoditi u Hrvatskoj, snimljen je i film "De Ijezeren Hond" (kombinacija filma, glazbe i živog kazališta). De Kift uglazbljuje prozne tekstove, a za "Vlaskoorts" su preuzeli fragmente djela Venedikta Jerofejeva, Jana Arends, Wolfganga Borcherta, Flannery O'Connor i Wernera Schwaba.

Program se održava u tri grada u Hrvatskoj: Zagreb (8. studenoga 2001., Teatar &TD), Rijeka (9. studenoga 2001., Filodramatica) i Sisak (10. studenoga 2001., Gradski muzej Sisak i Dom kulture KKV). ☒

s druge strane. Večer je otvorio Mozartovom Fantazijom, K. 475 te sonatom, K. 457. Oba su djela u c-

Uspjeh hrvatskoga pijanista

Cecelia H. Porter

Mladi hrvatski pijanist Srđan Filip Čaldarović na dobrom je putu da ostvari sjajnu karijeru. Njegov recital pred prepunom dvoranom u Austrijskoj ambasadi u Washingtonu, održan 28. rujna, otkrio je vrhunsko umijeće u spajanju introspektivnog pristupa i rafiniranog osjećaja za fraziranje. Čaldarović je trenutačno asistent na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, gdje je i diplomirao. Također je studirao i na Sveučilištu Indiana u Sjedinjenim Državama. Među njegove učitelje ubrajaju se V. Krpan, E. Timakin, J. Roše, R. Kehrler i drugi. Osim toga, Čaldarović predaje na glazbenoj školi Sveučilišta u Miamiu i čest je izvođač solističke i komorne glazbe.

Čaldarovićev program koncerta u Washingtonu bio je pomno izabran, uspostavljajući osjetljivu ravnotežu između dvije Mozartove kompozicije s jedne strane i djela Borisa Papandopula, Chopina, Ernesta Lecuone i Alberta Ginastere,

molu, upravo u onom ključu kojim se Mozart poslužio pišući neka od svojih glavnih djela (Piano Concerto, K. 491; Maurische Trauermusik, K. 479a; Misa, K. 417a). Čaldarović je izvanredno prenio osjećaj tragedije i sjete kojima je bio obuzet kompozitor dok je stvarao ta djela. Promišljenim i smjelim pristupom ovom klasiku, pijanist je pažljivo artikulirao Mozartov dramatski koncept svake fraze, a one prožete su osjećajem neminovnosti i prijetnje. Čaldarović je ostao apsolutno vjeran Mozartovim ugrađenim stankama između fraza. Međutim, ti bi se prekidi malo bolje premostili da je pijanist našao načina da produži trajanje završetaka fraza u tišinu odmora, čuvajući time kontinuitet između ideja i sugerirajući jedinstvenu rezonanciju najistančanijih Bösendorferovih glasovira. *Scherzo fantastico* Borisa Papandopula (1906.-1991.) predstavlja zaigrani izlet u sonorne efekte koji se, primjerice, stvaraju u sudaranju dvaju registara ili u različitim mogućnostima prstometa.

Čaldarovićeva izvedba Chopinove Poloneze u As-duru, opus 53, bila je uzor briljantne tehnike sjedinjene s mladenačkim žarom i čarolijom. Nakon stanke uslijedila su dva latinoamerička skladatelja. Ernesto Lecuona (1896.-1963.) predstavljen je santom *Andaluzija* koja je bila jako popularna u Americi tijekom četrdesetih godina i danas ponovno oživljuje zahvaljujući sve većem broju doseljenih Hispano-Amerikanaca. Taj kubanski kompozitor i dirigent plesnih orkestara stekao je ljubitelje zahvaljujući uglavnom svojoj sklonosti afro-kubanskim ritmovima koje je Čaldarović prožimao demonskom energijom. Američko ludovanje za španjolskom i južnoameričkom glazbom sredinom 20. stoljeća protezalo se i na druge afro-iberske muzičke stilove. Tih je godina argentinski kompozitor Alberto Ginastera (1916.-1983.) stekao slavu plesnim skladbama *Danzas* koje su se često izvodile u Americi sve do prije tridesetak godina. Čaldarović je rasvijetlio tu eklektičnu smjesu neoklasičnog i latinskog elementa. Njihovo metričko isprepletanje nijednom se nije zagubilo u uzbuđljivoj umjetnikovoj izvedbi. Ovaj izvanredni mladi umjetnik stoji na pragu blistave karijere. ☒

(Washington post, listopad, 2001.)

nici u Ljubljani, dr. sc. Josip Stipanov, ravnatelj Nacionalne i sveučilišne knjižnice Zagreb,

Gradska knjižnica Rijeka

Pozivamo Vas da nam se pridružite na Okruglom stolu "Knjižnicama treba prostor - kakav i zašto", 14. studenoga 2001. u 10 sati u Gradskoj vijećnici, Rijeka, Korzo 16.

Uvodni govornici: dr. sc. Silva Novljan, savjetnica za narodne i školske knjižnice u Narodnoj in univerzitetnoj knjiž-

Rajko Slokar, bivši ravnatelj Goriške knjižnice Franceta Bevka, Viljem Leban, ravnatelj Knjižnice Cirila Kosmača, Tolmin, Marinko Ilinčić, ravnatelj Narodne knjižnice "Petar Preradović", Bjelovar, Ivan Pehar, ravnatelj Gradske knjižnice Zadar. Moderator: Marija Šegota-Novak, ravnateljica Gradske knjižnice Rijeka. ☒

najav

Deset godina Ive Pilara

Milan Pavlinović

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 26. studenog obilježava deset godina postojanja, kojim povodom djelatnici organiziraju niz manifestacija. Dana 10. i 11. studenoga organizira se četvrti znanstveni skup *Vukovar 91 – deset godina poslije*. Skup će se sastojati od dva dijela. U subotu, 14. studenog, od 10 do 14 sati u Europskom domu (Jurišićeva 1) održat će se izlaganja na kojima će sudjelovati, osim znanstvenika Instituta, i fra Bonaventura Duda, Martin Bell, Janusz Bugajski i Ruža Marić. Drugi dio skupa o jednom od najtragičnijih događaja posljednjeg rata obilježiti će nedjeljni posjet sudionika "gradu heroju". U četvrtak, 22. studenog, bit će predstavljena nova izdanja zbornika i časopisa, a 26. studenog, na dan Instituta, prvi svezak *Prinosa za proučavanje života i djela Ive Pilara*. Također, tijekom cijele manifestacije otvorena je izložba u prostorijama Instituta o dosadašnjem desetogodišnjem radu i djelovanju. ☒

INFO

LLINKT! PLES I DRUGI MEDIJI

U Galeriji Klovičevi dvori – GRADEC, Katarinin trg 5, u nedjelju 11. studenog u 19.30 i 21.30 LLINKT! reprizno izvodi događanje PLES I DRUGI MEDIJI. Ovaj LLINKT! projekt uspostavlja interakciju plesa i video umjetnosti, kompjutorske animacije, različitih zvučnih konteksta, rituala i slikarstva.

Autorice/koreografkinje: Aleksandra Janeva, Katja Šimunić, Iva Nerina Gattin, Ljiljana Zagorac i slikarica Jelena Raguž uz glazbenu suradnju Ivana Šarara, video Olivera Imfelda, kompjutersku animaciju Nevena Kovačića i plesačku suradnju Andreje Široki (ZPA) i Selme Banich u pet zasebnih cjelina istražuju liminalnost plesne i drugih umjetnosti, suvremenog plesno-prostornog zapisa i drugih medija. Više informacija o LLINKT! plesnom projektu na www.llinkt.hr. ☒

Foto: Lala Raščić

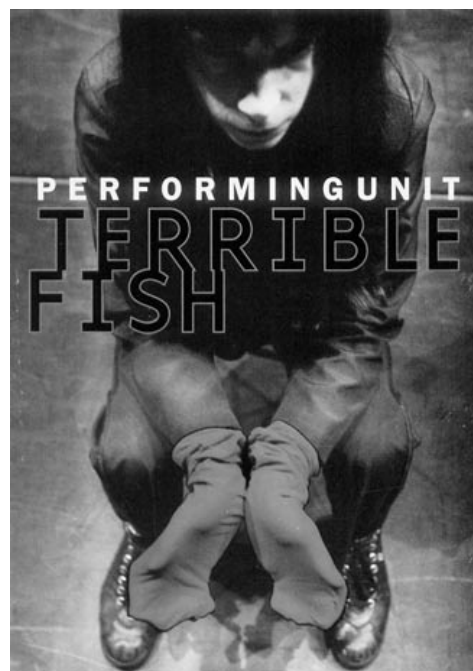
ne napisanoj za tri glasa, prostorno smještenoj u bolničku sobu tijekom jedne noći. Drugo gostovanje dogodit će se 14. i 15. studenog u dvorani *Miško Polanec* i riječ je

INFO

Gostovanja u ZKM-u

Milan Pavlinović

U petak, 9. studenog, u dvorani *Istra* u ZKM-u, nova skupina Boruta Šeparovića Performingunit izvest će performans *Terrible Fish*. Nakon desetogodišnjeg djelovanja Montažstroja Šeparović je prije dvije godine u nizozemskoj Bredi osnovao internacionalnu skupinu koju čine Damir Klemenčić, dugogodišnji član Montažstroja, i performerke Sanja Mitrović i Irma Baatje, koja je gostovala na Tjednu suvremenog plesa u predstavi *Fragile*. *Terrible Fish* je nastao u zajedničkoj produkciji Nizozemske, Hrvatske i Jugoslavije i premijerno je izveden u Bredi i Beogradu, a nedavno je izveden i na MESS-u. Prije izvedbe u ZKM-u Performingunit gostovat će u Novoj Gorici, Trstu i Gorici. Prema Šeparovićevim riječima, *Terrible Fish* je nastavak poetike Montažstroja, a inspiriran je poezijom Sylvie Plath i mješavina je lirskog i isповijednog fokusiranog na temu ženskog identiteta. Riječ je o njezinoj pjesmi *Tri že-*

o predstavi *William Shakespeare's greatest hits* u režiji Borne Baletića.

Predstava je premijerno izvedena tijekom kolovoza u Istri, a nastala je u produkciji Istarskoga narodnog kazališta, Međunarodnoga kazališnoga festivala mladih u Puli i Baletičeve udruge *Institucija*. Tekstualni predložak predstavi su odabrani dijelovi Shakespeareovih dramskih komada *Julije Cezar*, *Macbeth*, *San Ivanjske noći*, *Kralj Lear*, *Titus Andronik* i *Henrik VI* i adaptacije potpisuje Borna Baletić i Barbara Prpić.

U predstavi igraju troje glumaca Akademije Barbara Prpić, Vicko Bilandžić i Marko Makovičić, a zvučni segment izvedbe obilježiti će glazba *Einsturzende Neubautena*, *Mobyja*, *Mogwaia* i *Chemical Brothers*.a. ☒

ukratk

Godine nove po starom

Godine nove, kulturni magazin, broj 12., glavni urednik Predrag Madžarević

Karlo Nikolić

Godine nove unatoč prekidanom izlaženju već godinama uspjevaju održati visoku razinu kvalitete, zahvaljujući vrlo impresivnom popisu suradnika, uglavnom odličnih pisaca i novinara mlađe generacije, ali i zbog otvorenosti uredništva prema još neetabriranim imenima. Konačno, ipak se radi o magazinu niklom na zasadama studentskog časopisa za kulturu.

U ovom me broju prvo privukao tekst o fan klubovima Irene Bosnić. Autorica se pozabavila problemom tuzemnoga organiziranog idolopoklonstva i čitateljima predstavila nekoliko obožavateljica *Backstreet boysa*, grupe *Colonia*, *Gibonija* i *Letećeg odreda*. Tekst je zabavan, ali i zabrinjavajuće istinit. Čak i u doba kad je nekritičko obožavanje skoro pa obvezno, djevojke sklone boy bendovima i "naštancanom" danceu nisu mi baš jasne. Ono što me zapanjilo je da se ovdje ne radi o curetcima na pragu adolescencije već djevojkama zašlim u treće desetljeće života koje pišu očajn(ičk)e pjesmice posvećene svojim teen idolima u kojima žude da ovi siđu s postera na zidu sobe i na čelo im utisnu spasonosni poljubac. Ali, ne sudite strogo. One su, kao što i sama autorica primjećuje, mačji kašalj prema muškarcima (muškarčinama čak) od tridesetak i više ljeta na grbači koji pomno njeguju kult ličnosti svojih vršnjaka ili tipova tek koju godinu starijih od sebe. Njihovi su idoli tu čast zaslužili marširajući, mitraljirajući i detonirajući diljem Lijepe naše (pa i šire) u ime kolektivnog devetstoljetnog drijemeža. I to s takvim entuzijazmom da je i *Međunarodni sud za*

ratne zločine raspisao za njima tjeralice. To je uspjeh o kakvom *Colonia*, *Leteći odred*, pa čak i superambiciozni Zlatan

Stipišić mogu tek sanjati.

Svojevrsni temat broja je džep – čemu služi, gdje ga se može naći i što se sve u njemu može naći. Iz tekstova na zadanu temu iskaču *Proza u džepovima* Miljenka Jergovića te *Otvoranje Pandorina džepa* Vedrane Rudan. Prvi je tipična jergovićeva (auto)biografska nota, s malo melanholije, malo humora, malo životnih istina, a drugi silno duhovit i britak vapaj sredovječne gospođe ispunjene sumnjama. Onako kako iz ženskog kuta piše Vedrana Rudan, isto s muškog kantuna (s nešto više sentimenta) radi Đermano Senjanović, progovarajući o svojoj velikoj strasti – piciginu. U Senjanovićevu tekstu ima svega, od detaljnog opisa pravila igre, citiranja Lenjina, do gledanja televizije sa sklerotičnim ocem i sjećanja na bezbrižne djetinje dane, a uz esej priložena je i fotografija autora u tigrovskom skoku na balun. O nemilosrdnom, ali u svojoj iščašenosti ipak humanom humoru stanovnika grada-slučaja piše još jedan Splićanin, proslavljeni country fan, Ante Tomić.

Značajno mjesto zauzima i intervju s Urošem Filipovićem, beogradskim gay aktivistom i autorom zbirke dnevničkih proza *Staklenac*. Riječ je o povijesti njegovih strastvenih humpa-cumpanja po kolodvorima i javnim nužnicima (je li to baš bilo nužno?) sa znanim i neznanim mu junacima, a sve u kontekstu društveno-političkih mijena. Filipovićevim life styleom nisam baš ostao fasciniran, ali kratkoj priči *Dan kada su plakali televizori* ne može se poreći besramno iskren prikaz sruza življenja po vlastitom izboru sa životarenjem po direktivi kolektiva.

Satirični *Naputak za turiste* Ivica Đikića, premda objavljen po završetku sezone, stvarno je sjajan, a uz tekst Ante Perkovića o terasa-bendovima tu je i neizbježni *Kabinet dr. Ferića*. I još mnogo toga. Broj zaključuje genijalac Mataković. Nemam namjeru više hvaliti *Godine nove*. O tome koliko do njih držim najrječitije govori podatak da sam, premda sam ga od uredništva mogao dobiti besplatno, ovaj broj nestrpljivo kupio na kiosku. Preporučam vam da učinite isto. Cijena od dvadeset kuna nikako nije previsoka. ☒

INFO

Nominacije hrvatskoga glumišta

Milan Pavlinović

U Hrvatskom društvu dramskih umjetnika 2. studenog su objavljene nominacije predstava i umjetničkih ostvarenja za Nagradu hrvatskoga glumišta.

Ocjenjivački sud je pod predsjedavanjem Koraljke Hrs i članova za dramu (Maja Gregl, Goran Grgić, Želimir Ciglar) i operu (Dijana Hilje, Miljenko Grgić, Petar Selem) u užu izbor za dvanaest nominacija izabrao troje kandidat(kinja) od kojih će jedan/jedna dobiti nagradu. Dvije nagrade će se dodjeljivati u kategorijama za ostvarenje mladog umjetnika do dvadeset i osam godina i za najbolja glumačka ostvarenja u lutkarskim predstavama. Od dramskih izvedbi najveći broj nominacija dobila je predstava *Kristofor Kolumbo* u režiji Georgija Para i u izvedbi Festivalškoga dramskog ansambla Festivala Dubrovnik: za najbolju predstavu u cjelini, režiju, glavnu mušku ulogu, umjetnika do dvadeset i osam godina i scenografiju. Drugoplasirana je predstava

Brat Magarac Renea Medveška sa četiri nominacije: najbolja predstava u cjelini, režija, glavna muška uloga i praizvedba domaće drame. U opernim i baletnim

produkcijama dvije predstave su podjednako nominirane u pet kategorija: *Krabuljni ples* u izvedbi Opere HNK iz Rijeke (najbolja režija, glavna muška uloga, dvije nominacije za izuzetno ostvarenje mladom(-oj) umjetniku(-ici) do dvadeset i osam godina te za light design) i *Čudesni mandarin* u izvedbi Baleta HNK iz Zagreba (najbolja predstava u cjelini, koreografija, glavna muška i ženska uloga te kostumografija). Nagrada za najbolja redateljska ostvarenja u TV drami dodjeljuje se bijenalno svake neparne godine, a nominirani su Vanče Kljaković za film *Majstori*, Danijel Kušan za *Veliko spremanje* i Dalibor Matanić za *Blagajnica hoće ići na more*.

Nagrade za životno djelo bit će uručene opernoj glumici Milki Klarić i dramskoj glumici Nadi Subotić. Svečanost i dodjela nagrada održat će se u HNK u Zagrebu, 24. studenog, po scenariju Tene Štivičić i Željka Vukmirice i režiji Saše Broz, a voditeljski tim devete po redu manifestacije hrvatskoga glumišta sačinjavat će šest glumica iz različitih domaćih kazališta. ☒

WILLIAM SHAKESPEARE'S GREATEST HITS volume one

POZIV NA DRUGU RADIONICU
KULTURALNE KONFRONTACIJE

“Što je uopće u kazalištu moguće?”
Prije svega, KONFRONTACIJA
s postojećim mitovima, umjesto
identifikacije s njima. Drugim
riječima, možemo pokušati igrati
mitove, ali tako da navučemo
njihove neodgovarajuće maske
i tako shvatimo relativnost
problema koji se prikazuje kao
vječan; relativnost tobožnjih
“korijena”, hotimice igranih u svjetlu
današnjih iskustava. Ako situacija
i jest brutalna, ako se razgolitimo
do te mjere da dotaknemo sloj
najveće moguće intimnosti,
upravo će izlaganje ove
otvorenosti
smaknuti s nas rigidne maske.”

Jerzy Grotowski

"Dijalog je demokracija".

Augusto Boal

Pozivamo Vas na Drugu izvedbu Radionice kulturalne konfrontacije
koja će se održati **15.11.2001. u 18 sati u teatru EXIT**. Ulaz je besplatan.

Svatko je dobrodošao. Dodite se igrati.

u žarištu

Šta je, Srbi?

Kako su se 29. listopada u Močvari pojavila čudovišta

Karlo Nikolić

Za ponedjeljak, 29. listopada, u zagrebačkom klubu *Močvara* najavljen je projekcija filma *Lopta nam je pala na glavu – portret Milka Đurovskog*, razgovor s autorima Mitjom Čanderom i Jurjem Hudolinom te režiserkom Jasnom Hribar, a, kao poslastica na kraju, film sarajevskog redatelja Vuka Janjića o juniorskoj reprezentaciji SFRJ koja je 1987. osvojila Svjetsko nogometno prvenstvo u Čileu. Oba filma već sam vidio na projekciji u knjižnici *Ivan Goran Kovačić* u organizaciji književnoga kritičara Krune Lokotara i, premda se ne ubrajam u poklonike najvažnije sporedne stvari na svijetu, oba su me se dojmila. No, na projekciju u *Močvari* zapravo me privuklo najavljeno gostovanje osebnog Milka Đurovskog osobno. Sudeći po filmu koji sam vidio, zaključio sam da je zabava za tu večer osigurana. Bio sam daleko od istine.

Na poslijepodnevnoj kavi svom sam prijatelju P. rekao što se večeras zbiva i pozvao ga da pođe sa mnom. Ideja mu se, kao nogometnom fanu, svidjela te smo se uputili do *Močvare*, usput čavrljajući o životnim planovima i neđaćama svakodnevice. Na cilj smo stigli prije vremena predviđenog za početak projekcije i sjeli na klupu pred ulazom u klub. Popušio sam cigaretu, dvije, P. nije jer se odvikava, a onda smo, jer se pred ulazom već nakupilo ljudi, odlučili ući. Iako nas plakatić na ulazu obavijestava da je Milko Đurovski otkazao svoj dolazak ipak ulazimo. Dvorana je već puna znatiželjnika, no nalazimo dvije slobodne stolice u trećem i četvrtom redu. Nakon uvodne *Futurame*, crtića tvorca *Simpsonovih*, kreće prvi film.

Zašto Đurovski nije došao

Lopta nam je pala na glavu – portret Milka Đurovskog priča je o čovjeku koji je imao sve a završio na ničem. Poput kakva Kozarčeva junaka, taj je bivši Zvezdin nogometni as išao s gore na gore da bi, ponajprije zahvaljujući vlastitoj aroganciji i nemaru, skončao u slovenskom trećeligaškom klubu *Rogoza*. Uz mnoštvo nogometnaša, trenera, sportskih novinara o njemu su u filmu govorili i bizarni likovi poput ex-yu Johna Waynea Velimira Bate Živojinovića (koji je, vjerovali ili ne vrbovao Đurovskog za *Crvenu Zvezdu*) te samoproglašene umjetnice Fahrete Jahić poznatije kao Lepa Brena. Film o Đurovskom, neopterećen bilo kakvim političkim konotacijama, pozornost je plijenio ponajviše (često i nenamjernim) provalama njegovih aktera i pretpostavljam da bi u tom smislu bio jednako zanimljiv i nekome tko ne zna da postoje Beograd, Zagreb, Zbor narodne garde, JNA, Vojislav Šešelj ili Dobroslav Paraga.

Za vrijeme projekcije povremeno se čuo žamor, no atmosfera je opuštena. Nakon filma, u improviziranom *talk showu* Miljenko Jergović samouvjeren, duhovito i s mnogo znanja priča o nogometu prvo s Mitjom, pa s Jurjem te režiserkom. Spominje *zadnje romantičare nogometa* poput Marka Mlinarića, Čave Dimitrijevića i samog Đurovskog te na kraju pita Mitju kako to da se Đurovski nije večeras pojavio. *Ha, smješka se Mitja, Milko nikad ne bi rekao da ga je strah, ali možda je mislio da će ga ovdje dočekati sto razularenih Bad Blue Boysa i razbiti ga.* Ha, smješkam se sa stotinjak dobronamjernih (čitaj naivnih) posjetitelja. Uspjela šala. Na kra-

ju razgovora Mitja Čander odgledani film posvećuje zagrebačkim navijačima *Dinama*, a moderator Jergović najavljuje dokumentarac Vuka Janjića. Ovo je već provo-

kativnija roba.

Već u prvim kadrovima filma sviraju trube, dižu se tri prsta i pjeva onaj poznati napjev o salati i Hrvatima posvećen haškom uzniku. Slike neugodne svakome tko je svjedočio zlu koje nas je snašlo. Slike slične onima koje smo, nažalost, gledali i na prvom programu HTV-a, podjednako se zgražajući. Kadrovi su to s prve utakmice između reprezentacija Hrvatske i SRJ. Čuje se pokoji zvižduk, a na pojavu onih nekoliko navijača hrvatske ekipe prostoriju isprva ispunjava opće odobravanje da bi pljesak zamro čim kamera zumira tupa lica tih ljudi.

Stolice popuštaju

U dvorani odjednom tresak i zvuk razbijanja stakla. *Što je sad?*, trznem se uplašeno, ali odmah odahnem. Neki tip dva sjedišta od mog posramljeno ustaje s poda dok se cijela dvorana smije. Plastični stolac popustio je pod njim. Okrećem se i nastavljam pratiti film. Ne osjećam se posve lagodno. *Čileance* sam, kao što rekoh, već gledao, no u posve drugoj atmosferi. U knjižnici *Ivan Goran Kovačić* skupilo se nekoliko radoznalaca i ljudi za koje sam znao što otprilike misle, ljudi koje ubrajam u normalne. Ovo je već druga priča, gruntam si. Oko mene je više od stotinu nogometnih fanova, ima ih ćelavih, u spitkama, onih koji njeguju *look a la Sid Vicious* te poklonika rastafarijanske simbolike. Mogu samo pretpostavljati kakvih su svjetonazora, pa prema tome i kako će reagirati na scene koje vide na platnu. No, ubrzo se opuštam. Jer, ekipa se podjednako zgraža nad primitivizmom i licemjerjem Zvone Bobana (*Ja bih umro za Hrvatsku*) kao i Siniše Mihajlovića.

Naime, Janjićev film svakome s pola mozga u glavi ne ostavlja puno prostora za dvojbe o kakvim se tu njuškama radi. Kao što je Miljenko Jergović primijetio na projekciji *Kod Lokotara*, jedini čist u cijeloj priči ostao je selektor i trener Ivica Osim. Uz kadrove s utakmice na kojoj je izviždana Yu-himna, Osim priča kako su mu u to vrijeme kroz glavu prolazile slike iz nacističke Njemačke, kako se sjetio Goebbelsa, Hitlera, medijskih manipulacija masama. Ponovno tresak. Još jedan tip pao je sa stolca. Ovog puta smijeh nije tako glasan. Fora više nije zanimljiva. Momak zauzima svoje sjedište. "Valjda će sad biti mir", mislim sad se već pomalo približavajući i za stabilnost vlastitog stolca.

Nakon nekoliko minuta, opet gnjavaju. Negdje iz pozadine čujem povik: *Šta je*

Srbi, mater vam jebem? Ima nas svakakvih, odmahujem rukom uvjeren da se radi o nekom provokatoru s čudnim smislom za duhovito, a onda i meni kroz glavu krenu slike iz nacističke Njemačke. Stolice se ruše kao domino, dok zrakom lete flaše, palice i lanci. Ljudi bježe. Masa koja se razmiče potiskuje me do zida, uspijevam zgrabiti jaknu, čujem krike. U mraku vi-

Jer dok veleučeni umovi veleumno raspravljaju o napadu na civilizaciju i globalnom terorizmu, u našem susjedstvu zbiva se lokalni terorizam

dim samo sjenke. Lica ne razaznajem. Sve oko mene je kaos. Pritiješnjen uza zid uspijevam svojom komandosicom prekriti glavu i zovem P. On viče: *Krvav sam, razbili su mi glavu*. Vidim sjenku kako vitla stolicom. Stolica me okrzne, a sjenka bježi. Blitzkrieg je trajao nekoliko minuta. Svjetla se pale. Platno je razderano, stolice slomljene, na podu hrpa razbijenog stakla. I krv. Vičem Ramljaku da pozove Hitnu pomoć. P. izlazi iz gužve obliven krvlju. Još ima krvavih glava. Koliko u općoj pometnji uspijevam primijetiti – nisam povrijeđen.

Svi izlazimo na zrak i tu prepoznajem još neke znance. Neki tip izbrijane glave kaže: "Nije mi bilo drago vidjeti srpska divljanja, ali došao sam pogledati film, neću zbog toga nikoga napasti". Hitna stvarno brzo stiže, a i dva policajca. Rutinski uzimaju podatke od prisutnih. Kako doći kući misao je koja mi se vrta po glavi. Spoznaja da bih morao na autobus pa pješke kroz Novi Zagreb u ovom trenutku ne čini mi se nimalo privlačnom. Na sreću kod Krune i Irene ima mjesta u autu. Robert Perišić izlazi mrgodan kao i uvijek, Aleksandar Stanković stoji u društvu s mojim poznanikom odjeven u spitku, čini se sabran i smiren. Valjda je već bio u takvim situacijama. Ja nisam. "Neću tako skoro opet u *Močvaru*", kaže mi onaj izbrijani tip. Ovome se nitko nije nadao. Osim onoga smušenog Đurovskog čijoj smo se paranoi od srca nasmijali. Eto, ispalilo je da je čovjek bio u pravu.

Smijem li ja gledati film?

U *Močvari* je dosad gostovala hrpa srpskih bendova, prikazivani su filmovi Emira Kusturice, *Sutjeska*, *Neretva*, *Dečko koji obećava*. Nikad se ništa ovakvo nije dogodilo. I zato je prvo pitanje koje si postavljam s čim ovo ima veze. Koji je

razlog. No, onda skopčam. Odgovor na njega zapravo me ne zanima. Baš me briga je li se radilo o tome što se slavenskim arijevcima nije svidio film, o motivima nacionalne mržnje, sa stadiona prenesenom nasilju navijača, smišljeno organiziranom napadu skinheadsa, reakcionarnoj netrpeljivosti prema žanru dokumentarnog filma ili jednostavno o primitivnoj varijanti liječenja frustracija nastalih nasiljem u obitelji. Jedino bitno pitanje koje "raspašoj" u *Močvari* otvara jest imam li kao pojedinac pravo posjetiti filmsku projekciju, kazališnu predstavu, ili sportsku manifestaciju po vlastitom izboru ili ne. Jer, možda je ovo tek početak. Zemlja u kojoj živimo prava je postmoderna utopija. Na ovim prostorima već jako dugo *anything goes* i nije isključeno da ću uskoro ako, recimo, poželim vidjeti nastup Davida Copperfielda riskirati frakturu lubanje od nekog komu se ne sviđaju židovski prodavači magle. Ili ću morati pripaziti ako odlučim posjetiti izložbu nekog novog Warhola. Tko zna, možda se nađe tamo netko tko misli da je to preseravanje i širenje *američanskog* instant stila života i odluči mi polomiti noge. Čekaj, čekaj, a šta ako se nekome ne sviđa onaj pederski balet, pa uleti u HNK na *Labuđe jezero* i u stilu Đure Čvorovića odluči razbucati ta govna.

Moj najbliži susjed može vjerovati u bezgrešno začće, Krista, Manitua, Višnu, Budu ili uskršnuće Slavka Stolnika, može misliti da su ljudi nastali od svemiraca, da su Hrvati nastali od Iranaca, Iraca ili skočimiševa, da su posjetioci Močvare članovi Srpske radikalne stranke, ma kvragu, što se mene tiče može vjerovati u nadmoć bradavičastih svinja nad domaćima, klanjati se pred slikom Andrije Artukovića prije, a Jakova Blaževića poslijepodne i šetati gol sa ženskim glavicama na glavi u po bijela dana preko glavnoga gradskog trga pozivajući na kastraciju kunića pasmine belgijski orijaš.

Iranci i skočimiševi

Ali ako meni koji uzgajam belgijske orijaše, ne vjerujem u postojanje Boga, ne osjećam se kao Iranac, Irac ili skočimiš, imam bizarnu ideju da su čak i Srbi prije svega ljudi, s putovanja po Africi pamtim bradavičaste svinje kao prljava i naprasita bića dok mi je praščić Babe recimo vrlo simpatičan, ne znam ni tko su Artuković i Blažević, a na glavi umjesto gaća volim nositi kahlicu s cvjetnim uzorkom, odlučim baseball palicom onemogućiti bavljenje zahtjevnim disciplinama poput hodanja, razmišljanja i disanja tu priča staje. U *Močvari* se dogodilo upravo to. Zasad bez posljedica po počinitelje.

Mog prijatelja odvezla je Hitna pomoć, prošao je samo s dva šava. Kod kuće sam otkrio ljubičastu masnicu na boku, no osim toga iz gungule sam izišao zapravo neozlijeđen. Ovog puta imali smo sreće. Samo što se ne osjećam sretno već prije bijesno nemoćno i zgađeno.

Jer dok veleučeni umovi veleumno raspravljaju o napadu na civilizaciju i globalnom terorizmu, u našem susjedstvu zbiva se lokalni terorizam, što od subkulturnih grupa neonaci uvjerenja, što od kojekakvih priučenih arlaukačica i arlaukača koji zagađuju okoliš svojim neartikuliranim tužbaljkama, što od onih čiji je posao (bar tako kažu) da nama bude bolje. Plaše nas tobožnjim biološkim napadima poštom, a u isto vrijeme kostolomci amateri koriste nas kao vreće za boksanje. Iz svoga skromnog iskustva neke sam stvari već naučio. Jedna od njih je da je posao policije u ovoj zemlji da klince koji poduvaju svoj prvi (možda i zadnji) joint podvrgava cjelonoćnim torturama i krivično ih goni, da kažnjava studente koji nemaju prijavu mjesta boravka i sklapa pogodbe za vlastiti račun sa supijanim vozačima. Ne da ginja mafijaše, ne da hapsi siledžije ili štiti one papke koji plaćaju poreze i time ih hrane. I zato vam gospodo policajci pred *Močvarom* nisam dao izjavu. Jednostavno vam ne vjerujem. Dokažite mi suprotno, to je vaša dužnost. **Z**

u žarištu

nistan, ali "nikad ne bi to javno rekli." Službeni je stav Irana, naime, da je američka akcija neprimjeren odgovor na napade na

Okupacija u tri slike

Uvečer, nakon napada na Pentagon i WTC gledali smo zaredom, u pet minuta, slike:

imaju Internet stranice, na primjer. Razlika je slična onoj između Kuvajta i Iraka: ako niste znali, "multinacionalne snage" oslobađale su od Saddamove okupacije zemlju koja ni danas ne poznaje opće pravo glasa (žene ne smiju glasati).

svom putu do afganistanskih gradova. Suočen s masovnim anti-američkim i protalibanskim demonstracijama širom Pakistana, tamošnji vlastodržac Musharaff opravdava suradnju s Amerikancima kao pokušaj da se smanji broj civilnih žrtava i spriječi izbjeglička katastrofa. Za nagradu, Pakistanu i istovremeno Indiji, Bush je skinuo sankcije nametnute nakon nuklearnih pokusa 1998. kojima su se jedna drugoj prijetile ove dvije, oko Kašmira sukobljene, zemlje. Pakistan je pod američkim sankcijama i zbog vojnog udara kojim je 1999. general Musharaff došao na vlast, a danas ga Amerikanci odjednom počeu hvaliti zbog navodno uspješno uspostavljene "stabilnosti."

Bombardiramo vas i hranimo

Istovremenim bacanjem bombi i hrane do morbidnih je razmjera dovedena američka politika "mrkve i batine"

Tin Perkov

Jednomjesečni vakuum između terorističkog napada na SAD i početka bombardiranja Afganistana: danima čitamo o događajima poput rušenja nepoznate letjelice na sjeveru Afganistana, za koju se ne zna ni što je, ni čija je, pojavljuju se hipoteze o američkoj špijunskoj bespilotnoj letjelici, helikopteru takozvanoga Sjevernog saveza. Slijede demantiji Amerikanaca i Sjevernjaka, a na kraju nije jasno je li uopće *išta* srušeno. Nije se dogodilo *ništa*, ali povezano je s ključnim riječima: WTC, New York, terorizam, talibani, Afganistan, američka vojska. Istovremeno, tragedija francuske petrokemijske tvornice (u kojem ono gradu?), s tridesetak poginulih, prestala je biti vijest onog trenutka kad je postalo jasno da ni na koji način nije povezana s "Događajem nakon kojeg ništa više neće biti isto". Nakon Događaja petrokemijska tragedija preimenovala je u kategoriju "puke" – nesreće. Kako se to moglo dogoditi? Je li moguće da je riječ o "nespretnom rukovanju" dugogodišnjih radnika tvornice? Nije li bilo propusta u tehničkom održavanju? Možemo li sumnjati u dobre uvjete rada u tom i tisućama drugih industrijskih pogona s opasnim sirovinama i proizvodima? Nigdje tih pitanja. Ona bi, vjerojatno, ako bismo vjerovali da je na imaginarnoj osi Objektivnog ljudski život pozicioniran *iznad* imovine, upravo pitanja o ljudskim životima bila važnija od pitanja je li srušena jedna (bespilotna!) letjelica.

Medijska, dakle, stvarna oružja

Problem medijskog predstavljanja ne može se, nažalost, riješiti po analogiji s famoznom Račanovom, uostalom političkom, izjavom o "medijskoj i stvarnoj Hrvatskoj". Ozbiljnija analiza ne može se pretvarati da mediji ne postoje i pokušati raščlaniti političke odnose, rasplesti geostrateške čvorove i samouvjereno predvidjeti budućnost. Opravdano nas zanimaju sadržaji koje nude CNN, *The Economist*, *Jutarnji list*, oblikujući višeslojnu stvarnost u kojoj koegzistiraju ratna propaganda, poziv na mir, mitologizacija žrtava, likovanje nad zasluženom sudbinom imperijalista, diplomatske aktivnosti, do jučer nevjerovatni savezi SAD-a i Pakistana, možda čak Irana, i poneki kritični glas.

U jednom od svojih brojnih javljanja iz Islamabada, novinarka CNN-a Christianne Amanpour otkrila nam je informaciju, iz pouzdanih izvora, da u Iranu postoje neki visoki dužnosnici koji podržavaju napad na Afga-

WTC i Pentagon (koje je Iran ranije jasno osudio), jer svaka slična akcija treba biti izvedena pod okriljem UN-a, a ne kao samoinicijativna osveta. Što je još važnije, neprimjerena je zato što samo uzrokuje nove civilne žrtve, ovog puta afganistanskog naroda. Ako, poput većine službenih stavova, i nije izrečen iskreno, ovaj stav ocrtava jednu moguću poziciju umjerenosti, neutralnosti u ovom sukobu, njegova argumentacija poklapa se s jednom mogućom linijom mirovnog razmišljanja (slagao se netko s takvim razmišljanjem ili ne). No, kako reče Bush, *tko nije s nama, protiv nas je*, pa CNN izvještajima poput spomenutog uporno sugerira da je upravo nemoguće da bilo tko, ako nije u najmanju ruku Bin Ladenov spavač, bude protiv američke akcije, u kojoj je istovremenim bacanjem bombi i hrane do morbidnih razmjera dovedena američka politika "mrkve i batine." Najgore je što posvemašnje nerazumijevanje i nebriga Zapadnjaka za složene srednjoistočne odnose omogućuje nosiocima moći gotovo proizvoljno režiranje ekskluzivnih vijesti. Možda je najslikovitiji primjer priča o Sjevernom savezu, već mitskom "Northern Alliance" za kojeg nisam čuo prije 11. rujna. Čuo sam, dakako, na CNN-u. Prije se uopćeno govorilo o "antitalibanskoj oporbi", a riječ je o nekoliko (tri, s tim da je jedna podijeljena u dvije teritorijalno nepovezane enklave) veoma različitih političkih, vjerskih i etničkih skupina, o čijoj važnosti je prije terorističkih napada na SAD bilo dovoljno čuti da sve zajedno drže 5% afganistanskog teritorija. Čini mi se pomalo nevjerovatnim da bi se te skupine (koje su tek nedavno zaista i sklopile labav savez), od kojih jedna pretendira da bude vojska regularnih vlasti Afganistana, zbačenih u talibanskom puču, nazvale tako teritorijalno partikularnim, a istovremeno medijski atraktivnim imenom kao što je Sjeverni savez. Nisam naišao na podatak o porijeklu tog imena (možda nisam dovoljno prekopao Internet), ali *zvučni* kao da ga je naručio Ted Turner.

Amerikanci su, ako se ne žele ograničiti na besmisleno bombardiranje nepostojećih strateških ciljeva, prisiljeni na DOGOVARANJE s afganistanskim susjedima

PRVO. Bush izlazi iz helikoptera na povratku iz Floride, neobičajeno odrješito salutira vojniku koji ga dočekuje, vojničkim korakom, namršten stupa prema Bijeloj kući. DRUGO. Bivši državni tajnik Eagleburger poziva na intervenciju *odmah, i prije provedene istrage*, protiv terorista i zemalja koje ih podržavaju. Intervenciju u kojoj "ćemo morati ubiti (*sic!*) i neke ljude koji nisu odgovorni za ovaj napad." TREĆE. Izravan prijenos iz Afganistana: bombe padaju na Kabul. Iako vojne intervencije u stvarnom životu nisu tako brze kao na CNN-u, ovaj uvjerljivi spektakl bio je važan za stvaranje dojma o *neumitnosti odgovora*. Spektakl je filmskom brzinom Amerikance, odgojene na filmovima, izvlačio iz apatije prije nego uopće stignu u nju upasti, sugerirajući da *žrtve nisu uzaludne, terorizam će biti uništen, our guys are already there*. Nešto kasnije slijede demanti, *to nismo bili mi*, ne još, to su bili "dobri momci iz Sjevernog saveza". *Dobri?* U zemlji desetljećima uništavanju in vazijama Britanaca i Rusa i međusobnim sukobima boraca za slobodu, odavno je zatrt svaki trag ljudskih prava. Malo manje brutalni od talibana? Možda

Novoretorički paradoksi

U svakom slučaju, ako Sjeverni savez i neće igrati značajniju ulogu, Amerikanci su, ako se ne žele ograničiti na besmisleno bombardiranje nepostojećih strateških ciljeva, prisiljeni na DOGOVARANJE s afganistanskim susjedima. Afganistan graniči s Iranom, Pakistanom i bivšim sovjetskim srednjoazijskim republikama, koje su i danas pod značajnim utjecajem Rusije, koja već tradicionalno ne želi ni na koji način sudjelovati u američkoj akciji, ali nastavit će s podrškom prototalibanskim mudžahedinima koji se bore u ime regularne vlade Afganistana. Jedna od tih republika, Uzbekistan, dopustila je dolazak američkim marincima, ali pod uvjetom da oni sudjeluju samo u humanitarnim akcijama i akcijama spašavanja. Ta zemlja već godinama pokušava suzbiti jačanje radikalnih islamističkih skupina u samom Uzbekistanu. Pakistan je, pak, jedina zemlja koja još uvijek održava diplomatske odnose s talibanima, putem njihove ambasade u Islamabadu, gdje je smještena i talibanima bliska novinska agencija Afghan Islamic Press. Istovremeno, institucionalno ili izvaninstitucionalno, razne grupacije u Pakistanu opskrbljuju i potpomažu talibane. S druge strane, Pakistan je javno podržao "antiterorističku koaliciju" te američki bombarderi i rakete prelijeću upravo tu zemlju na

ričkoj crnoj listi sponzora terorizma, pa je iz te ambivalencije proizišao njihov ranije opisani službeni stav te oni ne žele omogućiti Amerikancima da preko njihova teritorija upadaju u Afganistan. Specifičnosti iranske pozicije pridonose i složene unutarnje prilike u toj zemlji razvijene kulture i neočekivanog pluralizma: pedesetak dnevnih novina čiji broj i kritičnost uporno zabranama pokušava ograničiti sudstvo, koje je u rukama vjerskih vijeća na čelu s vrhovnim vjerskim vođom ajatolahom Hameneijem. Svjetovnu vlast drže reformisti koji već niz godina uživaju veliku podršku birača, ali svaka odluka predsjednika Khatamija i iranskog parlamenta podvrgnuta je "usklađivanju s ustavom" nastalim nakon islamske revolucije 1979. To "usklađivanje" provodi Ustavni sud, sastavljen od vjerskih vođa. Što se tiče Afganistana, posljednjih godina otpor talibanima pružaju jedino borci Sjevernog saveza, uglavnom pripadnici manjinskih etničkih skupina, dok se još čitav niz prototalibanskih vojskovođa nalazi u emigraciji u susjednim zemljama. U pokušaju nalaženja alternative talibanskoj vlasti, Zapad će se radije osloniti na te emigrante, smatrajući da bi oni lakše mogli zadobiti podršku naroda...

Dosadno? U tome je problem.

kojoj je kapitalistički i građanski modernitet ostvario monokroman svijet bez duhovnosti, bez reljefnosti, svijet suvremenog

na Kosovu. Amerikanci su, odnosno NATO, pomogli oslobađanju Bosne i Kosova. Netko može misliti da je to bilo pogreš-

ji fascinacija intelektualaca tiranima, bilo s desnice, bilo s ljevice – Hitlerom, Mussolinijem, Francom ili Staljinom i Mao Ce Tungom. Tiranin raspolaže neograničenom mogućnošću odlučivanja i u tome mu često pomažu intelektualci. Aristotel, koji je bio Aleksandrov učitelj, Seneka, koji je bio Neronov, svi oni intelektualci koji su služili komunističkim ili fašističkim vlastitima potvrđuju da postoji čudna, ali obostrana fascinacija.

šezdesete i sedamdesete u Francuskoj obilježene invazijom figurativnog, često potpuno besmislenoga žargona. To je, u stvari, ostatak marksizma, comteovskog pozitivizma, u kojem je moguće uspostaviti znanstvenost svake teorije – izvan prirodnih znanosti, svaka bi se teorija trebala čuvati kriterija znanstvenosti kao kuge. Ako bi nekog zbog toga trebalo napasti, onda je to Bourdieu zato što od sociologije hoće napraviti znanost, u sociologiji, iako privlačnoj disciplini, nema ništa više znanosti negoli u filozofiji ili eseju. Ona se zasniva na određenom broju hipoteza koje se također mogu pobiti. Dakle, apsurdno je oboružavati se nekom vrstom znanstvenog oklopa da bi se izbjegle sve kritike.

Na primjer, tvrditi da su vaši protivnici pod utjecajem ideologije, neznanja, a vi ste utjelovljena znanost. Nitko nije utjelovljena znanost, ponajmanje sami znanstvenici.

Ta je potreba za oklopom "tvrdih" znanosti vidljiva i kod ekonomista. Oni proglašavaju različite zakone i principe, a gotovo uvijek griješe. Njihova su predviđanja često kriva, a nije mala pogreška predvidjeti stopu rasta od 2%, ako ona bude samo 1% to je golema greška. Mislim da je potrebno priznati krhkost diskurza, krhkost koja je sastavni dio komunikacije. Prema tome, Sokal i Bricmont bili su uglavnom u pravu, unatoč svemu. Osobno su vrlo antipatični, posebno Bricmont, no bili su u pravu kada su ismijali tu opijenost tvrdim, oklopljenim diskurzom koji ne prihvaća nikakvu kritiku. ☒

Pascal Bruckner, francuski književnik i esejist

Nitko nije utjelovljena znanost

Tirani fasciniraju intelektualce zato što, nasuprot njima koji samo govore, provode svoje riječi u djela

Nataša Polgar i
Srećko Ivanišević

U Jecajima bijela čovjeka *po malo ste ironično rezimirali diskurz ideologije Trećega svijeta šezdesetih i sedamdesetih godina, napisavši da je dovoljno da netko javno pokaže da je protiv Zapada da bi mu se dala apsolutna vrijednost. Može li se isti model primijeniti na reakcije intelektualaca, kao što su Noam Chomsky i Susan Sonntag, na događaje od 11. rujna?*

– Na Chomskog da, jer je on dinosaur stare ideologije Trećega svijeta. Njegova mržnja prema Americi je mržnja prema sebi jednoga američkog intelektualca koji pljuje po vlastitoj zemlji. Što se Susan Sonntag tiče, to je nešto dvosmislenije jer je njezin stav u svakom slučaju manje radikaln. Ideologija Trećega svijeta vrlo je jaka u arapsko-muslimanskom svijetu. To je predodžba sotonskog Zapada, dakle Amerike, a zatim i Europe, i takva civilizacija mora biti uništena. Mislim da se mržnja najradikalnijih muslimana prema zapadnim zemljama prije svega odnosi na slobodu žena. U biti, zapadne zemlje su te u kojima žene imaju najviše slobode; i Kina i Indija su kulture u kojima žene imaju određeno mjesto, no ženska prava su se ponajprije razvila u zapadnim zemljama. Vjerujem da je upravo to rigidnim muslimanima nepodnošljivo.

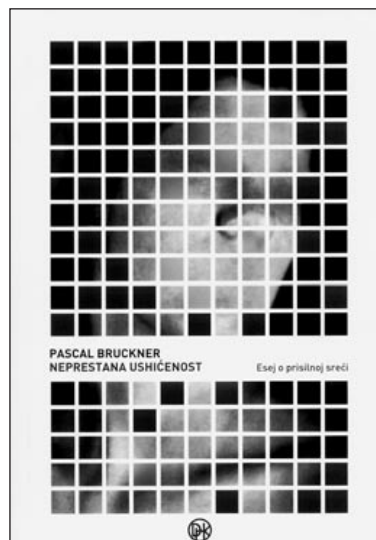
Nije li to paradoksalno s obzirom da, barem u akademskim krugovima, često izgleda da postkolonijalna i feministička kritika djeluju zajedno?

– Da, to je paradoks, uglavnom zato što radikalne američke feministice, koje su vrlo jake u Sjevernoj Americi i Kanadi, promatraju muškarce kao neku vrstu okupatora – "white european dead male" – koji gaze žene, baš kao što gaze djecu, crnce, Kineze, Arape... Dakle, u tome se može vidjeti historijska povezanost. No, te su analize toliko globalne da gube na svojoj utemeljenosti. Iako položaj žena danas u Americi i Europi nije savršen, one ipak u tim zemljama imaju najviše prava. Možda se ne može reći da se ta prava poštuju, ali one u najmanju ruku raspolažu mogućnošću da se brane, da potvrde određenu autonomiju.

Bolje barbarstvo nego dosada

U Nprestanjoj euforiji *napisali ste* "Jest, bolje je biti terorist, kriminalac, nego mali činovnik ili mali dioničar!". *Možete li to pojasniti?*

– To je ideja koja datira iz romantizma, možda i točna, prema

zaposlenog čovjeka: ustaješ, odlaziš na posao, odgajaš djecu i jednog dana umreš, sa ili bez novaca. Romantizam je bio jedan od prvih pokreta koji se pobunio protiv uniformnosti građanskog života, njegove plitkosti... Dakle, romantičari su bili prvi koji su pozvali na povratak barbarstvu. Ili, prema Théophilu Gautieru: "Bolje barbarstvo nego dosada", zato što kapitalistički svijet predstavlja dosadu, dok je barbarstvo boja, nada, rat, igra, avantura... Tijekom čitave europske povijesti postojali su pokreti koji su se, ponekad samo na estetskoj ili umjetničkoj razini, a ponekad stvarno, bunili protiv monotonije svakodnevnog života. Može se reći da je jedna od jakih privlačnosti nacizma za mnoštvo mladih ljudi, prvenstveno mislim na *Freikorps* dvadesetih godina, bilo živjeti zajedničku i muževnu pustolovinu nasuprot životu malih njemačkih trgovaca... Oduvijek je postojala ta ideja da je svakodnevni život u demokratskim zemljama prozaičan i da je stvarni politički život negdje drugdje. To nije potpuno netočno, dakle poeziju moramo tražiti u zločinu, kao što to čini jedan broj ljudi. Ili u kulturi, modi, ekstremnim uzbuđenjima. Na primjer, danas se u Francuskoj i u čitavoj Europi, vjerujem da je isto i u Hrvatskoj, traga za ekstremnim uzbuđenjima. Ljudi vole *free ride*, lupinge na motorima, dakle sportove u kojima se dotiče smrt, u kojima se traga, na neki način, za jakim uzbuđenjima suprotnim plitkosti življenja.

Optužuju vas da ste previše skloni Americi. Slažete li se s tim?

– U odnosu na one koji su uvijek protiv Amerike, da, sklon sam Americi. Jedan dio moje obitelji su Amerikanci – moja žena i kćer su Amerikanke, no bio sam proamerički raspoložen i prije no što sam ih upoznao. Iako Amerika ima mnoštvo nedostataka i strašne pogreške za sobom, u vrijeme procesa protiv nje, imam potrebu intervenirati kao odvjetnik obrane. Amerika je nas u zapadnoj Europi oslobodila nacizma i zahvaljujući njoj srušen je komunizam. Bez Amerike ne bi bilo ni bombardiranja srpskih položaja oko Sarajeva u kolovozu 1995., niti intervencije

no, ali to je već druga priča. Kada se napada Ameriku, kada je se predstavlja kao središte univerzalnog zla – tome kažem ne. Takav način razmišljanja ne mogu prihvatiti zato što je pogrešan i zato što se na taj način drugi narodi oslobađaju vlastite odgovornosti. Nisu Amerikanci počinili genocid u Kambodži, a ako su i bili upleteni u Afganistanu, nisu izmislili islamski fundamentalizam.

Intelektualci i tirani

Ne mogu im se pripisati sve nesreće svijeta, tim prije što je povijest europskih zemalja također poprskana krvlju. Povijest Francuske je i povijest masovnih zločina, od Alžira do Vijetnama, a ne zaboravimo pritom ni razdoblje kolaboracije. Ja jesam za utemeljenu kritiku Sjedinjenih Država, ali uzevši u obzir da se ipak radi o demokraciji, dakle o nesavršenom, ali popravljivom sustavu. U ovakvim trenutcima na strani sam Amerikanaca, draže mi je biti na strani Washingtona, nego na strani islamista. Imamo zajedničke neprijatelje, a Amerika i Europa dijele neke zajedničke vrijednosti, iako ih ne interpretiramo uvijek jednako. U mirnodopsko vrijeme, ja također mogu biti antiamerički raspoložen, no u ovom sam ratu na strani Uncle Sama.

U svakom slučaju, mislim da najbolji način da se više ne bude ni "za" ni "protiv" Amerike jest stvoriti Europu. Onoga trenutka kada Europa postane druga velika svjetska sila, Amerika će jednostavno biti partner i prestat će biti opsesivna referenca kakva je danas u političkom diskurzu. Nekim je ljudima antiamerikanizam jedini temelj vlastite političke znanosti. Bez obzira događa li se što u Africi, Aziji ili negdje drugdje, oni događaje analiziraju isključivo kroz prizmu antiamerikanizma. A to su zaista siromašne analize.

Imate li dojam da je intelektualcima puno lakše pokazati sklonost tiranima?

– Mislim da svi koje se danas proziva kao neprijatelje Amerike odmah dobivaju potporu naprednih snaga cijeloga svijeta. Tako je bilo s Miloševićem, njega je francuska ljevica, uostalom i desnica, proglašavala herojem zato što ga je State Department nazvao "balkanskim krvnikom". Jedan dio tih naprednih snaga, pod navodnicima naprednih, slavio bi svakoga tko se suprotstavio Americi. Dio francuske ljevice slavio je čak i Sadama Husseina jedno vrijeme, samo zato što je rekao "ne" Americi. No, riječ je o dubljem problemu. Mislim da tirani fasciniraju intelektualce zato što, za razliku od njih koji samo govore, provode svoje riječi u djela. Kada tiranin kaže: "Ubit ću vas sve", on to i napravi. Kada namjerava pregaziti neku zemlju, osvojiti neku regiju, on pošalje svoju vojsku. Bez sumnje, u povijesti dvadesetog stoljeća posto-

Krhkost diskurza

Prošlo je pet godina od izbijanja "afere Sokal". I sami ste sudjelovali u raspravama koje su uslijedile, braneći Baudrillarda. Što o tome mislite danas?

– Mislim da su Sokal i Bricmont općenito bili u pravu napavši čitavu neostrukturalističku skolastiku šezdesetih godina – Lacana, Derridu, Kristevu, sve one koji su se zatvorili u pseudoznanstveni žargon. Istina je da je i Baudrillard često zlorabio fraktale, princip neodređenosti... Istina je da nema smisla, niti je uopće moguće, prebaciti tehnički jezik u svakodnevni. S te strane, mislim da njihova knjiga ima vrijednost upozorenja. Kasnije su se pojavili zli duhovi, francuski fizičari, koji su napali Sokala i Bricmonta govoreći da su oni neznanice i u prirodnim znanostima, da bi bilo bolje da se vrate na fakultet, jer očito ne razumiju ni fiziku ni kemiju. To je bila jedna "francuska" polemika.

Baudrillarda sam branio zato što njegova vrijednost nije umanjena ili izbrisana uporabom određenih riječi, no točno je da su

Onoga trenutka kada Europa postane druga velika svjetska sila, Amerika će jednostavno biti partner i prestat će biti opsesivna referenca kakva je danas u političkom diskurzu

u žarištu

Monumentalni znanstveni pothvat

Krleža je 1945. napisao da bi nam «trebao novi Shakespeare» da bismo bar približno shvatili dubinu tragedije i težinu katastrofa koje su nas zadesile. Pogotovo što je Zagreb bio sredina u kojoj je cvala kultura. Naime, trebalo bi odgovoriti na pitanje kako je bilo moguće da su se glavni grad Hrvatske, a onda i NDH, pretvorili u poprišta najmasovnijeg zločina i divljaštva - Holokausta?

Ivo Goldstein (suautor Slavko Goldstein), *Holokaust u Zagrebu*, Novi Liber i Židovska općina Zagreb, Zagreb, 2001.

Drago Pilsel

Postavimo pitanje ovako: kako je bilo moguće da inače tradicionalno oprezni, katkad i nepovjerljivi Židovi tako gluho i slijepo čekaju masovnu smrt koja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj nije došla najavljenom? U Zagrebu je takve strahote najavio dolazak židovskih izbjeglica iz Hitlerove Njemačke. Dvije-tri godine kasnije već su bježali ili su pokušali bježati i zagrebački i hrvatski Židovi, ali za većinu nije bilo spasa.

Evo kako je Židovima to u lice bilo rečeno i što mi, zahvaljujući izuzetno uspješnom dokumentarnom pristupu Ive Goldsteina, autora, rekao bih, monumentalnoga i potresnoga djela *Holokaust u Zagrebu*, čitamo u prilogu 31. na stranici 257. Riječ je o preslici naslovne stranice trećeg broja, XI. godine izlaska časopisa *Ustaša*, «vjesnika hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta» u izdanju od 3. srpnja 1941.: «...kucnuo je čas obračuna...dugo smo morali gutati i podnositi tešku moru koja je ležala na našim narodnim grudima...Predstavniku velikoga njemačkoga Reicha, Poglavljenik je Nezavisne Države Hrvatske, prvi među prvima, odmah izjavio, da će mlada, ustaška Hrvatska izvršiti u cijelosti ne samo svoje obveze, već i svoju dužnost, u konačnom evropskom i svjetskom obračunu...I pristupili smo k obračunu...Mi obračunavamo sa zlotvorima čovječanstva, obračunavamo povrh svega sa onom prokletom klikom ljudi, koja je toliko zla nanijela hrvatskom narodu, a koja se najprije sakrivala pod plaštem demokracije, slobodoumlja, zapadnjaštva, te konačno i pod plaštem sveslaštenstva i boljševizma...Ustaška Hrvatska želi u prvom redu obračunati...sa pljačkaškim židovstvom, želi obračunati sa onim – nažalost – ljudskim bićima, koji su uvijek i svugdje kroz stoljeća rali protiv probitaka hrvatskog naroda...Mi ih dobro znamo, te 'demokrate', te slobodne zida-

re, te židove, te 'slobodoumljike', te 'zaštitnike čovječanstva'...Znamo i njihova gnijezda, znamo njihova skloniš-

društveni preduvjeti progona (koji počinje preciznim, zemljopisnim i politološkim opisom pojma Holokaust); II. Proljeće –

pohvali tadašnjeg nadbiskupa Aloizija Stepinca. Goldstein, naime, Stepinca opisuje kao čovjeka visokih moralnih standarda,

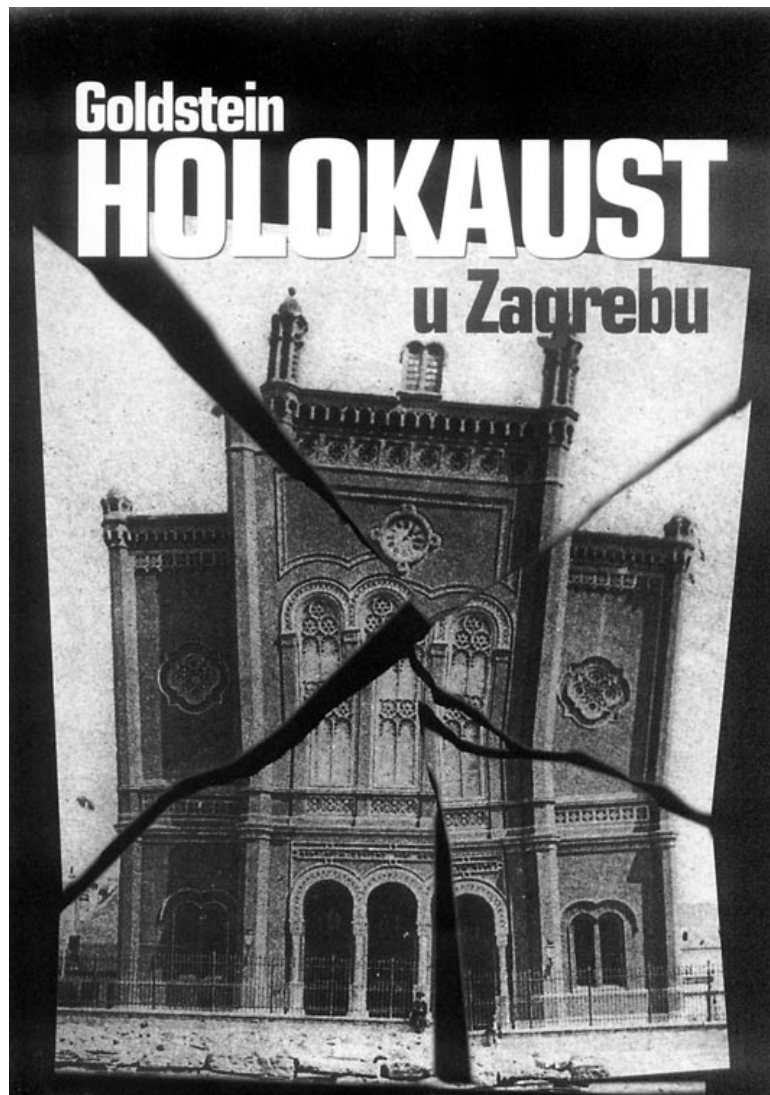
ne prakse – ostala često prisutna u Stepinčevim pismima i drugim istupima sve do potkraj 1942. ili do početka 1943. godine. Ukratko i najblaže rečeno, «Aloizije Stepinac je bio čovjek s mnogo dilema u jednom mučnom vremenu, u kojem nije bilo lako naći jasne odgovore, pa ih ni on često nije nalazio» (str. 578).

Tko je odgovoran?

Ideja ustaša bila je da se u NDH treba stvoriti «čisti hrvatski životni prostor» koji će omogućiti egzistenciju «čiste hrvatske nacije». Za to je preduvjet bio «čišćenje» u prvom redu od Srba i Židova, koji su proglašeni «najvećim neprijateljima hrvatskog naroda», pa «njima nema mjesta u Hrvatskoj». Nastojalo se čitavom tom sistemom, slično kao što je Tuđman učinio devedesetih, dati karakter legalnosti, počevši s orkestriranom političkom propagandom u tisku, na radiju i u istupima najviših ustaških funkcionera. Da li se genocid nad Židovima, pita se autor, dogodio zato što su ustaše bili izvorni antisemiti ili su to postali dosljedno osmišljavajući i realizirajući ideju da Židovima, kao stranom elementu, «nema mjesta u Hrvatskoj», nije posve jasno. Ipak, u izvršenju genocida nad Židovima bilo je mnogo više hladnokrvnosti i beskrupuloznosti, nego u genocidu nad Srbima i Romima.

Od 39.000 tisuća Židova koji su prije rata živjeli na teritoriju NDH preživjelo ih je 9.000. Od toga je 2.214 Židova Zagreba preživjelo Holokaust a prije rata ih je u glavnom gradu bilo 12.200. Tko je odgovoran? Brzina ustaških vlasti u progona i ubijanju Židova u prvoj godini NDH nije bila samo rezultat bliskosti ustaša i nacista niti želje ustaša da se prikažu bliski nacistima. Ustaše su bili opijeni apsolutnom vlašću koju su preko noći zadobili, pa su mislili da im je sve dopušteno. Otuda brzina, zaključuje autor, u pljački i surovost u izvršenju genocida. Ustaše su u Jasenovcu, kako ne bi bilo sumnji da će program opisan u njihovom vjesniku biti temeljito obrađen, ubijali i drvenim klinom koji bi kundakom nabili u usta žrtve.

Krivi su, zaključuje Goldstein u ovome obaveznom djelu za svakog intelektualca, i oni koji se žele baviti historiografskim revizionizmom i, kako je bilo za Tuđmanovoj vladavini, ne žele se suočiti sa zločinima koji su počinili ustaške vlasti za vrijeme NDH. Uostalom, danas je u svijetu jasno da je negiranje ili falsificiranje činjenica, čime sa bavio i sam predsjednik Tuđman, zločin antisemitizma i ogavno djelo. Tuđman je potaknuo relativizaciju ustaških zločina i širio toleranciju prema zločinu kao takvom u ime favorizirane političke ideje, što se uvuklo u dio hrvatskog političkog života. Oni koji budu ozbiljno čitali *Holokaust u Zagrebu* Ive Goldsteina shvatit će da posljedice još nisu prebrođene i tek se vrlo polako prebrođuju. Knjigu napokon trebaju pročitati Ivo Sanader i ostali HDZ-ovci koji ne odstupaju od veličanja cjelokupna lika i djela osnivača stranke. Ako se zaista, kako kažu, osjećaju spremni za povratak na vlast, bilo bi poželjno da što prije sa sebe odstrane vonj ustaških koljača. ▣

ta...Znamo i istrijebiti ćemo ih...I neka se nitko ne zgraža, neka nitko ne plače nad njihovom sudbinom, neka nitko ne pita zašto i kako...Ustaše znadu što čine, kako čine i zašto čine, a hrvatski će narod, napose mali hrvatski čovjek, u najskorijoj budućnosti vidjeti jasno i točno zašto je to činjeno!»

Ideološki i društveni preduvjeti progona

U časopisima koji su u okviru židovskih organizacija u Zagrebu izlazili 1939. i 1940. vidljivo je da nitko nije spominjao mogućnost da se dogode masovne ubojstva. Nisu samo Židovi i židovske organizacije, piše Goldstein, podcijenile volju i spremnost nacista da počine zlo. Citava je demokratska Evropa na čelu s Velikom Britanijom i Francusku još u rujnu 1938. godine vjerovala da je potpisivanjem Münchenskog sporazuma s Hitlerom, kojim je žrtvovana Čehoslovačka, bio zaista postignut, po riječima britanskog premijera Chamberlaina, «mir za naše doba». Skeptici su bili malobrojni i osamljeni; među njima je najistaknutiji bio Winston Churchill, koji je u Donjem domu puštanje u Münchenu nazvao «totalnim porazom» i «katastrofom najvećih razmjera».

Bespomoćnost zagrebačkih Židova tek je bila najava velikih strahota koje će ubrzo uslijediti, a ona je izvrsno opisana u četvrtom, istoimenom poglavlju knjige. Djelo, u cjelini, predstavlja rijetko viđen znanstveni pothvat, povijest koja je i filozofija, i teologija, i sociologija, i statistika, i komunikologija, i književnost.

Goldsteinovi su knjigu podijelili u šest dijelova: I. Ideološki i

Ljeto 1941: Ekskomunikacija (sa neumoljivim činjenicama o pravnoj diskriminaciji uzetoj od Trećeg Reicha kao savršenog uzora); III. Ljeto – Jesen 1941: Koncentracija i eksterminacija (sa opisom Jasenovčkog logora smrti ka krunu terora); IV. 1942/43. Godina: Prema konačnom uništenju (uključujući i dokaze o «iskazivanju» ustaša povodom dolaska u zagreb Heinricha Himmlera 5. svibnja 1943.); V. Pokušaji spašavanja (posebno u partizanima); te VI. Epilog (sa zanimljivim i kritičkim poglavljem o ulozi Katoličke crkve i zagrebačkog nadbiskupa Stepinca).

Knjiga donosi i bogate slikovne priloge, opsežnu literaturu i kazalo osobnih imena, nadasve progonjenih Židova, te nacrt grada Zagreba s popisom svih ulica sa južnim granicama za iseljavanje Židova od svibnja i kolovoza 1941. Ukratko rečeno, radi se o historiografskom i povijesno publicističkom radu kvalitete kakve do sada nismo imali! Iskrenost i posvećenje autora svjedočena je po tomu što nisu pošteđeni ni oni Židovi koji su pomagali ustaškom pokretu.

Stepinčeva enigma

Da je Ivo Goldstein imao prilike proučiti djelo Georges Passeeleca i Bernarda Sucheckyija *L'encyclique cachee de Pie XI. Une occasion manquee de L'Eglise face a l'antisemitisme*, o enciklici pape Pije XI. *Jedinstvo ljudskog roda* napisanu da se osudi antisemitizam nacista a koju papa Pijo XII. nakon smrti svoga prethodnika nije želio objaviti (Pijo XI. je umro tri dana prije dogovorenog potpisivanja enciklike), onda bi našao zanimljiv podatak koji bi ga pokolebao u

snažnih strasti ali uskog političkog horizonta, koji je ujedno bio fanatično pobožan, beskrajno odan Katoličkoj crkvi i žestoko neprijateljski orijentiran protiv ateističkog komunizma. Autor smatra da je Stepinac bio hrabar čovjek ali da se dugo zavaravao misleći da su zločini ustaškog režima samo ekscesi a ne plod totalitarne i rasističke ideologije ustaša i NDH.

Autori francuske knjige, pak, otkrivaju malo poznatu činjenicu koja Stepinca prikazuje u potpuno novom svjetlu – sličnu hrvatskim biskupima koji, pod utjecajem tzv. domoljubne blokade mozga i duše, prešućuju teška kršenja ljudskih prava i ratne zločine za vrijeme Domovinskog rata. Naime, papa Pio XI. naređuje autoru nikad objavljene enciklike, američkom isusovcu francuskog porijekla Johnu LaFarge, da u prethodnom istraživanju prije samoga pisanja teksta enciklike svako ode u Zagreb razgovarati sa nadbiskupom Stepincem, koji je tada u Vatikanu glasilo za jednoga od najboljih poznavatelja rasističkih teorija

Djelo, u cjelini, predstavlja rijetko viđen znanstveni pothvat, povijest koja je i filozofija, i teologija, i sociologija, i statistika, i komunikologija, i književnost

nacista. LaFarge stiže u Zagreb iz Budimpešte 31. svibnja 1938. i dugo razgovara sa nadbiskupom. Godine 1954. opisat će Stepinca kao gorljivog branitelja vjere, prava i pravde i kao uvjerenog neprijatelja rasističkih teorija i progona.

No, Goldstein ne odgovara do kraja na pitanje zašto taj isti Stepinac nije prepoznao rasističku narav ustaškog pokreta i NDH od samog početka? Kako se moglo dogoditi da Stepinac, kako autor piše na 567. stranici knjige, 22. svibnja 1941. «posredno opravdava rasne («protu-židovske») zakone, a neposredno se zauzima za njihovu selektivnost i ublažavanje postupka? Ostaje, dakle, sasvim nejasno kako je to Stepinac zamišljao da se može pomiriti diskriminatorne zakone protiv cijelih naroda i, istovremeno, poštovati «ličnost i dostojanstvo» svakog pripadnika tih naroda. Ipak, Goldstein konstatira jednu ne baš svjetlu istinu Stepinčeve biografije – to da je ta nepomirljiva kontradikcija – nepomirljiva sa stanovišta logike, etike, pravne teorije i provedbe-

koji je sudjelovao u osmišljavanju monumentalne historicističke arhitekture na bečkom Ringu. Vjekoslav Bastl studirao je

zdanja, koja se ni po čemu ne razlikuju od čuvene nadstrešnice za bicikle Nicolausa Pevsnera.

“privatizacije” ponovno se primjenom nekih mađioničarskih vještina našao u vlasništvu države, koja ga je u paničnoj želji da se nepoželjne rugobe čim prije riješi prodala prvom zainteresiranom kupcu koji se pojavio. Ponosni vlasnik zgrade od cca.

tervjuima u *Nacionalu* kao autor se pojavljuje Čop. Možda bi stoga najbolje bilo autorstvo atribuirati obojici.

Promišljeno i rafinirano

Osnovni koncept je dogradnja nekoliko katova i prigradnja tri panoramska dizala i spiralnog stepeništa s vanjske strane na zapadnom pročelju. Taj je prijedlog neprihvatljiv iz nekoliko osnovnih razloga. Prvi razlog je taj što je “zakladni blok” davno prepoznat među povjesničarima arhitekture i građanima kao niz vrhunskih ostvarenja internacionalne moderne arhitekture Zagreba između dvaju svjetskih ratova. “Zakladni blok” omeđen Ilicom sa sjevera, Gajevom ulicom sa zapada, Bogovićevom ulicom s juga i Petrićevom ulicom na istoku nastaje na mjestu nekadašnje Zakladne bolnice Milosrdne braće sagrađene 1804. godine, a srušene tijekom dvadesetih godina. Javni arhitektonski natječaj raspisan je 1929. godine s programom parcelacije i izgradnje građevnog bloka bivše zakladne bolnice. Na natječaju je sudjelovalo 25 arhitekata, a jednakovrijednim su ocijenjene četiri osnove: Milovana Kovačevića, Dionisa Sunka i Rudolfa Jungmanna, Zdenka Strižića i Drage Iblera. Poznat je prijedlog s vertikalom nebodera (na današnjoj poziciji) karizmatičnog arhitekta Drage Iblera, koji je izazvao brojne polemike reakcije suvremenika u dnevnim novinama. S obzirom da je natječaj završio bez jasno dodijeljene prve nagrade, arhitekti Josip Pičman i Josip Seissel 1931. izložili su prijedlog integritanog superbloka s kompleksnim vertikalnim zoniranjem namjene (trgovine, poslovni i stambeni prostori) i neboderom na današnjem mjestu. Gradska uprava je ocijenila da će pojedinačna parcelacija zemljišta i prodaja pojedinačnim investitorima pridonijeti većim gradskim prihodima kroz poreze i većoj rentabilnosti pojedine izgradnje. U izgradnji većeg dijela trgovačko-stambenih i poslovno-stambenih zgrada u razdoblju od 1932. do 1937. godine sudjelovali su vodeći arhitekti poput Franje Bahovca i Antuna Ulricha, Milana Delenarda, Aleksandra Freudenreicha i Pavla Deutscha, Huga Ehrlicha, Franje Gabrića, Otta Goldscheidera, Stanka Kliske, Slavka Loewyja, Stjepana Planića. Do početka Drugoga svjetskog rata ostale su neizgrađene parcela na sjevernoj strani Ilice 1 (današnji neboder) i čitav središnji dio čitavog bloka. S izuzetno rafinirano oblikovanim prijedlogom nebodera javljaju se arhitekti Drago Galić i Vladimir Turina. Zajednička odrednica Iblerovu, Galićevu i Turininu prijedlogu je volumen nebodera naglašene vertikale, a u oblikovanju pročelja svi predlažu modernističku paradigmu – zavješeno ostakljeno-aluminijsko pročelje. Na poticaj arhitektonskoga strukovnog udruženja i gradske uprave raspisan je javni natječaj 1955. za izbor arhitektonskog projekta. Podijeljene su dvije jednakovrijedne nagrade. Arhitekt Slobodan Jovičić odabire kao metodu interpolacije prilagođavanje i jednostavno ispunjava prazninu u bloku poštujući regulatornu liniju i visinu vijenca čitavog bloka. Arhitekt Josip Hitil odlučuje se za metodu interpola-

Neboder ne smije pasti

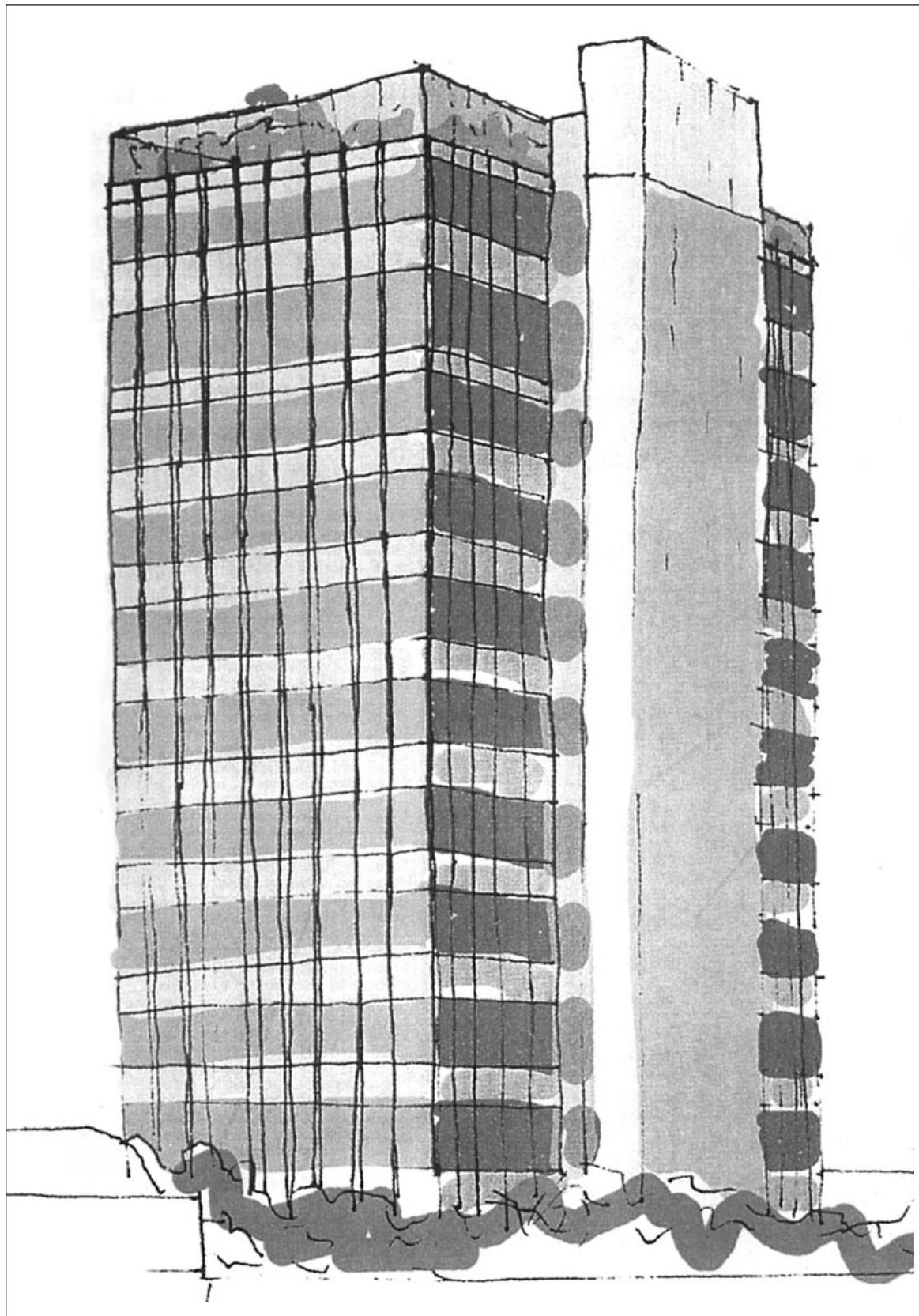
Problem intervencije na poslovnom neboderu u Ilici broj 1 izuzetno je važan jer otvara vrlo osjetljivo teoretsko i praktično pitanje kakav koncept odabrati u zaštiti djela internacionalne moderne arhitekture

Zlatko Jurić

Nakon iznimno dugo vremena ponovno se u arhitektonskim zbivanjima u Zagrebu pojavila želja za radikalnim preoblikovanjem postojećih zgrada. Osnovno objašnjenje naumljenih intervencija nesebična je želja za osuvremenjivanjem navodno tehnološki zastarjelih i oblikovno demodiranih zgrada. Za opisanu investitorsku i projektantsku želju, svojedobno se mislilo da je u arhitekturi Zagreba definitivno završila u razdoblju između dvaju ratova. Jedan od razloga što iz tog razdoblja imamo dosta bolna i dramatična iskustva je taj što su redom anonimni arhitekti ili građevni poduzetnici pristupali radikalnim pregradnjama radi osuvremenjivanja, prema njihovu sudu, estetski promašenih pročelja historicističkih i secesijskih ostvarenja.

Silovita razgradnja

Rezultati nepromišljene pomodnosti i prozelitske manije modernizacije posebno su se katastrofalno pokazali u dva primjera. Prvi je nepovratno izgubljeno pročelje Etnografskog muzeja na Mažuranićevu trgu 14, remek-djela secesijskog oblikovanja arhitekta Vjekoslava Bastla nastalom od 1902. do 1903. godine. Poznato je jedino da se demoliranje pročelja dogodilo u vremenu između dvaju svjetskih ratova. Zasad nije precizno poznato ni kada ni tko je sudjelovao u procesu razgradnje. Drugi primjer je demoliranje pročelja poslovno-stambene zgrade Prve hrvatske štedionice, Oktogona, omeđene Ilicom 5, Margaretskom 1-3, Bogovićevom 6, monumentalnom historicističkom ostvarenju arhitekta Josipa pl. Vancaša izgrađenom od 1898. do 1900. godine. Projekt demoliranja pročelja potpisuje arhitekt Lav Kalda za građevno poduzeće “Pionir d.d.” koje je radove izvelo 1925. godine. Obje zgrade od postupka demoliranja nije mogao zaštititi ni veliki umjetnički ugled ni vrhunska profesionalna naobrazba obojice arhitekata. Josip pl. Vancaš jedan je od glavnih predstavnika I. akademske generacije, a Vjekoslav Bastl uz Viktora Kovačića vodeća je osobnost II. akademske generacije. Obojica stječu vrhunske europske profesionalne naobrazbe u Beču i pripadaju malenom krugu istaknutih srednjoeuropskih arhitekata. Josip pl. Vancaš studirao je kod profesora Heinricha von Ferstela na Visokoj tehničkoj školi,

na Akademiji likovnih umjetnosti u elitnoj klasi profesora Otta Wagnera, karizmatičnog vođe bečke secesije. Zanimljivo je napomenuti da je intervencije na zgradi Prve hrvatske štedionice zdušno odobravao prof. Gjuro Szabo, jedan od vodećih povjesničara umjetnosti svog vremena. Predlagao je potpuno uklanjanje obiju monumentalnih bakrenih kupola na krovu zgrada koje se nalaze duž pročelja u Ilici. Nekim čudom kupole su ipak doprle relativno neoštećene do naših dana.

Nakon određenog vremena posljedice opisanoga silovitog djelovanja najbolje je objasnila dr. Olga Maruševski, kao prilično besmislen i nerazuman proces samooduzimanja europskog legitimiteta vrhunskim ostvarenjima arhitekture Zagreba. U konačnici, nepobitna je činjenica nepovratni gubitak autorskih historicističkih i secesijskih arhitektonskih ostvarenja, koja su, zahvaljujući dogmatskim i ideološkim procjenama, prevedena u nijema i anonimna graditeljska

Nepoželjna rugoba

Nakon vremenske udaljenosti od pedesetak godina, pomišljalo se da se takvo negiranje arhitektonske i kulturne vrijednosti pojedinim ostvarenjima prethodnih razdoblja i njihovo svodenje isključivo na osnovnu materijalnu vrijednost više neće ponoviti, jer je modernizam kao intelektualni svjetonazor već odavno izgubio svoj prozelitski žar, a postmoderna naglašavala eklekticizam i pluralizam svjetonazora. No, izgleda da se nikada ne smije podcijeniti mogućnost koliko vas zbivanja u vašoj sadašnjici mogu iznenaditi.

Novi primjer kojem prijete radikalna intervencija u ime “neophodno potrebnog osuvremenjivanja” je poslovni neboder prvobitno “Ferimporta” u Ilici 1 na spoju s Jelačićevim trgom. U zadnjih desetak godina neboder je imao nemilu sudbinu jer je potpao pod centrifugalne silnice “tajkunske privatizacije”, a posljedica je nepovratno zapuštanje i neodržavanje zgrade. Na kraju svemirski uspješnog procesa

7.000 m² je za, navodno, 12.000.000 DEM postao gospodin Peter Doimi-Frankopan. Zanimljivo je napomenuti da cijena po kvadratnom metru iznosi cca. 1715 DEM, dok se prosječna cijena na tržištu stambenog prostora u centru grada kreće od 2000 DEM/m² (vrlo ružičavo) do 2500 DEM/m² (dobro ušćevano). U posebnoj kategoriji cijene oko 3000 DEM/m² su stanovi duž Lenucijevog parkovne potkove i na gradskim trgovima zbog ekskluzivnosti položaja.

Novi vlasnik, navodno, namjerava uložiti određena sredstva kako bi od iznajmljivanja poslovnog prostora na tržištu ostvarivao dobit nakon oporezivanja. Za osmišljavanje i nadziranje provedbe svojih zamisli unajmljuje gospodina Tomislava Čopa. Rezultat zajedničke suradnje sastoji se od nekoliko stranica teksta, arhitektonskih crteža i nekoliko kompjutorskih simulacija novog stanja. Autorstvo, pa time i odgovornost, teško je razlučiti. Na prijedlogu je potpisan Peter Doimi-Frankopan, a u in-

cije kontrastom i odabire vertikalu nebodera. Gradska uprava se odlučuje za vertikalu nebodera, a posao povjerava projektnom poduzeću "Plan", koje stvara projektni tim Josip Hitić – Slobodan Jovičić – Ivo Žuljević. Projektiranje tehničke dokumentacije završeno je 1956., a izgradnja do 1958. godine.

Konačni rezultat je promišljena i rafinirano oblikovana racionalna arhitektonska kompozicija nebodera u duhu internacionalne moderne arhitekture. Pažljivim promišljanjem tlocrtne površine jedne etaže i ukupnog broja katova u kompoziciji dominira vertikala te se postiže dojam vrlo elegantnog kubusa skrupulozno odmjerenih proporcija. Vertikalna komunikacija je riješena prozračnim jednostavnim jednokrakim stepenicama smještenim uz zapadno pročelje da bi se omogućila brza i sigurna evakuacija u slučaju požara. Iz južnog dijela pristupnog hala na svakom katu ulazi se u dva vertikalna dizala. Nosiva konstrukcija je posebno remek-djelo s vitkim nosivim armirano-betonskim stupovima smještenim na obodu pojedinog kata i sitno rebricastim sustavom stropova. Pročelje predstavlja izuzetno impresivno tehnološko i oblikovno ostvarenje, jer je primjer prvoga zavješene ostakljeno-aluminijskog pročelja u poslijeratnoj arhitekturi Zagreba. Zamišljena je jednoliko oblikovana opna minimalnih dimenzija koja obuhvaća sva četiri pročelja zgrade, a zavješena je sidrima na nosivu armirano-betonsku konstrukciju.

Modularnom koordinacijom oblikovan je vrlo racionalni raster pročelja u kojem je uravnotežen odnos vertikalnih i horizontalnih prozorskih šprljaka, kao i odnos punog (aluminijskih parapeti) i prozirnog (ostakljenje prozora). Tehnološka novost je inzistiranje arhitekata na minimalnim dimenzijama pojedinih elemenata i što je čitavo pročelje prethodno industrijski proizvedeno i doneseno na gradilište u segmentima i ugrađeno u cjelinu. Ukupni dojam arhitektonske kompozicije je kubus skladnih proporcija i srebrne refleksije.

Europski kontinent

Vertikalni obris Zagreba kasnih pedesetih godina bio je relativno jednostavni odnos između linearnog poteza izgrađenoga grada i moćnoga prirodnog obriisa Medvednice u kojem su se isticala samo dvije arhitektonske vertikale, koje su se upravo zbog svoje različitosti skladno nadopunjavale: moćna, monumentalna kamena vertikala katedrale i elegantna metalno-staklena vertikala nebodera koja je mijenjala boju ovisno o dnevnom svjetlu. Posebno je zanimljivo kad se neboder komparativno promotri u suvremenom europskom kontekstu. U Europi poslije Drugoga svjetskog rata nestaje dotadašnji geopolitički pojam srednje Europe i zamjenjuje ga politička i kulturna podjela na zapadni i istočni politički blok.

Podjela se najbolje oslikava na Njemačku s nekadašnjim glavnim gradom Berlinom. Poslijeratna obnova Berlina ima zbog toga dva potpuno različita tijeka. U zapadnom Berlinu provodi se po principima Atenske povelje i internacionalne moderne arhitekture. U istočnom Berlinu, kao glavnom

gradu zloglasnog DDR-a, stvari idu drukčijim smjerom. Politička elita je naredila potpuno odbacivanje doktrine internacionalne moderne arhitekture. Nekadašnji Bauhausov student, arhitekt Hermann Henselman, je od 1951. do 1958. projektirao i izvodio u obnovljenim klasicističkim oblicima nadaleko poznati "staljinistički" urbani kompleks "Stalin – Allee" (kasnije preimenovane u "Karl-Marx-Allee"). Istovremeno u najstrožem središtu Londona britanski arhitekti Alison i Peter Smithson podižu razvikanu "Economist Building" od 1959. do 1964.

tektura se uvijek nastojala uskladiti sa suvremenim zbivanjima u arhitekturi zapadnih zemalja. Zagrebački poslovni neboder u Ilici 1 izgrađen od 1956. do 1958. godine jedan je od izvrsnih primjera takvih napora. U opisanim političkim i kulturnim prilikama samo arhitektonsko promišljanje, osmišljanje i uspješna izvedba jedne tako suvremene arhitektonske zamisli sa zahtjevnom tehnologijom predstavlja intelektualno i kulturno dostignuće vrijedno iskrenog poštovanja. Mogla bi se napraviti cinična usporedba sa suvremenom situaci-

nijanje začaranog ciklusa između diktature i demokracije (ratna razaranja – stihijska obnova – panična stabilizacija) uvijek mukotrпно, sporo i dugotrajno projektiralo i gradilo. Unatoč nepovoljnom političko-ekonomskom okruženju u zadnjih približno 120 godina nastala su vrlo vrijedna arhitektonska ostvarenja, koja je upravo zato potrebno pažljivo, dosljedno i uporno čuvati od izgleda sudbinski uvjetovane neprekidnosti nasrtaja na integritet arhitektonskih ostvarenja. Buduće intervencije na zgradama prepoznate i potvrđene arhitekton-

potrebno mijenjati, a dotrajala dizala mogu se potpuno zamijeniti suvremenijima u postojećim vertikalnim oknima. Oblikovni format i tehnološka rješenja zavješene ostakljeno-aluminijskog pročelja treba s poštovanjem obnavljati, poput bečkog primjera, isključivo primjenom faksimilne metode zamjene dotrajalih elemenata sa suvremeno proizvedenim istovjetnim elementima po obliku, materijalu, boji i završnoj obradi. Zvučna i termička izolacija zgrade može se poboljšati zamjenom postojećega običnog jednostrukog bezbojnog stakla s termoizolacionim sustavom dvostrukoga bezbojnog stakla. Istaknuti uvjeti ne znače želju za onemogućavanjem budućih intervencija, već predstavljaju precizan zahtjev za odmjerenim i vrlo suzdržanim postupkom na pojedinim kapitalnim ostvarenjima podjednako u čitavom gradskom prostoru.

Grad pun strojeva

Problem intervencije na poslovnom neboderu u Ilici 1 izuzetno je važan jer otvara vrlo osjetljivo teoretsko i praktično pitanje kakav koncept odabrati u zaštiti djela internacionalne moderne arhitekture. U zaštiti bi trebalo napraviti pomak od ideološkog shvaćanja prema povijesnom shvaćanju, zbog jednostavne činjenice protoka vremena i opće promjene senzibiliteta. U vrijeme nastanka i dominacije internacionalne moderne arhitekture osnovna ideološka krilatica, vrlo popularna u širokoj upotrebi, bila je famozna "kuće su strojevi za stanovanje (pa prema analogiji i za poslovanje)". Sljedeća nedvosmislena i neupitna krilatica bila je da se starija generacija strojeva uvijek beskompromisno zamjenjuje novijom, a time automatski boljom i savršenijom. Generacijskom promjenom senzibiliteta i kritičkom prosudbom s vremenske udaljenosti te neprestano zamjenjive i potrošne "kuće strojevi" su postale nepromjenjivi i dragocjeni arhitektonski monumenti jednoga proteklog povijesnog vremena.

Gradski prostor ne može biti shvaćen kao skup strojeva koji konceptualno predstavlja jednostavno nagomilavanje, a po fizičkoj veličini gigantsku nakupinu u kojoj se neprekidno izmjenjuju dijelovi da bi se isključivo ostvarila djelotvornost, već je nužno višedimenzionalna i proturječna mješavina raznih slojevitih silnica pojedinih razdoblja, koja se neprekidno kontradiktorno mijenja. Gradski zavodi za zaštitu spomenika kulture i prostorno planiranje postoje da bi provodili promišljanje naslijedene kontradiktorne slojevitosti. Odluka o složenosti razine i preciznosti načina intervencije ne može se nikako prepustiti privatnom interesu i po njemu nasumce odabranom projektantu. Strukovne udruge arhitekata bitne su kako bi privatnom interesu nametnuli općeprihvaćene principe dobre poslovne prakse u kojoj se za bilo kakve intervencije na postojećoj zgradi prepoznate arhitektonske vrijednosti uvijek prvo pokušava uspostaviti suradnja s prvobitnim projektantom, pogotovo kad je živ, zdrav, vitalan i s velikim arhitektonskim iskustvom, poput arhitekta Slobodana Jovičića. ☒

u St. James' St koja je, kao programatski primjer izvrsnosti uklapanja internacionalne moderne arhitekture u povijesne gradske jezgre, objavljena u većini poslijeratnih kompendija o europskoj arhitekturi. U oblikovanju pročelja velik napor je učinjen da se stvori dojam zavješene tehnološke opne pročelja iako se radi o tradicionalnom načinu izvedbe pročelja u aluminiju i staklu.

Dostignuće vrijedno poštovanja

Možda je uvjerljivije posegnuti za nešto bližim bečkim primjerom iz 1953. kad arhitekt Erich Boltenstern podiže neboder visine 60 metara na Schottenringu 30 u povijesnom prvom Bezirku. Oblikovanjem pročelja također se željelo postići dojam zavješene tehnološke opne, ali se radi o tradicionalno izvedenom pročelju. Tijekom 1996. pristupilo se krajnje pažljivoj i savjesnoj faksimilnoj obnovi pročelja, a nikakvom radikalnom osuvremenjivanju.

U bivšoj državi svojedobno je bila grčevito propagirana dogma da politički ne pripadamo u omaraženi istočni blok država, već da izgrađujemo nekakav autohtoni nesvrstani put, promatrano s globalne geopolitičke optike o političkoj pripadnosti nije bilo nikakve dileme. Hrvatska je nakon Drugoga svjetskog rata bila razorena i osiromašena zemlja gdje je dominirao kult lopate, grubog fizičkog rada na omladinskim radnim akcijama i samoupravljanja radnika kao načina izlaska iz ekonomske nerazvijenosti. Unatoč rigidnom političkom okruženju hrvatska arhi-

jom, jer je država također opustošena ratnim razaranja i ekonomski devastirana. Danas bi to bilo adekvatno naporu da se upustimo u projektiranje nebodera u suvremenoj čeličnoj nosivoj konstrukciji sa strukturalnim ili planiranim termoizolaciono ostakljenim pročeljima uz super kratke vremenske rokove projektiranja i građenja, preciznost izvedbe i kvalitete ugrađenih materijala kao u super razvijenim i bogatim zemljama ekskluzivnog kluba G-7. Usred današnje kaotične gospodarske situacije takvo razmišljanje značilo bi surovo i nehumano postavljanje neizvedivih zahtjeva.

Neprihvatljiva promjena volumena

Među povjesničarima arhitekture tijekom devedesetih se postupno počelo uviđati da je razdoblje pedesetih i šezdesetih godina također jedno od izuzetno značajnih razdoblja u arhitekturi Zagreba s nizom snažnih ostvarenja poput poslovnog nebodera "Ferimporta" u Ilici 1, poslovne zgrade "Željpoša" na Trgu maršala Tita 12 i niza zgrada u Aveniji Vukovar. U Hrvatskoj se zbog endemskog siromaštva i konstantno niskih stopa gospodarskoga rasta uz neprekidno izmje-

Odluka o složenosti razine i preciznosti načina intervencije ne može se nikako prepustiti privatnom interesu i po njemu nasumce odabranom projektantu

ske vrijednosti trebaju nenametljivo dodavati novu kvalitetu, a da se nikako ne poremeti postojeći odnos i proporcija volumena, ritam i materijale pročelja.

Sastavni dio arhitektonske kompozicije je i nosiva konstrukcija i sistemi vertikalne komunikacije. U slučaju zagrebačkog poslovnog nebodera u Ilici 1 moguće je krajnje nenametljivo i skrupulozno uvesti sisteme vatrodajave i protupožarne sprinkler-instalacije, što bi bitno povećalo mjere zaštite od požara u čitavu neboderu. Apsolutno je neprihvatljiva promjena osnovnog volumena bilo kakvom dogradnjom novih katova, bilo prigradnjom vanjskih komunikacija (dizala, stepenica). Postojeće jednakokrako stepenište nije

Njirić je od 2000. i profesor na TU Graz. Helena Njirić honorarni je nastavnik na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Realizirani projekti: Baumaxx

hypermarket-Maribor, 1997.-1999., McDonalds Drive-In, Maribor 1998.-2000. Nagrade: Priznanje 29. zagrebačkog salona za projekt *Les lieux magiques*,

nema prozora već komunicira samo kroz dvorišta, a cijelo se pročelje/ovojnica koristi za reklamu koja bi trebala pokriti troškove režija. Visina kuće je određena standardnom visinom jumbo plakata. Zbog demonstracije introvertiranosti kuće ona je postavljena u najzahtjevniji kontekst – na glavni trg.

Arhitektura sadašnjosti i budućnosti

Međunarodni skup arhitekata u organizaciji časopisa *Oris*, 27. i 28. listopada, Zagreb

Branka Juras

U organizaciji časopisa za kulturu i arhitekturu *Oris*, 27. i 28. listopada u Maloj dvorani Vatroslava Lisinskog u Zagrebu održali su predavanja svjetski priznati arhitekti Paulus Bernard de Bruijn i Frits J. van Dongen iz Amsterdama, Cino Zucchi iz Milana, Heinz Tesar iz Beča, Alfred Berger i Tina Parkkinen iz Beča, Aleš Vodopivec iz Ljubljane, Thom Mayne iz SAD-a te Helena i Hrvoje Njirić iz Zagreba. Arhitekti su predstavili svoje recentne radove, pokušali odgovoriti na mnoga pitanja s kojima se susreću u radu te izložili viđenje vlastite arhitekture sadašnjosti i budućnosti.

Igra s vodom i tlom

Mi stvaramo zemlju na vodi i to nas zabavlja, rekao je nizozemski arhitekt Fritz J. van Dongen koji radi u Partner de Architekten Cie., Architecture&planning s P. B. de Bruijnom, te hrvatskim arhitektima Branimirom Medićem i Perom Puljizom.

Nizozemska je u prostornom smislu osobita upravo po svojoj vezanosti uz vodu, što onda jasno utječe i na promišljanja u arhitekturi. U posljednjih dvadeset i pet godina u Nizozemskoj se puno ulaže u stanovanje, pa se godišnje prosječno izgradi oko 100.000 kuća. Na zagrebačkom skupu Van Dongen je predstavio upravo projekte izgrađene na umjetnim otocima u Amsterdamu. Takve otoke arhitekt naziva proizvođačima grada koji bi trebali postati novi grad. Taj problem on pokušava riješiti transformacijom klasičnog bloka. Uz ovaj, predstavljen je projekt natječaja na kojem autor trenutačno radi. Riječ je o kući kao stambenom bloku na vodi. Ona je na stupovima, parkiralište je ispod vode, a osim automobilom do stana se dolazi i brodom koji je parkiran u prizemlju.

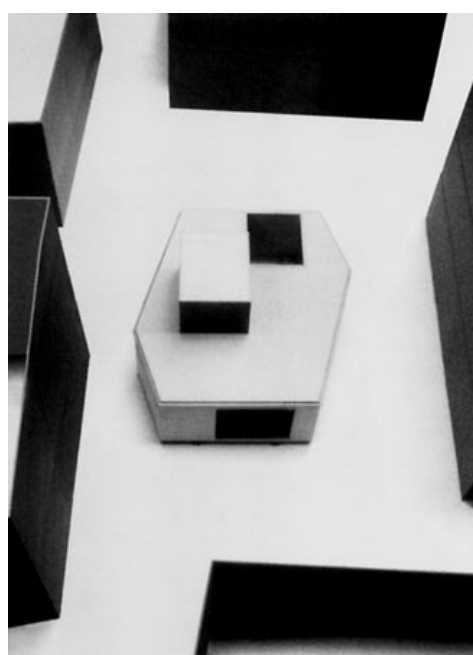
Graditi u Veneciji

"... Otpor urbanom kiču, barem u Veneciji, nemoguć je primjenom jednostavnih formi "strukturalne iskrenosti" ili prisvajanjem trenutačno modernih avangardističkih stavova. Prisiljeni smo na preispitivanje problema kao što su: modernizam nasuprot trajnosti, individualni izraz nasuprot gradu kao kolektivnom artefaktu". (Cino Zucchi, Anonimo veneziano)

Cino Zucchi kao arhitekt i teoretičar arhitekture već je duže vrijeme prisutan na međunarodnoj sceni kao jedan od najistaknutijih predstavnika nove generacije talijanskih arhitekata. Jedan od projekata kojeg je arhitekt predstavio na skupu jest onaj s kojim je pobijedio na natječaju za Ex-junghaus zonu u Veneciji na otoku Giudecca. Zanimljiv je njegov pristup načinu projektiranja u takvom urbanom tkivu. Arhitekt analizira dvije Venecije – onu s razglednica i onu u koju turisti ne zalaze, a otvara novi pravac u urbanom tkivu Venecije. Kroz projekt vidimo vrednovanje venecijanske visoke reprezentativne arhitekture, a i Venecije tvorničkih dimnjaka te grada ribara i trgovaca.

Uloga arhitekta u 19. stoljeću

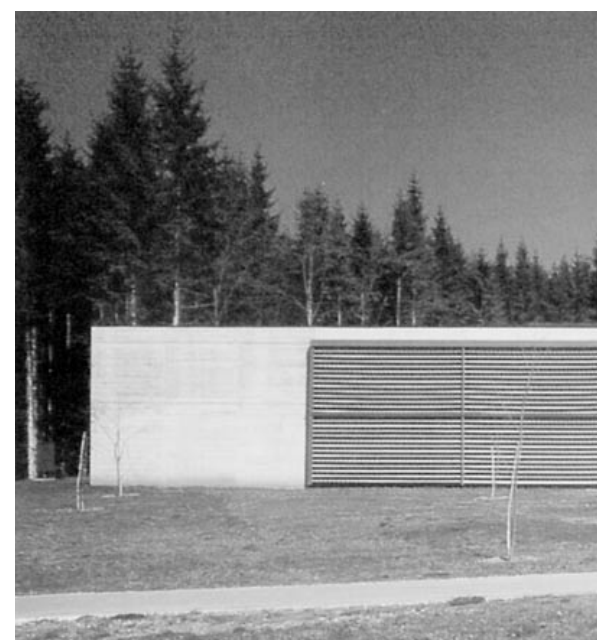
Helena i Hrvoje Njirić hrvatski su arhitekti koji su 1996. otvorili ured *njirić+njirić arhitekti* u Zagrebu. Hrvoje

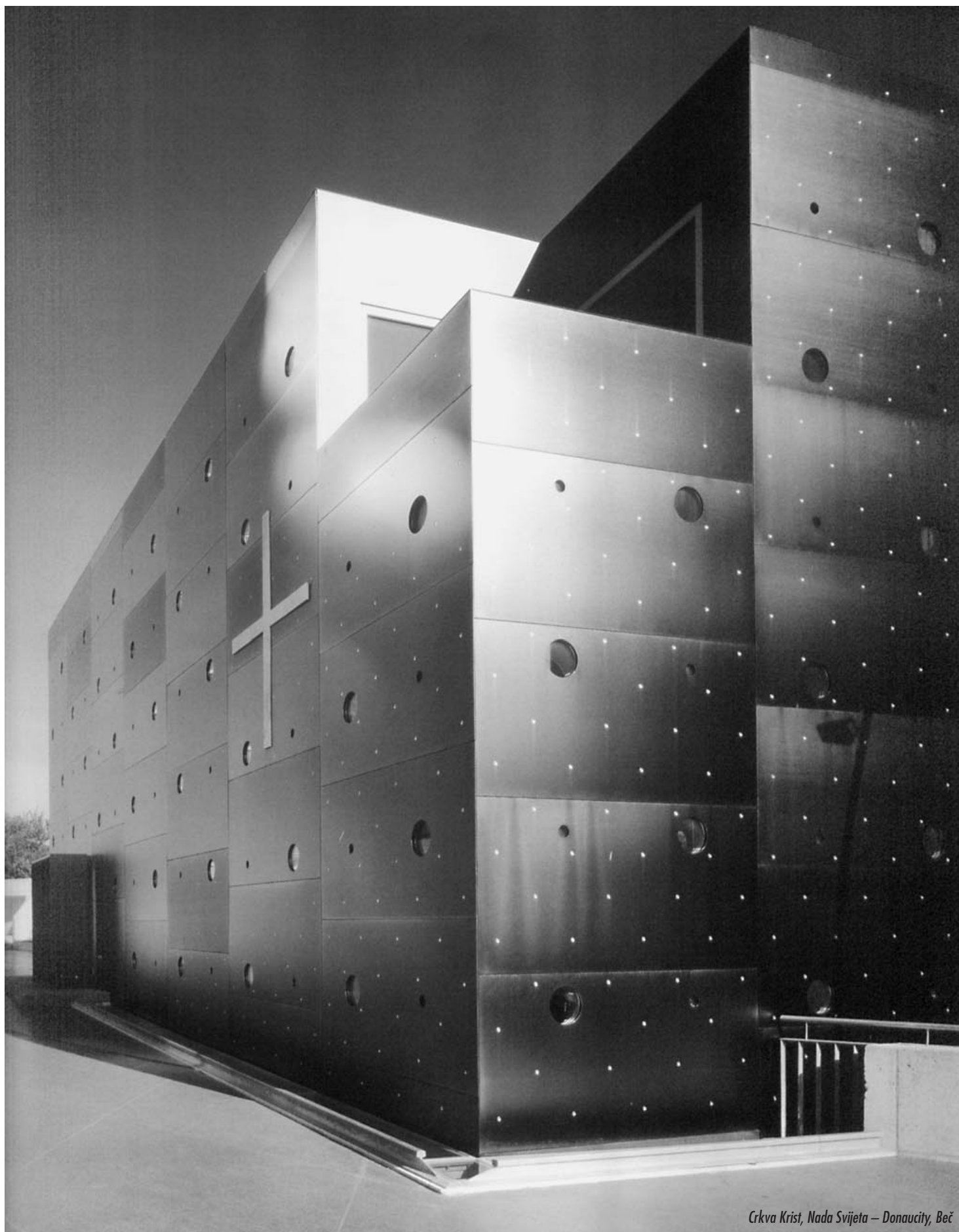
Kuća sa tri dvorišta

1994; Priznanje *Piranesi* 1999; Nagrada 35. zagrebačkog salona, 2000; Nagrada Viktor Kovačić 2000. za Baumaxx hypermarket u Mariboru.

Gdje je arhitektura danas? Koja je uloga arhitekta? Na koji način tumačimo događaje oko nas? – pitanja su na koja arhitekti pokušavaju dati odgovor pozivajući se na realnost, dijalog sa stvarnošću koja nas okružuje. Jedan od takvih projekata prezentiranih ovom prilikom je projekt male kuće za dvoje ljudi u naselju u Malmou. Njihova je teza da se suvremeni stan može podijeliti u tri osnovne domene: *body*-zonu, koja je vezana uz tjelesno i intimno, *soul*-prostor, u kojem dolazi do intelektualne razmjene s okolišem u najširem smislu riječi, i *refuse*-zonu infrastrukture, prostor kojim je stan vezan za niz servisa. Tako je nastala i *Kuća sa tri dvorišta* u kojoj je svako dvorište u relaciji s navedenim aspektima. Kuća je indiferentna prema okolini,

Groblje Srebrniče, Novo Mesto

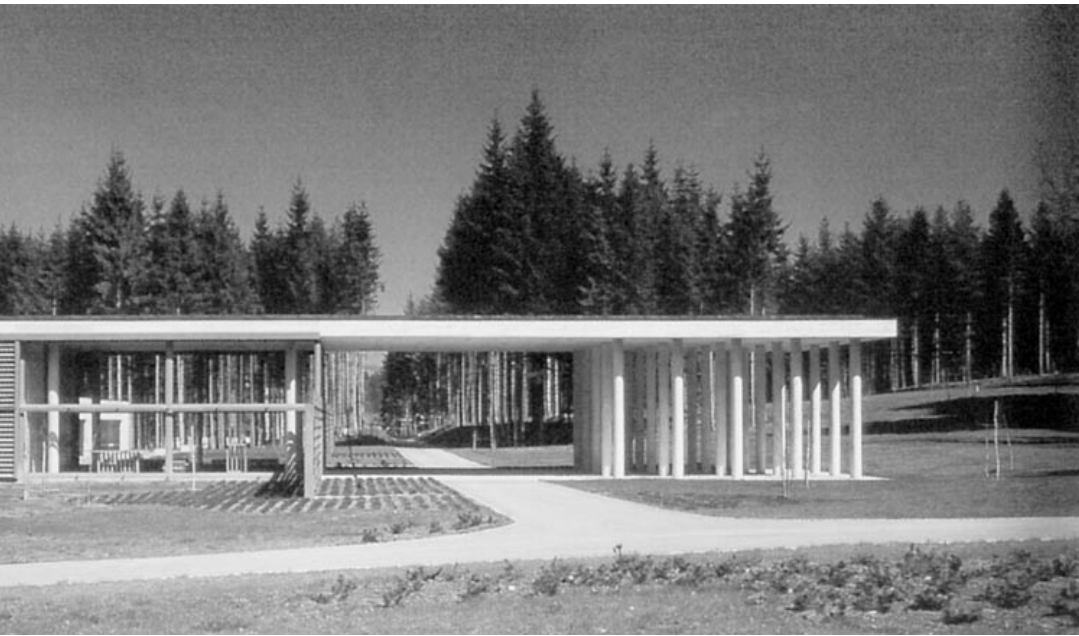

Crkva Krist, Nada Svijeta – Donauity, Beč

Svjetlo u arhitekturi

"Svjetlo u prostoru početak je arhitekture i početak prostornog doživljaja. Tek preko svjetlosti prostor postiže svoju istinitost. Prostor se rađa iz svjetla i odražava široku paletu boja, intenziteta, pokreta, metafora, dana i noći." (Heinz Tesar, Monografija, 1995.)

je u našoj svakidašnjoj okolini iz dana u dan sve beznađnije. Zbilja građene okoline i arhitekture daleko je od medijskog sjaja. Očita je na svakom koraku. No pitanje je koga uopće još zanima? Ukratko, i u arhitekturi se otvara temeljna dvojba: autentičnost ili fikcija, Dogma ili Hollywood? (Iz intervjua s Alešom Vodopivcem, Oris br. 11)

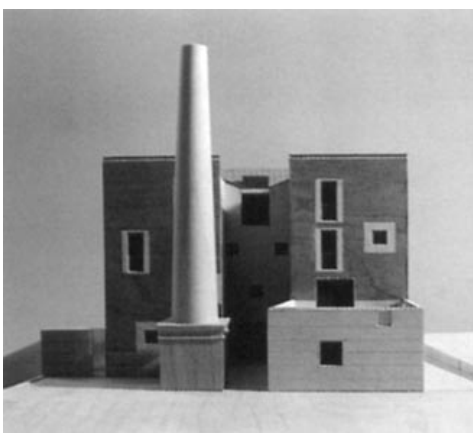

Heinz Tesar je austrijski arhitekt koji od 1973. godine djeluje kao samostalni arhitekt u Beču i poznat je po mnogim realizacijama. Na skupu je, između ostalog, predstavljen njegov projekt crkve u Donaucityju u Beču. Za projekt crkve arhitekt je dobio prvu nagradu na natječaju na kojem su sudjelovali brojni austrijski arhitekti, između ostalih Domenig, Henke-Schreieck, Kada, Piva.

Prostor unutar kojega je trebalo postaviti crkvu okružen je masivnim neborderima i prometnicama. Arhitekt je crkvu projektirao sasvim suprotno okolnoj arhitekturi, s obzirom da je objekt ukopan. Naime, crkva je spuštena u masivnu betonsku ploču. Ovojnica zatvorenog crnog kubusa u potpunoj je suprotnosti s igrom svjetla iznutra koje prodire sa svih strana.

Arhitektura nije moda

"Suvremeni mediji, naime, imaju posve druge zakonitosti nego arhitektura. Mediji traže novosti, različitost i iznenađenost bez obzira na kvalitetu... Suprotno tome, arhi-

Projekt Ex-junghaus, pročelje

tektura je zavjetovana materijalnosti i stremi trajnosti. Njezina postojanost mjeri se desetljećima i stoljećima, katkad tisućljećima. A medije zanima ponajviše trenutak i komercijalni uspjeh. Zato saveznike traže među sportašima, filmskim glumcima, pop-glazbenicima, ali sve više i među arhitektima... Poplava predodžaba i ideja o suvremenoj arhitekturi koju donose mediji često je daleko od stvarnosti građene okoline. Premda se stvarno već u antici, uz dobro i lijepo, ubrajalo među tri osnovne vrline. Pa ipak je danas za mnoge arhitekta važnije predstavljanje njihovih djela u medijima nego značenje izgrađene arhitekture u prostoru. Kad je objekt završen, treba ga fotografirati i objaviti, zatim se s njime može dogoditi što bilo. Tako arhitektura postaje sama sebi svrhom. Postaje medijskim avanturizmom koji gubi dodir sa stvarnošću. Dok mediji prikazuju procvat naše struke, stanje

Aleš Vodopivec slovenski je arhitekt koji od 1993. predaje na Fakultetu za arhitekturu u Ljubljani. Na skupu je predstavio projekat groblja Srebrniče u Novom Mestu za koje je dobio međunarodnu nagradu Piranesi 2000. godine. Arhitekt kreće od ideje groblja kao grada mrtvih, mjesta na kojem se susreću i dodiruju duše, jer, kako kaže, "groblja su me uvijek fascinirala. Kada posjećujem gradove ili sela, obično idem i na njihova groblja. Ali ne zbog nekrofilije. Za mene ona predstavljaju sastavni dio cjeline jednoga grada".

Arhitektura bez ograničenja

Jedan od najzanimljivijih predavača na danima Orisa bio je Thom Mayne, američki arhitekt koji će uskoro graditi Hypo-Alpe-Adria Bank u Zagrebu.

Thom Mayne 1972. godine osnovao je studio Morphosis. U Morphosisu pozivaju se, uz ostalo, na razvoj arhitekture koja nadilazi tradicionalne forme i materijale oslanjajući se na nadilaženje dualizma moderne i postmoderne. Jeffrey Kipnis naziva njihovu arhitekturu "drsko zavodljivom". Nakon projekta Hypo-Alpe-Adria Bank u Klagenfurtu Thom Mayne će graditi poslovnicu u Zagrebu. Projekt je zamišljen kao mikrokozmički grad. Arhitekt kaže da je projekt optimističan i govori o ponovnom prepoznavanju grada. Projekt nije zatvoren, napakarno je napravljen u više dijelova i pokazuje zanimanje za ljudsku mjeru. ☑

Hypo Alpe Adria Centar, Klagenfurt

Izdanja Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest

(Narudžbe slati na adresu: Hrvatski institut za povijest – Podružnica, Starčevićeva 8, 35000 Slavonski Brod; ili telefonom: 035/447-243. Žiro-račun: 34300-609-37)

Matija Mesić: **Hrvati na izmaku srednjega vijeka. Izabrane rasprave**, prir. Damir Karbić (1996), 432 str. ISBN 953-97015-0-3 60 kn

Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi: Zapisnik ili Knjiga bilješki samostana Presvetog Trojstva u Brodu u Slavoniji, sv. 2 (1806-1833), prir. i prev. Josip Barbarić i Egidije Stjepan Biber (suizdanje s Maticom hrvatskom Slav. Brod, Franjevačkim samostanom Slav. Brod i Povijesnim arhivom Slav. Brod, 1997), xl + 453 str. ISBN 953-96122-6-8 150 kn

Kronika franjevačkog samostana u Brodu na Savi: Zapisnik ili Knjiga bilješki samostana Presvetog Trojstva u Brodu u Slavoniji, sv. 3 (1834-1878), prir. i prev. Josip Barbarić i Egidije Stjepan Biber (suizdanje s Maticom hrvatskom Slav. Brod, Franjevačkim samostanom Slav. Brod i Povijesnim arhivom Slav. Brod, 1998), xlviii + 485 str. ISBN 953-96122-7-6 150 kn

Jaićev zbornik. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa o Marijanu Jaiću u Slavonskom Brodu 9. i 10. studenog 1995. (suizdanje s HAZU i Franjevačkim samostanom Slav. Brod, 1998), 264 str. ISBN 953-154-361-5 100 kn

Josip Kljajić: **Brodsko tvrđava** (1998), 203 str. ISBN 953-6659-00-X 180 kn

Zlata Živaković-Kerže: **S tradicionalnih na nove puteve. Trgovina, obrt, industrija i bankarske ustanove grada Osijeka na prijelazu stoljeća od godine 1868. do 1918.** (suizdanje s Društvom za hrvatsku povijesnicu Osijek, 1999), 208 str. ISBN 953-6659-02-6 80 kn

Stanko Andrić: **Čudesa svetoga Ivana Kapistrana. Povijesna i tekstualna analiza** (suizdanje s Maticom hrvatskom Osijek, 1999), 376 str. ISBN 953-6659-01-8 100 kn

Vjekoslav Klaić – život i djelo. Zbornik radova sa Znanstvenog skupa o životu i djelu Vjekoslava Klaića u povodu 150. obljetnice rođenja i 70. obljetnice smrti, 1849-1928-1998-1999 (suizdanje sa Sveučilištem u Zagrebu, 2000), 496 str. ISBN 953-6002-20-5 150 kn

Zbornik radova sa Znanstvenog skupa o Slavonskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvoga pisanog spomena imena Broda, održanog od 13. do 15. listopada 1994. (suizdanje s Muzejom Brodskog Posavlja, 2000), 480 str. ISBN 953-6659-03-9 100 kn

Retfala. Prilozi za proučavanje povijesti grada Osijeka, ur. Zlata Živaković-Kerže (suizdanje s DVD Retfala i Njemačkom narodnosnom zajednicom, 2000), 111 str. ISBN 953-6659-06-9 60 kn

Rudolf Horvat: **Srijem – naselja i stanovništvo**, prir. Mira Kolar-Dimitrijević i Zlata Živaković-Kerže (2000), 321 str. ISBN 953-6659-04-2 80 kn

Zlata Živaković-Kerže: **Svaštice iz staroga Osijeka**, 2. dopunjeno i prerađeno izdanje (suizdanje s Grafikom d.o.o. Osijek, 2001), 338 str. ISBN 953-6659-07-7 60 kn

Mato Artuković: **Srbi u Hrvatskoj (Khuenovno doba)** (suizdanje s Grafikom d.o.o. Osijek, 2001), 376 str. ISBN 953-6659-09-3 100 kn

Nenad Moačanin: **Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine** (2001), 199 str. ISBN 953-6659-08-5 80 kn

Stanko Andrić: **Potonuli svijet. Rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju** (suizdanje s Grafikom d.o.o. Osijek, 2001), 308 str. ISBN 953-6659-10-7 100 kn

Scrinia slavonica. Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, sv. 1 (2001), 524 str. ISSN 1332-4853 80 kn

skupovi

Jedan dan u anarhiji

U kinu nastupa princip izravne demokracije, publika bira što želi gledati, kojim redom i kada bi bila zgodna pauza

Marko Strpić

Petak, 19. listopada, 23 sata, Emmaz [www.em-maz.org.uk] predstavlja u kinu Rio «Agit Prop Ain't Dead» (u podnaslovu: «a compilation of video with attitude»). Dolazak pred samo kino bio je ugodno iznenađenje, jer to je stvarno kino. Osim mene i par prijatelja na ulazu se nakon pola sata pojavljuje i nekoliko drugih ljudi, što je značilo kako se stvorila kritična masa ljudi dovoljna za početak video večeri.

Na plakatu je bilo ponuđeno desetak video materijala koje je moguće pogledati. Kako je to ipak previše, u kinu nastupa princip izravne demokracije (doslovno tim riječima objašnjeno na licu mjesta) i publika bira što želi gledati, kojim redom i kada bi bila zgodna pauza. Odličan način da se razbije jaz između publike i onih koji nešto organiziraju.

Izabrani program se ubrzo počeo vrtiti i tu je bilo svega – montirana sprdačina u kojoj Tony Blair otkriva pravo lice laburista i njihova programa koji nimalo ne odudara od konzervativnog, nadrealistički video o ranom životu ljudi i tome što bebe sanjaju, demonstracije u Seattleu viđene očima *guerrilla visions* ekipe i, na kraju, neizbježna tema Afganistan (zanimljivo montirane snimke aktualnog bombardiranja, isječaka iz filma Rambo [da, da, onog zabranjenog] i još koječega).

Nije svaki sajam samo sajam

Londonski Anarchist Bookfair ove je godine obilježio svoju dvadesetu godišnjicu. Druga po redu, no ne i manje bitna stvar vezana uz ovu manifestaciju jest i njezina osnovna svrha, a to je okupiti što veći broj anarhističkih izdavača i prezentirati godišnju produkciju. No, da ne bi sve završilo na knjigama, tu je i popratni program, koji cijelom događaju daje karakter središnje godišnje anarhističke manifestacije i velikog sastanka.

Cijelo događanje bilo je podijeljeno u dvije zgrade (Friends Meeting House i Camden Centre) smještene u samom centru grada, a unutar svake zgrade je program bio podijeljen u još tri prostorije. Dakle, paralelno se događalo 3 – 5 stvari: takav je raspored programa značio da možeš pogledati ili sudjelovati unutar svega par diskusija/projekcija/predavanja. Osim toga, tu je bio i sam sajam, gdje su bile izložene na tisuće knjiga, magazina, časopisa, newslettera, novina, pamfleta, plakata, video kazeta, muzike i

svega ostalog vezanog uz anarhizam.

Već na ulazu nailazim na nešto što je izazvalo smijeh i čuđe-

nje, iako mi je ubrzo postalo jasno o čemu je riječ. Malo ispred ulaza nalazio se štand ukrašen crvenim zastavama na ko-

jem je pisalo «Socijalistička partija Velike Britanije». Odmah pokraj štanda, kao i svugdje oko ulaza, nekoliko je ljudi dijelilo njihove letke. Naravno, nisu bili pozvani na sajam (s obzirom na to da je riječ o partiji i vrlo autoritarnoj grupi), no koristili su svaku priliku za pos-

tavljanje svog štanda i još jedan pokušaj vrbovanja novih članova. Njihova prisutnost činila se tamo vrlo nametljivom, ako ni zbog čega, onda zato što jednostavno to nije bilo mjesto gdje pripadaju prema bilo kojem kriteriju (to se pokazalo puno puta u povijesti).

Na ulazu u sajam uvale ti besplatni program, a sa svake strane zveckaju kovanice u kantama i ljudi viču «Besplatan program! Donacije za sajam!». Ubacim donaciju (nije obavezno, ali to je pitanje solidarnosti i osobne participacije) i krenem unutra... Eh, a tek tada moje djetinjasto uzbuđenje dolazi do vrhunca. Ogromna dvorana je već bila prilično puna ljudi koji se motaju između štandova, razgledaju, ruku punih knjiga, razgovaraju... Proturljao sam ruke, širom otvorio oči i krenuo – AK Press, Class War Federation, Anarchist Federation, Freedom Press, Schnews, Squall, McLibel, ALF, Active Distribution, Elephant Editions, El Lokal, Haven Distribution, IndyMedia i mnogi drugi, izlagali su svoja izdanja, bili otvoreni za razgovor i najavljivali planove za budućnost. Sve što je vezano uz anarhizam tamo je bilo zastupljeno, pa se tako na jednoj strani nalazio štand kršćanskih anarhista, a na drugoj militantnih Class War, što dovoljno govori o širokom i otvorenom pristupu anarhizmu.

I tako, nakon nekoliko krugova i razgledavanja, osobnog upoznavanja s ljudima s kojima sam godinama u kontaktu, pozdravljanja starih prijatelja i proguravanja kroz gužvu, završio sam s punim ruksakom knjiga i ostalih materijala, što je uzrokovalo popriličnu bol u leđima i ramenima.

Slika o anarhizmu

Koliko ljudi je bilo i kakvi su to ljudi bili pitaš? Pa, teško je reći, čini mi se negdje više od dvije tisuće, a tko su oni... hmmm... Anarhisti, neanarhisti, ljudi koje srećeš po ulici, skvoteri, punkeri, cijele obitelji, aktivisti i aktivistice različitih grupa, znatiželjni prolaznici... Toliki broj ljudi i njihovo pripadanje različitim društvenim skupinama samo je pojačavao dojam o razvijenosti anarhizma u Londonu, ali i nešto šire od toga.

Ukupni dojam: odlično! I stalno prisutno pitanje: zašto mi doma nemamo nešto slično? No, i dalje ostaje primjedba kako je sve skupa bilo previše zgusnuto. Jedan dan je jednostavno premalo za sve to, nemoguće je pratiti sve što se događa, pa cijeli dan ispada preintezivan i nabijen informacijama koje te na kraju čine preumornim.

Ipak, vrijedilo je otići tamo. Upoznati ljude, vidjeti sve to, pokušati stvoriti živu sliku o onome što se događa i kako se razvija. Činjenica je kako to nemamo doma jer treba puno vremena za razviti takvo što. A vremena imamo, ako već nemamo drugih stvari. ☒

ANARCHIST BOOKFAIR

AK Press, Class War Federation, Anarchist Federation, Freedom Press, Schnews, Squall, McLibel, ALF, Active Distribution, Elephant Editions, El Lokal, Haven Distribution, IndyMedia i mnogi drugi

Freedom Press

Govoriti o anarhizmu, pogotovo o anarhističkom sajmu knjiga u Londonu, a ne spomenuti Freedom Press bilo bi u najboljem slučaju nepristojno. Ta knjižara i izdavačka kuća, smještena u samom središtu grada predstavlja vrlo važno mjesto za anarhistički pokret.

Freedom Press osnovan je 1886. i predstavlja jedinu anarhističku organizaciju koja kontinuirano postoji i djeluje već više od sto godina. Već takva povijest čini ga izrazito zanimljivim, no njegova važnost ide dalje od toga.

Tijekom svog djelovanja zauzeli su jedno od najvažnijih

mjesto u anarhističkom izdavaštvu, objavljujući naslove velikih mislioca, teoretičara i teoretičarki anarhizma, kako klasičnih, tako i suvremenih. Trenutačno je dostupno više od osamdeset njihovih naslova, dok su u Freedom Press knjižari dostupni mnogi naslovi drugih izdavača. Osim knjiga, važan dio djelatnosti čine novine *Freedom* koje izlaze svaka dva tjedna, kao i časopis *The Raven* koji izlazi svaka tri mjeseca. *Freedom* predstavlja dobar izvor informacija i komentara vezanih uz trenutačnu situaciju u Velikoj Britaniji i svijetu, dok *The Raven* predstavlja teorijski časopis koji donosi analize, diskusije i teorijske tek-

stove vezane uz temu svakog pojedinog broja. Kroz dosadašnja 42 broja uspješno su pokrivali različite segmente društvenog života, povezanosti anarhizma s njima i donosili anarhističke poglede na različita pitanja. Komunikacija, stanovanje, španjolski Građanski rat, parlamentarna demokracija i izbori, genetski modificirani organizmi i ekonomija samo su neke od pokrivenih tema. Ukratko, Freedom Press je neizbježno mjesto za svakoga tko želi nešto saznati o anarhizmu. ☒

Freedom Press, Angel Alley, 84b Whitechapel High Street, London E1 7QX, UK

TEMA

Monoview

Berta Dragičević, izvršna tajnica IUC-a

Dati malo za dobiti puno

Razgovor povodom 30. godišnjice Međunarodnoga interuniverzitetskog centra u Dubrovniku

Zapisala Grozdana Cvitan

U proljeće 1971. akademik Ivan Supek zamislio je projekt Interuniverzitetskoga centra i pozvao svijet da dođe u Dubrovnik i pridruži se programu stvaranja mreže za međunarodnu sveučilišnu suradnju. Izabrao je upravo Dubrovnik koji je po svojoj tradiciji idealno mjesto za takve susrete, idealno po povijesti, kulturnoj baštini i bogatoj kulturnoj infrastrukturi, a i grad u kojem je kroz stoljeća njegovana otvorenost, tolerancija i poštivanje različitosti. Sve je počelo skromno, s nekoliko adresa i planova. Cilj IUC-a, okupljanje znanstvenika i poslijediplomaca iz raznih sredina i kultura, promicanja dijaloga i međusobnog razumijevanja, bio je itekako vrijedan i potreban mnogima.

Surađivali smo uglavnom sa zapadnoeuropskim i američkim sveučilištima. Sudionici na skupovima IUC-a dolazili su iz Njemačke, Norveške, Nizozemske, Velike Britanije, Austrije, SAD-a... Godine 1972., kad smo započeli s radom, u IUC se uključilo dvadesetak sveučilišta, a 1991. ih je već bilo 240. U međuvremenu, suradnja je proširena sa zapadne i na srednju i istočnu Europu. Formula po kojoj se radilo bila je jednostavna. Sveučilište u Zagrebu, kao inicijator projekta, osiguravalo je prostor za rad (zgradu koju je za tu svrhu Sveučilište dobilo od Grada) i osoblje za osnovno funkcioniranje institucije u Dubrovniku. Svako sveučilište učlanjeno u IUC trebalo je osigurati novac za plaćanje troškova puta i boravka svojih profesora i studenata u Dubrovniku. Kad sveučilišta nisu mogla osigurati novac pomagale su zaklade – od početka pojavljuju se kao donatori Fordova fundacija, Volkswagen stiftung i drugi. Jedan od najefikasnijih programa financijske pomoći za sudjelovanje u programima IUC-a je njemački DAAD, koji je svojim stipendijama brojnim njemačkim znanstvenicima i poslijediplomcima omogućio uključivanje u rad IUC-a. Važne su bile i osobne veze profesora Supeka putem kojih su se u Dubrovnik usmjeravali mnogi krugovi, nobelovci, pagašovci, Rimski klub...

Godine rasta

Supekov programski ciklus Filozofije znanosti bio je prvi poslijediplomski program koji je kontinuirano organiziran kroz punih 27 godina i danas je u programu Centra, sada s drugim direktorima. IUC je otvoren predavanjem nobelovca Wernera Heinsenberga, Supekova kolege i prijatelja.

Prvih godina rada organiziralo se svega nekoliko programa s malim brojem sudionika. Većina programa bila je iz društvenih i humanističkih znanosti, a i sam Centar se u početku zvao Interuniverzitetski centar za postdiplomski studij iz humanističkih i društvenih znanosti. Međutim, vremenom se pokazalo da se u program centra sa seminarima u trajanju od jedan do dva tjedna mogu uključiti i prirodne znanosti kojima za taj rad nije nužna dodatna infrastruktura (laboratoriji). Sve se

razvijalo tako da su znanstvenici koji su dolazili kao sudionici u programima Centra otkrivali mogućnosti koje on pruža. Zadovoljni ozračjem u Dubrovniku i zanimljivim interdisciplinarnim profilom i međunarodnim sastavom sudionika skupova u Centru i sami su preuzimali orga-

niziranje novih programa.

U prvih dvadesetak godina, koje se podudaraju s razdobljem hladnog rata u Europi, Centar je bio važno mjesto susreta znanstvenika i poslijediplomaca s Istoka i Zapada. Ljudima iz istočne i srednje Europe nije bilo lako putovati na Zapad, ali u Dubrovnik su mogli dolaziti. Njihove dolaske često su financijski omogućavale razne zaklade, najčešće njemačke, a u

nije odgovarao jer se nije mogao podvesti pod cenzuru i bilo čije kontrole. Za Upravu Centra nije bilo dilema, znalo se da on mora nastaviti rad samo uz poštivanje njegove autonomije u potpunosti. Dok su s jedne strane pokušaji i pritisci tadašnjeg rektora (praćeni i blokiranjem financiranja rada Centra od Ministarstva znanosti) bili veliki i dugotrajni, na sreću je, s druge strane, podrška brojnih sveučilišta iz raznih zemalja omogućila preživljavanje i nastavak rada Centra. Naravno, nitko nije imao hrabrosti donijeti odluku da se Centar zatvori, ali je njegovo vodstvo prozivano uz, besmislene ali opasne, insinucije o jugonostalgiji i slično.

U tim godinama pritiska, kad se IUC nije uspio podvesti pod Sveučilište u Zagrebu, Sveučilište je osnovalo vlastiti centar za međunarodnu suradnju. Bilo je to Međunarodno središte hrvatskih sveučilišta (na engleskom prijevodu ICCU) u istoj zgradi, s vrlo sličnim imenom. Kad je ICCU inauguriran 1993., prilikom otvaranja dijela obnovljene zgrade, IUC i sva njegova protekla aktivnost u miru i ratu nije spomenuta ni jednom riječju. To svakako nije bio dobar znak. Ali, kako god, otad ove dvije institucije kohabitiraju na istoj adresi, uz nekad bolje, a nekad kompleksnije relacije.

Posljednjih godina aktivnosti IUC-a posebno se koncentriraju na programe regionalne suradnje, građenje mostova u najširoj regiji, europske integracije i stabilizacijske procese u jugoistočnoj Europi. Posebno kroz financijsku podršku Instituta Otvoreno Društvo/HESP programa iz Budimpešte u posljednje vrijeme omogućeni su dolasci brojnih sudionika, predavača i studenata iz prostora zemalja bivše Jugoslavije. Time se IUC uklapa u svjetska, posebno europska nastojanja oko promicanja stabilnosti i sigurnosti na jugoistoku Europe. Naši programi proteklih godina često su kao temu imali sigurnost i suradnju u jugoistočnoj Europi, redefiniranje kulturnih identiteta, ljudska prava u regiji, programe socijalnog rada, osiguranja prava djece, obnovu međusobnog povjerenja, rekonzilijaciju, što potvrđuje važnu ulogu Centra u osiguranju regionalne suradnje u najširoj regiji, od susjednih država do Mađarske, Bugarske, Grčke, Albanije. Tako, primjerice, profesor H. J. Seitz iz Hamburga već više godina, uz pomoć DAAD-a i Pakta o stabilnosti, organizira u IUC-u ljetne škole koje okupljaju dekane medicinskih fakulteta iz svih susjednih zemalja, njemački Humboldt Stiftung upravo je odobrio sredstva za trogodišnji program Europskih studija, ljetna škola s temom jugoistočne Europe održat će se kao dio IUC-ova programa u proljeće, u organizaciji profesora Ive Banca sa Sveučilišta Yale i profesora Gvozdena Flege sa Sveučilišta u Zagrebu, koji su pripremili i posebni jednogodišnji program na temu jugoistočnoeuropskih studija.

Sljedeći mjesec na programu je seminar u suradnji s Diplomatskom akademijom o unapređivanju demokratske kontrole oružanih snaga u Hrvatskoj te programi o telemedicini i dijabetesu. U ovoj je godini održano oko 60 skupova s više od 1500 sudionika iz 35 zemalja.

Višestruka korist

Za tako velik broj skupova Ministarstvo znanosti i tehnologije ove je godine osiguralo značajnu pomoć zahvaljujući kojoj je u programima moglo sudjelovati više stotina sudionika iz Hrvatske. Možda im je i poznata ona sentenca iz Držićeva *Dunda Maroja* "treba dat makar malo, za dobit puno" jer potpora koju osigurava Ministarstvo kroz rezultate se višestruko vraća kroz mogućnosti koje IUC pruža za provjeru, potvrdu i uključivanje naših znanstvenih dometa u svjetsku znanstvenu mrežu.

Trideseti rođendan ćemo proslaviti 14. i 15. travnja 2002. u tridesetprvoj godini postojanja. Bit će to prilika da pozovemo mnoge suradnike, da im se zahvalimo i nastavimo suradnju. ☐

Nitko nije imao hrabrosti donijeti odluku da se Centar zatvori, ali je njegovo vodstvo prozivano uz, besmislene ali opasne, insinucije o jugonostalgiji

drugoj polovici osamdesetih značajna sredstva za dolaske sudionika iz srednje i istočne Europe osiguravala je Sorosova fundacija. Krajem osamdesetih i sam George Soros boravio je u Dubrovniku, organizirajući posebne programe o tranzicijskim procesima u srednjoj i istočnoj Europi. Na njih su dolazili deseci sudionika, a tematski blokovi bili su iz ekonomskih, povijesnih, političkih i drugih znanosti. Na temelju tih iskustva rođena je ideja o osnivanju Centralnoga europskog sveučilišta (CEU).

Zaustavljeno napredovanje

Kroz neke tematske blokove iz filozofije i društvenih znanosti Dubrovnik je bio mjesto gdje su dolazili vodeći svjetski znanstvenici. Redovito se vraćao Gadamer, dolazio Habermas, Derrida, Ricoeur, Humbrecht, Agnes Heller... Kroz njihovo sudjelovanje IUC je bio posebno dragocjen i zanimljiv poslijediplomcima iz Hrvatske koji su tako mogli doći u kontakt s vodećim svjetskim znanstvenicima. Biti u IUC-u značilo je biti uključen u svjetske znanstvene mreže.

Do 1991. u IUC-u je ostvareno više od tisuću različitih programa, seminara i konferencija na kojima je sudjelovalo oko četrdeset tisuća polaznika i predavača. U jesen 1991. počeo je rat i umjesto planirane proslave 20. obljetnice zgrada Centra je 6. prosinca granatirana te je izgorjela s cijelim inventarom, knjižnicom od 30.000 knjiga. Ostali su samo zidovi, ali i duh, partnerstvo i podrška mnogih. Intelektualci uglavnom ne mogu mijenjati politiku ni svojih država ni blokova država, mogu govoriti, pisati apele i senzibilizirati javnost u svojim sredinama – a to su i činili u korist Centra i Dubrovnik. Stoga je već nekoliko dana nakon rušenja Vlada donijela odluku da će zgrada biti obnovljena. A u siječnju 1992., na sastanku u Beču, odlučeno je da se Centar neće seliti iz Dubrovnik, da će se rad nastaviti i da će se svi angažirati oko pomoći u obnovi zgrade i biblioteke. Tada je nastavak rada osiguran simboličnim dolascima nekolicine sudionika na mali broj programa, koji su započeli već u ožujku 1992.

Novi rast i prepreke

Do obnove dijela zgrade Matica hrvatska nam je, zahvaljujući tadašnjem predsjedniku Vladi Gotovcu, ustupila dio svoje kuće na Stradunu, gdje smo bili skoro dvije godine. U međuvremenu je u nekoliko europskih gradova (Budimpešta, Graz, Trst, Amsterdam...) te u Zagrebu i Rovinju održano više seminara i konferencija koje smo tada nazivali: *Kur-sevi u egzilu*.

Tih godina je održavanje na životu Centra osigurala dijelom zaklada Otvoreno društvo Hrvatska, što je bila svojevrsna humanitarna pomoć, ali i poticaj da se izdrži i nada da će se jednom živjeti normalno. Potpora je pružana kroz odobravanje stipendija, pomoći za obnovu dijela zgrade, kupnjom namještaja, kompjutera, polica za knjižnicu... Direktorica Instituta Karmen Bašić bila nam je tada veliki prijatelj. Dolasci sudionika na skupove IUC-a u Dubrovnik bili su vrijedan doprinos vraćanju normalne atmosfere u gradu, koji je tih godina bio teško dostupan.

S druge strane, već su od 1992. pa nadalje počeli pritisci na Centar, koji kao neovisna međunarodna institucija mnogima

u prvom licu

Ključ za okulturavanje

Ležiš, a ideš!

Kud svi, tud i mali Mujo, svaka ptica svome jatu leti ili biti ovca, jedan je te isti izraz društvene hegemonije koja tvrdi da se ljudi nedjeljom moraju prenajedati i satima sjediti za obiteljskim stolom sve dok razgovori ne umuknu, a vino ne progovori

Andrea Pisac

Počnimo s predrasudama da bismo ih se mogli riješiti. Prije nekoliko je godina ovim područjima kolao vic – *Pitali Crnogorca koja bi životinja želio biti. On će na to: zmija. Zašto, pita ovaj. To ti je prava milina, odgovara Crnogorac, ležiš, a ideš.* Ako je usmeno stvaralaštvo u ovom slučaju uzelo Crnogorce za subjekt, moj je grijeh još veći. Naime, već dugo vremena živim s predrasudom da je cijeli ljudski rod sklon duhovnoj lijenosti i zmijskom ponašanju. Ono se, naravno, ne odnosi na fizički rad, nego na stihijsko prepuštanje dominantnim obrascima ponašanja uz nadu da se bez većeg napa u životu ipak nekamo kreće. Ta karakteristika svakako nadilazi nacionalna određenja, iako ju se u popularnoj kulturi uvriježilo nazivati *balkanskim mentalitetom*. Zbog nekih svojih karakteristika, Balkan kao riječ postaje lingvistički neobično plodna, dajući, primjerice, okamenjenu metaforu *balkanizirati* u značenju raskomadati. Možda bismo se mogli buniti da nije fer što sve ide na jadan Balkan kad se po sličnoj analogiji ne može reći *pijan si ko Finac u Petrogradu* – pritom svi pred očima imamo scenu finskih intelektualca koje ruski radnici na rukama moraju nositi do autobusa koliko su uništeni. Neovisno o dijelu svijeta ili kulturi iz koje neka predrasuda izranja, ona se uvijek može univerzalno primijeniti, pročitamo li je s dovoljnom pažnjom. *Kud svi, tud i mali Mujo, svaka ptica svome jatu leti ili biti ovca*, jedan je te isti izraz društvene hegemonije koja tvrdi da se ljudi nedjeljom moraju prenajedati i satima sjediti za obiteljskim stolom sve dok razgovori ne umuknu, a vino ne progovori. Svaka ideja o šetnji subverzivna je aktivnost koja obitelj potkopava iznutra, iako, priznali ili ne, svima nam je potrebno malo svježeg zraka.

U planine

U nedjelju ujutro, kada je baka već najavila da će za ručak biti janjetina, krumpiri i zelena salata, odlučila sam nagovoriti neke članove obitelji da odemo planinariti u obližnju Moslavačku goru. Znala sam da je nedjeljno blagovanje neizbježno. Inače nemam ništa protiv slasnih obroka ako omogućim tijelu da izgubi jednaku količinu energije koju će

potom unijeti. Da ne spominjem da u takvim hranom zasićenim danima treba misliti i na održavanje duha. Njemu je najbolje

plasiraju u svim medijskim oblicima i po nekoliko mjeseci unaprijed, nudeći konzumentu ono što mu u svakodnevnom životu nedostaje – Kultura. Teško je pogledati u srž turizma i vidjeti na čemu počiva kad nam je svima tako sladak i neophodan godišnji odmor. Teza da se takva vrsta putovanja razvila iz nekadašnjeg ratovanja vjerojatno vrijeđa sve one koji su proputovali

deo-igrice unaprijed osmislio i instant doživljaj virtualne realnosti je nadomak ruke – vidljiva i očita kulturalna razlika od *prozora* koji mu je već prisjeo i od kojeg se mora odmoriti.

Šumske vile

Nakon pet sati hodanja po šumama Moslavačke gore, nepripremljeni za takvu avanturu i bez kapi vode, proklinjala sam

ponuditi nešto u vidu turizma. Nešto što će ga odvojiti od već poznate kućne atmosfere i pružiti mu uvid u nove kulture.

Na raspolaganju su civilizacijske tekovine poput Kutinskog sela koje nudi izvanredno sačuvane posavske kuće ili putevima moslavačke graševine – zanimljiv kulturalni fenomen s prizvukom šetnje kao elementa zdravog života. Za one najambicioznije, planinare, uzdiže se Moslavačka gora 488 metara u vis, dok oko nje kruže priče o divovskim vrganjima i krđima divljih svinja koje svake godine usmrte barem jednog lovca. Turistička zajednica Kutine malo o svemu tome zna te s ponosom ističe kako se na Humku – najviši vrh – bez problema može autom i s nevjericom sluša glas moga sedamdesetpetogodišnjeg djeda koji se raspituje za planinarske staze. Uobičajena je praksa da se brda koja okružuju gradove koriste za televizijske odašiljače ili vojne centre, no nikomu još nije palo na pamet da spasi kutinsku djecu od amonijakom zagađenog zraka i odvede ih svakog vikenda na obližnji čisti proplanak. Zadnji planinari prošli su ovuda prije koju godinu kao dio internacionalnog skupa, kada su neki dijelovi šume po prvi put označeni planinarskim markacijama. Nije stoga čudo što nas i na Vilenjaku, mjestu gdje gora počinje uzimati visinu, osupnuto gledaju što ostavljamo auto i prepuštamo se vlastitim motoričkim snagama.

Prst u more

Gotovo cijeli kapitalistički svijet barem jednom godišnje konzumira turizam. Reklame se

pola Europe da bi namočili nožni prst u Jadransko more. Za njihovom neupućenošću ne zaostaju niti veliki turistički teoretičari čije se glavne premise i zaključci odnose na povećanje broja gostiju i neiskorišten potencijal Hrvatske kao raja na zemlji. Primatelji njihove reklame o najljepšem moru na svijetu podleći će tom zavodjenju zbog univerzalnog zakona turizma – glad za autentičnošću. Odlazak u krajeve koji su drukčiji od svakodnevnog habitata ne predstavlja samo žudnju za kulturalnom različitosti. Tipičan je turist zamijenio bilo kakvu kulturnu aktivnost *shopping centrom* ili *talk showom*, a školovanje njegove djece postalo je priprema za život proveden u proizvodnji i potrošnji. Nije čudo, dakle, što se ljudi oduševljavaju paškom čipkom ili dalmatinskom konobom u kojoj visi nekoliko desetaka pršuta, a vino se ne može kupiti osim ako ne uvjeriš vlasnika da si upravo *marenda*.

Ono što turista privlači takvim kulturnim autentičnostima jest upravo ono zbog čega te autentičnosti nestaje svaki put kad joj se dovoljno približi. Skriven iza foto-aparata ili digitalne kamere, on je uvijek za sliku ili snimku daleko od objekta svoje želje. Svijet kakvog doživljava turist uvijek je posredovan te stoga gubi dublji smisao. No, ponekad je i samo turističko odredište izgrađeno s namjerom da bi ga čovjek-igrač konzumirao preko svojih taktilnih receptora. Dovoljno je samo pratiti označene staze koje je autor vi-

sve optimiste koji tvrde da će Hrvatska jednoga dana živjeti samo od turizma. Predano sam pratila sve markacije čija je svježina žarko crvena boja iskakivala pred umornim putnicima. Slijepo sam vjerovala sastavljačima virtualnog svijeta turizma kako bi što brže dovela djeda i mamu za nedjeljni stol na kojem se pušila janjetina. Bojala sam se mraka i fizičkog umora koji je osvajaio moje suputnike. Ono što nas je dočekalo kad smo se konačno vratili kući nije bila nedjeljna, već jezikova juha. Ostatak obitelji doslovno nije želio s nama razgovarati. Razlog – iznevjerili smo stari hrvatski običaj zajedničkog blagovanja i na svoju ruku otišli tamo gdje nam nije bilo mjesto. No, tada mi je postalo jasno da postoje i druge rute, one neslužbene, nemarkirane i tajne i da slijedeći njih, turist postaje putnik. Njegov cilj više nije ovjekovječiti svoj posredovani doživljaj u materijalnom obliku, već komunicirati i podijeliti znanje s domaćinom. Pravi je putnik nasljednik hodočasnika. On napušta svoj dom te, oslanjajući se na božansko znakovlje, putuje prema svetištu kako bi tamo dobio blagoslov – neku vrstu znanja. Ako nam je te nedjelje šuma bila domaćin, uvjeren sam da nas je nagradila blagoslovom, možda čak i čuđom. U kutinskom penzionerskom domu gdje djed još uvijek radi, nitko nije mogao vjerovati da je propješačio 15 kilometara. Nakon početne boli u mišićima, i kostobolja je nestala. Prava je sreća što smo iskusnog lovca koji pozna svaku šumsku stazu

sreli tek nakon poludnevnog hodanja. Kaže, postoji put kojim se može gore i dolje za sat i pol, ali vilinskom djelovanju šumskih bića ipak je potrebno punih pet.

Duhovni nomadizam

Postoji i putovanje bez fizičkog kretanja – duhovni nomadizam. Iako je riječ nomadizam prvenstveno označavala istinski nomadske narode koji neprestano mijenjaju mjesto svoga doma, ona danas može označavati i kritičku svijest koja se odupire smještanju u sociološki isprogramirane načine mišljenja i ponašanja. Takav način življenja može i ne mora uključivati fizičko putovanje. On naprosto otvara običan pristup neobičnom mišljenju. Nomad je, u društvenom smislu, prijestupnik. Poput mene, on nema stalan posao, mirovinsko i socijalno osiguranje, stalan priliv novca na tekući račun koji isključuje izdavanje čeka ili bilo kakve kredite. To je njegov vlastiti izbor koji sjedi lačka zajednica kažnjava oduzimajući mu jednaka prava koja imaju oni koji leže, a idu po propisu. *Mainstream* ne trpi pojedince koji se ne mogu skrasiti u fosilizirane majke, muževe, studente i radnike. Kršćanski ideali i vrijednosti koje emitiraju naši mali TV prijammnici zamišljaju jedan prekrasno-statičan muzej voštanih figura oko nedjeljnog stola – i purica koja se puši, naravno onima koji imaju čekove da je kupe. Biti nomad ne znači ne posjedovati dom, već biti sposoban stvoriti dom bilo gdje. Kao što je Gertrude Stein napisala – *Dobro je imati korijene dok god ih uvijek možeš ponijeti sa sobom*. Često mi se ne da tegliti foto-aparat na mjestu kamo putujem. Ponekad mi je žao, ali samo zato što drugima ne mogu pokazati kako izgleda tamo gdje sam bila. Mentalne slike same se od sebe okidaju u svakoj sekundi. To su korijeni koje uvijek nosim sa sobom.

Ako me sjećanje dobro služi, blagdan Svih svetih uvijek je bio tih i dostojan način iskazivanja počasti onima koji su nas ostavili. On nije zbog njih, već zbog nas. Zbog našeg dostojanstva. I tome sam se često opirala prateći Foucaultovu ideju *protusjećanja*. Ne sjetiti se društvenih konvencija je suprotstaviti se asimilaciji u dominantne načine samo-reprezentacije. I dok bujica ljudi pomodno sada slavi Noć vještica, a Dan mrtvih asociira s američkim Danom zahvalnosti na osnovu pečene purice, sasvim se slušajno odlučujem na gledanje *Hannibala* u kinu Europa. Ray Liota sjedi za stolom s otvorenom lubanjom iz koje Anthony Hopkins jede mozak – to nije klasičan horor. Više onaj tipa *kamo ide ovaj svijet* koji vam svejedno noću ne da spavati. Sva sreća da putujem, već sljedeće sekunde. Kao što hrvatski turistički radnici opisuju strance – oni stalno nekud idu i nikad nisu na miru – odvojiti ću se od ovog horora da nađem neku bolju društvenu realnost, napustivši samo kino-dvoranu. Ležiš, a ideš ne odnosi se samo na Crnogorce, već na cijelu normativnu civilizaciju. Nomad/-putnik, kao protivnik fiksnih identiteta, krenut će na još jedno putovanje u intimi svoje sobe naprosto ne smatrajući da je Kaptol Centar cool.

ESEJ

Fulvio Tomizza i Slovenci

Tematsku srž Tomizzine poetike najčešće čine od mlinskoga kamenja Povijesti satrti majušni, manjine u križnome ognju ideologija, politike, sistema, vjeroispovijedi, tlačeni narodi, zemlje ili pojedinci na raspelu granica i jezika

Miran Košuta

Telefonska zvonjava zacvrči u sparno popodne. Siva se dosada, zazidana u pravne oznake, odluke i obrazloženja u prevoditeljskom uredu tršćanskoga suda u trenu raspline kao san u zoru kad me s drugog kraja žice iznenadi topla pjevajuća prijateljska melodija njegova glasa. Fulvio... «Kako bi slovenski glasila ženska inačica imena Franc?» – upita me. «Francka!», lupim. «Ne, presiromašno, preuobičajeno...» Junakinji svog najnovijeg romana Tomizza je malo prije predaje zadnjih korektura još tražio ime koje bi bilo istovremeno domaće i cijunjeno, prepoznatljivo slovensko, a izgovorljivo i talijanskom čitatelju. Kvadratura kruga. «A Franziska?», mozga on nakon duže stanke, ciljajući na Franca Jozefa, njezina zamišljenog kuma. «Ne, zvuči prešpanjolski. Onda prije Franciška, ali pisano sa č, š i k, jer junakinja je Slovenka», beskompromisno mu odvrati. «Kvačice bih radije ispustio. Barem u naslovu. Radi izdavača, no i zato da s njemačkim z naglasim da je djevojčino ime izvedeno iz carevoga. I konačno – slovensku Francišku želim i fonetski omiliti talijanskome čitatelju», zaključit Fulvio naš improvizirani filološki diskup. Onda na sve do izlaska romana nismo se više čuli.

Tri kvačice

I priznajem – kad su sa zaštitnog omota knjige zinuli u mene umjesto č i š oni konkvistadorski «z» i «s» usred Franziskina imena, u duši me je ošinulo nešto jako slično onom Cezarovom *Tu quoque*... No, samo dok nisam halapljivo zagrizao u knjigu i na tridesetprvoj stranici umiren pročitao: *La quale di lì a poco ebbe un nome che per volere concordè fu Franciška Jozefa*. (Koja malo zatim voljom sviju bijaše nazvana Franciška Jozefa.) Čak tri kvačice! I to kraljevski elegantno otisnute. Ni traga podcjenjivanju visoka, ni traga pravopisnoj sramežljivosti prema onim sitnim, najčešće namjerno poštucanim krilcima slovenstva nad frikativima, tek piščeva očito smišljena, svjesno dvotračna strategija imenima. Koja? I čemu to?

Znao sam dakako – nije to nikako bilo Tomizzino prvo literarno suočavanje sa Slovencima; ta tematski nas je, motivom, problemski ili osjećajno takorekuć neprestano uzimao u misli i riječi. Među toliko tršćanskih pisaca koji su se kao vrag tamjana klonili u svojim djelima Slatapetrovih «sinova nove rase», bio je ovaj Gambinijev «promašeni» Talijan slavenske krvi istovremeno i latinska *rara avis* i slovenska bijela vrana. Uza sve što je već o nama bio napisao i zbog onoga što je još imao u glavi i u ladici, mogao je naime usred slučajno izabranog društva kakvog Sveva, Stuparicha, Benca ili Cantonija sasvim opravdano uskliknuti kao nekad Umberto Saba među suradnicima firentinske revije *La voce*: *Ero fra loro di un'altra specie*. (Bijah među njima od drukčije vrste.) Njegovo uvijek strpljivo humanistično angažiranje i drukčijem okrenuto pero, koje je i u rodnoj Istri i u azilantskom Trstu, i u povijesti i u sadašnjosti nepristrano razgoli-

ćivalo svjetla i sjene multikulturalnosti, stavilo je na papir i paletu nezaboravnih slovenskih likova: Martina Kačura, Primoža Trubara, Stanka Vuka, Danicu To-

mažič, Francišku Škripac, Majdu i Patriciju Hitar... Još barem od dramaturgije Cankarevog *Idealista* (1976.) nadalje, romani *Prijateljstvo* (1980.), *Zlo dolazi sa sjevera* (1984.), *Zaručnici iz ulice Rosetti* (1986.), *Franciška* (1977.), *Posjetiteljica* (2000.), krokijska zbirka *Kuća s bademom* (2000.), esejistični cvjetnjak *Trstu iza leda* (1995.) ili pak intervju *Pogranična sudbina* (1992.) zasigurno su najopipljivije pretočili u riječi Tomizzin interes i ljudsko zauzimanje za slovenskoga susjeda koje se od beletristike rastegnulo sve do kulturnjačkih i političkih daljina: u debate, simpozije o otvorenoj granici, popularizaciju slovenskih autora na Apeninskom poluostrvu, predgovor talijanskom izdanju Vukovih *Ljubavnih pisama*, suosnivanje tršćanske «Skupine 85», javnu potporu samobitnosti slovenske države... A pošto je svagda to bilo prožeto takvom naklononošću, toplim humanizmom i iskrenim zanosom, pitao sam se katkada za to Fulvijevo filostenstvo, ne skriva li možda pod paravanom normalne intelektualne radoznalosti i dublje intimne korijene, nepoznata biografska zabrežja. Ne želi li se možda Fulvijeva podsvijest time moralno otkupiti Slovencima za onaj nepromišljeno nečužan, no za njega vjerojatno neprestance ljuti grijeh iz mladosti?

Sat slovenščine

Bilo je to na talijanskoj gimnaziji «Carlo Combi» u Kopru. Nemirne poslijeratne godine. Nova socijalistička vlast uvede sat slovenščine. Među najglasnijima koji profesoru Josipu Tavčaru bučno i bezobzirno iskazuju svoje nacionalno negodovanje zbog prisilne promjene je i Fulvio Tomizza. «Jednog dana, ne znam kako», priznati će u kolovozu 1994. u proznoj crtici *Slovenski sat*, «tršćanski nam je nastavnik uspio pročitati i prevesti cijelu jednu stranicu Ivana Cankara, njihovog najvećeg pripovjedača. Govorila je o seljačkoj majci koja je u grad došla posjetiti sina u domu te o sinovljevom sramu pred drugovima koji je bio toliki da se pravio da je ne pozna. Nijedan zapis koji sam dotad pročitao nije se oštrije zarezao u moju dušu, nije objelodanio sva ona sustezanja i drhtaje koje sam i sâm očitio u salezijanskom zavodu u Gorici i sad u koparskoj gimnaziji kad su mi dolazili u posjetu roditelji ili neki suseljan. Bijaše to dvostruka moralna pljuska, jer mi je posredna opomena dolazila na jeziku za koji sam hinio da ga ne poznajem, preko pisca koji za nikoga od nas nije bio vrijedan toga naziva (...) a koji je usprkos tome uznemirio moju najljubomornije čuvanu unutrašnjost... Obično navodim ovaj prizor kao jedan od najvažnijih trenutaka moje mladosti.»

Zenitski Cankar dakle... Kao dvadeset godina ranije Eugenija Montalea ili u istom koparskom razredu kasnijeg prevoditelja i esejista Aarnalda Bressana, slovenski je majstor neodoljivo očarao i mladoga Tomizzu. Da mu nije posegnuo samo u

savjest i dušu, nego se rado prikrao i u *bahinovski skaz* njegova pisanja, posthumno mi dokazuje i moralno poučni *incipit* njegova najnovijeg *Dalmatinskog sna* (2001.) – između onog *Due sono i modi per ottenere una cosa...* (Dva su načina da nešto dobiješ...) i kakvim Cankarevim *Časih leže človeku mrko in težko na dušo...*, posrijedi je naime samo prozračno jezično razvođe, struga grabbene rijeke potpuno je ista. Veliki Vrhničanin i veliki Istranin ponajprije su literarna braća u bitnome: u nabitosti simbolima i metaforičnoj raskošnosti njihova sveudilj poetičnoga realizma, u naklonjenosti humanom demokratskom socijalizmu, u zbližavanju kulturnih i nacionalnih razlika, u etičnom poimanju književnosti koja bi trebala eshatološki čovjeka počovječiti, ispraviti krivice, ukinuti greške, raskrinkati protuslovlja, braniti ponižene i uvrijeđene. Ruku pod ruku s Dostojevskim, Tolstojem, Vittorinijem, s pronicljivim psihologizmom *Karamazovih*, s epskom osjećajnošću *Karenjine* ili s neorealizmom *Razgovora na Siciliji*, To-

mizza je već ranom prozom stao na Cankarev klanac siromaha i raširio ga onkraj Herkulovih stupova rodne Istre do krajnjih rubova svijeta.

Neizrecivo u sitnome

Ima pisaca koji pate za neizrecivim pripovijedanjem o slavnim osobama, epohalnim bitkama ili prijelomnim povijesnim trenutcima. Fulvio Tomizza neizrecivo je tražio u sitnom, svagdašnjem. Tematsku srž njegove poetike zato najčešće čine od mlinskoga kamenja Povijesti satrti majušni, manjine u križnome ognju ideologija, politike, sistema, vjeroispovijedi, tlačeni narodi, zemlje ili pojedinci na raspelu granica i jezika. Istra je za njega bila takav ocean u kaplji, svemir u atomu. Na svoj spisateljski put otputio se godine 1960. iz Materade, uz bok priprostih seljaka, «iz gladnjelih kolona», nadničara koji su i u egzodusu bili presiromašni «da napuste svoje siromaštvo»; četvrt stoljeća nakon toga se, u naslovu eseja poslanog u jednu francusku reviju, s ponosom prozvao «piscem poniženih», a tek godinu prije smrti u posljednjem slovenskom intervjuu angažirano potkrijepio tvrdnju: «Branio sam ljude koji si ne mogu priuštiti odvjetnika.»

Među njima smo bili i mi Slovenci. Kad je nakon Kopra, Ljubljane i Beograda rodne Juricane zamijenio tršćanskim domom, na gradskim je ulicama, u kraškim birtijama i po hodnicima regionalnog sjedišta talijanske radiotelevizije susretao Kosovo-ljude «s otvorenim ranom»: žrtve irendentizma, fašizma, nacizma, nacionalne i socijalne prognanike koji su mu u trenu dozvali u sjećanje njegovu ispačenu istarsku braću i dokazivali da se sad na drugim kožama mačehinska povijest izivljava samo par desetina kilometara od njegove Materade. «Taj slovenski način postojanja i sporazumijevanja bio mi je blizak, jednostavno sam se zaljubio u te ljude... otvorio sam im se... opet sam govorio slo-

venski i obnavljao svoje znanje», izjavio je u spomenutom razgovoru. Počašćeno i sramežljivo, zahvalno i ljubomorno smo u Bazovici, na Proseku, kod Svetog Jakoba ili u ulici Fabija Severa pripovijedali tada Fulviju svoje zgođe. Dok nismo jednoga dana sasvim prirodno ušli i u njegove knjige. Kad je nakon istarskog, povijesnog i isповjednog ciklusa svojih romana počeo tražiti novu, vlastitost tekstualnoj estetici ništa manje prikladnu literarnu građu – uvijek konfliktno tragičnu, granično protuslovnju – razumljivo da ju je otkrio baš u slovenskoj stvarnosti: sad u krvavoj zgodi suprurnika Vuk, sad u nesuđenoj Franciškinjoj ljubavi prema Talijanu, sad u uznemirujućem liku ljubljanske posjetiteljice koja istovremeno donosi prošlost i budućnost, krivnju i smrt.

Simpatija bez idealiziranja

Iako nas je opisivao s neprikivenom simpatijom, («Ne mogu a da ne osjećam naklonost prema nekome tko pripada manjini, zbog krivica i uvreda koje trpi od većine», priznao je u *Zaručnicima*), nika-ko nas nije idealizirao. Kad je već od prvog retka izoštrio pero za pravdu i istinu, znao je pogledati i na sjenovitnu stranu Alpa i usporedno sa simpatijom, osuditi nemilosrdnom strogošću i mračne, vučje strane slovenstva: belogardejstvo i Rog, kolaborantstvo i fojbe, sluganstvo i nacionalizam. Baš kao i za njegove, iz Istre prognane optante koji su se u egzilantskom Trstu često puta osvetnički iskaljivali nad, bez krivnje krivim «š'čavima», znao je Fulvio i za nas Slovence da znamo postati u situaciji sile i nadmoći isti takvi moćnici. Na pogubne partikularizme, patriotizme, ravanšizme i nacionalizme nitko, naime, nije imun – ni najmanji narod, ni najnezatnija manjina.

Bilo je to nedavno na tršćanskom sveučilištu. Od one bučne koparske netrpeljivosti, s Tomizzom na čelu, minulo je skoro pola stoljeća. Ovoga se puta u ulozu profesora Tavčara nalazim i sâm. Druga lica, ista zgođa. Zrcalna. Sat slovenske književnosti. Većina mojih slušatelja tršćanski su Slovenci. Talijana ni za prste jedne ruke. K tome su još uglavnom početnici i ne vladaju baš jezikom. Tim važnije mi se zato čini predavati i na talijanskom. U prilog obojih. *Et - et* umjesto *aut - aut*. Pa izazovem kod slovenske većine nacionalno negodovanje. Približno takvim podtonom preraste to i u javnu novinsku polemiku: čemu tritati vrijeme na par Talijana? Zašto da tako odnaruđujem glavninu budućih profesora slovenskoga? Hoće li oni nakon završenog fakulteta još znati svoj materinski jezik?

Najjednom u malome doživim da i mi, predstavnici tlačene manjine, znamo katkada biti tlačitelji. Najjednom nanjušim, s vjetrom novih vremena i među Slovence pristigao truli vonj narcisoidne nacije, *državotvornog* etnocentritizma. Tek sad, po prvi put do dna shvaćam ono Fulvijevu «Franzisku želim i fonetski omiliti talijanskom čitatelju...» i s njime ponovno svo značenje, svu moralnu dragocjenost i aktualnost Tomizzine literarno-idejne stečevine: biti svoj i ničiji, pripadati nepripadnosti, heretično nadjačati konvencionalnost, stajati s istinom i pravdom u klancu poniženih i uvrijeđenih, spojiti u sebi *ja i ti*, gledati u Talijanu, Slovencu ili Hrvatuu prije svega čovjeka, rušiti granice nepoznavanja i neprestano se uživljavati u susjedovu kožu, u njegov promjenjivi duhovni i kulturni horizont, komunicirati s drugima, posredovati mu svoju različitost i to tako da je može razumjeti, zavoljeti i cijiniti. Nevećinski. Neusiljeno. Ne na «naš» već na «njegov» način. Ako je potrebno, kao što došaptava Fulvio na stranicama Franziske: bez kvačica... ☐

Prevela sa slovenskoga Neda Fanuko

* Tekst Mirana Košute uskoro izlazi u sklopu zbornika *Tomizza i mi 2/Tomizza in mi 2/Tomizza e noi 2* u izdanju Pučkoga učilišta u Umagu

glazba**Mužikalije**

Ni kruha ni igara

Fora je u tome da čak i ako publika s oduševljenjem prihvati svirku, članovi benda dobro znaju kad su zabrljali

Karlo Nikolić

Davor nije čovjek s pedigreom školovana glazbenika ni lik s golemim gažerskim iskustvom. Samozatajan i nenametljiv, sebe čak neće ni predstaviti kao muzičara. "A čuj, mislim da bi bilo jako bahato doći sad među nekakve akademce i reći da sam ja muzičar", reći će. Ipak, iza njega stoji desetak godina svirke. Prva pjesma koju je naučio bila je *Satisfaction* Rolling stonosa. "To mi je buraz pokazo na samo jednoj žici, gitara je bila od frenda, a buraz mi je pokazao ta tri-četiri magična tona. Znaš, tu je sve krenulo, to je bilo davno, imo sam trinaest ili četrnaest godina. Čvršću sam teoretsku podlogu dobio tek kasnije na zagrebačkoj rock akademiji, kod profesora Ante Mažurana."

Žabe, žbuka i buka

Kroz srednju školu je marljivo uvježbavao gitarističko umijeće, pa je 1995. napokon dogurao do prvog nastupa s bendom. Zagrebački guru garažnog zvuka Zdenko Franjić te je godine u stenjevečkoj kino dvorani organizirao festival pod imenom *Zagreb gori*. "Strašna stvar, straš-

na trema, strašan strah," sjeća se Davor svog probijanja leda. "Mi smo ti došli tamo, svirali su *Revolveri*, *King Ubu* i oni koji su se kasnije pojavili kao poznatiji *Maroderi*, *Vulkanizeri* i još neki

bendovi." Prvi nastup je prošao sasvim dobro, ako zanemarimo sitne neugodnosti à la *X-files*. "Neka žbuka je padala sa stropa i meni su se pričinjale nekakve žabe kako skaču po dvorani. Bilo je pedesetak ljudi, uglavnom prijatelja. Završili smo dekadentno, uz buku, polurazbijanje (nismo razbili instrumente, ali smo dosta bučno svirali), a na tonskoj probi sam uspio pomoću wah-waha uhvatiti nekakav radijski signal. To je bila opća smijurija." O.K., ali o kakvoj se glazbi radilo? "A muzika je bila, ne znam, ne mogu uopće opisati što smo svirali. Nekakav noise rock. Čini mi se ko da s tim bendom nisam ništa napravio, ali opet taj koncert je bio bitna stvar. Poslije smo snimili čak i jako dobar demo."

Što zbog obaveza članova, što zbog glazbenih razmimoilaženja,

Davorov prvi bend na kraju se raspao. Iza njih je ostala snimka na jednoj hrvatskoj alter-rock kompilaciji i poneka luckasta uspomena, a Davor se, po povratku iz vojske, kao solo gitarist, priključio još jednoj rockerskoj družbi. No, ubrzo se razočarao. "Vremenom sam uvidio da tu nema napretka, bend je često mijenjao članove, stalno smo imali problema s vokalom. Falilo je nešto. Falilo je to što nismo bili dobri, nije bilo dovoljno samo trljat po gitari i proizvoditi zvukove. Vidio sam da tu nema ni kruha ni igara i odustao."

Tatatatira

Svaki koncert po definiciji je stresno iskustvo, koje vam, ako ne prođe uspješno, može još tjednima remetiti počinak. Fora je u tome da čak i ako publika s oduševljenjem prihvati svirku, članovi benda dobro znaju kad su zabrljali. "To je isto dio svirke, možeš baš ti bit kriv za to, možeš se baš ti osjećat krivim i onda dolaze ona vječna pitanja: *Što ja radim ovdje, zašto se glupiram, zašto nisam negdje drugdje, zašto ne završim taj fakultet, uzmem tu aktovku i konačno postanem normalan čovjek?* Ovako se moram glupirat i isfuravat nekakve pjesmuljke. Kao netko to kuži. Pa ne znam, eto. Znaš i sam, uostalom, kaj da ti pričam."

Da, znam. U svom mentalnom *fileu* naslovljenom *Osvramoćenja* imam i više nego dovoljno materijala za *snomorice*. U cijeloj je priči zanimljivo što ponekad nastupi od kojih se najviše očekuje završe antiklimaksom, a oni drugi postanu ugodne zgođe koje se još dugo prepričavaju. Takav je bio moj i Davorov koncert s bendom u *Centru mladih Ribnjak*. Brižni organizatori su za nas pripremili veliku pozornicu na otvorenom, no u koncept cje-

lodneve zabave s muzikom i plesom uplele su se meteorološke smicalice. Taj dan pljuštalo je kao iz kabla te smo se našli u omanjoj dvorani *Centra* okruženi djecom predškolske dobi i njihovim ponosnim roditeljima. Prva nam je reakcija bila odabrati bolju polovicu hrabrosti, netragom nestati i nikad više kročiti u prostorije *Centra*. Ipak smo odlučili nastupiti, što se pokazalo mudrim izborom. Klinci su pljeskali u ritmu, starci se vratili u svoje rokerske dane, i bilo je super. U tih pola sata shvatio sam što je nagnalo Branka Miličevića da uz ime doda naziv geometrijskog lika i život provede izvikujući ono čuveno *tatatatira*.

Tulumiška

Jedna naša vrlo uspješna estradna djelatnica održala je nedavno besplatni koncert, poklon svome rodnom gradu – Koprivnici. O njoj u tom provincijskom gradiću (kao što se i pristoji) kruže kojekakve glasine. Jedni je mrže, drugi obožavaju, a treći misle da je umišljena i arogantna. U prilog ovom posljednjem (navodno) ide činjenica da je (opet navodno) odbila zapjevati svojim školskim kolegama na vlastitoj godišnjici mature. Do dotične eurovizijske dive osobno nimalo ne držim, no taj joj potez ne

zamjeram. Davor se sa mnom slaže. "Razumijem je, jer ona ima te gaže svaki tjedan i dosta joj je pjevanja. I sad je još neke budale iz škole tjeraju da pjeva. Ja bih vjerojatno postupio isto. To je klasična scena, *ajde daj nam nešto sad*, a tebi neugodno. I moji su roditelji, kad bi nam došli gosti, tražili da nešto odsviram. Ja sam čak i probo, ali nije išlo." Iz sličnih razloga Davor nije ni poklonik izigravanja tulumskog zabavljača. "Presto sam svirat po tulumima, jer sam to uvijek mrzio. To je prvi korak prema sviranju na svadbama. Kao *ajde sviraj nešto od Balaševića*, i onda već negdje oko dva, tri, kad su svi opijeni, krene *ajde sviraj nešto što svi znamo, jel' znaš Azru, Čorbu?* Slušo sam ja sve te bendove i strane i domaće i srpske, ali ne volim to ponavljati i nekak mi ne leži to žicanje *daj sviraj ovo, sviraj ono*."

Nema me na stageu

Mnogi ljudi za većinu iz popularno-glazbene branše misle da vole biti u središtu pozornosti. Navodno se gitaristi, uz pjevače, najviše ističu u tome. Davor nema takvih aspiracija. Ljudi s kojima je dosad svirao najčešće su mu zamjerali što na koncertima pomno promatra svoj instrument, ne poklanjajući dovoljno pažnje publici. Takve ga primjedbe ljute. "Pa kaj ću ih gledat, ako hoću gledat ljude doći ću negdje u disko pa ću ih gledat. Gledam gitaru, jer me to zanima i to trenutno radim, ili žmirim i slušam kakav je zvuk. Sebi opće nisam bitan ko osoba na stageu, važnije mi je da sviram, sjedim blizu zvučnika i slušam. Naravno, fora je sjest na stolac i svirat dok te neki komad gleda, ali nisam radi toga tamo. Ne želim bit u središtu pažnje i najrađe bih da se čuje zvuk, ali da mene nema na stageu." ☒

www.zarez.hr

svakodnevice**Killimađaro**

Pukne mi gumb. Šivam bez napršnjaka i kaj se ne piknem ziglom i kaj ne zaspim na sto godina i kaj me ne dođe Prinz poljubiti i kaj nije njegov konj bil' bijeli, zelenko ili kak' se to već veli, i kaj mu nije pod repom smrdilo ko i svakom drugom konju i kaj nisam i ja po znoju smrdila nakon kaj se nisam sto godina stuširala i kol'ko si sam' taj Prinz nije gaće opral', ma bež', usranec jedan, po meni buš slinil' ... ne buš da si i stoput Prinz.

Metuzalemove ti brade! Kladam se u sto dolara prema lažnom novčiću da bi me Andersen tužil da nije odapel'...

KAMčatka

Kolače pečem "Inzulinski šok"; veli pet deka narančine kore naribati, pa zguzice sastružem, ruma dodam i bijeloga šećera jedno dve kile, nek' mi malom bude slatko. Samo kaj se je tijesto diglo fpečni

KAJmanski otoki ci – zvoni mi. Mali odmor. Treći sat imamo tečaj za zmramor – origami.

Sanjam Snjeguljicu vngližeu zfišbajni-ma. Veli da je Ljutku zgnojnom anginom

na Sumamedu. E, za to je Mira Banjac izvrsni recept u seriji ko logorašica. Zkrumpirovih lupinki. Probudim se i – tepelatija. Baš Snjegulica da jel' hoću znjom

(ZA)KAJmanski otoki

Volim kad je sve organizirano, kad mi je fpol osam kava, triftal osam kruh zputrom, osam nul nul aerobik lagani,

Almanah poročne kućanice

I u ovom broju donosi:

– "Eko-sisa" – novost na tržištu – napokon reciklirani silikon

– Heroinom protiv bora – opustite se!

Kućanica na Hajdučkoj česmi – retrogradno aktivna

– Nagradna igra i ovog broja: Dobiva svaki punoljetni zemljanin

Čitajte *Almanah poročne kućanice*

(odgovaramo na pet duplih "K")

Sandra Antolić

Ljutku doznake ići zvaditi.

I na kavu.

Metuzalemove ti brade Snjeguljica, idem, al' ak' se do pet vratimo – jer mi je hrvacka danas.

ftrtal devet pojačavam do pol devet – pod tuš – i na posel...zaprav. nema posla (kad sam kućanica) al' odem malo vburzu, potvrdim si papire... zaprav... ne mora se niš potvrđivati... al' ipak

odem se malo zdevetkom provozati, Veskadi si pogledam kapute, jako ima lepih na dvajstpet čekova daju po hiljadu... pa budite jalni, imam kad sam prodala jugaća i još mi je za Ibicu ostalo...

KAKanj

Bila mi je stara Kroftovica fgostima, veli da je Lara grdne novce zgrnula. A nije ni za videt bila prije koju godinu. Kačka Kroftovica. Kliše-konverzira-mo.

"Komon?"

"Ki-s-pa?"

Predvečer zovem zmišljene brojeve na telefon, pa... spustim. (Je, je... to sam ja zvala...). Dosadno je ko fpaklu, veli mali da je ova dvehiljadeperva statistički najdosadnija godina u posljednjih sto. Je to... kaj se malo puca... a kol'ka prostranstva ftišini zjape gluha. Zemite Arktik, Antarktiki... Mongoliju... I kod nas tiho fpraznim dućanima, fknjigama ni cumeka napisnima, fkol'kim simfonijama – golima, tišina sve po svud, nigde svetla, izlaza. To bi sve trebalo obleći ili flamperiju ili fstrop gredice, nisam pametna točno kaj bi...

Ha, niš, idem si malo mleka popiti kaj si je Rožman noge opral', ak' se nije skiselilo... ☒

Terorizam u mom oku

Ako su zakonita sredstva nedovoljna, treba posegnuti za nedopuštenim

Pavle Kalinić

Terorizam kao društvenu pojavu mnogi su pokušavali definirati, ali ni jedna definicija nije bila dovoljno široka da obuhvati sve njegove varijante ni dovoljno precizna da ukaže na razne podvarijante u naoko vrlo sličnim ili skoro istim načinima iskazivanja. Napadima na okrunjene glave pokušali su ruski anarhisti u drugoj polovini 19. stoljeća mijenjati tijek povijesti. Koliko su ili nisu u tome uspjeli, nikad nije ozbiljno analizirano. Činjenica je da su tijekom Oktobarske revolucije i sami nestali u njezinu plamenu uz svesrdnu pomoć svojih dojučerašnjih saveznika, boljševika. Crveni teror SKP(b) pomeo ih je s političke scene zajedno s idejom da će nakon pobjede revolucije zasjati sloboda. Osim ako gulazi nisu bili određeni vid slobode koji još uvijek nije prepoznat.

Pobuna kronštatskih mornara i odgovor Lava Trockog, koji je na njih poslao elitne postrojbe Crvene armije, ukazalo je kako će od tada funkcionirati državni teror u funkciji očuvanja «diktature proletarijata». Nije Trocki učinio ništa novo ni povijesno jer je revolucija oduvijek jela vlastitu djecu. Na kraju bi, kao nekakva Božja pravda, nepojedeni pojeli i vlastitu revoluciju.

Od gerile do pregovora

Za to se vrijeme nasilje u međunarodnim odnosima nazivalo malo drukčije i kraće – RAT. Kako se tehnologija razvijala, tako su najnovija dostignuća i dalje bila prvo korištena radi jačanja vojne moći, a tek potom su primijenjivana u nekoj drugoj sferi.

Nakon Drugoga svjetskog rata, iz kojeg su Sjedinjene Države izašle kao jedina atomska sila, podjelom Europe na zapadnu i istočnu hibernirano je postojeće stanje za idućih četrdesetak godina. Budući da se velike sile, SAD i SSSR, nisu mogle sukobljavati u Europi jer je to moglo dovesti do nuklearnog rata, ratne su igre premještene u zemlje Trećeg svijeta, tj. na Bliski istok, Aziju, Latinsku Ameriku i Afriku.

Otkad je Velika Britanija nestala s političke scene kao svjetska pomorska i kolonijalna sila, izbijaju mnogi sukobi u kojima pobunjeni, dojučerašnji podanici britanske krune, traže nezavisnost. Mnogi su ti pokreti počeli gerilskim akcijama da bi na kraju političkim pregovorima stigli do zacrtanog cilja. Pobjedom komunista u Kini 1949. godine okrenuta je nova stranica, ne samo u odnosima Istoka i Zapada, nego je došlo i do nove raspodjele odnosa i na samom Istoku. Kina je imala autohtonu revoluciju, za razliku od istočnoeuropskih država, kojima je «socijalizam» uvezen na sovjetskim tenkovima. Naravno, izuzev Jugoslavije koja je bila drugorazredni faktor. U odnosima Kine i SSSR-a vremenom dolazi do trvenja što na kraju završava razlazom uz oružane čarke. Rat u Koreji završio je neodlučnim rezultatom; obje su strane imale teške žrtve, ali se nisu makle dalje od 38. paralele na kojoj je rat i počeo.

Budimo realni, tražimo nemoguće

Međutim, od rata u Vijetnamu stanje svijesti studenata diljem svijeta počelo se mijenjati. Studenti su prestali nijemo promatrati što očevi i djedovi čine u njihovo ime. Rat u Vijetnamu, protesti koji su taj rat pratili u SAD-u, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Zapadnoj Njemačkoj i drug-

dje mobilizirali su studente, pa su oni preko noći postali moćan politički faktor. Vlasti zapadnih zemalja u nastojanju da eliminiraju studentske zahtjeve za prekidom rata u Vijetnamu i težnje za korjenitim društvenim promjenama napravile su kardinalnu grešku – upotrijebile su silu. Nasilje koje se razlilo od Washingtona, Londona, Pariza, Zapadnog Berlina do Zagreba ukazalo je da se na nasilje mora odgovoriti nasiljem. Filozofska ikona studentskog pokreta 1968., Herbert Marcuse, ustvrdio je da manjine imaju «prirodno pravo na otpor, pravo da posegnu i za nezakonitim sredstvima – ako se pokaže da su zakonita sredstva nedovoljna. Zakon i red su uvijek i svugdje zakon i red onih koji štite etabliranu hijerarhiju.»

Studentski pokret koji je bujao na spontanitetu nestao je s političke scene

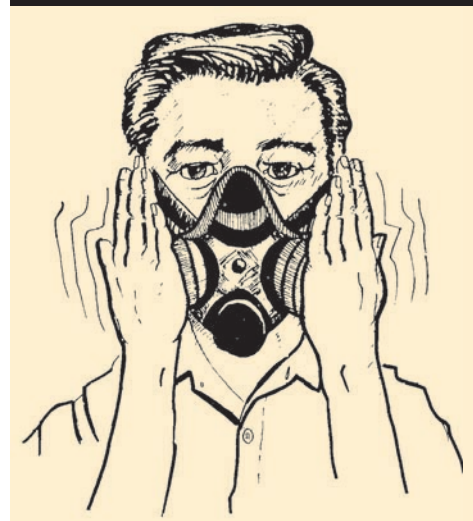
kad je postalo izvjesno da se postavljeni zahtjevi ne mogu riješiti preko noći. Parole *Radi sada, misli kasnije* ili *Budimo realni, tražimo nemoguće* ukazivale su da pokret nije bio dovoljno utemeljen u teoriji. Jedan od glavnih razloga ubrzanom rasipanju pokreta bilo je neriješeno pitanje unutarnje organizacije. Neki su predlagali lenjinistički tip partije, oblik koji jedini omogućava i legalno i ilegalno djelovanje. Prijedlog je odbačen zbog straha (opravdanog) da primjena tog modela vodi direktno u staljinizam. Demokratski centralizam, kojim je odluka većine obvezatna za manjinu, pokazao se neprimjerenim jer nije mogao očuvati dignitet manjine. Dovoljno je bilo malo pogledati preko Berlinskog zida da se vidi taj model u praksi.

Propast studentskoga pokreta (stoga

UPUTE ZA PAKLENI STROJ

Udariti na nasilje nasiljem neće ni za milimetar približiti svijet pravednom rješenju. Kad bi se siromašnom jugu pomoglo u obrazovanju stanovništva, u zdravstvenom zbrinjavanju, razvoju i otvaranju perspektiva terorizam bi se mogao suzbiti. Murpheyjev zakon kaže da ako se što neće riješiti malim čekićem, onda se neće riješiti ni ako se uzme veći. Cijela povijest govori o tome.

što je vlast nad njim primijenila nasilje) ne jednom je označen kao uzrok tomu što su se radikalni pojedinci, koji se nisu imali namjeru pomiriti s porazom, odlučili suprotstaviti državi uzimajući oružje u ruke.

3+4=1

Početkom sedamdesetih u Zapadnoj Njemačkoj s akcijama su počeli Pokret 2. lipanj (M2J), Frakcija crvene armije (RAF), Crvena Zora (RZ); u Italiji Crvene Brigade (BR) i Prva Linija (PL); Francuskoj Direktna akcija (AD); u Belgiji

TERORIST U MOJEM KREVETU

Borbene komunističke ćelije (CCC). Zajedničko im je bilo to da su ih osnovali sudionici studentskog pokreta, i sve su one krenule u stvaranje predrevolucionarne situacije. Bombe su pršale na sve strane. Otimali su se avioni, ugledni političari i bankari. Izgledalo je da se cijeli svijet urušava i da zemlje Trećeg svijeta imaju svoje predstavnike u Metropoli, a onda je imperija uzvratila udarac. Koliko god bili naoružani, obrazovani, okretni i beskompromisni, vladajuća birokracija odnijela je čistu pobjedu. Uz njih je postojala i Iraska republikanska Armija (IRA) koja se borila za odcjepljenje Ulstera (šest sjevernih irskih provincija) od Velike Britanije. Počeli su u isto vrijeme, preživjeli, ali još uvijek nisu uspjeli ostvariti postavljeni cilj. To već desetljećima pokušava učiniti i Sloboda za baskijsku domovinu (ETA). Njihova formula *Tri plus četiri jednako jedan* pokušaj je odvajanja dijelova Francuske i Španjolske kako bi utemeljili vlastitu državu. Jedino što se pouzdano može reći jest – borba se nastavlja.

Sinonim za teror i terorizam vezan je za Bliski istok, Jeruzalem, Palestinu i Izrael. Izrael je osnovan 1948. nakon niza terorističkih napada koje su izveli cionisti pod vodstvom Begina. SAD u prvi trenutak nije podržao Izrael, ali se vrlo brzo prilagodio novonastaloj situaciji i čvrsto je u svim budućim ratovima stajao iza Izraela. Palestinci koji su nastankom Izraela praktički jedini postali totalni gubitnici, u nemogućnosti da se frontalno sukobe sa sve jačom izraelskom vojskom, krenuli su s gerilskim akcijama, terorizmom kao oružjem najslabijih. Jaser Arafat, lider PLO-a, služio se terorom da bi ukazao na neophodnost osnivanja palestinske države. Danas je vrlo blizu cilju, samo ostaje pitanje koliko je uopće u mogućnosti, on kao osoba, potpisati MIR s Izraelom. Pitanje Jeruzalema, Zapadne Obale i Gaze može se riješiti samo ako za to postoji obostrani interes. Ali ni to možda nije dovoljno jer tu ima još niz interesa koji se oduvijek preklapaju na tom prostoru. Pa, ipak, zahvaljujući terorizmu do države su došli Židovi, a uskoro će i Palestinci.

21. stoljeće bit će obilježeno terorističkim napadom na SAD. Suvremeni islamski terorist za razliku od terorista koji izvire iz judeo-kršćanske tradicije spreman je za svoju ideju poginuti. Oni su toliko sigurni u ispravnost svog odnosa s Bogom da su u svaku svoju akciju spremni ukalkulirati vlastitu smrt. SAD je, odgovarajući napadom na nedovoljno definirane neprijatelje upotrebom najsuvremenijih tehničkih sredstava, zamutio samu svrhu zašto se sve to radi. Udariti na nasilje nasiljem neće ni za milimetar približiti svijet pravednom rješenju. Kad bi se siromašnom jugu pomoglo u obrazovanju stanovništva, u zdravstvenom zbrinjavanju, razvoju i otvaranju perspektiva terorizam bi se mogao suzbiti. Murpheyjev zakon kaže da ako se što neće riješiti malim čekićem, onda se neće riješiti ni ako se uzme veći. Cijela povijest govori o tome. ☐

Terorizam i slučajni prolaznici

Površno gledajući, razlika između terorističkih i drugih zločina je u činjenici da terorističke skupine rado "preuzimaju odgovornost" za svoja djela

Tin Perkov

Gledali smo dokumentarni film *Posljednja jugoslavenska nogometna reprezentacija* u kojem su se pojavili Boban, Prosinečki, Osim, Savićević, Mijatović, njihovi rođaci, djedovi i bake, sa svojim zapažanjima o "svemu što nam se dogodilo" u zadnjih deset godina. Prije toga, bio je prikazan film o Milku Đurovskom, koji je tog dana trebao i posjetiti *Močvaru*, što je u posljednji trenutak otkazano, kao da je taj veteran jugoslavenskog nogometa (inače Makedonac) predviđao da će skinheads, imajući na umu Tuđmanovu misao da je nogomet "poslije rata, ono područje u kojem se narodi ogleđaju", upasti u klub. Orkestrirani metež razbijanja stolica, boca u glavu i povika "Pička materina četnička" potrajao je tek par minuta. Nešto kasnije, zbunjeni ljudi polako su počeli izlaziti iz WC-a, gdje su se zaklonili od predmeta koji su posvuda letjeli. Bilo je i krvavih glava, što je izazvalo razumljiv šok. Mislim da nije bilo ozbiljno ozlijeđenih.

Nasilje i subkultura

Prijatelj kaže da je samo čeka da netko počne pucati. Terorizam? Ne znam zašto, ali meni u tim trenucima ništa slično nije palo na pamet. Mislio sam valjda da će sve ostati u granicama "subkulturnog, ritualnog nasilja", usrdno se držeći pretpostavke da prištavi skinsi nisu izravno povezani sa strukturama koje bi, ne znam, dizale u zrak spomenike na Mirogoju, organizirale Levarovo ubojstvo ili ubijale zaostale Srbe u danima nakon uspješnoga završetka vojno-redarstvenih akcija Bljesak i Oluja. Dopustili smo da subkultura, uz nama više ili manje simpatične pojave, obuhvaća i skinheadse, navijače itd., kao što NVO-scenu osim mirovnih, ženskih, ekoloških, čine i udruge poput Bakovićeve populacijskog pokreta ili Šeparovićeva žrtvoslovnog društva.

Distinkciju između terorizma i drugih oblika organiziranog nasilja, od "subkulturnog", preko mafijaško-kriminalnog, pa do ratnog nasilja i institucionalnog, državnog terora koji nazivamo totalitarizmom, nakon kraćeg razmišljanja lako ćemo odrediti pomoću parametara kvantitativnih (brojnost žrtava, brojnost članova odnosno organizacije ili skupine) i kvalitativnih (oblici rituala i načini uspostavljanja hijerarhijskih ili kakvih drugih struktura, načini odijevanja i stupanj prikrivenosti/javnosti).

Površno gledajući, razlika između terorističkih i drugih zločina je u činjenici da terorističke skupine rado "preuzimaju odgo-

vornost" za svoja djela. Dok su po načinu djelovanja, brojnosti i strukturi vrlo slične tajnim službama (organizacija političkih ubojstava; prikrivenost sudionika, ali javna eksponiranost imena organizacije i njezine misije), razlika je u tome što nisu, barem ne javno, upisane u državnu hijerarhiju. Brojem žrtava znatno premašuju navijačke neredne, ali su ipak (još uvijek!) mnogo manji od rata i totalitarizma. Mjesto nalaze prije svega u mirnodopskoj situaciji, kao šokantni ekscesi (po tome su opet slični mafijaškim obračunima i kriminalističkim pričama, ali se od njih razlikuju po osnovnoj motivaciji, nacionalnoj, vjerskoj, ideološkoj, nasup-

šanu kao u gornjim primjerima, kad je riječ o terorizmu. Ni izmiještanjem na višu (državnu, međudržavnu) razinu nije lakše reći kako njegovati situaciju u kojoj smo možda još uvijek pošteđeni terorističkih napada, a još teže boriti se kad su već tu. Alžirski seljaci neće biti previše iznenađeni ugledaju li nož pod vratom, samoubilački napadi u Izraelu postali su rutina, na planinama Kašmira poginulo je u zadnjih 50 godina 60.000 ljudi. Nijedna od tih zemalja nije u ratu, ali njihovi stanovnici nemaju pravo na uobičajeno shvaćenu svakodnevicu. Mogućnosti pribjegavanja spasnosnim formulacijama poput "kriznih žarišta", bajkama o dale-

na kojoj su ozbiljno izgovarali kako se raduju što je napokon netko zapaprio mrskim imperijalistima. Da je bomba raznijela taj kafić i ubila stotinu ljudi, napadača ne bi kopkalo slaže li se tu netko ili ne s njegovim idejama i podržava li njegove ciljeve ili, kao većina, nezainteresirano razmišlja o sasvim drugim stvarima. Činjenica jest da je većina od 50.000 službenika raznoraznih multinacionalnih kompanija smještenih u WTC-u karijeru i bogatstvo i ne razmišljajući gradila na iskorištavanju Trećeg svijeta. No, smrt 6000 ljudi tu neće ništa promijeniti. Ostaje pojedinac, još uvijek bez razumijevanja i interesa za svjetske probleme,

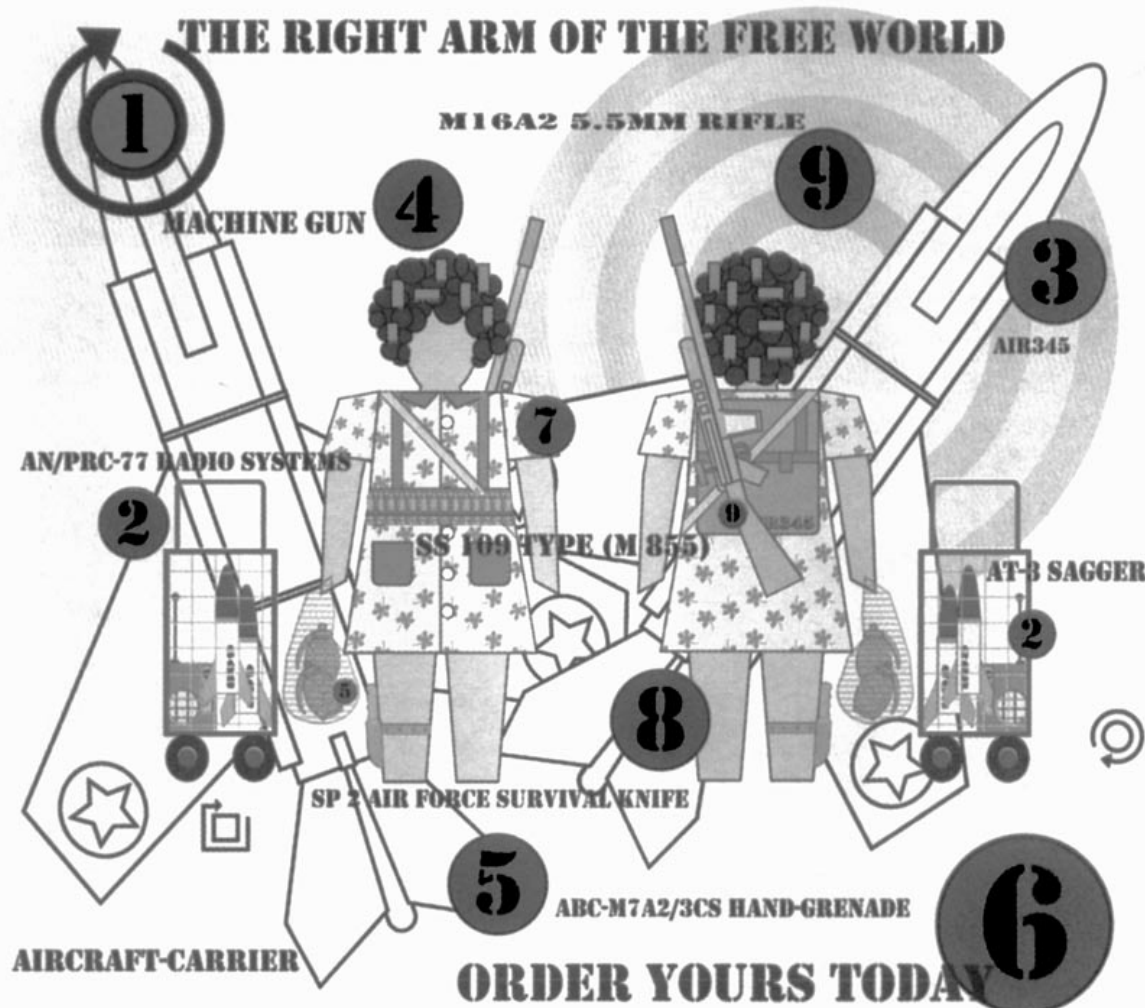
**TERORIST
U MOJEM
KREVETU**

bija o zid vladajuće ideologije, pribjegava se pojednostavljenju, parolama, dakle drugoj ideologiji. Strukturalnom nasilju jedini je odgovor nasilje. Hamas i Islamski džihad ne bore se za prehranjivanje Palestinaca i povratak izbjeglica, ni za opraštanje dugova siromašnim zemljama, ni za ljudska prava, nago za palestinsku državu i, u radikalnijim slučajevima, uništenje države Izrael. To je, razumije se, jednostavnije. A za državu se ne bore zato što im postojeće države ne osiguravaju hranu, stan, ljudska prava, nego zbog neotuđivog prava svakog naroda na samoopredjeljenje, zbog tisućljetnih težnji, zbog povijesne istine. Ideologija mobilizira isključujući.

Utoliko je teže s terorizmom, očajničko traženje logike rata protiv rata ovdje je uzaludno. Iako osuđujemo Hirošimu, Dresden, silovanja Njemica, svrstavamo se u antifašiste, jer su ciljevi rata bili jasni, rušenje režima u Njemačkoj, Italiji i Japanu bilo je neophodno. Ovdje se ta logika rasplinjuje, jer terorizmu ne treba država, ne treba mu Afganistan. Bombardiranje je samo dobar propagandni potez, a pitanje je koliko dugo može odgoditi potragu za trajnijim rješenjima, i koliko će za to vrijeme smanjiti izgleda bilo kakva trajnijeg rješenja.

Naš recept

Naš privilegirani pogled na aktualnu situaciju također leži na krhkim temeljima. Hrvatska nema ništa sa sukobom Istoka i Zapada, samo zato što, eto, još nije uspjela u žarkoj želji da uđe u NATO-pakt. Dok gledamo kako vijesti iz Afganistana lagano klize u sve zabačenije, agencijske dijelove dnevnih informativnih emisija, zaboravljamo da smo do prije par godina imali rat, izbjegličko pitanje je daleko od rješenja, nacionalističku ideologiju upotrebljava se za skretanje pažnje s ekonomskih problema, sindikati se na štrajkovima ne smiju pojaviti bez hrvatskih zastava da se ne bi što krivo pomislilo. Terorizma u Hrvatskoj nema u onoj mjeri u kojoj su i nakon *trećeg siječnja* zadržane privilegije struktura koje su proteklih godina vodile rat, dijelile Bosnu, pljačkale Hrvatsku. Dakle, naš recept za očuvanje od terorizma: ostati izvan NATO-a, ostati izvan svijeta, ratovati nekoliko godina, etnički očistiti državu, desničarima dati sve moguće privilegije, Pašaliću omogućiti zastupnički imunitet. Naravno, sve ovo nije dovoljno ako zemlja nema i izvjesne prirodne predispozicije. To nije ni klimatska raznolikost, ljepota nacionalnih parkova ni razvedenost obale: samo ne smije ležati na nafti. **Z**

rot financijskoj, materijalnoj itd.). Podmetnute bombe, otmice aviona, samoubilački napadi, ništa od toga ne odlikuje samo terorizam, ali se tu pojavljuje u jedinstvenoj kombinaciji.

Dok hodate ulicom, prijete vam sumanutu vozači, mramorne ploče koje padaju s krhkih zgrada, naoružani pljačkaši, silovatelji. Sve to uspijevate svrstati u "pojedinačne incidente", pouzdajući se u nadležne institucije, ili makar u mogućnost da se njihov rad unaprijedi, kako bi se smanjile stope kriminala. Uostalom, znate kako se treba ponašati da biste te stvari izbjegli, pažljivo gledate lijevo i desno, čekate još par sekundi i nakon što se automobilima iz suprotnog smjera upalilo crveno, ne hodate sami noću sumnjivim kvartovima, ne približavate se previše tornju Cibone. Sva je prilika da će se na taj način tragedije i dalje događati nekom drugom.

Svaki dan – žrtve

Terorizam namjerno zahvaća slučajne prolaznike. Koliko god se činilo da ničim ne izazivamo da netko postavi bombu baš u našem poduzeću, ona je tu, i nastaje panika. Teško je dati upute o pona-

Terorizam namjerno zahvaća slučajne prolaznike. Koliko god se činilo da ničim ne izazivamo da netko postavi bombu baš u našem poduzeću, ona je tu, i nastaje panika

kim divljim plemenima nestale su, ako ne prije, u svakom slučaju nakon terorističkih napada na SAD 11. rujna.

One koji su tih dana u kafiću dolazili u zelenim majicama s polumjesecom i zamišljali performanse u kojima bi papirnatim avionima gađali Američku ambasadu u Zagrebu, mogli smo smatrati duhovitima do granice

koji osjeća strah da će ga netko možda ubiti, iako nema ništa s tim. Hodajući gradom promatrat će toranj Empire State Buildinga mozgajući o iracionalnoj mržnji ljudi koji tko zna zašto nasreću na njegov način života. Svejednako piljeći u najvišu zgradu New Yorka u strahu da se u nju ne zaleti kakav avion, možda će se poskliznuti i završiti pod autom.

Slike nasilja

Slike nasilja psihološki nisu u nikakvoj korelaciji s društvenim problemima. Kad prosvjednici protiv globalizacije razbijaju izloge McDonaldsa ili kakve međunarodne financijske institucije, oni zaista dospjevaju u novine, koje inače izbjegavaju kritički pisati o globalizacijskim procesima. No, ni sada one ne elaboriraju dobre ili loše strane tog procesa, već samo ponavljaju slike nasilja, koje izazivaju podršku nasilnoj reakciji. Za eventualne ozbiljnije tekstove ostaju rezervirane stranice koje užurbani građani preskaču, odgajajući se na šarenim, krvavim slikama naslovnica.

U frustraciji inertnošću sustava u kojem se svaki pokušaj argumentirane političke borbe raz-

Ubijanje iza krabulje ili maske straha

Ako ste prestrašeni, teroristi su postigli svoj cilj: nevidljiva je prijetnja unovčena u vidljivu paniku

Nataša Govedić

Pisati o terorizmu, a da se ne ističu posljedice njegova fanatičnog protesta čini mi se nepravednim: svaki teroristički čin na poslijetku se svodi na gubitak ljudskih života, u većini slučajeva nevezanih ili nepovezanih za simbolički objekt napada. Terorizam, dakle, svjesno produbljuje ekonomiju nasilja. S druge strane, *uzroci* terorizma onoliko su relevantni koliko je relevantno proučavanje samoubojstva kao SOCIJALNE, a ne individualne odluke: stav kako *nemamo izbora* sigurno je vezan za društveni kontekst i ideologiju što nas okružuje, a ne za našu privatnu "energiju".

Organizirani terorizam predstavlja novu stepenicu socijalne manipulacije: poput crkvenih sekta koje regrutiraju svoje sljedbenike iz redova najbjeđnijih i najneobrazovanijih, teroristički pokreti (kao IRA ili ETA) pogibeljne geste prepuštaju izvanstranačkim ili niskostranačkim pojedincima; pažljivo čuvajući na životu hijerarhijsku okosnicu vlastite organizacije.

Jedan pjesnik, Seamus Heaney

Ako se složimo da je "nevidljivost" organizacije koja širi *smrtonosnu prijetnju* (i nasumce ubija) temeljno obilježje terorizma, tada između lijevog i desnog terorizma nema bitnih razlika: Ku Klux Klan, IRA, ETA i (nedokazana) talibanska agresija nastupaju pod identičnim krabuljama. Plašt nevidljivosti zapravo je plašt neodgovornosti: čak i kad vas ubije vojska, državna birokracija, sudstvo ili zdravstvo (klasične legalne mašine za ubijanje ljudi), u mogućnosti ste pravno tužiti poredak ili otvoreno ustati protiv njega. Kada vas ubije "crna ruka", mogućnost uspostave pravne ravnoteže sasvim izostaje. Terorizam manipulira ideologijom uzvišene žrtve, smatrajući ljudski život NEBITNIM MATERIJALOM kojeg se može žrtvovati za oltar ove ili one uzvišene ideje. Zbog "nedovoljnog poštivanja" IRA-ine sjevernoirске mitologije žrtve, irski je nobelovac Seamus Heaney godinama karakteriziran kao "izdajica" patriotskog sentimenta. No, Heaney je svojim punim imenom i prezimenom potpisivao stihove protiv nasilja i protiv mržnje, kako kolonijalne tako i postkolonijalne, vjerojatno time više pridonijevši "irskoj stvari" nego sva nasumična ubijanja civila po britanskim ulicama. Heaney: *Nisam ni zatočenik ni obavještajac/ Već unutarnji emigrant, dugokos/ I promišljen; šumska skitnica/ Pobjegla od masakra, spremna/ Zaštiti se bojama trupaca/ I kore, osjećajući udare/ Svih vjetrova koji raznose/ I uvećavaju ove iskre, čija je/ Suba toplina jednom zauvijek/ Propustila kob pulsirajućeg/ Ružoprstog vjetrova komete.*

Obiteljsko oružje ili pucajte na neprijatelje

Neposredno nakon terorističkog napada na WTC, Oprah Winfrey pozvala je "veliku američku obitelj" na "obranu američkog načina života" koji im je "svima" donio stoljeća mira i blagostanja, a sada ga "nečovječni teroristi", *ničim provocirani*, iz čiste "mržnje", nastoje uništiti. Američka će se *obitelj*, priopćeno nam je, što prije početi braniti *svim svojim oružanim sredstvima*. Istina je da je Oprah jednako vatrene govore držala i protiv Ku Klux Klana, ali prije je spomi-

Uzroci terorizma onoliko su relevantni koliko je relevantno proučavanje samoubojstva kao SOCIJALNE, a ne individualne odluke: stav kako nemamo izbora sigurno je vezan za društveni kontekst koji nas okružuje, a ne za našu privatnu "energiju"

njala veliku obitelj *čovječanstva* koje, dopustit ćete, nije sasvim isto što i multikulturalna američka nacija. Kraljica američkih medija, nadalje, nije povukla razliku između terorističkog *ubijanja za osvetu* i naviještenog (sada i realiziranog) američkog *ubijanja za osvetu*. Za žitelje Afganistana američki su bombarderi jednako toliko "politički maskirani" u gubitak bilo kakve međunarodne odgovornosti koliko je to klasična bomba talijanskih Crvenih brigada. Strašno je što su Amerikanci preuzeli obrazac destrukcije vlastitih napadača, koje su ionako sami vojno i proizveli, potvrdivši kako najveća moguća ekonomska i politička *vidljivost* njihove nacije u slučaju krize postaje dozvola za nekontrolirano ubijanje SVAKOGA koga proglaše svojim neprijateljem; odnosno pretvara se u *novu terorističku krabulju* neutvrđive odgovornosti ili pravne nevidljivosti. Rat protiv terorizma stoga bi u ovom trenutku morao uključivati rat Amerike *protiv same sebe*. Znajući koliko su jaki njezini ekstremistički desni pokreti, možda se tako nešto upravo i odvija, dobro skriveno iza lažne maske Bin Ladena kao Državnog Neprijatelja Br. 1.

Teorija NIJE terorija

Treća predrasuda o kojoj želim govoriti povodom terorizma tiče se pomodne krilatice o "kulturalnom terorizmu" ili terorizmu teorije. Vjerojatno proizašavši iz stava da je kultura toliko *jadna i bespomoćna* pa je treba nasilno "ucijepiti" onima koji je ne razumiju "na pravilan način", suvremena ljevica voli isticati kako

je svaki provokativni umjetnički ili filozofski istup moguće izjednačiti s *terorizmom*. Koliko je pak ova strategija kontraproduktivna, pokazuje ravnodušnost grupe koju se ciljano nastoji "prosvijetliti": bojni poklički zahtijevaju i kakvu-takvu strategiju alternativne slike svijeta, koja u anarhističkim krugovima mahom izostaje. Vrlo često izostaje i elementarno ZNANJE kao najmoćnije oruđe protiv bilo kakve opresije. Ni u znanstvenim ni u umjetničkim krugovima, protestirati nikada nije dovoljno; potrebno je naučiti

jezik pravne ili bar argumentirane bitke. U situaciji kada su *ispravni* ciljevi antiglobalističkih pokreta u Japanu pravno izjednačeni s *buliganstvom*, legalistička ekspertiza ekolozima donijela bi puno više od boravka u zatvoru. Osim toga, teorija se također potpisuje punim imenom i prezimenom, zbog čega u njoj ne mogu prepoznati terorističku strategiju nevidljive propagande straha. U malograđanskim krugovima teorija je jednako "opasna" koliko i žena koja odluči doktorirati umjesto jecati nad svojom "nerealiziranom" sudbinom, ali to ne znači da znanje samo po sebi ikome donosi prijetnju ili strah. Prije bih rekla da je strah, baš kao i terorizam, vezan za produkciju i njegovanje krabulja neznanja (pa i pomanjkanja znatiželje).

Čak i u zenitu postmodernizma, Jacques Derrida svoje tekstove potpisuje imenom *iza kojeg stoji i u čije ime* piše odgovore svojim jednako tako otvoreno imenovanim protivnicima. Po mome mišljenju, teorija je moćna upravo zato što mišljenje izmiče *teroru* ideološkog "pripitomljavanja".

Ratni zločin u miru

Terorizam lako izmiče definiciji: iako napada žive ljude, s imenom i prezimenom, stvarna mu je žrtva javnost; iako izabire žrtve nasumce, kadkada udara na ciljeve koji imaju određenu simboličnu moć; iako je terorističko nasilje upereno protiv nedužnih, za nj ne nedostaje političkih, filozofskih, ideoloških, rasnih, etničkih ili vjerskih opravdanja; iako je javni čin, ugrožava najranjiviju intimu. Prvi pokušaj da se dođe do međunarodno prihvatljive definicije poduzela je Liga naroda, ali sporazum pripremljen 1937. nikada nije zaživio. Države članice UN-a još uvijek nemaju usuglašene definicije što je to terorizam: nedostatak suglasnosti oko toga dobro dođe teroristima protiv kojih je onda još teže poduzeti suvisle među-

narodne protumjere. Naravno: *terorist* jednoj zemlji uglavnom je *borac za slobodu* drugoj.

Terorizam se ne može definirati ni kao napad na isključivo civilne ciljeve: u tom slučaju ne bi kao terorizam mogli biti shvaćeni brojni teroristički napadi na vojarne ili vojničke stambene objekte. Kako bi se prerezao definicijski gordijski čvor, A. P. Schmid predložio je 1992. u izvješću za UN da bi se mogao iskoristiti postojeći konsenzus oko ratnog zločina: ako su bit ratnih zločina namjerni napadi na civile, uzimanje talaca i ubijanje zatvorenika proširena n mirnodopske uvjete, teroristička su djela mirnodopski ekvivalenti ratnih zločina.

Boris Beck

Boris Maruna, pjesnik

Tvoj terorist - moj je junak

Nismo mi toliko bili protiv terorizma koliko je terorizam bio protiv nas

Srećko Ivanišević

U Otmičarima ispunjenog sna, objavljenima 1995., opisali ste otmicu koja je završila pogibijom američkog policajca, zbog čega Zvonko Bušić i danas sjedi u zatvoru. Kakav je tada bio vaš odnos prema nasilju u političke svrhe?

– Jedno od pitanja otmičarima zrakoplova TWA 355 kada su zauzeli zrakoplov bilo je jesu li povezani s Palestincima. To ih je pitao pilot, dobronamjeren Irac, ali i čovjek treniran da spasi svoje ljude, svoj zrakoplov. Oni među nama koji su uistinu znali od čega se sastojao svijet, bili su protiv takvih akcija, i osobno sam bio protiv takvih akcija, s tim da sam, naravno, bio za sve oblike hrvatske borbe koji mogu dovesti do uspostave hrvatske države. Lagao bih kada bih rekao da nisam bio. Međutim, razumio sam, mislim da sam razumio svijet u kojem sam živio, i u njemu su takva djela bila kontraproduktivna u svakom pogledu, a prije svega u političkom.

Oni koji su shvaćali i oni koji nisu

Napisali ste da je apriorno odbijanje uporabe sile humanizam bez supstance. Kakav je među hrvatskim iseljenicima bio odnos prema uporabi sile, oružanom suprotstavljanju poretku u Jugoslaviji?

– Postoje dva trenutka, sjetite se Begina, jedan, naravno, do trenutka uspostavljanja slobode i drugi koji automatski nastupa preuzimanjem vlasti. Realno gledajući, racionalno gledajući, nema izbora. Jedna je stvar borba, druga je stvar nakon borbe. Primjerice, ni danas nije jasno kako je otišao jedan od velikih uzora svih terorista – Che Guevara. Sigurno je da on sa svojim idejama kubanskom komunističkom establišmentu nije bio potreban jednom kad je Castro preuzeo vlast zajedno sa svojom klapom i svojim bratom u njoj. Naravno da mu je brat bio bliži od luckastog Argentinca. Hrvatska je emigracija u tom pogledu bila podijeljena na one koji su shvaćali svijet i na one koji ga nisu shvaćali.

Kakav je bio odnos svijeta prema hrvatskoj političkoj, ali i ostaloj emigraciji?

– Osnovni problem hrvatske politike na svjetskoj sceni nakon Drugoga svjetskog rata bila je stalna propaganda protiv nas, sažeta u uzročno-posljedičnom nizu: čim si Hrvat, onda si ustaša; čim si ustaša, onda si fašist; čim si fašist, onda si nacist; čim si nacist, onda nemaš prava. Drugi svjetski rat je završio kad je meni bilo pet godina, a s tim smo se stalno susretali. Kad ste god u emigraciji nešto učinili, bez obzira što ste bili rođeni deset ili petnaest godina nakon rata, uvijek ste bili proglašavani ustašom.

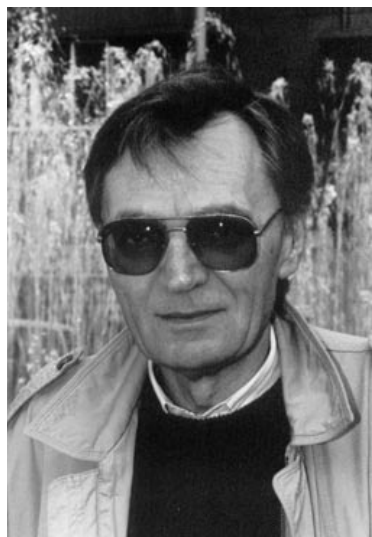

Foto: Nenad Reberšak

Bogdan Radica, čovjek koji je bio u jugoslavenskoj diplomaciji prije rata, odgojen na pravaškoj tradiciji, koga su zajedno s Brankom Jelićem u školi u Splitu tukli orjunaši, postavio je Amerikancima pitanje: "Nije li vam nešto čudno sa zemljom koja neprestano proizvodi ustaše? Da trideset godina nakon rata, nakon reedukacije neprestano proizvodi ustaše, i ne samo u krilu 'tradicionalnih ustaških žarišta' već i u krilu same komunističke partije?" Jedan od razloga za to što je hrvatska politička emigracija devedesete prihvatila gospodina Tuđmana za lidera bila je svojevrсна podvala Zapadu. Drugi su ustaše, izvolite komunističkog i jugoslavenskoga generala! Kome smo u konačnici podvalili, danas je drugo pitanje.

Više štete nego koristi

Je li to jedan od razloga što je mnogima teško pomiriti, primjerice kod Ante Čiliga, djelovanje na ljevici i pripadnost hrvatskoj političkoj emigraciji nakon rata?

– Čiliga je od svoje mladosti bio hrvatski orijentiran, već stoga što je bio Istranin. Ušao je u lijevi intelektualni krug u Pragu, bio je osnivač i prvi urednik *Borbe*, da bi poslije završio u *Zemlji velike laži* i s pravom napisao tu knjigu, jer je to zaista bila velika laž. Carl Gustav Jung je jednom na pitanje koji sustavi funkcioniraju odgovorio: "Svi sustavi funkcioniraju, pitanje je samo što smo im spremni žrtvovati." Govorio je u kontekstu dvadeset milijuna ubijenih i nestalih u Sibiru. I to u mirno doba. Gospodin Čiliga je to uvidio daleko prije. Bio je fantastično obrazovan i dobar čovjek, ali je sljepoća kasnije učinila svoje.

Čiliga je uvijek radio dijalektički, a kad bi pošao od krivih premisa, onda bi došao i do krivih zaključaka. Kasnije je znao samo ono što su ljudi pročitali ili što je čuo na radiju i zato je ponekad radio velike pogreške. Međutim, Čiliga je u Jasenovcu tri puta trebao biti ubijen i on nije bio Hrvat zbog Ante Pavelića ili bilo koga drugog. I nikad nije govorio s mržnjom – ni prema Rusiji ni prema onima koji su ga htjeli ubiti u Jasenovcu. Na spomen Luburića se smijao. Njegovo hrvatstvo je bilo racionalno. Jedan on njegovih zaključaka, koji sam prihvatio zarana preko gospodina Ivana Babića,

jest da je Jugoslavija za nas bila gubitak vremena. Umjesto da se snaga usmjeri na nešto korisno, energija i Srba i Hrvata koristila se na međusobna podmetanja na primitivan, balkanski način. To je bio gubitak vremena.

Postoji li mogućnost da totalitarne države iskoriste "rat protiv terorizma" za obračun sa svojim protivnicima?

– Nama je bilo savršeno jasno da je (to je fraza skovana u Sjedinjenim Američkim Državama) "tvoj terorist – moj junak." I obrnuto, ovisno s koje si strane plota. Naravno, mi to nismo mogli prihvatiti, iako smo znali da je to, u stvari, istina. Iako smo tih godina uistinu nastojali iskoristiti različite oblike pritiska, ipak je najvažnije bilo da se Hrvatskoj ne nanese više štete nego koristi. U tom pogledu smo, u većini slučajeva, bili racionalni. Ne tvrdim da smo bili moralisti, nekakvi teški moralisti – nismo toliko bili protiv terorizma koliko je terorizam bio protiv nas.

Početnica za hrvatskoga gerilca

Jedan od najpametnijih ljudi u emigraciji bio je, što se mene tiče, pukovnik Ivan Babić, Bjelovarčanin, nevjerovatno praktičan, pragmatičan čovjek koji je uistinu u svojim razmišljanjima nastojao

ići od čvrstog kamena temeljca. Njegove su analize bile, po mom mišljenju, najbolje analize u hrvatskoj emigraciji. Neopterećene nekakvim *wishful thinking*... Kada je u Parizu ubijen Bruno Bušić, prvo što mi je rekao bilo je: *Prekinite bilo kakvo radikalno pisanje, sad će ići za tim da opet na račun Bušića ubiju dvadeset ljudi u hrvatskoj emigraciji.*

Dakle, svaki radikalizam bio bi u tom trenutku kontraproduktivan, ispast će se da su se Hrvati pobili između sebe, što bi, naravno, bila očita glupost. Usput, a mislim da sam to rekao i u knjizi, u svim tim ubijanjima ne pamtim da je Hrvat ubio Srbina ili obrnuto, ne računajući kakav obračun u noćnom baru. Atentati su uvijek dolazila iz Beograda, odnosno, u našim okvirima, iz Zagreba, Sarajeva i Mostara. Odnos Hrvata prema terorizmu od moje emigracije šezdesetih do povratka u domovinu devedesete bio je, dakle, određen time što se terorizam koristio da bi nas se eliminiralo.

Najaktivnije godine hrvatske emigracije, bilo po stvarno počinjenim bilo po pripisanim djelima, bile su sedamdesete. Jesu li već spomenuti Che Guevara ili možda djelovanje Palestinske oslobodilačke organizacije utjecali na, barem mlade, Hrvate u inozemstvu?

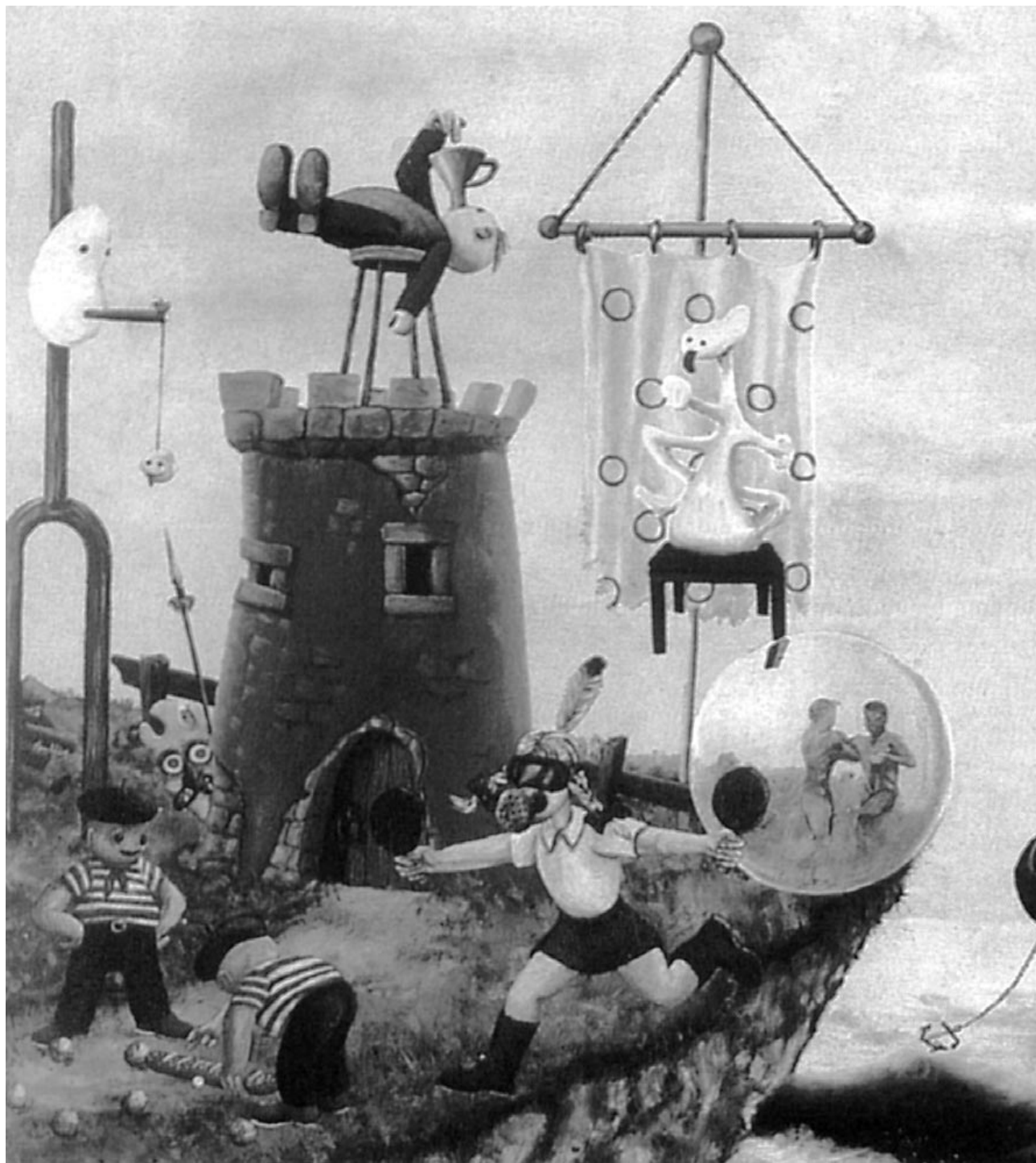
– Ne. Iako je u hrvatskoj emigraciji bilo jako puno prepisivača teorija koje u Hrvatskoj jednostavno nisu mogle funkcionirati. Sjećam se, na primjer, knjžice *Što mora znati svaki hrvatski gerilac* koju sam napao u *Novoj Hrvatskoj*. Od takvih teorija, inspirira-

nih malo južnoameričkim Tupamarosima, malo teorijom Che Guevare, uz dodatak Maove filozofije o gradu kojeg će zagušiti selo, nije bilo nikakve koristi.

Recimo, jedan od autora te knjžice od svakoga hrvatskoga gerilca traži da mora znati voziti sve od bicikla do tenka, ili čak zrakoplova, a sam nakon dvadeset godina u New Yorku nije znao voziti ni automobil. To su uistinu bile teorije bez ikakve osnove u praksi, a u odnosu na Hrvatsku i kontraproduktivne. Primjerice, pripadnik IRA-e može hodati po sprovodima s nekakvim šalom oko glave i pritom mu nitko ništa ne može, dok je kod nas bilo obrnuto. Sjetimo se zadarske grupe, ljudi su bili optuženi i potprani u zatvor prije nego što su se uopće mogli organizirati i nešto učiniti. Gospodin Babić je stoga, to sada mogu reći jer su prošle godine, jednim tekstom pokušao suzbiti negativan utjecaj takvih teorija i eventualno naznačiti što je u hrvatskim okvirima moguće.

Hrvati opet ugnjavili

– Sedamdesete su bile obilježene padom Hrvatskog proljeća i frustracijama zbog toga. Bez Hrvatskog proljeća nikada ne bi bilo ustava iz 1974. koji je kasnije poslužio kao legalistički pretekst razbijanju Jugoslavije, za što smo se i borili. Iako, pitanje cilja borbe nije sasvim bezazleno. O tome sam u *Hrvatskoj reviji* polemizirao s gospodinom Pešeljem, bivšim Mačekovim tajnikom, profesorom međunarodnog prava na Sveučilištu u Virginiji. On je tvrdio da razbija-

mo nešto, a ne znamo što ćemo poslije. Odgovorio sam mu da cilj hrvatske politike nije razbijanje Jugoslavije, nego stvaranje Hrvatske, a što će se, posredno ili neposredno, dogoditi Jugoslaviji uopće me ne zanima. Nažalost, izgleda da je većina ljudi to doživljavala kao razbijanje, a ono se poslije nastavilo, recimo, u našem gospodarstvu. To nije mogao razbiti nijedan rat, nikakva soldateska, nikakvi generali, nikakva mala pljačka, to se moglo razbiti samo na razini države.

Nedavno preminula izdavačica Washington Posta, Katherine Graham, jednom je komentirajući odnose medija i otmičara izjavila da je Post proglas hrvatskih otmičara objavio u najsitnijem tisku na posljednjih 37 primjeraka u rotaciji. Kakav je, realno, bio efekt tog slučaja?

– U *New York Timesu* nije izašao u zadnjih trideset primjeraka, i nije izašao napisan najsitnijim slovima. Problem je što Hrvatima za ono što bi normalni ljudi rekli u tri rečenice treba deset puta više. Pokojni Ante Nizeteo jednom mi je napisao da je ta hrvatska opširnost utjecaj povijesti na formu. Ako se raspravlja, rasprava počinje barem od Austro-Ugarske. Amerikanci tako ne rađe. Oni bi rekli ili *to ne drži vodu* ili *slažem se*. Hrvati to ne mogu. Mi moramo znati povijest, uvijek ući puno dublje no što je potrebno. Tako je bilo i s našim proglasima koji su uvijek bili pregolemi, predosadni da bi ih ozbiljan čovjek, stranac, pročitao. Oni su ipak bili objavljeni i tom su prilikom funkcionirali prilično dobro.

Evo me, ja ću!

Hrvatskoj su emigraciji pripisivani i neriješeni slučajevi poput eksplozije bombe na aerodromu LaGuardia...

– To je bila maliciozna podvala. Hrvati tako ljudi nisu nikada bili, neka mi bude oprošteno, ja sam prvi koji je kritizirao i napadao neke hrvatske postupke, ali...

Recimo, u Osijeku sada živi čovjek koji je odležao deset godina u Sydneyu jer je sa skupinom Hrvata bio optužen, među ostalim, i za pokušaj trovanja gradskog vodovoda. To je, naravno, bila igra između dviju obavještajnih službi, tajnih policija Jugoslavije i Australije. Jugoslaviji je bilo potrebno Hrvate pokazati u što lošijem svijetlu u Australiji, a Australci su pristali na tu igru. Neka mi oprostite, oni to bolje znaju od mene. Taj je moj prijatelj, što više moj sumještanin, jedini čovjek u povijesti Australije koji je u zatvoru završio likovnu akademiju. Prvu mu je izložbu otvorio australski ministar unutarnjih poslova, to nisu mogli zaobići. U svakom slučaju, ta je grupa bila optužena što zbog svoje mladosti, što gluposti, što verbalnog radikalizma...

Ipak, morao bi uistinu biti lud da otruješ vodovod grada u kojem živi barem dvadeset tisuća tvojih sunarodnjaka. To bi bilo krajnje glupo. Uostalom, bilo bi blesavo otrovati na bilo kojim premisama bilo čiji vodovod, jer ubijaš ljude koji ti nisu ništa učinili. Time negiraš osnovne postavke ne morala, ne želim zvučati kao nadbiskup, već razborita razmišljanja.

Jeste li ikad, u hrvatskom ise-

TERORIST U MOJEM KREVETU

ljeništvu, tematizirali odnos prema drugim skupinama koje su imale slične ciljeve, poput Iraca ili Baska?

– U Englesku sam došao u siječnju 1965., dan prije Churchillova sprovoda. Još se racionirao putar u Engleskoj, a rat je bio završen prije dvadeset godina. Sutradan smo gospodin Kušan i ja bili na Churchillovu sprovodu i uvijek smo se zafrkavali da smo mi bili predstavnici slobodne Hrvatske na tom golemom sprovodu (dva milijuna ljudi). Istu večer kad sam došao u London, uredništvo *Nove Hrvatske* posjetio je agent Scotland Yarda i pitao Jakšu Kušana ima li tko u Londonu tko bi pokušao atentat na druga Karda. Ja nisam ništa rekao, ali sam mislio u sebi "Evo ga. Ima!" Imao sam dvadeset pet godina i tjelesno sam bio na vrhuncu snage. U Engleskoj mi je dopušten ulazak zato što je gospodin Kušan trebao novinara koji znade hrvatski. Kada *Nova Hrvatska* nije izlazila zbog nedostatka novaca, onda nisam mogao raditi što sam htio, jer sam ušao pod određenim uvjetima. Tako da sam jedno vrijeme radio u bolnici, družeći se uglavnom s talijanskim i španjolskim emigrantima.

Nije teško nekoga ubiti

Irci su uvijek bili moja slabost. Kao i Baski. Neko vrijeme sam u Barceloni honorarno podučavao skupinu inženjera, većinom Baska, koji su trebali otići na obuku u Ameriku. Jednom prilikom mi je jedan od njih, znajući da sam Hrvat, ispod glasa rekao: "Tko ustraje, uspijeva." Naravno, postoje i razlike jer Španjolska nije bila Jugoslavija. Španjolska u ovom obliku postoji već petsto godina, Španolci i Baski dijele iste civilizacijske i vjerske postavke, a i na izborima se vidi da Baski ne žele napustiti Španjolsku. ETA je otišla predaleko, a njezino je djelovanje postalo samo sebi svrhom, larpurlatizam. Irci su upravo odustali.

Vraćajući se terorizmu, pitanje nije mogu li ja nekoga ubiti, pitanje je kako ćemo preživjeti svi zajedno. Nije teško nekoga ubiti ili srušiti WTC.

Čileanski pjesnik Nicanor Parra kaže u jednoj pjesmi da bi dobro proračunano bombardiranje moglo u nekoliko sekundi uništiti grad pun tradicije. Međutim, to nije uspjeh. Ne samo da netko drugi može uništiti nešto moje, ako sam ja taj koji je njemu nešto uništio, nego se postavlja pitanje kako se uopće može preživjeti. Preživjeti je daleko teže nego srušiti WTC. I tu Bin Laden griješi, to bi islam trebao znati, a vjerujem da pametni Islam to zna. ☒

Teroristički noćurno

Stojim pred prozorom kao pred zidom
Na šestom katu Intercontinentala u Beču
Nešto sam nervozan i gulim
Naranču i svako toliko opipavam
Revolver pod pazuhom
I razmišljam o starom Zrinskom
I mladom Frankopanu, kako im nije moglo biti
Lako i kako su svoje uloge igrali
Do kraja – sve dok daske nisu
Strunule pod njima

Ako se okrenem vidim u naslonjaču
Moju južnoameričku vezu prekriženih nogu
Mlada je od mene i inače
Bolje izgleda
Tamnoputa, vitka, simpatična i šarmantna
Sudeći po svemu, vrlo humana
Govori nekoliko jezika
Neprestano se vraća na ispaćene mase
Čovječanstva i uvijek nekako uspijeva završiti
S time da joj se neobično sviđa način
Na koji visi moj
Kravata

Telefon već satima ne zvoni
I tako stojim pred prozorom i ne okrećem se
Gulim naranču i opipavam revolver
I gledam u snijeg, u noć
U smjeru Hiltona: Ja sam ovdje
To znači da oni moraju biti tamo
Oni su s povijesnog stajališta uvijek
Na pravom mjestu, nazvat će
I ja ću na kraju potpisivati ugovor o suradnji
I prvom prilikom iskušati češki prigušivač
Osvetiti svoje stare
Napuniti olovom kakva Austrijanca
I izgubiti se u Volksgartenu
Kao Udba ili koja druga važnija
Obavještajna služba

I dok tako razmišljam
Moja veza se svlači i mijenja položaj iz naslonjača
U moju postelju i sad spava kao prikšana
Ili zaista ima čistu
Savjest
Ubijam vrijeme i pregledavam joj kovčeg
I ručnu torbu: ne nosi sa sobom *curriculum vitae*
Samo prljavo donje rublje, prljave čarape
Nekoliko pari hlača, bluže
U kalipso bojama, make up, crni pulover
Crveni pulover, jedna
Večernja haljina, šibice iz rimskog restorana
Jackle O', beretta 7,62 NATO, plan
Londonskog Undergrounda
Tampax (SUP
Er), nešto dolara, par funti
Kreditne kartice i dvije različite putovnice izdate
U Švicarskoj na ime žene koja se uvijek
Zove Edith premda je na jednoj
Godinu dana mlađi

I sad se ti
Snađi

Odlazim u zahod da operem ruke i pustim vodu
Uzimam novu naranču sa stolića i vraćam se prozoru
Vani je duboka zimska noć, krvav leden mjesec
Lebdi u visini Hofburga
I onda
Odjednom
Kao da nečiji koraci u hodniku zastaju
Pred vratima moje sobe
Imam osjećaj da netko silom želi k meni
Brzo se okrećem, gasim noćnu lampu
I sjedam u naslonjač u kutu kamo
Ne dopire mjesečina i odakle
Najbolje kontroliram vrata
Izvlačim revolver, oslobađam kočnicu, provjeravam bubanj
I polažem ga na pisači stol da mi bude
Pri ruci
Istodobno dišem polako i duboko
Da sačuvam prisebnost
I duševni mir

Čini se da brava polako popušta

Čekam.

Naranča koju sada gulim
Ima miris svježije jetre...

Iz svega je, nadam se, ipak očito
Da su Zrinski i Frankopan, budući ustaše, morali
Umrijeti, al
Ti se ništar ne
Žalosti. ☒

Upute za pakleni stroj

Dobar čin je poželjniji od dokaza
Voltaire

Na pitanje kako se pravi pakleni stroj
Trebao odgovoriti: Jednostavno
Ali
Najprije moraš razviti svijest o tome
Da na svijetu postoji
Dovoljno smrti
Za sve nas.
To se znanstveno zove
Teoretska podloga.

Potom u podzemlju ili redovitim putem
Nabavi nekoliko kilograma plastičnog eksploziva
Po pristupačnoj cijeni.

Ako još čuvaš džepni sat
Tvog djeda željezničara
(Sentimentalna vrijednost: dar
Glavne direkcije nakon pedeset godina
Odana drndanja s kraja
Na kraj zemlje)
Sada će ti dobro doći.

Zavari komadić žice na katodu
Džepne baterije i zatim na točku koja
Na poledini sata razdvaja
Inicijale pokojnika.
Spoji anodu s drugim
Komadićem žice koju ćeš, pomno pazeći
Da se nigdje ne dotiče metala,
Provesti kroz stakalce
Pošto si prethodno odstranio
Manju kazaljku (ili veću
Ako ti se ne žuri). Prereži žicu na zgodnom mjestu
I uključi u krug detonator s eksplozivom.
U času kad to učiniš, znat ćemo
Jesi li prošao ili pao
Na ispitu.

Ako si kršćanin,
Vrijeme je da se prekrižiš. U svakom slučaju
Pamti: ovaj način nije nužno najbolji.
Preživiš li, promijeni metodu.
To se znanstveno zove
Praksa.

Preostaje ti da čitavu stvar umetneš nekuda,
Recimo, u san kakva predsjednika
Tek nakon toga, ne prije, možeš smatrati
Da si obavio zadaću. Otiđi u kino ili
Na koncert da se rastreseš
I opustiš.
Ako imaš iznimno jake živce,
Ako sunce sja i žene su upravo odjenule laganiju odjeću
Sjedni pred centralnu kavau u gradu
Naruči kavu ili voćni sok i slušaj kako katoda
Kao obećanje bolje sutrašnjice
Kao proljetna poruka tvog pretka
Kao domahivanje prvih visibaba u snijegu
Samo tebi otkucava
Svoj put
U ljepote zavičaja.

Kad sam ja bio hrvatski terorist

Kad sam ja bio hrvatski terorist
S jasnom nakanom da prokrčim put kroz divlji guštik
Velikih zapadnih gradova
Nosio sam *Smith & Wesson* za pojasom
Kartu Velike Albanije u džepu
I osmjeh gorčine na usnama.

Bez obzira kamo krenuo
Čeka te mogućnost izdaje:
Takva je narav posla!
Čeka te žena zaljubljena u melankolična stranca,
Čekaju te tipovi s diplomatskim putovnicama
Za koje nikad ne znaš odakle dolaze.

I tu i tamo kakav hrvatski amater.

Provodio sam zime šćućuren u svojoj rupi
Žvačući zob koju sam grčevito skupljao ljeti.

Imao sam vremena za vaganje stvari
Preispitivao sam dušu
Mučile su me različite sumnje.
Ali nikad ne odustah od svojih namjera:
Pse sam i dalje zvao psima
Čuvao sam se njihovih zuba
Upotrebljavajući pritom ponekad
Vlastite nokte.

Kako možete vidjeti, još sam ovdje:
Preživio sam.
I mislim da u tom, i ni u kojem drugom, glagolu
Leži bit svakog istinskog terorizma.
Inače se, poput poezije,
Najčešće sastoji od pjeva slavu
Ili budala.

Boris Maruna

Pod terorističkim kišobranom

Minnesota Patriots Council
eksperimentirao je,
recimo, s otrovnom
kremom za ruke

Chris Quillen

U filmu *Samo za tvoje oči* nezastupljivi intendant, bojnič Boothroyd (poznatiji kao Q) pokazuje svoju najnoviju igračku: prilično smrtonosan kišobran. Jedan od njegovih pomoćnika najprije na lutki bez lica ilustrira kako kišobran izgleda i ponaša se u slučaju nalezta kiše (što se kišobranima događa s vremena na vrijeme). Iznenada, oštre metalne kuke izbiju

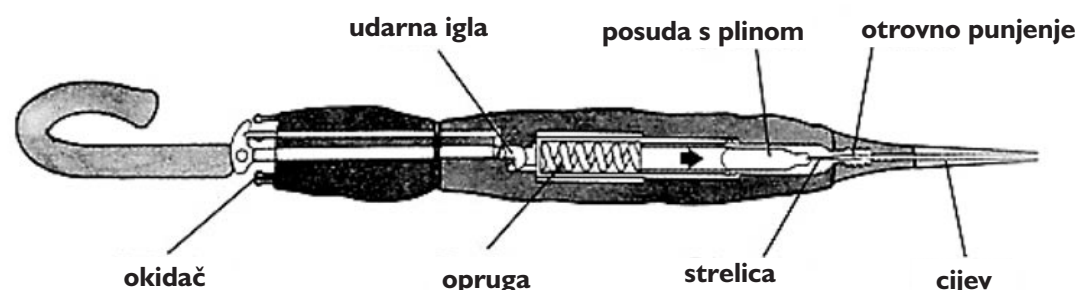

Shinrikyo pokušao je jednostavniju verziju tijekom svojih kemijskih i bioloških eskapada. U zloglasnom napadu sarinom u tokijskoj podzemnoj željeznici pripadnici kulta izabrali su nesumnjivo *low-tech* metodu raspršivanja; vrećice sa sarinom pobacali su na pod, probušili ih oštrim vrhovima svojih kišobrana i

ožujku 1995. godine. Premda je natječaj još otvoren, možda je *Aum* ipak bio jedinstven. Čak ni *Minnesota Patriots Council*, koji su razvili ricin jer su vjerovali da ga koriste CIA i KGB, nisu ga iskoristili na isti način kao i bugarska tajna služba. Umjesto toga, MPC su eksperimentirali s upotrebom kreme za ruke.

Pištolj, bomba, kišobran

Kišobran (čak i onaj koji sadrži kemijsko ili biološko oružje) jednostavno ne omogućava isti stupanj uništenja kao druge terorističke metode. Nije bilo dokaza da bi čak ni *Weather Underground*, čije bi ime moglo implicirati zanimanje za takve metode, razmatrao uporabu kišobrana

iz oboda kišobrana dok se on u hipu zatvori oko vrata žrtve. Sve se događa brzo i precizno, no ne možemo si pomoći, a da ne zamislimo daleko konfuzniji prizor, kada bi se čovjek našao pod njim za vrijeme kiše.

Sarin u Tokiju

Nažalost, fiktionalna verzija MI6 prikazana u filmovima o Jamesu Bondu nije jedino gdje se mogu pronaći smrtonosni instrumenti zamaskirani kao zaštita od elementarnih prilika. U rujnu 1978., bugarska tajna služba ubila je bugarskog egzilanta, Georgija Markova, sličnim uređajem. Maleni pištolj skriven u kišobranu ispalio je malene kapsule u Markovljevo bedro. Kapsule su sadržavale samo nekoliko miligrama smrtonosnog otrova ricina (koji je proizveo KGB), no to je bilo dovoljno. Drugi bugarski prebjeg, Vladimir Kostov, napadnut je na sličan način u Parizu. Kostov je pogođen u leđa te je dobio visoku temperaturu, ali je preživio. Potražio je medicinsku pomoć nakon što je čuo za smrt Markova: liječnici su iz njegovih leđa odstranili kapsule identične onima kojima je ubijen Markov.

Nezadovoljni mogućnošću da takve metode ostanu samo u rukama tajnih službi, kult *Aum*

Unatoč primitivnoj metodi, Aum je ubio dvanaestero ljudi, ozlijedio više od tisuću, zaplašio još nekoliko tisuća i potaknuo nacionalnu kampanju u SAD-u protiv kemijskog i biološkog terorizma

pobjegli dok se otrov razlijevao po tlu. Unatoč primitivnoj metodi, *Aum* je ubio dvanaestero ljudi, ozlijedio više od tisuću, zaplašio još nekoliko tisuća i potaknuo nacionalnu kampanju u SAD-u protiv kemijskog i biološkog terorizma.

Analitičari su se dosta bavili oponašanjem kod terorista i terorističkih grupa. Kada se god pojavi nova metoda napada (od automobila bombi i otmica aviona do otimanja ljudi zbog otkupnine) i pokaže se uspješnom, druge terorističke grupe zasigurno će je oponašati. Uzevši u obzir tu pojavu među teroristima, hoćemo li imati prilike vidjeti povećanu uporabu kišobrana u terorističkim operacijama, a osobito onima koje koriste kemijsko i biološko oružje? Bismo li trebali uvesti međunarodni embargo na izvoz kišobrana u Afganistan da bismo spriječili Osamu bin Ladenu i njegovu organizaciju *Al-Qaidu* da nabave takvu opasnu, višestruko korisnu tehnologiju? Vjerojatno ne. Prvo, *Aum* je inspirirao mnogo manje napada nego što su mnogi analitičari predviđali nakon napada u

u svojim akcijama. Umjesto toga, oni su izabrali simbolično bombardiranje imperijalističke strukture moći. Odgovor je, dakle, ne; standardna teroristička oprema neće postati pištolj, bomba i kišobran. Naravno, odlučili li Osama bin Laden upotrijebiti takvu metodu napada, izraz "pod terorističkim kišobranom" dobio bi novo značenje. ☒

prevela Lovorka Kozole

**TERORIST
U MOJEM
KREVETU**

Nikola Đurić, osnivač kazališne grupe *Showcase Beat Le Mot*

Kratkoročna droga za zapadnjački sindrom

Imate pet sekundi da odlučite hoćete li biti problem ili rješenje!

Agata Juniku

Slučajni ste prolaznik i iznenada bivate privučeni zanimljivom ponudom s megafona. Riječ je o besplatnoj i nezaboravno zabavnoj vožnji gradom u prekrasnoj srebrnobijeloj limuzini. Morate ispuniti samo jedan uvjet: sudjelovati u bezazlenoj igri. Simpatični najavljuje – moderator, natapiran i odjeven u blješteće šljokičaste hlače i košulju, ohrabruje vas da, usisavajući slamčicom i bez pomoći ruku, premjestite što više zrna slanutka s jedne na drugu stranu stola. Ako je vaš score među nekoliko najboljih, ali i ako nije (jer, zaboga, pa to je samo igra i važno je sudjelovati), dobili ste privlačnu nagradu. No, prije konzumacije, a radi dokumentacije, nepoznat netko će, dok se još niste ni snašli, škljocnuti polaroidom i ubrzo priljepiti vaš foto-portret na neki papir na zidu. Kroz nekoliko trenutaka dolaze po vas trojica podjednako anakrono izdizajnirana momka, odvođe vas doista do srebrnobijele limuzine i poslužuju vas votkom iz improviziranog prtljažnik-bara. Zamoljeni ste potom, ljubazno ali odrješito, da stavite ronilačku masku na glavu i vaša vožnja u nepoznato počinje... ..do trenutka u kojem vas grubo izbace iz limuzine, tj. katapultiraju u realnost svakodnevnice, niste posve sigurni u kojoj ste mjeri sudionik igre, a u kojoj mjeri - talac.

Po recepturi Baader- Meinhoff

Ovo je okvirni scenarij performansa *Showcase super-aspirin*, izvedenog između ostalog i u Zagrebu, u sklopu programa Urbanog festivala. Berlinsko-hamburška skupina *Showcase Beat Le Mot* se, inače, koristeći ležerni performans kao sredstvo, bavi problematiziranjem postmodernih urbanih utopija. Jedna od njih je i terorizam prema recepturi Baader – Meinhoff.

Koja je bila ideja performansa Showcase super-aspirin i koji mu je bio povod?

– *Showcase super aspirin* se temelji na kidnapiranju industrijskog tajkuna Petera Lorenza, kojeg su počinili članovi Pokreta 2. lipanj koji su tražili oslobođenje nekih svojih kolega. Pokret 2. lipanj dobio je ime po danu na koji njemačka policija ubila studenta Benna Ohnesorga 1968. godine za vrijeme demonstracija protiv Šaha od Perzije. Pokret 2. lipnja bio je nazivan također i *Fun Guerrilla*. Za razliku od članova RAF-a, ovi ljudi nisu bili educirani, potjecali su iz radničke klase, i počeli su s pljačkama banaka, prilikom kojih su djelatnicima banke dijelili slatkiše ne bi li ih ušutkali.

Showcase super aspirin prvi put smo izveli 1998. godine, za

Showcase Beat Le Mot, Hamburg

vrijeme godišnjeg open-air festivala Volksbuehne Berlin u Istočnom Berlinu. Glavna tema tog festivala bila je vrlo poznata socijalistička poslovice *Ob Regen oder Sonnen schein, fahren wir die Ernte ein!* što bi u slobodnom prijevodu značilo "Padala kiša ili sjalo sunce, mi ćemo plodove zemlje brati." Većina sudionika bila je odjevena u neku vrstu uniformiranih kostima i uglavnom zbijala šale na račun socijalizma. Nama se nije svidio taj stav, koji je ujedno bio generalni stav u post-socijalističkoj Njemačkoj. Htjeli smo napraviti ozbiljni komentar politike lijevog krila, makar ona postojala i u radikalnim formama.

Pop-kultura i (lijevi) terorizam

U performansu se bavite fascinacijom rock'n'rolla i uopće pop-kulture ("lijevim") terorizmom, tj. njihovim međusobnim utjecajima? Kako tumačite tu vezu ili kako je to terorizam postao, vašim riječima, postmodernom urbanom utopijom? Što je Baadera i Ulrike Meinhoff učinilo omiljenim junacima?

– Povijesno, fenomen rock'n'rolla udruženog s ljevičarskim stavom i moderni terorizam počeli su u otprilike isto vrijeme. Oba fenomena dijele kritiku društva i vjeru u mogućnost promjena. Također, kontrareakcija konzervativnih vlada je bila vrlo slična. Pogledajte samo US crne liste za vrijeme postvijetnamske antikomunističke histerije, na njima ćete naći između ostalog i bendove poput MC5. Osim toga, oba fenomena trebala su razvijeni urbanizam kao dio strategija kamuflaže s jedne, i kao infrastrukturnu bazu, s druge strane. Tim pokretima zajednička je i ideja bivanja svugdje u isto vrijeme, bilo da je riječ o skrivanju ili o turneji. A što je s heroizmom? To pitanje je malo teže. Naročito je Baader imao rock'n'roll lifestyle s kojim se lako bilo identificirati ili ga doživjeti kao svojevrstu osobnu utopiju. Zapravo, čudno je da ne postoji nikakav strip o njemu. S druge strane, kada je riječ o Ulri-

ke Meinhoff, ili Gudrun Ensslin, prisutni su prije neki intelektualni razlozi. O njima nitko ne govori mnogo.

Nakon "WTC-a", vaš performans se svrstava među najaktualnije umjetničke proizvode u recentnoj produkciji. Osim toga, on je – i sadržajno i načinom izvedbe ("otmicom" na koju gledatelj stječe pravo) – na tragu nedavne teze slovenskog teoretičara Slavoj Žižeka o njujorškoj katastrofi kao ispunjenju ultimativne američke paranoidne fantazije. Vi tu fantaziju očito ne smatrate specifično američkom. Pritom, naslov performansa sugerira terapeutsko djelovanje.

– Ne mislimo da je naš performans imao išta profetsko u sebi. On je prije produkt određene analize. Slažući se sa Žižekom i onim što kaže o fantazijama, rekli bismo da su, naravno, sve te fantazije proizvedene – u slučaju SAD-a, u Hollywoodu. A onda, htjeli bismo postaviti staro brehetijansko pitanje *Cui Bono?* Sva prašina koja se digla oko WTC-događaja može se sagledavati kao zadnji čin u velikom planu bogatih protiv siromašnih. Uplitanje najvećih tajnih službi u međunarodni mafia-business s drogom, iz dvostrukih razloga – zbog skupljanja informacija, ali također i guranja vlastitih ekonomskih resursa, trebao bi nas navesti na razmišljanje. Ono što se dogodilo 11. rujna je naravno tužno za ljude koji su umrli i njihove obitelji. Ali prosuđivanje na razi-

auta i zaključamo vrata. Nakon nekog vremena vraćamo se i zasljepujemo ih flashevima polaroid kamera. To je jedna od najintrigantnijih točaka performansa. Tu se neki doista uplaše i sve postaje vrlo stvarno. I u toj točki neki ljudi odluče gurnuti iskustvo još dalje i na kraju žele otići u prtljažnik. Neki drugi pokušali su kidnapirati auto, pa smo ih zato stavili u prtljažnik.

Je li bilo još nekih naročito neuobičajenih ili vama naročito dragih ekscesa, anegdota...?

– Jednom smo ostali bez benzina. Morali smo stati na benzinskoj crpki i jedan od nas je trebao izmišljati nove priče, što je onda postalo zbilja divlje. Za publiku je to, naravno, još uvijek bio "performans" i sve je postalo stvarno čudno. Jednom smo bili svjedoci pravog sudara u Zagrebu, što je cijelom performansu

...do trenutka u kojem vas grubo izbace iz limuzine, tj. katapultiraju u realnost svakodnevnice, niste posve sigurni u kojoj ste mjeri sudionik igre, a u kojoj mjeri - talac

ni dobra i zla je smiješno. Naravno nije tako jednostavno kao što nas danas uvjeravaju političari. Ljudi rade ono za što vjeruju da u danoj situaciji treba raditi. Zapadnjačke vlade, kao i teroristi, u ovom slučaju. Govoreći o *Showcase super aspirinu* i implikacijama mogućnih terapeutskih efekata, želio bih se vratiti ideji analize. Ne možete promijeniti svijet preko noći. Ali možete zauzeti analitičku poziciju. Oštru analizu koja boli, što ne proglašava drugu ideologiju već drugi način mišljenja. Na kraju krajeva, *aspirin* je kratkoročna droga za tipično zapadnjački sindrom – utoliko smo i odabrali naslov, da bismo pojačali šok kada se ljudi nađu u situaciji žrtve ili kidnapiranja: riječ je o prezeniranju teških tema na ugodne načine.

Kako gledatelji reagiraju na vaš performans?

– To, naravno, jako ovisi o publici. Jednom smo imali par koji se cijelo vrijeme ljubio, što je, naravno, nama bio kompliment. Zatim, sjećam se prostitutki koje su mislile kako bi vožnja limuzinom mogla biti brz posao. Ali uglavnom ljudi izlaze iz auta u šoku, ili zainteresirani da saznaju više o temama o kojima govorimo.

Otmičari u publici

Neki gledatelji su čak pristali da ih strpate u prtljažnik. Do koje mjere su ljudi spremni "sudjelovati" u vašem "terorističkom aktu", tj. koja je granica na kojoj se gledatelj, tj. sudionik performansa, počinje osjećati doista taocem?

– "Imate pet sekundi da odlučite hoćete li biti problem ili rješenje!" To je pitanje koje našim gostima postavimo vrlo glasno kroz zvučnike. Onda izađemo iz

dalo *touch* realnosti, tj. učinilo ga na fascinantan način vrlo *up-to-date*.

Postoje li značajne razlike u reakcijama na performans u Njemačkoj i, primjerice, u Hrvatskoj?

– Kao prvo, u Hrvatskoj je bilo doista teško naći ljude koji se žele pridružiti performansu. Bili su dosta sumnjičavi. Činilo se da je to djelomice problem jezika. Ali, događalo se i da ljudi na ulici postanu ekstremno grubo zato što smo stranci. U autu smo, međutim, imali uglavnom vrlo dobra iskustva. Ljudi su bili stvarno ugodni. Tako smo još jednom shvatili koliko su naše turneje bitne, naročito u zemljama poput Hrvatske. Nama, naime, mnogo znači raditi performans u mjestima poput Zadra gdje svi ljudi imaju vrlo posredno iskustvo rata. To nas navodi da mislimo o tome što i zašto radimo. Stoga zahvaljujemo ljudima koji su nas pozvali u Hrvatsku.

Jeste li radili performans nakon 11. rujna?

– Pa, pozvani smo prije 11. rujna da napravimo performans u Bologni. Ali nakon tog datuma, organizatorima se više nije toliko sviđala ideja jer se performansom previše temelji na povijesnim događajima. Tako da ćemo sada tamo izvoditi *Hunters*. U tom performansu nosimo oklope i štitove u oblicima (kalupima) planina, drveća, krava i kuća, i to sve unutar jednog bijelog prostora. Publika puca na te pokretne scenarije s pištoljima na boju i postaje, kroz taj čin virtualnog ubijanja, neka vrsta avangardnog dizajnera interijera. Tome ih podučava S/M-zorro-MC. Riječ je o kratkom ali vrlo strogom vojničkom treningu koji moraju proći prije nego što postanu dizajneri-hunteri. ☒

Pazite na djecu - djeca paze na vas

Pomozite djeci da se osjećaju sigurnima

Judith Myers-Walls

Jako djeca možda nisu izravno ugrožena tragičnim događajima vezanim uz teroristički napad na Pentagon i WTC, ona će postavljati pitanja i brinuti se o tome što to znači za njihov svijet. Nemoguće je zaštititi djecu od saznanja o događajima takvih razmjera: ona su čula i vidjela izvještaje u medijima ili odrasle kako razgovaraju o tome; znaju da su odrasli oko njih zabrinuti i uznemireni. Osjećaj stalne prijetnje i pojačane sigurnosne mjere samo će pojačati njihovu zabrinutost te je jako važno da im odrasli – roditelji, učitelji i odgajatelji – pomognu da se nose sa svime i shvate što se događa.

Djeca znaju o čemu je riječ

Predškolska djeca bit će vrlo zbunjena. Mnoga od njih ne mogu razlikovati ono što se dogodilo njima od onoga što se događa drugim ljudima. Teško razlikuju slike iz medija od stvarnosti i prijemljiva su na ono što osjećaju odrasli. No, mlada djeca mogu pomoći odraslima u kriznim situacijama: zagrljaj djeteta može biti utješan za odrasle kao i za djecu. Školska će djeca željeti znati više o pojedinostima događaja. Važno je procijeniti stupanj razumijevanja svakog djeteta i koliko su sposobna shvatiti razliku između izvještaja iz medija i zabavnih emisija koje su navikli gledati. Pomozite školskoj djeci da shvate gdje su se napadi dogodili i gdje se nalaze ta mjesta u odnosu na mjesto gdje vi živite. Njima će koristiti izrazi li svoje misli crtajući, oblikujući, pišući, plešući, pjevajući; koristilo bi im i da nešto učine, primjerice, napišu pismo preživjelima ili skupljaju za njih pomoć.

S druge strane, tinejdžeri se mogu ponašati kao da im nije stalo, ali samo zato kako bi izgledali snažno i sačuvali ugled. Oni će željeti znati više pojedinosti i bit će sposobniji suočiti se sa svime, ali ne onako kako to rade odrasli. Možda će željeti znati tko je dobar, a tko loš, jer su skloni svijet promatrati crno-bijelo. Dobro je pomoći im da shvate kako je potrebno razlikovati zlo samog događaja od vrijednosti ljudi. Mogu lako iskoristiti emocije ovakva događaja kao poziv da čitave grupe ljudi obilježe kao neprijatelje ili zle. Mogu shvatiti da ciljevi grupa mogu biti legitimni, ali nasilje nikada ne može biti, bez obzira radi li se o šakama, bombi ili avionu. Premda se često osjećaju neranjivima, ovako traumatični događaji mogu uzdrmati njihovu sigurnost. Oni znaju mnogo više od djece o prirodi napada i posljedicama: zbog toga će im strahovi biti mnogo realniji, ali metode suočavanja sa strahovima možda i neće.

Pretpostavite da djeca znaju o čemu je riječ. Vjerojatno znaju mnogo više no što mislite. U današnjem svijetu vijesti brzo putuju i brzo se šire. Odrasli i djeca obaviješteni su o katastrofama i tragedijama vrlo brzo nakon što se one dogode, a snimke uživo s krupnim planovima i razgovorima dio su izvještaja. Djeca i mladi izloženi su takvim događajima čim mogu gledati televiziju ili kad dođu u dodir s nekim tko gleda vijesti. Izbjegavanje razgovora o tome neće zaštititi djecu.

Recite kako se osjećate

Ograničite gledanje televizije mlađoj djeci. Što je dijete mlađe, manje vremena treba biti izloženo vijestima. Mlađa djeca brzo gube strpljenje pred vijestima i vjerojatno ih neće željeti gledati. Međutim, dio izvještaja sadrži i snimke akcije, a to

ih zanima. Želite li pogledati vijesti, možete uključiti video, isključiti televizor i izaći van ili igrati neku igru. Uostalom, i odrasli bi trebali izbjegavati gledanje vijesti po cijeli dan; valja se vratiti svakodnevnom životu i podsjetiti se da još uvijek ima običnih stvari u životu kao što su neoprano posuđe, odlazak u školu i rođendanske čestitke. To će pomoći roditeljima da budu opušteniji i lakše pomognu

Važno je da objasnite djetetu da ljudi, kada su zabrinuti zbog nekoga do koga im je stalo, čine sve kako bi im pomogli ili ih pronašli. Uvjerite ih da, kada bi se oni izgubili, vi biste učinili potpuno istu stvar. Recite im da nikada ne biste odustali dok ne biste bili sigurni da se više ništa ne može učiniti. Nadalje, kako prolaze prvobitni šok i užas, neki će ljudi postati ljutiti. Pomozite djeci da shvate da ljutnja proiz-

lazila iz frustracije i nemogućnosti i neznanja da se nešto učini. Poučite ih da nađu alternative ljutnji. Neke akcije mogu im pomoći da se osjećaju pozitivno i konstruktivno a ne moraju ih natjerati u bijes.

Kada se dogodi nešto tragično, djeca se boje da će se to isto dogoditi njima samima. Neka djeca mogu čak vjerovati da im se to dogodilo. Važno je pokušati im objasniti da nisu u opasnosti – ako nisu. Pokušajte biti što realniji: djeci možete pružiti podršku i zaštitu, ali ne možete spriječiti sve loše stvari koje se djeci događaju. Ipak, uvijek im možete reći da ih volite, da će, bez obzira na to što se dogodi, vaša ljubav uvijek biti uz njih: to nije neistina, a često je dovoljno da se djeca osjećaju bolje.

Recite im da ih volite

Gledajući vijesti djeca mnogo puta iznova gledaju iste slike. Mlađa djeca možda neće razumjeti da se na televiziji vrte stalno isti avioni i iste zgrade. Objasnite im da se to ne događa iznova svaki puta: pomozite im da shvate da se to dogodilo u utorak, 11. rujna, a ne svaki puta ponovno. Dobro je zapamtiti slike ljudi koji su pomagali ljudima da izađu iz zgrada prije nego su se srušile: spasioce koji su utrošili jako mnogo vremena da pronađu ljude kojima je potrebna pomoć, putnike u avionima koji su pokušali spriječiti otmičare da naštetu nekim drugim ljudima i religijskih vođa kršćanske, židovske i muslimanske vjere koji su zajedno molili i pozvali na suradnju.

**TERORIST
U MOJEM
KREVETU**

Poduzmite nešto

Pomozite djeci da se osjećaju sigurnima. Shvatite osjećaje skrivene iza straha. Nemojte ostati samo na razuvjeravanju djece. Istraživanja su pokazala da se djeca također mogu osjećati tužnima ili ljutitima. Pazite da ne potičete dječje reakcije "Ne brinem se zbog rata, dok se to ne tiče mene i moje obitelji." Ponovno uspostavite rutinu što je prije moguće: povratak u svakodnevni ritam pomaže djeci da ponovno povjeruju da će njihov svijet biti predvidljiv. Mlađa djeca nisu baš vješta s riječima, osobito u teškim situacijama. Umjetnošću, lutkama, glazbom ili knjigama možete im pomoći da otvoreno iskažu svoje reakcije. Možda žele nacrtati nešto i onda to kome pokazati ili poslati, a možda i uništiti. Budite fleksibilni i slušajte.

Pomozite djeci i mladima da pronađu način na koji će odgovoriti/reagirati. Jedan je od najvažnijih načina rješavanja stresnih situacija to da se nešto poduzme, što vrijedi i za djecu i za odrasle: djeca će možda htjeti napisati pismo o svojim osjećajima, uključiti se u organizacije kojima je cilj sprečavanje ovakvih događaja ili skupiti novac za pomoć žrtvama ili spasiocima. Neka mladi ljudi saznaju sve mogućnosti djelovanja: mladi mogu imati nevjerojatnih ideja. Nije dovoljno pustiti djecu da sami poduzmu nešto – poduzmite nešto zajedno s njima. Roditelji, učitelji ili odgajatelji koji pokušavaju što god promijeniti ulijevaju djeci nadu, a djeca se osjećaju sigurnijima i pozitivnije razmišljaju o budućnosti. Ako učinite nešto i vi ćete osjećati nadu, a ona je jedan od najboljih poklona koji možemo dati djeci i sebi samima. ☒

S engleskoga prevela Lovorka Kozole

glazba

Glazbena kronika

Filharmonijin počasni spas

Dok nesuđeni šef-dirigent Frank Shipway sa Zagrebačkom filharmonijom stvara vrhunski zvuk, počasni šef-dirigent Milan Horvat s istim orkestrom stvara vrhunsku glazbu

Koncerti Simfonijskoga orkestra Hrvatske radiotelevizije i Zagrebačke filharmonije, Koncertna dvorana Vatroslava Lisinskog, 24. i 25. listopada 2001.

Trpimir Matasović

Na ovom mjestu često je isticana potreba veće zastupljenosti glazbe 20. stoljeća na zagrebačkim koncertnim podijima, a posebice u programima simfonijskih orkestrara. I dok se ova primjedba ne odnosi na Simfonijski orkestar Hrvatske radiotelevizije, Zagrebačka filharmonija tek se ove sezone počela baviti djelima nastalim tijekom posljednjih stotinjak godina. Pritom svakako treba pohvaliti i povremeno iskakanje iz okvira *repertoarnih* naslova, premda je upravo sramotno da su skladbe hrvatskih autora još uvijek nedovoljno prisutne na Filharmonijinim programima.

Krnji Kanconijer

Srećom, upravo domaću baštinu sustavno njeguje Simfonijski orkestar Hrvatske radiotelevizije, pa je tako 25. listopada u sklopu

ma, zborom i orkestrom. Premda skladateljski postupci često vode do vrlo složenih, povremeno i aleatoričkih struktura, Kuljerić je jedan od onih sklada-

prošla izvedba *Duett-Concertina za klarinet, fagot, gudače i harfu* Richarda Straussa.

Nadopunjeni Mahler

Za uspješnije čitanje simfonijske glazbe valjalo je stoga pričekat 24 sata, kada se za pultom Zagrebačke filharmonije našao njezin počasni šef-dirigent Milan Horvat. S obzirom na njegovu visoku životnu dob, ne treba čuditi što mu posljednjih godina interpretacije koje ostvaruje s Filharmonijom uglavnom ne prelaze razinu prosječnosti. No, Horvat je još uvijek veliki dirigent, što je bilo potvrđeno i ovom prilikom. Kao i toliko puta dosad, Horvat nam je predstavio dva naizgled oprečna opusa, pronalaženje čijih poveznica predstavlja zadatak iz sfere glazbene enigmatike. No, kada se pronade rješenje, uvijek se otkriva da je izbor logično osmišljen. *Dva ciklusa ranih pjesama* Gustava Mahlera i *Osmu simfoniju* Antonína Dvořáka povezuje tako ne samo vremenska bliskost njihova nastanka, nego i implicitno odavanje počasti glazbi Richarda Wagnera.

Mahlerova *Dva ciklusa ranih pjesama* izvorno su skladana za glas uz glasovirsku pratnju. No, kako se u njima već nalaze zameci glazbene građe njegovih pjesama uz orkestralnu pratnju, pa čak i prvih četiriju simfonija, ovom su prilikom izvedene u instrumentaciji talijanskog skladatelja Luciana Berija. Za razliku od prošle sezone u Zagrebu izvedene Beriove skladbe *Rendering*, u kojoj su skice Schubertove *Desete simfonije* isprepletene sa suvremenom glazbenom građom, u Mahlerov-

vim ciklusima Berio je nastojao, a u velikoj mjeri i uspio ostvariti instrumentacije kakve bi vjerojatno napisao i sam Mahler. Tako je već u prvom pjesmi bilo moguće prepoznati građu iz Mahlerove *Treće simfonije*, a nešto kasnije i motive iz nešto zrele orkestralne pjesme *Bubnjarev drugar*.

Uz svirački odlično raspoložen orkestar, izvedbu je nosio bariton Andreas Scheibner. Nositelj prestižne njemačke titule *komornog pjevača*, Scheibner je glazbenik istančanog osjećaja za glazbu bečke Moderne, u što smo se uvjerali već prije dvije godine, kada je u Zagrebu nastupio u koncertnoj izvedbi Straussove *Salome*. Jednako je uvjerljiv bio i ovom prilikom, prikazujući čas tragične, čas nevino naivne stihove iz zbirke njemačkoga pučkog pjesništva *Dječakov čudesni rog*.

Premda ni u konačnici izvrsna izvedba Mahlerovih pjesama nije bila "mačji kašalj", pravi je izazov Milana Horvata čekao na Dvořákovoj *Osmoj simfoniji*. Jer, dok se kod Mahlera ipak radilo o manjim formama, takozvana *Engleska simfonija* poprilična je gromada glazbe koju je valjalo interpretacijski obuhvatiti "u komadu". No, Horvat je i inače znan kao majstor upravo velikih formi, pa stoga ovom prilikom treba osobito cijeniti njegovu pažljivo nijansiranje gotovo svih detalja koji čine cjelinu. Konačni rezultat bio je upravo impresivan. Jer, dok nesuđeni šef-dirigent Frank Shipway sa Zagrebačkom filharmonijom stvara vrhunski zvuk, počasni šef-dirigent Milan Horvat s istim orkestrom stvara vrhunsku glazbu. ▣

njegova *Majstorskog ciklusa* predstavljen i *Kanconijer za glasove i glazbala* Igora Kuljerića, jedno od antologijskih djela hrvatske glazbe druge polovine prošlog stoljeća. Najavljena je bila "dopunjena i konačna" verzija skladbe, no zbog bolesti mezzosopranistice Irene Kavkalevske jedan je stavak morao biti izostavljen. Čudi, međutim, da se, bez obzira na kratak rok od nekoliko dana, nije moglo naći prikladnu zamjenu, primjerice, među profesionalnim pjevačicama *Zbora HRT-a* koje su s djelom ionako bile dobro upoznate. Ipak, i u ovakvom donekle "krnjem" obliku, vrijedilo je još se jednom susresti s Kuljerićevim *Kanconijerom*, u kojem su stihovi hrvatskih renesansnih i baroknih pjesnika zaodjenuti u monumentalni vokalno-instrumentalni slog s recitatorima, vokalnim solisti-

telja koji nikad ne zanemaruje potrebu pristupačnosti svoje glazbe, pa će tako slušateljstvo u *Kanconijeru* lako prepoznati odjeke Orffovih vokalno-instrumentalnih partitura, dok manjem dijelu publike zacijelo nisu promakle reminiscencije na opuse Josipa Štolcera Slavenskog.

Autoritativan tumač vlastite glazbe, Kuljerić je realizirao zaokruženu i uglavnom uvjerljivu interpretaciju. Kvalitetan doprinos tomu dali su recitatori Suzana Nikolić i Dragan Despot, solisti Tvrtko Stipičić i Berislav Puškarić, kao i *Simfonijski orkestar i Zbor Hrvatske radiotelevizije*. S druge pak strane, premda svakako treba cijeniti inicijative za korištenjem ljudi "iz kuće", ipak treba konstatirati da sopranistica Tanja Perić nije uvijek bila na razini postavljenog joj zadatka, dok se angažiranje amaterskoga *Hrvatskoga pjevačkog zbora Ivan pl. Zajc*, ni ovaj put nije pokazalo osobito sretnim rješenjem.

Nažalost, Igor Kuljerić je u pripremi koncerta očito preveliku pažnju posvetio vlastitoj skladbi, a premlu ostatak programa. Interpretaciju *Druge suite iz baleta Romeo i Julija* Sergeja Prokofjeva može se tako odrediti tek kao urednu, a još je slabije

CEDETEKA

Otpad nije smeće

Garbage, *Beautiful Garbage*, Mushroom/BMG/Menart

Krešimir Čulić

Prije nego li je 1991. godine majstorski producirao antologijski Nirvanin album *Nevermind*, Butch Vig bio je tražen producent koji je iza sebe imao dobro "zapakirane" albume grupa Smashing Pumpkins, EMF, Helmet, Die Kreuzen, Tad, Killdozer itd., a nakon Nirvanina uspjeha Vig je postao jedan od najcjenjenijih ljudi u glazbenom *biznisu*, pa je izlazak prvog albuma njegova benda Garbage 1995. dočekan s velikim interesom publike i kritike. Prvijenac je bio izvrstan i uspješan; odlične pjesme poput *Stupid Girl*, *Only Happy When It Rains*, *Supervixen* i *Queer* na top-listama ostale su pune dvije godine, dok je album prodan u dva milijuna primjeraka, fantastična dva milijuna za jedan alternativni pop rock sastav. I drugi album grupe, *Version 2.0*, tržišno je prošao dobro, no jednoličnost pjesama dala je do znanja da su prvobitni zanos i inspiracija ponešto splasnuli. Njihov novi album pokazuje da je i dalje tako i da im nedostaje strasti i ideja. U gotovo svakoj od četrnaest pjesama dominantan je osjećaj dosade i već viđenog (slušanog). Iako album počinje prilično čvrsto, pjesmom *nabrijanih* gitara *Shut Your Mouth*, osjeća se da tu nešto ne štima. Sve je hiperproducirano uz kojekakve efekte, *loopove*, *semplove*, *producentske drangulije* i *trikove zanata*, no ispod blistavog celofana s golemim mašinama krije se velika šuplj-

na. Iritantna pjesma, *Til The Day I Die*, gotovo ni po čemu, osim po tekstu, nije drukčija od *Silence Is Golden*, no najveća katastrofa po ovaj, nekada uistinu intrigantan, sastav pjesmica je *Cherry Lips (Go Baby Go!)* koja bi po imenu, refrenu i većem djelu teksta mnogo bolje odgovarala Kylie Minogue, a da su gitare malo umivenije, u njoj bi se sasvim dobro snašla i Britney Spears. Garbage nisu ništa uspjeliji ni u laganicama, koje bi više odgovarale sastavu tipa Roxette ili *soundtracku* filma tipa *Pretty Woman 3*. Tekstovi su im nerijetko patetični i sto puta viđeni – primjerice *I just don't care anymore*, *I've reached the end of the road* i sl. Ako ovako nastave, na sljedećem albumu nalikovat će kvazi-alternativnoj pop rock *ljigi* poput grupe Him. Ipak, dobre *Breaking Up The Girl* i *So Like A Rose*, u kojoj se osjeća utjecaj Cowboy Junkiesa svjedoče da na trenutke još mogu uhvatiti onaj pravi *Garbage-groove*. Pjevačica Shirley Manson katkad oponaša Debbie Harry, no to nije najuspjelije rješenje. Svojim prvim albumom Garbage su se predstavili kao ambiciozan sastav koji se obraća intelektualnoj publici u kasnim dvadesetima i ranim tridesetim godina. Danas oni eventualno mogu fascinirati glazbeno nezah-tjevne tinejdžere. ▣

Mlake muke

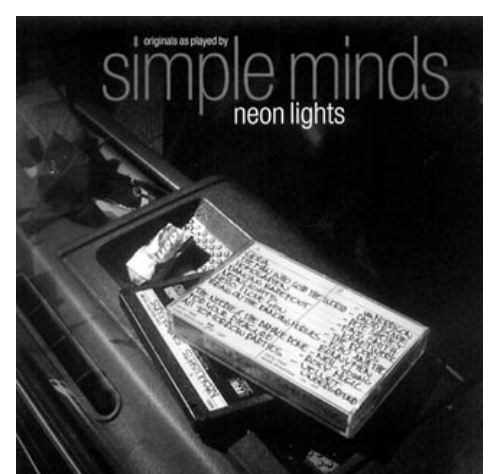
Simple Minds, *Neon Lights*, Eagle Records/Menart

Krešimir Čulić

Godine 1985. s društvom sam ljetovao na Rabu, gdje smo oduševljeno pratili prijenos *Live Aida*, u to vrijeme nenadmašnoga glazbeno-tehnološkog događaja. Istog ljeta često smo se kladili u pivo hoće li tijekom večeri u diskoteci, ili nekom od kafića, više puta pustiti hit Simple Mindsa *Don't You Forget About Me* ili pak konkurentsku uspješnicu *Would I Lie To You* Eurythmicsa. U većini slučajeva pobijedili bi Simple Mindsi, čiji hit i danas vrlo rado zavrte radijski urednici ili DJ-i u klubovima sigurni da neće izazvati zijevanje u programu. Osamdesetih oni su bili jedan od najvećih pop rock bendova, albume su prodavali u milijunima primjeraka, a svjetske turneje redovito su im bile rasprodane mjesecima unaprijed.

Nedavno je taj nekad velik bend objavio album *Neon Lights* sa deset obradenih pjesama drugih autora i sastava. Obrada uspješnih i poznatih pjesama uvijek je bila vrlo sklizak teren, čak i za dobre interpreatore poput njihova pjevača Jima Kerra – malo je kada *cover*, ma kako uspješan bio, nadmašio original. Na unutarnjoj strani omota stoji kratak osvrt benda – točnije Kerra i Charlie Burchilla, jedinih originalnih članova nekadašnjeg sastava, u kome stoji: »mi vjerujemo u očito – stvarati muziku znači biti ljubitelj muzike. Više od dva desetljeća nakon što smo počeli pisati i izvoditi svoje pjesme, vratili smo se onom prvobitnom osjećaju – strasti za sviranjem koja nerijetko počinje upravo obrađivanjem tuđih pjesama». Kerr je vjerojatno bio iskren, ipak je on pjevač koji si, s obzirom na materijalnu situiranost, može priuštiti da iz čistog *gušta* na albumu obradi sebi drage pjesme, no rezultat razočarava. Već s prvom, antologijskom pjes-

mom *Gloria* Vana Morrisona, počinju problemi jer nekakav čudan, metalan eho-efekt ne pristaje uz takvu pjesmu. Bowievu *The Man Who Sold The World* prije gotovo osam godina mnogo je bolje i strastvenije interpretirala Nirvana, tako da je i ovo pucanj u prazno. Isto vrijedi i za pjesme *Homosapien* Pete Shelleya, a posebno za sjajnu *Dancing Barefoot* Patti Smith koja u Kerrov verziji zvuči – mlako, što je uostalom glavni problem cijele kompilacije. Sve je otpjevano, odsvirano i aranžirano uredno, ali i preuredno, bez strasti koju većina obradenih pjesama sadrži u originalu. Jedan od rijetkih pogodaka na albumu *Neon Lights* istoimena je pjesma Kraftwerkra, kao i *All Tomorrow's Parties* Velvet Undergrounda, koja je i u originalu pomalo *downtempo*, pa joj ovakav Kerrov način pjevanja odgovara. No, obrada *Hello, I Love You* Doorsa vjerojatno je natjerala Jima Morrisona da se okrene u grobu dok bi Bryan Ferry, Neil Young i Ian McCulloch sudski trebali tužiti Jima Kerra zbog vrijeđanja lika i djela kad čuju svoje upropaštene pjesme *For Your Pleasure*, *The Needle & The Damage Done* i *Bring On The Dancing Horses*. Ako već nemaju inspiraciju za vlastite nove i dobre pjesme, Jim Kerr i Charlie Burchill ne bi trebali upropaštavati tuđe, samo zato da ime Simple Minds i dalje bude prisutno na diskografskoj sceni. ▣

Slikovno slušanje

Svojevrsnu sponu između udaraljkaške i scenske sfere predstavljaju svirajuće scenografije.

je ideja istražiti, s obzirom na zahtjev koji si postavim u određenom *Skipsu*, koje su mogućnosti mene kao izvođača – plesa-

giju, postavlja se pitanje je li njome sloboda individue na neki način ipak sputana?

– U prvom nam je *Skipsu* dramaturgija bila prilično čvrsta. Postojala su tri prizora u kojima se točno znalo tko što radi i zbog čega. No, svatko je izabirao tumačiti ona stanja koja prirodno osjeća, i to je trebalo uklopiti u zajedničku priču. Već je prvi

predstavu. Bitno mi je samo da je zaista doživio, a najvažnije od svega mi je da ne ostane sjediti hladnokrvno, nego da aktivno prati što se događa unutar tih 45 minuta predstave.

Skipsom ste se postavili na poziciju između glazbene i plesne. Radi li se o svjesno odabranom autsajderstvu u odnosu i na glazbeni i na plesni mainstream?

Elvira Happ, udaraljkašica i plesna umjetnica

Čovjek je sam svoj problem

Dugo sam tražila koji bi izraz odgovarao mom karakteru, i čini mi se da sam ga našla u ovome što sada radim, bez obzira što će na to reći plesni ili glazbeni kritičari

Trpimir Matasović

Nakon dugogodišnje uspješne glazbeničke karijere, zagrebačka se udaraljkašica Elvira Happ ove godine predstavila zapaženim trodijelnim autorskim multimedijalnim projektom *Skips*. Prvi je *Skips* izveden u ožujku, mjesec dana kasnije, u sklopu *Muzičkog bijenala Zagreb*, uslijedio je i *Skips II*, da bi trilogija u listopadu bila zaokružena *III. Skipsom*, izvedenim u sklopu festivala *Samborska jesen*.

Projekt Skips u osnovi je niz primarno plesnih predstava. Nije li prelazak iz čisto glazbenog u plesni medij netipičan za jednu udaraljkašicu?

– Cijela ta ideja nije tipična ni za jednog instrumentalista kojeg znam. Dakle, uopće nije u pitanju samo udaraljkaštvo. Od malih nogu imam potrebu izražavati se pokretom, pjevanjem i sviranjem. Stjecajem životnih okolnosti, moje je usmjerenje krenulo od klavira prema udaraljka. Tijekom rada na projektu *Fruits Of Passion* Mladena Tarbuka i Jasne Čizmek-Tarbuk na svoju sam si inicijativu praktički uzela prostor i dobila ulogu u kojoj sam mogla izraziti svoj osjećaj za scenu. Tada sam shvatila da mi to nekako prirodno leži. Dobila sam i dobre povratne informacije od ljudi koji se time bave, koji su prepoznali taj moj prirodni osjećaj za prostor, izražavanje, pokret i dramaturgiju.

Skips je moj prvi autorski rad. Nakon trideset i nešto godina, bez ičije pomoći, svojim potpisom stojim iza svoje ideje i čitavog rada, koji uključuje režiju, dramaturgiju i scenografiju. Praktički, riječ je o preokupacijama koje me muče u sazrijevanju ili odnosu prema ljudima i svijetu. Proživljavanjem *Skipseva* dobivam određene odgovore na pitanja kuda, zašto i kako – tko sam, zašto to radim i koji su problemi koji me muče.

Elvira Happ diplomirala je udaraljke i glazbenu kulturu na Muzičkoj akademiji u Zagrebu. Kao udaraljkašica nastupala je solistički i kao član brojnih komornih ansambala i orkestara. Od 1994. sudjeluje i u različitim multimedijalnim scenskim projektima, a tijekom ove godine realizirala je i vlastite projekte – *Skips*, *Skips II* i *III. Skips*. Predaje udaraljke na *Glazbenoj školi Vatroslav Lisinski* u Zagrebu.

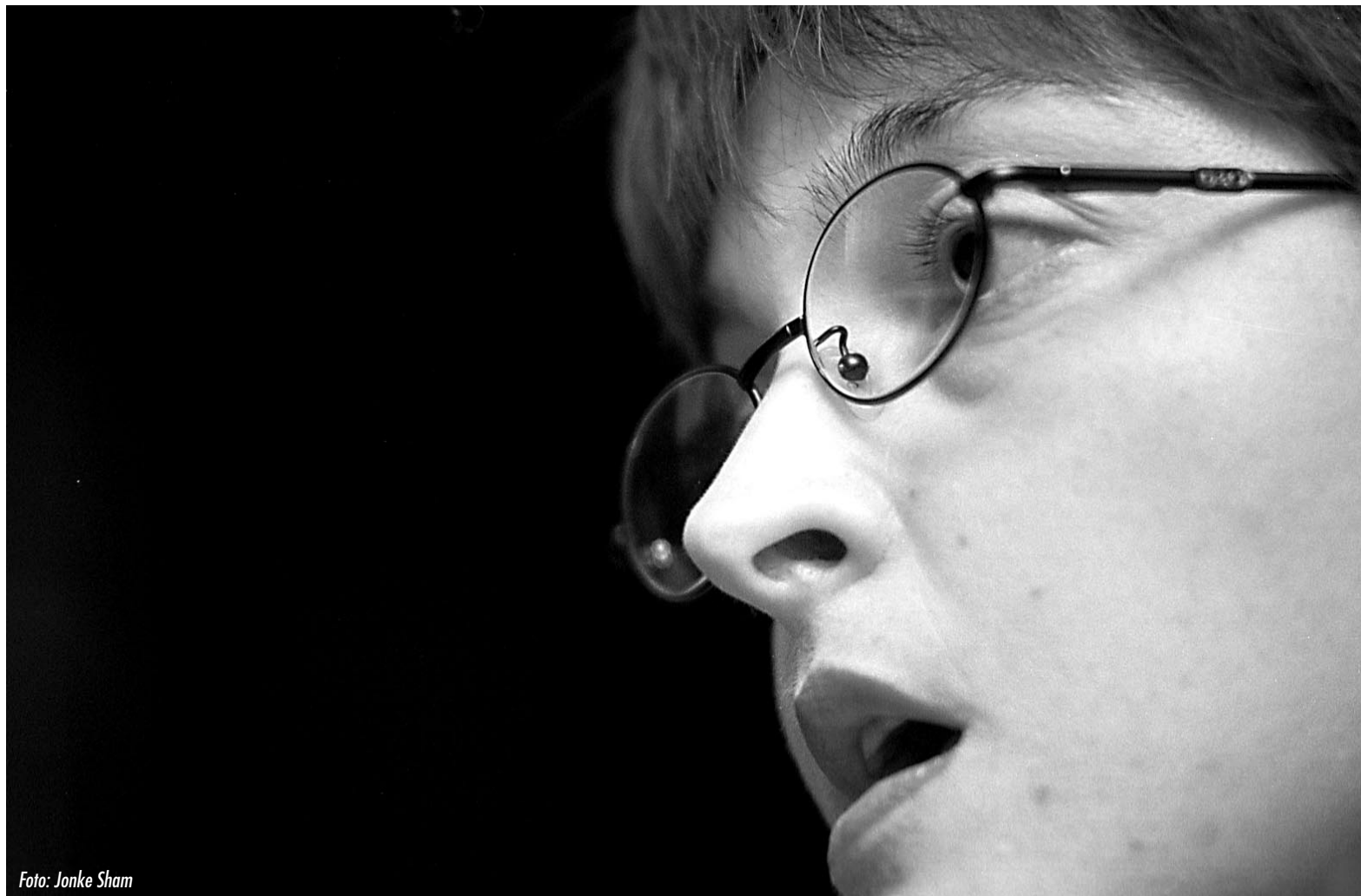

Foto: Jonke Sham

O kakvom se konceptu radi?

– *Svirajuća scenografija* je dosta specifičan izraz – ne znam je li to netko u svijetu napravio ili nije, ali to je nekakav moj idejni zaštitni znak. Njome stiliziram različite instrumente ili određene zvukove – po njoj se može svirati, ali ona može biti i instrument i, djelomično, scenografija.

Svirajuća scenografija *dominira i cjelokupnim vizualnim identitetom Skipsa*. No, bez obzira na činjenicu da su sva tri *Skipsa* rađena uglavnom u skromnim i konciznim okvirima, *stječe se dojam da je upravo likovnom elementu posvećena osobita pažnja?*

– Čitav mi se *Skips* u glavi odigrao najprije grafički, jer imam dosta razrađen sustav po kojem glazbu čujem slikovno, u bojama ili u grafičkim elementima. Dakle, izražavam se nekakvim likovnim pojmovima u glazbi. Tako sam puno toga u dramaturgiji i rješavanju glazbenih momenata prvo doživjela s likovne strane. Mnogo je ljudi koji se bave likovnošću zamijetilo kako su neke ideje bile postavljene kao čisto likovna priča.

Ispitivanje granica

Osnovna je specifičnost Skipsa zamisao suradnje plešuće sviračice i svirajućih plesača. *Želi li se time izbrisati izvodilačka granica između glazbovanja i plesa?*

– *Skips* je multimedijalni projekt koji je u izrazu otvoren za sve umjetnosti. Kao što mu ime kaže, zamišljen je kao preskok – skakanje ili preskakivanje iz jednog područja u drugo, iz stanja besvijesti u svijest, iz glazbenog u likovno kretanje. Osnovna

ča ili svirača kad se postavim u različite okvire i situacije. Ako pokušam plesati, a pritom svirati, ispitujem koje su moje mogućnosti u izrazu kroz ples i kroz glazbu, te koliko ću izrazom lica moći reći o čemu se radi. Svaki *Skips* radim tako da određeni problem stavim pod povećalo i onda ga obrađujem. U prvom su *Skipsu* samo načeti neki problemi ulaska u prostore plesača i ulaska u dramaturgiju. U *Skipsu II* postavljena je glazbena problematika, s obzirom da smo predstavu radili za *Muzički biennale Zagreb*. Svaki glazbenik ima svoj par u jednoj plesačici – oni pokušavaju komunicirati na tom putu, svatko na svoj način.

III. Skips praktički je poveznica, i, u krajnjoj liniji, poenta svih triju *Skipsova*. On ne dijeli prostore, jer je prostor zajednički. Cilj je bio osjetiti propusne granice i slobodu unutar zadane forme. Promijenila sam sve što se moglo promijeniti – koreografiju, scenografiju, plesačice, a napravila sam i potpuno novu glazbu. S Ivom Pavičić i Majom Kovač uspjela sam naći nekakvu sponu kako uspjati ovu ideju oblikovati do kraja. Jer, iako se uopće ne poznajemo, imamo iste preokupacije – jedna od njih radi u kazalištu, a druga se intenzivno bavi plesom i radi svoje predstave. I dalje smo se bavili sličnom problematikom, jer sam htjela da ideja praktički ostane ista, no, ispitujući svoje mogućnosti, granice i rizike ostvarile smo potpuno nove odnose.

Sva tri Skipsa obilježena su improvizacijom, a time i izrazitom individualnošću pojedinih izvođača. No, kako svaka predstava ipak ima svoju dramatur-

prizor prikazivao kako iz jedne čestice izrastaju tri osobe koje se razvijaju u različitim smjerovima. One se u određenim trenucima susreću ili mimoilaze, razumiju ili ne razumiju. Dramaturgijom *Skipsa II* ispitivali smo kako funkcionira kad priču zavrti netko tko u našu priču ne ulazi. Praktično se radilo o borbi između dviju strana – jazz-glazbenika i plesača – čime su stvorene dvije predstave u jednoj. U *III. Skipsu* nema ništa od ovih dramaturgija, nego se obrađuju odnosi granica, mogućnosti i rizika. Otkrivamo što se događa nakon upuštanja u rizik. Može se dogoditi da idemo do granica svojih mogućnosti i vidimo da dalje ne možemo. S druge strane, možemo uvidjeti da to uopće nije bio rizik, nego su nam se zapravo otvorila velika polja vlastitih mogućnosti, za koje nismo ni znali da postoje.

Ograničenost samim sobom

Koja publika prati Vaše projekte? Radi li se o glazbenoj ili plesnoj publici?

– Mislim da to nije glazbena publika. Prije bih rekla da je to publika između modernog teatra i plesa, recimo ona koja prati *Eurokaz* ili *Tjedan suvremenog plesa*. Na tim festivalima, na primjer, idete gledati plesnu predstavu, a ustvari vidite kazališnu predstavu u kojoj pokret ili jest ili nije prisutan – dakle, to je izraz u kojem nema strogih granica između plesne predstave, kazališne predstave ili glazbenog kazališta.

Znači li to kako želite da publika Skipsove doživljava kao primarno plesne projekte?

– Nebitno mi je na koji način će bilo tko u publici doživjeti

– To je trenutačno jedini način na koji želim biti prisutna na sceni i na koji se želim izražavati. Ne želim se ograničiti bilo na kakve okvire koncertne prisutnosti poput sviranja u orkestru, jer to nije moj prvenstveni izraz. Dugo sam tražila koji bi izraz odgovarao mom karakteru, i čini mi se da sam ga našla u ovome što sada radim, bez obzira što će na to reći plesni ili glazbeni kritičari.

Nije li takav izbor uvjetovan i našom sredinom, u kojoj većina glazbenika ima ograničen prostor za iskazivanje svoje individualnosti?

– Mislim da nismo ograničeni našom sredinom, nego sami sobom. Ne mogu se izgovarati da mi je potrebna neka druga okolina, publika, ili uvjeti u kojima bih napravila to što želim napraviti. Dakle, problem nije ni u kom drugom, nego u nama samima – svaki je čovjek sam svoj problem.

Predstavom III. Skips zaokružili ste ovu multimedijalnu trilogiju. Hoće li se ona i dalje proširivati?

– Naravno, željela bih da, ako bude moguće, *Skips III* vidi i publika u Zagrebu – ili na *Tjednu suvremenog plesa* ili na *Eurokazu*. No, sada sam došla do određenog stupnja u svom razvoju kao umjetnika i kao čovjeka, i za daljnjom razradom ideje *Skipsa* više ne postoji potreba. Ne znam što će se dogoditi nakon njega, ali s obzirom da sam osoba nemirna duha, smatram da će se moje predstave sigurno događati i dalje – s nekim drugim nazivom, problematikom ili preokupacijom, ali sigurno će ih biti.

glazba

turist Andy Fletcher te još jedan klavijaturist, *ludi* bubnjar i prateće pjevačice, iako je uz pjevača najvažniji "igrač" bila – tehnika.

autor njihovih spotova), savršeno sinkronizirane s glazbom. Zaokruženost nastupa, unatoč povremenim padovima u tempu,

možda i previše *narkomanizirani* ili namjerno grubo, Depeche Mode euforičnoj su publici

omogućili impresivan doživljaj – a kod nastupa uživo upravo je u tome i stvar. ☒

Koncert za publiku i solista

Koncert Depeche Mode, Zagreb, Dom sportova, 3. studenoga 2001.

Dina Puhovski

Zagrebu se dogodio koncert – to je nešto malo veća vijest od one čiji se koncert dogodio, iako su Depeche Mode oduvijek popularni na ovim prostorima, a na njihov se koncert dugo čekalo. No, među desetak tisuća okupljenih ovom prigodom u Doma sportova, našlo se mnogo i onih koji nisu vjerni obožavatelji grupe, nego su došli radi spektakla, očekujući da će vidjeti *pravu stvar*, nešto *svjetski*, nešto čega "kod nas" uglavnom nema.

Bili su u pravu – koncert Depeche Mode bio je impresivan *show*, vođen karizmatičnim nastupom pjevača Dave Gahana kojeg su pratila ostala dva člana grupe, gitarist Martin Gore i klavija-

Spojem snažnog nastupa pjevača, koji nudi impresivnu, no zapravo (namjerno) *ružnu*, crnu karizmu, te velikih mogućnosti elektronike i usklađenosti svih elemenata predstavljen je tipično suvremeni spoj ljudskog i "neljudskog", u dobroj sinkronizaciji, uspješno izveden tako da navede publiku da prestane razmišljati o tome gdje prestaju "živi" nastup i ljudske osobine, a gdje počinju elektronika i manevriranje.

Koncert je imao velikih oscilacija, jasan uvod, sredinu i zadnji dio. U dva je navrata po nekoliko pjesama otpjevao gitarist, u bližoj izvedbi prema karizmatičnom *zidu* Davea Gahana, prešavši na gotovo baladni repertoar i površan komorni stil, no takva su intermezza vjerojatno bila potrebna da bi se pjevač negdje mogao malo *oporaviti*. Tijekom koncerta i projekcije iza benda, kao i svjetlosna potpora, postajale su sve ambicioznije (izradio je ih

kvaliteti i uzbuđenosti učinila je ovaj koncert jednim od onih u kojima više nije moguće govoriti samo o glazbenoj komponenti nego o – doživljaju. Vrhunac sudjelovanja publike, koja je i prije početka stvorila *nabrijanu* atmosferu u dvorani, bila je za vrijeme pjesme *Enjoy The Silence* čiji je refren pjevao gotovo svatko u dvorani.

Čini se da je oduševljenost publike djelovala i na frontmena, navodno vidno bolje raspoloženog nego na nekim prijašnjim evropskim koncertima, koji ju je spretno vodio, poticao da maše rukama te tako stvori novi izvor transa – uvijek potrebnog za ovakve masovne događaje. Na ramenima tjelesnog čuvara Gahan je čak sišao u publiku i dugo njome "veslao" – baš onako kako to hrvatska publika obično gleda na televiziji. Mjestimice previše mračni i previše kontrolirani za svačiji ukus,

film

meovu filmu bila u zagrljaju uvijek podržavajućeg federalnog biroa, Scott/Harris biro prikazuju kao skupina moćnih i bes-

Muke po Hannibalu

Uz *Hannibala*, režija: Ridley Scott, gl.: Anthony Hopkins, Julianne Moore, Giancarlo Giannini, Ray Liotta; scen: Thomas Harris, Universal/01

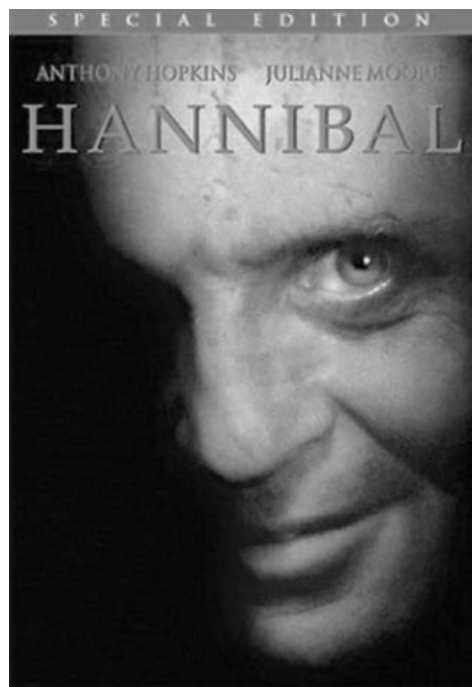
Milijan Ivezic

Projekciju Scottova filma *Hannibal* napustio sam sretan. Pred kraj filma, nešto prije scene netipične večere u troje, osjetio sam lagani drhtaj desne ruke koji nisam mogao kontrolirati. A za to su mogla postojati tri razloga; hladnoća, jer je ventilacija u *Broadway* kinu radila kao da je ljetno; ukočenost, jer sam predugo bio u istom položaju, i konačno – potresenost. Kako prva dva razloga nisu nimalo zanimljiva, izabirem zadnji. Prevedeno, to bi značilo da me još uvijek nešto može potresti. To je sasvim dobra stvar, jer sebe smatram nekom vrstom veterana horor filmova kojeg se inače baš ništa što vidi na ekranu ne dotiče.

Evo odmah i prvog plusa za Scottov film. Ono što je izazvalo potresenost iskralo se iz "zasjenjenih prostora", odnosno stanki u radnji, tijekom kojih platno nije obojano crvenom bojom. Premda film ne bježi od izravnog prikazivanja nasilja, njegova zastrašivačka snaga izlazi iz velike potencijalne sposobnosti da povrijedi, a to je – genijalno – vrlo bitan dio odnosa Hannibala Lectera i FBI agentice Clarice Starling. Gledatelj uglavnom zna da će Clarice ostati netaknuta, no to pravilo zapravo je više vezano uz Demmeov film *Kad jaganjci utihnu*, koji u usporedbi sa Scottovim filmom ispada kao reportaža s Anda snimana na Sljemenju. Pretjerujem, jer su *Jaganjci* vrlo solidan film. Ali *Hannibal* je ipak – prava stvar.

Neodoljivog kanibala šarm

Scottov film makabrično je i povremeno crnohumorno ostvarenje čija je atmosfera nezaboravna. Prošlo je deset godina od Lecterova (Anthony Hopkins) bijega. Clarice Starling (Julianne Moore) sad je u potpuno novoj poziciji; dok je u Dem-

krupuloznih osoba koje pozicioniraju Clarice u ulogu potrošnog pijuna. Film otvara akcija hvatanja Evelde Drumgo (Hazel Goodmann) i njezinih suradnika u poslovima s drogom. Jedan od pripadnika policije ne posluša Claricein savjet da prekinu akciju jer ima previše civila u blizini i sve se uskoro pretvori u poprište s velikim brojem žrtava. Clarice čak dobije i pismo od Guinnessova muzeja u kojem joj bude priopćeno da je agentica s najvećim brojem ubijenih u akciji. S druge strane, Hannibal Lecter je "hiberniran" u Firenci, no policijski inspektor Pazzi (uvijek impresivni Giancarlo Giannini) mu slučajno uđe u trag. Nije i jedini koji pokušava doći do njega; unakaženi bogataš Mason Verger (Gary Oldman) želi uhvatiti Lectera i osvetiti mu se jer ga je ovaj drogirao i nagovorio da odsječnim dijelovima vlastitog lica nahrani pse. Ne malu ulogu ima i jedan od Clariceinih pretpostavljenih, Krendler (Ray Liotta), koji čini sve od sebe da postane kandidat za Lecterovu žrtvu; naime, poznato je da Lecter preferira grube i primitivne žrtve.

Prvo što pada u oči je odnos FBI – Cla-

rice. *Kad jaganjci utihnu* daje nam prikaz složnog, dobro uvježbanog kolektiva čiji se jedan član bori protiv zla. Također, taj mladi član prolazi kroz proces inicijacije i biva uveden u svijet zla bez ikakve cenzure. *Hannibal* se temelji na sasvim drugim postavkama, no logičan je nastavak. Clarice je ovdje već pomalo otpadnik od kolektiva (što se može tumačiti i kao odrastanje), usamljena osoba koju FBI gurne u podrum da kopa po Lecterovu slučaju. *Hannibal* je znatno sumorniji film. Ta usamljenost Clarice dovodi do bliskosti s Lecterom, jer čini se da je on jedini koji se za nju zanima istinski.

Knjiga Thomasa Harrisa servira čitatelju povezivanje Hannibala i Clarice na način koji, vjerujem, većini nije prihvatljiv. Izvrstan scenarij Davida Mameta i Stevena Zailliana pronalazi intrigantnu ravnotežu između očekivanja gledatelja i unutarnjih zakonitosti ekranizacije. Julianne Moore se našla u iznimno teškom zadatku s obzirom da više saznajemo o odnosu Hannibal – Clarice nego obratno. Njezini osjećaji velika su tajna filma; njezin izbor na kraju potiče na razmišljanje. Clarice Jodie Foster bila je prestravljena Lecterom, no ujedno i odlučna odraditi svoj posao. Julianne Moore predstavlja nam je odlučnom privesti Hannibala pravdi, ali istovremeno opčinjenom njegovom snagom. U svijetu mediokriteta i birokracije on je plimni val koji onemogućava zadržavanje starih moralnih vrijednosti. Clarice zadržava vanjštinu poslovno korektna, žustre i na istragu fokusirane, ali kakva se drama odvija iznutra – možemo samo nagađati. Moore je izvrsna glumica vrlo prigušene geste.

Općenito, *Hannibal* nam je u filmu prikazan – između svih monstruoznosti koje počinu – poput brižnog oca. U razgovoru s Clarice njegov je glas uvijek nježan, a primisli o incestuoznosti dobrodošle su u razumijevanju filma. *Hannibal* samo u jednoj sceni gubi kontrolu nad sobom, i to kad je fizički preblizak Clarice kose zahvaćene vratima hladnjaka i tako imobilizirane. Lecterova dvojnost neiscrpno je gorivo Scottova filma; nema jednog jedinog trenutka u kojem izostaje dvojnost; od potencijalne opasnosti i sposobnosti za nježnost.

Amnesty International

Scottov film donosi i jednu zanimljivu novinu u odnosu na *Jaganjce*; ovdje je *Hannibal* u potpunosti uobličena kao na-

padač samo na one koji su to "zaslužili". Redatelj otvara prostor za trenutačnu amnestiju Hannibalovu i gledateljevu dvojnost prema prerovnoj Clarice. *Hannibal* nije prvi film u kojem nam je pružena prilika da se identificiramo sa zločinom; sjetite se Eastwoodovih *Nepomirljivih*. Ipak, ono po čemu se *Hannibal* izdvaja od drugih sličnih filmova inventivan je spoj prikazanog i neprikazanog. Devedesete su nam donijele filmove o genijalnom zločincu koji upravlja drugima – riječ je, naravno, o *Sedam* i *Privodite osumnjičene*. Oba filma bez sumnje su majstorski režirana, no pozabavimo se prikazima toga genijalnoga zločinačkog uma. *Privodite osumnjičene* više je nalik kompjutorskoj simulaciji negoli istinskom pogledu na osobu koja bez imalo grižnje savjesti može uništiti drugu; *Sedam* je iskreniji u vezi s tim, a po tretmanu viđenog i neviđenog prethodnik je *Hannibalu*.

Hannibal prezentira romantiziranog kriminalca, erudita, enormno obrazovanog pojedinca koji je po svemu superioran prosječnom čovjeku. Vrijednost Scottova "čitanja" jest činjenica da nam ne nudi snimku vožnje na *roller coasteru*, već pravu vožnju – ako smo na to spremni pristati. *Hannibalova* civilizirana strana u nadahnutoj je sprezi s krvavim zločinima koje čini. Scott postupa pravilno kad neke od tih zločina prikazuje. Vidjet ćete manje nego što ste očekivali, no i to što ste vidjeli bit će dovoljno.

Kruženje Hannibala u atmosferi

Hannibal je prvenstveno film atmosfere. Atmosfere Firence i raznih lokacija u SAD-u stvaraju mračan svijet superiornog kriminalca. Riječ je svakako o beskrajnom hranidbenom ciklusu. Scottov film se umnogome može tumačiti kao metafora. Ako nema sreće jednoga bez nesreće drugoga, ovaj film uzlijeće na toj pretpostavci u korektnu Lecterovu dijagnozu – nema milosti za slabe.

Ne znam je li došlo vrijeme da publika očvrsne, ali neki recentni filmovi iziskuju poseban tretman. *Tigar i zmaj* jedan je od takvih filmova, a u njemu većina kritičara nije vidjela ništa osim nadahnutu režiranih akcijskih scena. Ispod krvi i maske u *Hannibalu* krije se izvrstan film nad kojim je bdjela genijalna ruka Ridleya Scotta. Siguran sam da ga Lecter ne bi pojeo. ☒

Opet smo se češkali

Ostaje nam samo da, uz kus tradicionalnoga hrvatskog jala, ispratimo češke filmove s nadom da će sljedeće godine biti bolji

Uz 5. tjedan suvremenog češkog filma, Zagreb, "Kinoteka", od 22. do 28. listopada 2001.

Sandra Antolić

Sverak Alive

U nedjelju poslijepodne, dvadeset i prvog listopada, dan prije početka, na hrvatsko je tlo kročio devedeset i sedme Oscarom ovjenčani Jan Sverak, redatelj "Kolje". Njegov je otac napisao tada scenarij o sovjetskom dječaciću kojeg su poput kukavičjeg jaja podmetnuli sredovječnom razbludnom glazbeniku u nemilosti. Kako je Česima desetljećima bilo mrsko sve što ima samo i "s" od "sovjetskoga", ova je briljantna priča rekontekstualizirala češku nacionalnu fobiju, a kroz neodoljivi mamac figure nezaštićena djeteta pomalo joj se i narugala generalno propitkujući; tko su po "novom" (u eri konvertitstva kojom završava film) ti – "naši", a tko – "vaši"???

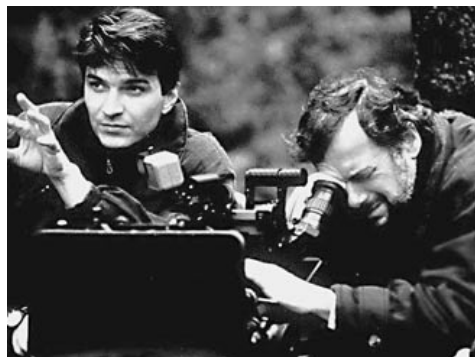
Gospodina su Sveraka u pratnji mlade glumačke zvijezde njegova posljednjeg filma "Tamno modri svijet" srdačno dočekali zaposlenici veleposlanstva, da bi ih potom uputili u zavidan noćni život metropole gdje su obećanu vrevu u jednom od pabova u centru nadomještali ispijanjem zlatnoga plavca. Rana ih je zora budila na nacionalnoj televiziji s koje su hitali na ADU i sastanak s ljubopitljivim studentima. Tema: "Kako je sve to počelo?" mogla se izroditi u memoarsko marmurna sjećanja da Jan Sverak nije izvanredno duhovita osoba koja je u "praskozorje" radnoga ponedjeljka bez oskarovske nadutosti iz rukava prospala svoje biserte. Mladahnom Kryštofu Hadeku namijenio je ulogu "zbrkanog mladića iz pratnje" i on se u njoj izvrsno snalazio. Potom je dao još nekoliko novinskih, radijskih i tv intervjua, ručao s hrvatskim filmskim redateljima, a navečer se slikao sa živim vedutama kulture grada u punoj "Kinoteci".

Bio je to mali korak za Sveraka, ali veliki za Hrvatsku.

"Tamno modri svijet", uloge: Ondrej Vetchy, Kryštof Hadek, Tara Fitzgerald; scen: Zdenek Sverak; prod: Eric Abraham, Jan Sverak; proiz: Češka-Danska, Italija, Britanija, Francuska i Njemačka, 2000.

Ovaj najskuplji češki film u povijesti posljedica je vjere zapadnih producenata u prethodnu procjenu američke Akademije. Ne zaboravite da je Sverakov film "Osnovna škola" devedeset i druge nominiran za Oscara u kategoriji najboljega stranog filma, a studentskog je za dokumentarac ovaj talentirani učenik FAMU-a zaradio još osamdeset i osme. Produkcijski tamnoplavi šminkeraj izbija iz svakog kadra filma. Vizualno izbalansirane pod "Koljinim" snimateljem Vladimirom Smutnyjem, neke su scene studija fotografske pravilnosti i naturalnosti, te se drže visokih standarda najbolje europske tradicije. Premda je Sverak dugo tlom Rusije tragao za snimateljem i pregledavao brojne nove tamošnje filmove, u konačnici neuspješna potraga za "kino-omkom" ipak se odrazilala na poetske panorame krajolika "ala rusijana", a igranje oštrinom i naglašenom geometrikom kadra i objekata u njemu (scena seksa "punjena" je asocija-

tivnim kadrovima redova oraha; scene redanja vojnika u britanskoj avio-bazi ...) pridonijelo je fotografskoj stezi kakva je obično svojstvena produkciji pod strogim dikta-

tom: bilo studija, producenta ili redatelja.

Sumnjam da je ovaj potonji tip svemogućega redateljskoga boga, i sam se nekoliko puta našalio na vlastiti račun kad se radi o takozvanoj željeznoj ruci. Prije bismo mogli posumnjati kako je otac-scenarist onaj koji konce drži čvrsto, premda je "Tamno plavi svijet" upravo najslabiji u segmentu razradenosti priče. U gomili stereo-

tipnih motiva na koje je podijeljena priča iz Drugoga svjetskog rata ne stiže se razraditi ni jedan temeljito, pa tamo gdje je "Kolja" blistao, u identifikacijskom balastu gledatelja s vodećim duetom likova, "Tamno plavi svijet" svoga konzumenta ostavlja emocionalno hladnim. Češki piloti u jedinicama RAF-a nakon četrdeset i osme u svojoj su domovini bili proglašeni potencijalnim narodnim neprijateljima i zatvoreni. Utamničeni, budući da su mirisali demokraciju, uspostavljaju političku vertikalu s današnjim uređenjem domovine kroz pozitivni višedesetljetni odmak i nakon takozvane "baršunaste revolucije". Gledateljski odgovor Zapada film još nije doživio, jer je u svibnju premijerno prikazan u Češkoj. U hrvatsku

distribuciju teško da će ući. Zapadni producenti traže previše novaca za hrvatski distributerski pojmovnik europskog filma i sasvim ih razumijem kad se boje da "Tamno plavi svijet" ne bi povratio uloženo. Tako je ova jedina, svečana i pretpremijerna projekcija bila ekskluzivna šansa da ostanemo ukorak sa Sverakom.

"Anđeo exit" ("Anđel exit"); rež: Vladimír Michalek; uloge: Jan Cechticky, Klara Issova; scen: Vladimír Michalek i Jachým Topal; prod: Jaroslav Boucek; proiz: Češka, 2001.

Film "dogmatičnog" ritma, prenapučen vizualnim figurama, ekranizacija je suvremenog romana Jachima Topala s kojim redatelj surađuje i u prethodnom projektu. Rastače život mladića na kokainu u nadrealnom kolopletu filmskogangsterskih općih mjesta. Produkcija pokatkad miriše na amaterizam, a fade out koji junaka vraća doslovno u podzemlje željeznice na ulazu "Anđeo" (čitaj kao; paklenom spiralom u nemuštu svakodnevicu) neoriginal-

na je metafora. *Urbano* je očito preokupacija ovoga autorskoga dvojca. Njihov prvi film u slobodnom prijevodu naslovljen "Oči Praga" također su gradske storije.

"The Plastic People of the Universe"; rež: Jana Chytilova, dokumentarac; proiz: Češka, 2001.

Sedamdesetpetominutni dokument sastavljen je od brojnih svjedočenja u kameru. Redateljski je postupak, nasuprot, krajnje neinventivan, ali je tema intrigantna, posebno češkoj javnosti. Chytilova predstavlja sve članove benda "Plastic People of the Universe" koji su radi političke in-

trigantnosti glazbe i stihova završili sedamdesetih u zatvoru postajući nacionalnim mučenicima. Njihova je sudbina na vrijeme prepoznata kao pokret otpora te o tim "danima ruža i vina" pričaju i njihovi veliki štitioci: od Loua Reeda do predsjednika Češke Republike - Vaclava Havela. Sentimentalni ton proteže se filmom čiji su kinematografski dometi usporedivi sa srednjokvalitetnim domaćim tv dokumen-

tarcem i tu na našu političku žalost usporredbe staju, jer bi ostatak pripadao znanstvenoj fantastici... Zamislite da je Tuđman na domjenak u Banske dvore primio Francija Blaškića i kao dečki se raskomtili i zaplesali u slobodnom stilu...

"Put iz grada" ("Cesta z mesta"); rež: Thomas Vorel; uloge: Tomas Hanak, Michal Vorel, Anezka Kusiakova; scen: Jan Gogola Sr., David Holub; prod: Ondrej Trojan; proiz: Češka, 2000.

Iako se zagrebačka kino publika nije umarala, istini za volju ni na projekciji četvrte večeri nije vidjela dobroga češkog filma. Kad je Sverak, koji je tada već dva dana bio u rodnom Pragu, nekoliko dana

prije govorio o razlozima zašto nije u Hollywoodu s obzirom na svoju uspješnost kod zapadnih konzumenata, kao jedan od glavnih naveo je nemogućnost supostojanja s "češkim temama" koje bi se od njega očekivale. Amerikanci, rekao je, hoće češke filmove, i što su "češkiji" to bolje. Pod tom se kvalitativnom kabanicom skrilo mnogo detalja kojima obiluju najbolji, detalja za koje autori, ma kako velika bila tema, uvijek "nađu" vremena; autoironija koja duboko reže po češkoj, kao i uostalom i po svim Velikim Nacionalnim Naracijama; humor itd... Do

četvrtka toga nije bilo.

"Put iz grada", nažalost, plošna je, premda raskošno (u maniri reklamnoga filma), snimljena gradska priča o rastavljenim roditeljima, prezaposlenom ocu, usamljenom dječaku i njihovu ljetu koje provode u ponovno otkrivenoj prirodi, u nekom savršenom selu gdje djevojke rusih kosa još ručno beru jabuke, bake pripravljaju raznobojne eliksire, a lovci, lugari i traktoristi zboriraju u slikovnici o tragediji podleglih u eri kompjutora. Ovaj motiv "povratka iskonu" još jednom podvlači trajnu romantičnost i sentiment koje gaji češka nacionalna kinematografija, ali tek podsjećajući na nedosegnute uzore ranijih generacija.

"Kabriolet"; rež: Marcel Bystron; uloge: Tobias Jirous, Pavla Jiraskova; scen: Marek Bystron; prod: Olga Dabrowska; proiz: Češka, 2001.

Kad smo već kod ljubavi i romantike, "Kabriolet" ih je pun; on je bubnjar i smetlar, ona je smrtno bolesna, on joj spašava život, oni se vole, ona umire, novac za operaciju on pronade u kanti za smeće, ali potrebniji je nekom drugom, u snovima oni odjure u crvenom kabrioletu cestom sreće – ona u vjenčanici, dakako. Inače zgodan film s dobro napisanim ženskim likom nemirne djevojke, koji ovoj sapunjavoj romansi daje povremenu dinamiku. U Hollywoodu bi u ovakav scenarij utrpali vjerojatno dvije mega zvijezde, napravili hit i dali im Oscara za glumu i glazbu, na primjer

"Kitica" ("Kytice"); rež: F.A.Brabec; uloge: Linda Rybova, Dan Barta, Jana Svandova, Karel Roden, Anna Geislerova, Karel Dobry; scen: F.A. Brabec, Deana Jakubiskova Horvathova; prod: Deana Jakubiskova Horvathova; proiz: Češka, 2000.

Posljednja projekcija još jednom vraća romantizmu kao stilskoj epohi koja je u Češkoj izazvala, kao uostalom i diljem Europe, žudnju za starijom, srednjovjekovnim mitovima i legendama, junačkim epovima i narodnim blagom. "Kitica iz predanja narodnih", najoriginalniji doseg češkog romantizma, zbir je balada Karela Jaromira Erbena napisan 1853. godine. Redatelj Brabec po osnovnoj je vokaciji filmski snimatelj i ove su filmske balade nevjerojatna studija filmske fotografije koja koloristički prati ciklus četiri godišnje i životne mijene. Teško opisiva ljepota snimljenih prizora vezana je panteističkim stihovima Erbenovim, jednostavnim, univerzalnim mudrostima života. Brabecova "Kitica" zadovoljava i najpomodnije *newageovske*, postmoderne i ine "tradicionaliste" i povrhnog gledatelja kojeg zarobljava bajna slika; kostimi, glazba, scenografija (posebno su dojmjljive podvodne scene i scena noćnog leta vojnika i djevojke što zaziva i tradiciju crnoga češkog teatra). Od cjelokupnog petoga ciklusa čeških filmova, zvijezda Sverak, osim svoga je filma, preporuku dao još jedino Brabecovu. Oni se dobro poznaju, Brabec mu je snimao tri ranija filma, već spomenutu "Osnovnu školu" te "Akumulator 1" i "Vožnju" iz 1994. godine. A mora li se izdvojiti jedan među viđenima, Brabec je i moj apsolutni favorit.

Odgaj gledatelja u Češkoj

Raskošna "Kitica" nastala je dijelom financirana sponzorstvom Škode, "Tamno plavi svijet" potpisuju danski, njemački, talijanski i britanski koproducenti, a u ostalim se filmovima produkcijski uključuje češka televizija te manje domaće producerske tvrtke, često u vlasništvu samih redatelja. Gledanost ovih filmova u Češkoj je – velika. Većina naslova konkurira i brojem gledatelja uglavnom premašuje američke kino hitove u prvom tjednu, a nemali ih se broj zadržava visokopozicioniran i drugoga tjedna prikazivanja. Ostaje nam samo da, uz kus tradicionalnog hrvatskog jala, ispratimo češke filmove s nadom da će sljedeće godine biti bolji. ☒

MM-centra. Najveći problem je bio nedostatak prostora. Kinoteku iznimno cijenim kao kulturno mjesto na kojem su se od šezde-

suvremene produkcije koje na drukčiji način ne mogu doći do kina. Predviđena je i sustavna predavačka djelatnost okrenuta i ob-

Daria Markovića ili nekoga drugog, da spoznamo koje su to praznine i sukladno tome biramo programe. Većina ljudi iz Programskog vijeća bavi se filmskim obrazovanjem i zna što nam nedostaje. Program mora pokrivati te praznine u znanju, biti zanimljiv i, također, mora prezentirati ono što je novo i vrijedno, a na bilo koji način nedostupno. Na primjer, Ladislav Galeta sad radi

rospekcije svjetskih velikana animiranog filma poput Trнке ili Normana McLaren. Problem je što mnoge filmove treba čekati godinu dana, a Centar smo otvorili vrlo brzo nakon početka organiziranja programa, jer smo smatrali da se nema što više čekati. Što se tiče suvremenog filma, osim novčanik problema, zasad puno energije trošimo na samo osnovno organiziranje centra, a i nedostaje nam termina, ali u budućnosti će naša tendencija zasigurno biti prikazivati sve novo što je vrijedno, a nedostupno. Sljedeće godine projekcije će se održavati dva dana u tjednu i svi programi će biti besplatni. U budućnosti ćemo otvoriti članstvo, pa će svatko s članskom iskaznicom simbolične cijene, oko 50 kuna, moći koristiti sve ponude Centra. Opremit ćemo sve projekcije dobrim popratnim pisanim materijalom. Vezano uz razne cikluse filmova, pozivat ćemo goste-autore. Međutim, tražit ćemo da se osigura i neki dodatni prostori osim dvorane Kinoteke, primjerice da se otvori videoteka.

Hoće li se filmovi prikazivati samo na filmskim vrpčama?

– Bit će kombinacija filmskih i video-projekcija. Nabavit ćemo vrlo kvalitetne video-projektore i, ako film ne uspijemo nabaviti na filmskoj vrpci, neće biti nikakva tragedija pogledati ga pomoću kvalitetnog video-projektora, iako preferiram filmsku vrpču, naravno.

Nastupa obilje

Od čega će se sastojati spomenuta Mediateka?

– Mediateka omogućava individualni pristup filmu i filmskim informacijama. Dio nje će biti videoteka. Doktor Peterlić i ja smo napravili listu od 1000 filmskih klasika koje bismo morali imati. Filmovi će uglavnom biti s engleskim titlovima. Želimo da posudba bude besplatna, ali nismo sigurni da ćemo sve filmove uspjati dobiti za posudbu, pa ćemo stoga osigurati video, DVD i slušalice da bi zainteresirani mogli pogledati, recimo, neki francuski klasik na licu mjesta. Tu će biti i spomenuta biblioteka knjiga i časopisa, te slušaonica filmske glazbe. Hrvatska kinoteka posjeduje oko dvjesto tisuća filmskih plakata i više od sto pedeset tisuća fotografija. Baza podataka o tom materijalu bit će izložena na Internetu, koji će biti dostupan i u Mediateci, i svatko će moći zatražiti neki plakat ili fotografiju koja ga zanima.

Poznato je da je raspadom Jugoslavije Hrvatska izgubila mnoge veze sa stranim filmskim institucijama koje je imala putem Jugoslavenske kinoteke. Kako stvari stoje danas?

– Slovenci su odmah nakon stvaranja samostalne države odredili u Ministarstvu kulture čovjeka zaduženog za odnose s europskim filmskim fondovima. Kod nas se ništa nije radilo i sve je ostalo na osobnim vezama i na tome da se stalno nekoga vuče za rukav. Hrvatska ima totalno neorganiziranu kinematografiju u kojoj, primjerice, nema druge filmskih producenata, koja je u svijetu najjača udruga s kojom uvijek morate razgovarati. Ovaj filmski centar pokazuje da postoji grupa ljudi koja želi nešto zajednički i organizirano napraviti i stvoriti komunikaciju sa svijetom koju nemamo. ☒

Matko Kukuljica, predsjednik Hrvatske kinoteke

Divni novi svijet

Film je postao opće kulturno dobro, umjetnost koja stoji uz bok književnosti i likovnoj umjetnosti, pa možemo reći da onaj koji nije pogledao nijedan Kurosawin ili Bergmanov film doista ima ogromne rupe u znanju

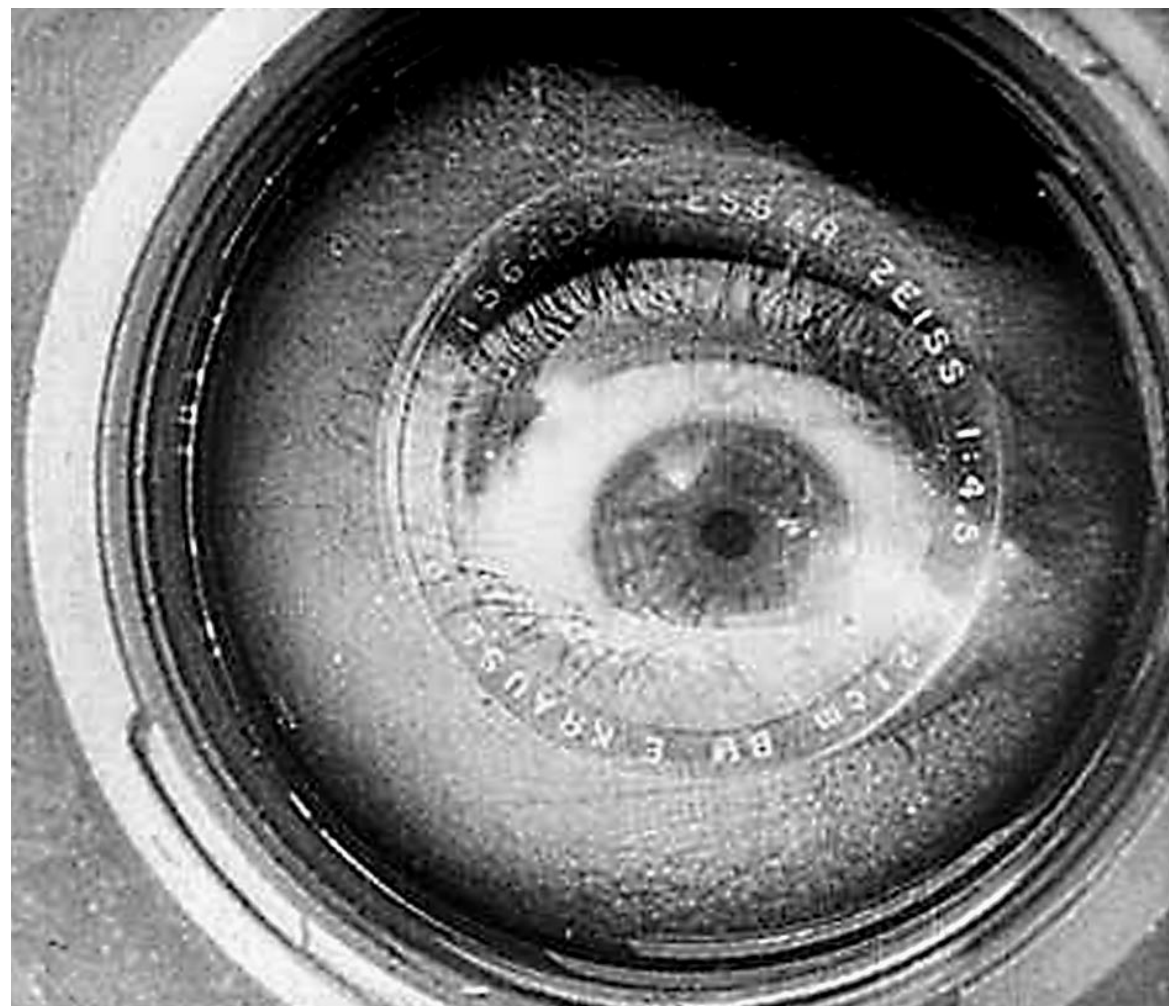
Juraj Kukoč

Gradski ured za kulturu označio je utemeljenje Filmskoga kulturnog centra u Zagrebu kao svoj prioritetni projekt u ovom trenutku. Filmski centar je zamišljen kao samostalna javna ustanova u kulturi, na razini Grada. Predlagači/osnivači Centra su Akademija dramske umjetnosti, Akademija likovnih umjetnosti, Arhitektonski fakultet, Studij dizajna, Filozofski fakultet, Hrvatska kinoteka pri Hrvatskom državnom arhivu, Hrvatski filmski savez, Hrvatsko društvo filmskih kritičara i Hrvatsko društvo filmskih redatelja. Za sada su njegovi organizatori Hrvatski filmski savez, Hrvatska kinoteka, Multimedijalni centar SC i Zagreb film. Dakle, skoro sve zagrebačke ustanove čija se djelatnost bar djelomično vezuje za film okupile su se oko ovog važnog projekta. Mjesta na kojima zagrebački filmofil može pogledati neki nerepertorni film vrlo su rijetka. Praktički se svode na MM-centar, sve manje KIC, i neke klubove poput Močvare, Kino kluba "Zagreb", Otvorenog društva ili Mamme, a velika većina filmova prikazuje se s video-projektora, a ne s filmske vrpce. Filmski centar bi trebao nadoknaditi taj nedostatak. Njegova djelatnost neće biti samo prikazivačka, već i predavačka, radionička, bibliotечно-posudbena (takozvana Mediateka), distribucijska, obavijesna i nakladničko-promotivna te izložbena.

Filmski centar je svečano otvoren 16. listopada uz projekciju filma *Idioti* Larsa von Triera i dokumentarca o nastajanju filma. Zasad je Centar smješten u Kinoteci, a projekcije filmova su utorkom u četiri termina. O radu Centra razgovarali smo s njegovim predsjednikom (neslužbenim, jer Centar još uvijek nije pravno uspostavljen) Matom Kukuljicom, koji uz to obnaša dužnost predsjednika Hrvatske kinoteke pri Hrvatskom državnom arhivu. Dok se Centar ne uspostavi i formalno, njegovu realizaciju je preuzeo Hrvatski filmski savez.

Zašto je od iniciranja do realizacije ideje Filmskog centra prošlo tri godine?

– Projekt su inicirali pokojni Vjekoslav Majcen iz Hrvatske kinoteke te Hrvoje Turković i Ivan Ladislav Galeta, osnivači

setih do devedesetih odgajale generacije filmologa i filmskih redatelja. Međutim, ona ne odgovara današnjim potrebama filmskog centra. Cijelo smo vrijeme udarali glavom u zid. Tako smo predlagali kino dvoranu i prostor od 2500 kvadrata u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci, čime bi se riješio i problem arhive Hrvatske kinoteke, zatim kompleks Studentskog centra, nakon toga neki od praznih prostora u vlasništvu Grada, ali je odgovor uvijek bio negativan. Zato smo odlučili za sada upotrijebiti dvoranu Kinoteke i krenuti s minimalističkim programom kojim pokazujemo što zapravo hoćemo. Uz pomoć Andree Zlatar iz Gradskog ureda za kulturu, koja je odmah dala podršku našem programu, pokušavamo postići dogovor sa Sveučilištem u vezi s korištenjem prostora u Studentskom centru. Postojeća kino dvorana SC-a, veličine pogodna za partijske kongrese, mogla bi se preurediti u dvije manje dvorane. Veća bi imala oko 200 mjesta, a manja dvorana, koja bi imala 80 mjesta, više bi bila istraživačkog tipa gdje bi akademije, fakulteti i škole mogle gledati birane programe. Cijeli kompleks SC-a ima dovoljno prostora da bi mogao postati ne samo filmski, već i kulturni centar cijelog Zagreba. Tu je i MM-centar, kazalište &TD i dovoljno prostora za razne ostale sadržaje.

Više glazbe za manje para

Recite nešto više o predloženim programima Centra.

– Prikazivačka djelatnost bitno će se razlikovati od komercijalne. Omogućit će se prikazivanje klasika, alternative (neprofesionalni, amaterski film) te naše i strane

razovnim potrebama. U Zagrebu ima oko 1500 studenata na studijima vezanim uz film, a i u srednjim i osnovnim školama film je dio nastavnog programa. Radionički tip djelatnosti bit će otvoren svim građanima koji žele, na primjer, pohađati snimateljsku radionicu. Bibliotечно-posudbena institucija omogućila bi građanima da, primjerice, pročitaju novi broj časopisa *Cahiers du Cinema*, posuditi neku knjigu o filmu ili neki filmski klasik. Također, Filmski centar bi bio i poticajni, jer bismo se potrudili da se naši programi prikažu i u ostalim hrvatskim gradovima. U tom smislu bili bi neka vrsta koordinacijskog centra i pokušali bismo ujediniti njihove nakladničke djelatnosti pod okriljem Centra. Radile bi se i izložbe materijala vezanih za filmove koje ćemo prikazivati. Centar bi mogao riješiti i probleme festivala, kao što su Dani hrvatskog filma koji, u slučaju da po predloženom dobije međunarodni karakter, nadilazi mogućnosti dvorane Kinoteke ili Festivala animiranog filma, koji se za sada održava u koncertnoj dvorani.

Kako namjeravate, s obzirom na strukturu programa, popuniti ogromnu rupu koja postoji u znanju hrvatskog filmofila zbog vrlo siromašne ponude filmske umjetnosti u Hrvatskoj u zadnjih deset godina?

– Film je postao opće kulturno dobro, umjetnost koja stoji uz bok književnosti i likovnoj umjetnosti, pa možemo reći da onaj koji nije pogledao nijedan Kurosawin ili Bergmanov film doista ima goleme rupe u znanju. Koristit ćemo ogromno znanje gospodina Peterlića, Turkovića, a konzultirat ćemo i ljude izvan Programskog vijeća, na primjer

novi film. Gdje možete, inače, pogledati takvu alternativu, koja je od hrvatskog filma u Europi čak najcjenjenija?

Kako popuniti praznine

Spominjete filmske klasike, suvremenu hrvatsku alternativnu produkciju itd. Što je sa suvremenim svjetskim filmom i ciklusima suvremenih autora nedostupnima našoj publici, koji bi, po mom mišljenju, trebali imati važno mjesto u programu. Koliki je senzibilitet članova Programskog vijeća, uglavnom starijih ljudi, prema takvom filmu? U programu za prva dva mjeseca gotovo da nema filma iz devedesetih, pa čak ni iz osamdesetih.

– Želimo samo biti ekipa koja će započeti, a kasnije ćemo cijelu stvar prepustiti mladima. U Programskom vijeću već sad sjede mlađi ljudi poput Dijane Nenadić, a želimo se otvoriti i još mlađima. Ljudi poput Turkovića nisu osobe koje se prema bilo komu zatvaraju. Također ćemo otvoriti mogućnost da nam svaki gledatelj predlaže što bi htio vidjeti, pa ćemo postaviti kutiju u koju će gledatelji moći ubacivati svoje želje. Problem sa suvremenim filmom je velikim dijelom novčani. Za ciklus filmova Fritza Langa, ostvaren u suradnji s Goethe institutom, prava za jedno prikazivanje jednog filma stoje 500 do 1000 maraka, a prava za prikazivanje suvremenih filmova su još puno skuplja. Najveći je problem s američkim filmovima, koji su svi, od Griffitha nadalje, vrlo skupi.

Kakvi su planovi za program sljedeće godine?

– Bergman je već gotovo dogovoren, pregovaramo o Wajdi, o mađarskom filmu, planiramo ret-

Janez Vajavec

Dugo putovanje kroz emocije: gluma

Prema tonskom zapisu višesatnog razgovora s Janezom Vajavcem, ovaj je intervju pripremljen kao predstavljanje glumačkog umjetnika u njegovu prvom licu. Na taj mu je način, smatra autorica teksta, ukazano najveće poštovanje

Dubravka Crnojević-Carić

Kad u glumačkoj igri presuši imaginacija, volja ili vjera (te tri neopodnohodne stvari, bez koje glume nema), kad «artistična istina» prestane, ostaju samo otisci, *tragovi*, zabilježeni u osjetilnom pamćenju gledatelja, jer i gledatelji prolaze kroz specifično osjetilno iskustvo. Govorim o procesu katarze. Gledatelj je izašao plemenitiji u duši negoli je ušao.

Emocije

Brojni psiholozi govore kako emotivni rast počinje od prenatalnog, a završava oko 12 godine života. Za kontinuitet fizičkog i intelektualnog razvoja brine se društvo. Tako razvijamo lijevu polovicu mozga, dok desnu zanemarujemo. A upravo je taj nesrazmjer odgovoran za brojne probleme s kojima se susrećemo. Društvo jednostavno preskače emotivni odgoj čovjeka. Jedini način da se vratiš tom zanemarenom sebi vodi preko tijela, preko osjetila. Glumac koji radi po *Metodi* dolazi svjesno u kontakt sa sobom, unutarnjim osjetilnim putem, svjesno šee po različitim dijelovima tijela.

Nužno je naučiti osjetiti razliku između grča i opuštenosti. Kada svjesno osjetiš grč, potrebno ga je na određeni način relaksirati. Pri relaksaciji ponekad krenu emocije koje su bile zablokirane, koje je grč «držao» po strani, kako se ne bi javno manifestirale. Pri oslobađanju grča dolazi do psihičkog rasterećenja, emotivnih pražnjenja, a tada čak i fizički prestane boljeti ono što je boljelo dok je bilo u tenziji. Raspoloženje je drukčije... Ako glumac nije relaksiran, nije svjestan što je laž,

a što je estetska istina. Svaki kreativni akt mora biti oslobođen svakodnevnog stresa. Da bi pojedinac kreirao, nužno je da se prethodno rastereti od brige. Od briga ćeš se rasteretiti jedino na način da se prvo s njima susretneš. Tenzija ne dopušta prih-

ekspresivan. A glumac, jasno, mora biti ekspresivan, mora moći komunicirati s okolinom.

U *Metodi* je vježba konstanta a reakcija na tu vježbu svakog glumca jest specifičum. Svaki student na određenu vježbu

govori o tome kada je prsni ton onaj topao, ljudski. *Kopfton*, pak, zvuči prazno, metalno. Centralno je pražnjenje uvijek ekspresivnije od perifernog. U vježbi «sabranošći» izlazi na vidjelo intenzitet straha pred drugima. Vježba nas istovremeno uči što učiniti kako bismo smirili razum koji luta. Odgovor je jasan: putem aktiviranja čula.

Trema

Svi koji imaju tremu, a prolaze kroz ovu vježbu, mogu posvjedočiti da se u trenutku buđenja čulnosti, razum smiruje, a trema nestaje. U momentu kada «aktiviraš čula», pacificirao si lijevu polovicu mozga. Mozak tada ima «situaciju pod kontrolom». Osjetilno je pamćenje faktički ishodište, osnova glumačkog odgoja. Tek osvjesticavanjem svih naših čula omogućavamo razumu da se odmara. Duh prepostavlja sve psihofizičke procese u čovjeku. On je «pokupio» i razum i čula i intuiciju. Ako imaš duha, imaš hrabrosti za doživljavanje, ako nemaš duha, imaš (možda) samo intelekt, no on je sam po sebi skeptičan i ne želi «odmarati», preskače suradnju s čulima. Razum želi pročitati i protumačiti svaku senzaciju i to *unaprijed*. «Sabranošć» pak zahtijeva od razuma *neprekidno* «lovljenje» informacija. Čula moraju konstantno napajati mozak informacijama. Razum često nije skroman, on prekida s percepcijom i traži u pamćenju odgovor, a tada više ništa ne percipira. Razum je bahat kada već «unaprijed zna», a «unaprijed zna» u trenu kad je prekinuo s percepcijom. S druge strane, on je «pametan» ako ne odustane od *konstantne percepcije*. Da bi istinski «vladao situacijom», sve podražaje moraš «primiti». I tek kada sve primiš, možeš ono što želiš neutralizirati, učiniti da ti ne smeta. Recimo, ova muzika koja nas ometa dok razgovaramo, koja je preglasna i smeta mi; ona je tu i ja je moram primiti da bih je onda neutralizirao. Čovjek se uvijek nalazi u paradoksu tog tipa: potrebno je primiti cijelu realnost te onda selektirati vlastitu. Mi imamo izbor. Taj nam izbor određuje i stupanj tolerancije. Sabranošć omogućava diferencijaciju i selekciju, svjestan izbor hoće li nešto ući u ekspresiju ili neće? I to je racionalan pristup.

Disanje

Kada čula rade, to je stanje «svijesti». *Disanje* također pripada sferi svijesti. Kada smo pod stresom, disanje je kompulzivno, nekontrolirano i plitko. Frekvencija je sve veća i može doći i do padanja u nesvijest. Gluma zahtijeva svijest, svijest podrazumijeva sabranošć. Sabranošću smiruješ sebe, svoje divlje brige, svoje kompulzivno trzanje udovima. Treba smiriti disanje, riješiti se straha. Sabranošć je stanje duha, povezano i s disanjem. Mnoge kulture spominju «pranu» kao životnu energiju, dakle, ono što i kako dišemo, predstavlja hranu. Nisam odrastao u toj civilizaciji, ali kad to učinim, kada dišem na određeni način, mogu shvatiti njihovo iskustvo. Sabranošć je način oslobađanja od *diktature ega*. Kada sam sabran nisam «jučer» i ne brinem za «sutra», ja sam «u sada». Nisam vezan uz prošlost, nemam straha od budućnosti, uživam «tu i sada» i to, što je najvažnije, u *društvu ljudi*. Sabranošć, biti «u sada», oslobađa treme, ali i *depresije*.

Komunikacijom se oslobađamo traume

Emotivna vježba je često kamen spoticanja. Mnogi su «novi pravci» protiv primjene emotivne vježbe. No, Andrej i ja nemamo namjeru odustati od emotivne vježbe. Držimo je izuzetno korisnom. Gotovo sve traume koje nam određuju život potječu iz vremena osobne inicijacije. Kad bi čovjek znao što učiniti s tim traumama, cijeli bi mu život izgledao drukčije. Te se prvobitne traume često manifestiraju kao vrlo egoistične. U samoj se vježbi student glume vraća u to traumatično emotivno iskustvo preko osjetila. U trenutku kada se pojavi emocija, glumac na nju aplicira nekakav drugi sadržaj, šalu,

Sabranošć, biti «u sada», oslobađa treme, ali i depresije

vaćanje i otpuštanje, rasterećenje. Onoga trena kada se oslobodimo grča, potisnute emocije izlaze... mentalno i fizički. S onim se potisnutim moramo sresti, inače je naš kreativni posao paraliziran. Potrebno je ići ususret brizi, primiti je i uspjjeti je izraziti preko glasnica, iskomunicirati «traumu». Tek se tada može početi s vježbama imaginacije. Ako se ne otkomunicira trauma, obično se ode u depresiju, a ne u rješavanje. Kada naše emocije ne izražavamo, dolazi do atrofije u emotivnom aparatu, u desnoj polovici mozga. Naše su neprihvaćene emocije zarobljene u tijelu. Njihovo je čišćenje dio «higijene». Nakon njihova oslobađanja, odnos prema životu je «lakši». Mi, doduše, ne radimo relaksacije radi terapijskog efekta, ali je to koristan «nusprodukt».

Senzacija

Glumcu je potrebno proizvesti *senzaciju*, a da bi osjetio senzaciju mora biti relaksiran, jer inače ne reagira organski. Onaj dio tijela koji je u grču jednostavno se ne odaziva, ne reagira, taj dio tijela nije

odgovara na svoj, poseban način. Konstante su sljedeće: kao prvo, uvijek se kreće s *relaksacijom* o kojoj smo maloprije govorili. Treba krenuti od fizičke i mentalne relaksacije, pa prijeći na vježbe čula, osjetilno pamćenje. Preko relaksacije dolazimo u dodir sa sobom. Tek tada možemo početi s vježbama *osjetilnog pamćenja*. Tu se «vježba» svako specifično čulo kao takvo, ali i sva čula zajedno (vježba «šalice kave» je odlična za sva čula odjednom). Nekad se neki student «uhvati» na pipu, nekad pak na okusu ili mirisu.

Vježba «*osobni predmet*» radi na osjetilnom ali i emotivnom pamćenju. Često su naše emocije vezane uz određene predmete. Ta vježba osvještava studentu na koji od stimulansa dobiva određeno «raspoloženje». Sljedeći ciklus vježbi je tzv. *overall*: to su vježbe koje izazivaju senzacije po cijelom tijelu, i pomažu glumcu da izađe izvan svojeg uobičajenoga habitusa (tuš, sauna, sunce, kiša, vjetar, blato, kupka, bol...). *Privatni moment* osvještava razliku između samoosjećanja kada smo u javnoj situaciji te onoga kad smo sami sa sobom, intimni. Cilj je postići da tu kvalitetu «privatnog» možemo prenijeti i na scenu. To, recimo, od glumca traže monolozi. U našem je društvu česta pojava da ljudi, i kad su sami, ne znaju biti «u sebi». Ta vježba ne radi na «intenzitetu», niti na «ranjivosti» kao kategorijama važnim za glumački razvoj, već «daje» studentu duševni, gotovo meditativni mir, koji onda može prenijeti i na scenu. To je osjećaj javne samoće, to je sloboda. Nabrojane su vježbe konstante tijekom cijeloga glumačkog vijeka. Kao kad npr. sportaš vježba godinama kako bi istrčao 100 metara: kako vrijeme ide, program vježbanja ostaje isti, ali je sportaš sve brži i brži.

Gluma i sfera mogućeg

Često se spočitava Stanislavskom i Strasbergu da je glumac preko njihovih vježbi reduciran i osuđen tek na vlastito životno iskustvo. No, to nije točno. U *Metodi* prelaziš u sferu mogućeg na različite načine, recimo *kombiniranjem* različitih imaginarnih elemenata, kao i, recimo, preko vrlo zanimljive vježbe: *životinje* koja pomaže pri karakterizaciji lika. Ta vježba mijenja fizički habitus i razvija ekspresivnost glumca. I ona se radi preko čula: glumac traži centre energije koji su drukčije razmješteni, nego što je to slučaj u ljudskom tijelom. Lee Cobb radio je npr. *slona* u *Smrti trgovačkog putnika* kako bi dobio umor, specifičan umor smješten u nogama. *Song and Dance* – vježba je koja također «razbija» naš okamenjeni habitus. I time se pokazuje kako smo tijelo vezali na mentalni uzorak, odnosno da je tijelo rob određenoga mentalnog uzorka. Vježbom *song/dance* taj se uzorak pokušava razbiti. Student treba pjevati u jednom a plesati u drugom ritmu. Ovo je vrlo teška vježba.

Sabranošć je duhovna kategorija

Vježba *sabranošć* jest, pak, svojevrsna aplikacija za ove prostore. Kako su fizičke akcije često bijeg od susreta s emocijom, ovdje je zadatak stati ispred publike, aktivirati sva čula te sve manifestacije staviti «na srce», pa to iskomunicirati s publikom. Vigotski govori o dva tipa pražnjenja emocija – *perifernom* i *centralnom*; periferno se prazni kroz ruke, preko lica i slično, dok centralno ide kroz srce; na taj način sav sadržaj iz perifernog odašiljemo u centar. Tako ujedno dolazimo do stanja «sabranošći», a prava je bol s kojom se trebamo suočiti upravo tu, na srcu. Slična je stvar i s glasom – tako npr. Cecily Berry

Gluma je koncentrat života, životnog procesa. U dva sata vidiš cijeli život. Gluma je bogat medij za stvaralačko djelovanje, to je najbolja metafora za život, pa i po tome što je osuđena na umiranje. Tako glumu definira Janez Vajavec (1946). Diplomirao je 1970. na Akademiji za kazalište i film u Ljubljani. Nakon diplome, radi dvije godine u Gradskom teatru u Ljubljani kao glumac. Potom se seli u USA, gdje prolazi trening glume s Leeom Strasbergom u Institutu Lee Strasberg. Tu se upoznaje s metodom glume koja se razvila iz sistema K. S. Stanislavskog. Godine 1980. vraća se u Sloveniju i kratko nastupa kao glumac u Nacionalnom teatru. Ubrzo se odlučuje za karijeru samostalnog umjetnika i prezentira mladim glumcima Strasbergovu glumačku metodu. Više od 20 godina organizira i vodi, zajedno s bratom Andrejem, klase i ljetne radionice po Strasbergovoj metodi. Sa *Zagrebačkim glumačkim studijem* surađuje već više od deset godina. Možete ga sresti u prostorijama ZeKaMa svake druge subote, a održava ljetne i proljetne glumačke intenzive. U radu njegovih radionica sudjeluju brojni zagrebački glumci, redatelji, dramski pedagozi: Vili Matula, Suzana Nikolić, Matko Raguz, Urša Raukar, Sreten Mokrović, Vesna Tominač, Sanja Vejnović, Zvonko Zečević, Marina Kostelac, Zvonko Novosel, Biljana Čakić, Franjo Dijak, Marica Vidušić, Vlado Krušić, Denis Patafta, Mira Zečević, Damir Šaban. ☒

pjesmu ili tekst. Potrebno je, dakle, sabrati se uz pomoć osjetila, i tada ući u traumatski događaj, u osjetilni kontekst tog događaja: kakvo je vrijeme bilo, što si tada čuo, omirisao, dotaknuo. Istovremeno si svjestan i relaksiran te vladaš svojom voljom. U trenutku klimaksa, moraš propjevati ili govoriti nekakav stih, moraš *otkomicirati traumatski sadržaj glasom*, izraziti tu traumatičnu emociju, no, ne govoriti (naglašavam) direktno o njoj. Fascinantno je da se preko te vježbe ljudi sa svojom traumom susreću u javnosti. I to fizički, na osjetilan način. A nije strašno. Očito je da si, kada tako nešto možeš učiniti s vlastitom traumom (vaditi je «po potrebi» i koristiti se njome za estetski čin), emotivno zreo čovjek. To je i način da se kompenzira odsutnost emotivnog razvoja u životu pojedinca te ostvari dugo željena emotivna kompetentnost. No, moram napomenuti kako se ne radi o terapiji, već o stjecanju oruđa za estetsko iskustvo, artistski čin.

Emotivni integritet

I meni je osobno emotivna vježba puno značila. Radeći emotivnu vježbu sa Strasbergom, uspio sam se sresti sa svojim emocijama i uspostaviti specifični emotivni integritet. Naučio sam kako čovjek treba i može biti odgovoran za svoj emotivni život. Odustao sam od agresije, mržnje, negativne emocije su se smirile. No, opet ponekad dođu. Ali sada to prepoznajem kao «stvar ega». Pojave se kada nešto želim. Emotivna vježba izgrađuje i *empatiju*, pa je stoga odlična za društvo. Postajemo sposobni pročitati emotivno stanje drugog čovjeka. To sam kod svih svojih učenika primijetio; određenu odsutnost straha pred emocijom. Nema straha od vlastitih, ali ni od emocija drugih ljudi. Možeš se približiti ljudima, komunicirati na neverbalnoj razini. Nije uvijek potrebno verbalizirati, komunikacija je transakcija, a emotivna je transakcija vrlo snažna, i dublja nego racionalna.

Što čini dobar «učitelj» glume

Dobar «trener» mora znati kako koji od njegovih studenata reagira na specifičnu vježbu. Strasberg mi je jednom prilikom rekao kako neću imati problema dobiti »job«, drugom je pak kolegi-glumcu rekao kako bi mogao biti dobar pedagog. Ja sam to čuo, i ta me je njegova rečenica zainteresirala. Naime, bilo mi je uvijek izvanredno zanimljivo promatrati kako on na licu mjesta rješava specifične glumačke, pa tako i osobne, probleme, jer je svaki glumac određen i time u kojoj je mjeri izgrađen kao osoba. Bila je to vrlo visoka razina škole.

Vratio sam se u Ljubljanu s punim koferima nade, očekujući da će ljude zanimati da s njima podijelim ono što sam naučio i doživio. No, to je bila moja najveća zabluda. Samo je nekoliko ljudi pokazalo blagi interes. A još sam više griješio misleći kako će se neka institucija zanimati za to. U to vrijeme individualnost nije bila u trendu... No, unatoč tomu odlučio sam odustati od glumačke karijere i raditi «svoju stvar», ono u što doista vjerujem. Andrej i ja osnovali smo u Ljubljani *Glumački studio* koji djeluje od 1980. godine pa do danas. Čini mi se kako zahtjev da se kontinuirano «radi na sebi» kod profesionalaca ponekad podrazumijeva negativne konotacije, kao da se radi o zanemarivanju «aktivne» karijere. Naime, *Metoda glume* po Strasbergu podrazumijeva intenzivan proces učenja u trajanju od sedam godina, a vježba se, naravno, i dalje. To je dugo vrijeme usvajanja potrebno, ako ni zbog čega, a ono zbog toga da se oslobodimo onoga na što nas je društvo prethodno istreniralo: da nije poželjno, recimo, izraziti ono što osjećaš. Godine su potrebne da taj problem prepoznaš i osvijestiš. Umjetnost je «self-expression», i to je nužno imati na umu. Naš je kulturni prostor osobito «inadekvatan» za navedeni način poimanja života. Vrlo sam često svjedokom kako ljudi najteže odgovaraju na pitanje: «što osjećaš».

Tada traže odgovor u razumu, u vlastitoj povijesti, u onome što je naučeno. To je alijenacija. U ovom sam poslu osjetio do koje smo mjere stranci samima sebi. Iskomunicirati što osjećaš – to nam je strano iskustvo, a pogotovo mogućnost da učinimo nešto kreativno s tim iskustvom. Pjesnici su tome, čini mi se, po prirodi svog poziva, bliži. Glumci su vrlo često udaljeni od sebe. Kod glumaca u takvoj »kondiciji« je sve slučajno: i ono što se

dobro dogodi na sceni, a i ono što je slabo. No, stvari nisu nikada slučajne. Prije negoli sam otišao u Ameriku, i kod mene se 99 posto stvari ticalo memorije, intelekta, lijeve polovice mozga: trebaš zapamtiti u kojem komadu igraš, zapamtiti tekst, mizanscenu. No, umjetnost je *iskustvo, osjetilno osvjetljenje ideje*, a za to je potrebna vještina. Talenti su tako bogati, a što je glumac bogatijeg talenta, to mu više treba tehnika. *Metoda* je jedna od tehnika koje nas drže u "tu i sada".

Ego glumca i ego karaktera

Kada smo u «tu» i «sada», dolazi do svojevrstne »deegoizacije«. Zahvaljujući procesu deegoizacije prestajemo biti robovi materijalnog svijeta. To je paradoks glumca; preko aktiviranja čula oslobađamo se vlastitog habitusa, i vlastitog ega, i tek tada možemo govoriti o specifičnoj *ekstenziji* u kazalištu i o *tvorbi «estetskog ega»*. Ta su dva ega – *ego glumca* i *ego karaktera* kojeg igra – vrlo različita. Rijetko kada značaj karaktera slični na značaj glumca. Čak i onda kada slični, ne možeš igrati u svoje ime, jer je to onda «naturalizam». Za rad na ulozi potrebno je, naravno, i znanje, poznavanje povijesnih, kulturnih prilika, konteksta u kojem je dramski predložak nastao, potrebno je poznavati i sustav vrijednosti unutar tog konteksta. A kada sve to jednom poznavamo, potrebno je postaviti problem u sadašnjicu. Ako toga nema, ako ne korespondiramo s univerzalnim vrijednos-

tima koje su bliske ljudima u svim prostorima i vremenima, lik koji igraš ostaje prazan. Dakle, znanja su potrebna kako bismo izgradili «dane okolnosti», a ja se, kao glumac, tim okolnostima trebam odazvati adekvatno, organski, živo, ljudski. Fizijski mora biti tako realan i na sceni kao i u životu. Tek ću tako ispričati sudbinu ljudskog bića. Potrebno je znati kakav je ego kojeg trebaš odigrati: katkad je «mali», katkad «veliki», pogotovo je u

«da bih se odmorio» od vlastitog ega radeći ego fiktivne osobe. Ima karijera koje su izgrađene na «egu». No, zvijezde stvara publika: ako se tomu prikloniš, tvoj je ego tada rob javnog mnijenja, publike. I tada će tvoj «ego» sve učiniti kako bi bio uspješan u očima drugih «ega». To je sasvim druga priča od one kojoj glumac, radeći po *Metodi*, teži. Ima divnih ljudi, inteligentnih, koji su se odlučili za taj «zvjezdani» tip karijere. No, uvijek mi se čini da kod njih postoji nekakva rezignacija. Naime, za taj su uspjeh ipak morali napraviti određenu «negaciju» koja ih je koštala, čini mi se, dijela bitnog. Publika ima svoju ideju o tebi, a ako ti želiš odgovoriti svojim pravim unutarnjim potrebama nužno će se dogoditi da «isklizneš» iz područja kojeg je zaposjela njihova projekcija o tebi. No, pritisak je društva vrlo velik i mnogi podržavaju sliku koja je tražena.

Glumčeva uloga u društvu

Što je glumac stariji, treba više rada na sebi. Kao mlad, svaki glumac nosi određenu «svježinu», interesantan je i stoga što mu vrlo često i nesvjesno «bježe» životni impulsi, pa se usmjeravaju u određeni karakter. Kao pedagog, sentimental sam kada promatram mlade ljude – željeli bi udovoljiti potrebi svojeg ega i uspjeti, plasirati se na dobro mjesto u društvu, a istovremeno nose u sebi talent koji zahtijeva specifičan tretman. Odgovornost učitelja je baš u tome da upozorava na navedene dileme. Svaki student ima pravo sam odlučiti o svom životu i svojoj budućnosti. Često sam bolno dirnut gledajući mlade ljude kako se «rastežu» na tom raskršću. Rijetko se navedena dilema idealno razrješava: velika je rijetkost slučaj da je netko tko je fascinirano iskoristio svoj talent, istovremeno i primljen od društva. Društvo se boji jakog individualnog. Tužan par za primjer jest slučaj Van Gogha i Picassa. Picasso je bio jedan od rijetkih koji je razvio talent i uspio, a Van Gogh jedan od mnogih koji za života nije bio društveno prihvaćen. Kod glumaca je to još puno dramatičnije, jer njima ne ostaje iluzija da bi mogli biti naknadno protumačeni, nema «poslije». Mnogi zbog toga i odustanu od «gajenja» vlastitog talenta. «Trenerov» je zadatak uputiti mladog glumca i reći mu: «Vidiš, tu je taj problem, tu je dilema». Odnos prema glumcu ovisi o stupnju demokracije u društvu. Miloš Forman ističe kako je glumac u USA cijenjen jer postoji svijest kako on svojim radom upozorava na specifičnu društvenu situaciju. Glumčeva je uloga sa socijalnog aspekta vrlo korisna. Glumac može doživljavati, a onda i misliti, neke još nedefinirane, u društvu «nesvjesne» procese. To je ta glumačka intuicija, ta «vizionarska uloga» o kojoj se ponekad govori.

Zagreb

Prilikom desetodnevnog rada sa studentima glume na zagrebačkoj Akademiji, prošle akademske godine, uočio sam puno mladih talentiranih ljudi koji trebaju raditi na sebi. Tek će tada uživati u karijeri. Zagrebački glumci s kojima radim već godinama mijenjaju se, naravno. Jedna od zajedničkih crta onih koji rade na introspekciji jest da su veoma suzdržani, bistri i skromni, ne glume velike «zvijezde». Da, moram priznati da se većem za specifične glumačke «instrumente», no u socijalnom smislu ostavljam labave kontakte. Bitni su mi i bliski «instrumenti» onih glumaca koji se kontinuirano bave sobom. To su ljudi koji su mi puno dali. Zapravo, dali su mi sve, u smislu razmjernivanja života kao takvog. Nisam opterećen «guru» odnosom, no moje studente i mene veže ljubav prema fenomenu glume. Dijelimo tu ljubav, divimo se životu i to nas ispunja. Zanima nas ljudski život i sve što je s tim u vezi. Zanima nas zakrivenost, tajna života. Mi se upravo time bavimo, dijagnosticiramo i istražujemo tajne života, te malo pomalo počinjemo shvaćati i vlastite. ☐

Istiskivanje stresa

No, naravno, ni karakter koji igramo nije svaki relaksiran. Često je baš pod stresom. No, da bismo stvorili specifičan karakter, i njemu svojstven stres, prvo se trebamo osloboditi svojega individualnog stresa. Osloboditi se svoga, a kreirati onaj drugi. Njegov stres nije skupljen na istom mjestu u tijelu kao što je moj. Može se, doduše, ponekad rubno dotaknuti s mojim, no i onda mora biti kreiran, opravdan od karaktera. Glumac tek tada može uživati u ulozi, premda igra stres. To je, naime, stresno disanje karaktera *kojeg igram*, a ne moje. Ja glumim zato

in memoriam

U grudima kralja Artura

Uz vijest o smrti kazališnoga
čovjeka Dalibora Foretića

Nataša Govedić

Glazak Dalibora Foretića (1943.-2001.) s hrvatske javne scene nastavlja *crnu seriju* zastrašujuće učestalih gubitaka kazališnih majstora: Marin Carić, Fabijan Šovagović, Tomislav Durbešić. Težina Daliborova odlaska vezana je i za iznimno tešku borbu s bolešću. Priznajem da mi ni u jednom trenutku nije izgledalo moguće da bi je Dalibor Foretić mogao izgubiti: nije se prestajao nadati, nije prestajao pisati. Prema svim "pravilima" o ljudskoj mjeri hrabrosti, Dalibor bi *morao* sada biti s nama.

Sjećam se svjedočanstva o američkom šekspirologu Joelu Finemanu koji je također radio do zadnjega daha; moleći Drugu Stranu tek da mu pokloni još toliko vremena da dospije dovršiti vlastiti članak. Zato je možda dvostruko teže zamisliti da kazališna javnost više neće čuti glas Daliborovih tekstova. Tekstova koji predstavljaju najbolji primjer novinarskog pristupa umjetnosti kazališta: predstava se u njima rijetko kada *ocjenjivala*; uglavnom je bila detaljno opisana i kritički promatrana kao djelo koje je uspješno u onoj mjeri u kojoj uspostavlja komunikaciju s publikom, a ne samo užom strukom. To ne znači da Dalibor nije učio. Dapače, učio je jako puno i njegovi se tekstovi iz sedamdesetih, osamdesetih i devedesetih godina uvelike razlikuju.

Studeo, ergo sum

Za razliku od SVIH akademskih kazalištaraca zrele generacije, čiji se interes za pitanja suvremene teatrologije odavno zatvorio i iznutra još deset puta čvrsto zaključao, Dalibor je ostao iznimno otvoren današnjem trenutku teatrologije i njezine teorije. Naučio je jezik postkolonijalne teorije, dekonstrukcije, fenomenologije, poststrukturalizma, kazališne antropologije, feminizma (zadnjih je godina naročito oštro protestirao protiv bilo kakvih šovinističkih postupaka na pozornici). Stalno je čitao i stalno putovao. Nije zazirao od oštre konfrontacije s profesionalnim lijenčinama unutar struke (svejedno radilo se o populističkom ili snobovskom, nacionalističkom ili kozmopolitskom pljućkanju na daljnje učenje), ali istodobno nije propuštao *zaštiti* svoje kritičarske kolege od strukovno neutemeljenih napada. Zbog toga je Dalibora pratila doista obimna, doslovce Falstaffova, omiljenost.

Pozvano znam da nije smatrao "neprijateljima" čak ni one malobrojne umjetnike kazališta s kojima je bio u oštrim polemikama. Štoviše, za njih je imao posebno razumijevanje i u njihovim je predstavama posebno pozorno tražio za nekim znakom uspostavljenog dijaloga. Svjedočila sam situacijama u kojima se jako trudio nadići pristranost ili jednostranost očekivane reakcije.

Užitak

Dalibor je *uživao* u kazališnim svečanostima, ali jednako je toliko – opet falstaffovski – guštao i u hrani i u ostalim zemaljskim radostima; posebno onima dobre kapljice te neprekinutog razgovora uz nove i nove vagončice hranidbenog obilja. Jednom mi je prilikom rekao: "U životu nisam sreo kazališnog kritičara koji bi bio asket (mislio je samo na činjenicu da ne pijem i ne pušim), ali tebi to nekako mogu oprostiti jer znam da imaš veliki apetit

kad su knjige u pitanju". Jednom drugom zgodom čitavu je predstavu prepričao kao da je u pitanju virtuozno spremljen bo-

gelli i Ivica Kunčević), ali iz tekstova je vidljivo da linija preferencije *nije privatna*, već utemeljena na poetikama koje Dalibora naročito duboko zanimaju iz pozicije strukovne kvalitete. Možemo li ga, primjerice, kriviti zato što je oduvijek više uživao u velikom spektaklu i u raskošnom

sanski lonac, što nije bilo samo šarmantno, nego i pometovski teatralno. Treći put je, nakon predstave Strindbergove *Gospođice Julije*, u kojoj je centralna scenografska dosjetka uključivala kuhinjsko spravljanje hrane na pozornici, odmah poslije pljeska iz publike izrazio iskreno žaljenje što nismo u mogućnosti kušati jela iz pećnice.

Senzualan odnos prema hrani i kazalištu pratila je i strastvena zainteresiranost za političku *kubinjku*, o kojoj je nerijetko govorio kao o "drugorazrednom" glumištu, ali "s pretenzijama Velike Predstave". Njegove su političke kolumne zadržavale svu ironiju kazalištarca koji u saborskom zasjedanju nalazi komičnu kopiju šeprotljivoga glumačkog amaterizma (kod *demokratskih* zastupnika) ili pak uvjerljive i demonično uvježbane lažljivosti *nedomokratskoga* saborskoga kadra. Barokni život doista uključuje stav da sudjelujemo u velikom umnažanju fikcionalnih pozornica iz kojih nam je crpiti i snagu i otrov, jer "izlaza" iz Kazališta naprosto – nema.

Dubrovnik

Veliki će dio Daliborovih kritika ostati najuže vezan za povijest Dubrovačkih ljetnih igara, objavljenih u knjizi *Hrid za slobodu* (1998). Tekstovi obuhvaćaju punih dvadeset i pet godina praćenja dubrovačke ljetne kazališne ponude, od revolucionarnog brujanja brodskeg motora na kojem se igrao legendarni Parov *Kristof Kolumbo* (1972) do brujanja scenske monotonije Juvančičeva *Hamleta* (1994/1995). Daliborovi zapisi omogućuju praćenje i političkih i estetskih promjena na hrvatskoj kazališnoj sceni. Naravno da postoje nesumnjivi kritičarevi favoriti (prvo Dino Radojević, kasnije Paolo Ma-

ambijentalnom eksperimentu nego u filozofski suhom, na riječ usredotočenom ili "siromašnom" teatru?

Ponovno bih rekla nešto u prilog Daliborove tolerancije: premda se nikako nismo slagali oko Magellijeve važnosti za hrvatsko glumište, stariji kolega nikada mi nije nastojao *nametnuti* svoje mišljenje, niti me ikad cenzurirao. Dapače, uvažavao je tuđe mišljenje i cijenio je konkretne teatrološke argumente. *Hrid za slobodu* pokazuje da je Dubrovnik držao *drugim domom*, u kojem mu je bilo mnogo važnije što je određeni redatelj napravio za ili protiv reputacije festivala, nego koliko je Dalibor kao kritičar u njega uložio osobnih očekivanja ili kredita. Knjiga također pokazuje i uspon društvene moći kritičara: već sredinom osamdesetih godina, Dalibor Foretić i Petar Brečić oblikuju centralnu strukovnu refleksiju o teatru.

Lutke

Od kraja osamdesetih Dalibor je bio aktivno uključen i u rad nekoliko lutkarskih kazališta, selekciju PIF-a te dramaturški rad na predstavama. I ovdje je prevladavalo barokno načelo eklekticizma i obilja; spektakla i pojačane emocionalnosti. I ovdje se ponavljao princip poznat nam iz Daliborova ranijeg odnosa prema glumačkom kazalištu: uvijek je imao vremena i volje otputovati na premijere u manjim gradovima, porazgovarati s mladim autorima, svladati dotad nepoznat jezik lutkarske semiotike. Posebno je bio fasciniran istočnjačkim kazalištima za lutke, teatrom sjena te latinskoameričkom karnevaleskom lutkarskom tradicijom. Nije ga toliko zanimalo kazalište kao "bitka ideja", koliko kazalište kao *slika*. Lutkarski izraz u tom je smislu dobar odabir.

A i drži nas bliže onim kazališnim gledateljima čija je odanost pozornici doista ljekovito bezgranična: djeci. Sjedeći s djecom u publici lutkarske predstave, Dalibor je bio *jedan od njih*: pažljiv, začaran, "lak" na smijehu, spreman razmijeniti mišljenje s najbližim mališanom do sebe.

Pismo

Dragi Dalibore, o Falsaffovu je konačnom boravištu kod Shakespearea rečeno: "Sasvim je sigurno da nije u paklu! U Arturovim je grudima, ako je ikad i jedan čovjek otišao ravno u Arturove grudi." Sasvim sam sigurna da si negdje Tamo pronašao nelogični, neuredni, neobični, nevjerojatni, nesavršeni i stoga uzbudljivi kazališni raj i sigurna sam da su njihove predstave jednako toliko željne tvoje pozornosti koliko su to i ove naše. Čujem tvoj vedri smijeh iz gledališta. Prati me kao glazba, kao znak da si pronašao nastavak Predstave... ʘ

In memoriam

DALIBORU FORETIĆU

(1943.-2001.)
kazališnom kritičaru
i zaljubljeniku kazališta

Neka bogovi

Neka bogovi
Od mene natrag uzmu
Svoju visoku i tajno iskovanu volju,
Neka uzmu slavu, ljubav, bogatstvo.Sve što tražim
Jest da ostave
Moju lucidnu i uzvišenu svijest
O ljudima i stvarima.Ljubav i slava
Nisu mi važni.
Bogatstvo je metal, slava eho,
ljubav tek sjena.Ali točna
Pozornost
Poklonjena stvarima i osobinama
predmeta, sigurno je utočište.Njezini temelji
Stvaraju cjelinu svijeta,
Njezina je ljubav mir Univerzuma,
Njezino je bogatstvo življenje.Njezina je slava
U iznimnoj izvjesnosti
Uzvišenog i čistog posjedovanja
Oblikovnosti predmeta.Sve ostale stvari prolaze
I strahuju pred smrću,
No čista i beskorisna vizija Univerzuma
Ne strahuje i ne stradava ni od čega.Ona je samodostatna.
Ne žudi ništa
Osim ponositosti da uvijek vidi jasno
Sve dok joj bude dano gledati.*Fernando Pessoa, 1915.**(odabrala i prevela: N. Govedić)*

LIKOVNOST

postoji dostatan broj vrsnih postignuća koja se u potpunosti mogu mjeriti s istodobnim dostignućima Zapada. Dva daljnja elementa poslijeratne kulture, koja u

raznim gradovima Europe i Amerike. U tim se radovima bavi posebnom, globalno sveprisutnom estetikom u kojoj se ogledaju specifične ekonomske i socijalne promjene. U projektu *Disco Wilhelma Reicha*, predstavljenom u Los Angelesu i Beču, bavio se Wilhelmom Reichom i njegovim organskim akumulatorem, kao i različitim umjetnicima koji su njegovo djelo predstavili u svojim radovima, prije svega filmovima Dušana Makavejeva. Na taj način umjetnik je pokušao odgonetnuti mogu li se i na koji način danas u likovnim umjetnostima obradivati teme utopije.

ralnim kodovima tadašnje jugoslavenske svakidašnjice. Nudistička kultura skončala je u malograđanštini, kao osobita varijanta turističke robe na kapitalističkom tržištu, razgolice *shopping* u supermarketu nudističkog kampa.

Radne akcije kao godišnji odmor

Radna akcija kao model komunističkog relativiziranja subjekta, mladeži iz Jugoslavije i istočne Evrope, ali i sa Zapada, primjerice iz Švedske, u kolektivnim akcijama izgradnje cesta i pruga, pošumljavanja itd., završila je u sličnoj malograđanštini. Specifičnost jugoslavenske situacije učinila je radne akcije osobito omiljenima kod mladeži Istočnog bloka. Zahvaljujući svom, u usporedbi s većinom istočnoevropskih zemalja atraktivnom geografskom položaju, nekoj vrsti evropske Kube, kao i relativno boljem ekonomskom stanju, radne akcije u blokovski nesvrstanoj Jugoslaviji bile su ugodnije i zanimljivije nego, primjerice, radne akcije u poljskim šumama. Za mnoge djevojke i mladiće iz Istočnog bloka radna akcija u Jugoslaviji predstavljala je očito poželjnu alternativu godišnjem odmoru kod kuće.

Projekt *Modernity in YU* nema ambicija postati potpuna dokumentacija jedne epohe. Naprotiv, njemu je dovoljno da bude pregnantna i jasna kombinacija momenata odabranih subjektivnom intervencijom umjetnika. Nakon realizacije projekta u Zagrebu, Beogradu, Beču i Berlinu bit će objavljena knjiga/katalog *Modernity in YU* u kojoj će osim tekstualne i vizualne dokumentacije projekta biti objavljeni i tekstovi teoretičara i teoretičarki iz Slovenije, Hrvatske i Srbije na temu dizajna, arhitekture i filma u Jugoslaviji od 1950. do 1979. godine. ☒

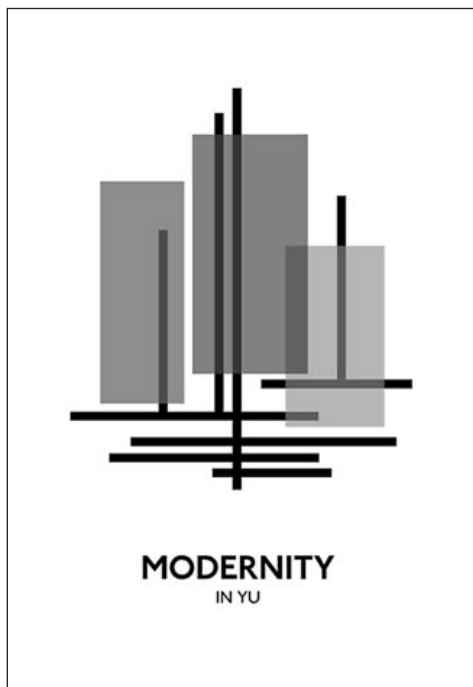
Malograđanski završetak

Projekt *Modernity in YU* sastoji se od videa i multimedijalnih instalacija te nudi ironično pomaknut i nimalo nostalgican pogled na modernizam u Jugoslaviji

Marko Lulić, *Modernity in YU (1950-1979)* – nudizam, radne akcije, film, arhitektura, design, prezentacija projekta 27. - 31. listopada 2001., Net.kulturni klub [mama], Zagreb

[mama]

Austrijski umjetnik Marko Lulić (rođen 1972. u Beču, odrastao u Lici, trenutačno živi i radi u Beču) u projektu *Modernity in YU (1950-1979)* – nudizam, radne akcije, film, arhitektura, design prisvaja subjektivno odabrane momente poslijeratne jugoslavenske moderne te nastavlja rad na temama kojima se bavio posljednjih godina – prostorima i njihovim arhitektonskim, kulturnim i političkim značenjem. Projekt se sastoji od videa i multimedijalnih instalacija te nudi ironično pomaknut i nimalo nostalgican pogled, premda se vodi uvjerenjem da u toj, tada nedemokratskoj državi Jugoslaviji, na području arhitekture, dizajna i filma

njihovu specifično jugoslavenskom obliku Lulić smatra jedinstvenima i koje stoga također tematizira, jesu nudizam i komunističke radne akcije.

Godine 1999. Lulić je realizirao projekt *zabavne arhitekture* koji je, između ostaloga, sadržavao fotografije različitih kockarnica, supermarketa, krčmi, kladionica i ostale *trash* arhitekture koju je između 1994. i 1997. godine snimao u

Nudizam kao turistička roba

Projekt *Modernity in YU* može se shvatiti kao svojevrsna sinteza tih radova. Teme arhitekture, dizajna i filma – dakle, u širem smislu estetike – tretirane su kroz prizmu svakidašnje kulture, osobito kroz nudizam i komunističke radne akcije. Lulić pokušava istražiti u kojoj su mjeri utopijski motivi tih kasnomodernističkih radova prodrli u svakidašnji život ljudi. Umjetnik nalazi motivaciju u kritičkom razračunavanju s tim vremenom. U tom kontekstu osobito je značajan nudizam jer je u komunističko vrijeme zbog specifičnih razloga i službene ateističke doktrine na jadranskoj obali postojala vjerojatno najgušća mreža nudističkih plaža na svijetu. Tu se, s jedne strane, uspostavlja veza s velikim imenima kao što su Radley Metzger, takozvani američki *Godard soft porno* filmova šezdesetih godina koji je mnoge svoje filmove, u ono vrijeme smatrane razvratnicima, mogao snimiti upravo na toj strani Jadrana, odnosno Dušan Makavejev koji je u svojim filmovima postavljao pitanja tijela, ljubavnih odnosa, društva i utopije, te s druge strane s proturječnim mo-

LIKOVNOST

pisuje još od svoje dvanaeste godine, postavljanje mikrofona iz dječje sobe vani prema ulici te lov na zvuk nepoznatih glasova u

skog prijavnika, lovio i snimao zvučnu sliku grada i njegovih slojeva. Tematiziranjem problema nadzora informacija i čovje-

pušta slušatelju da ih aktivno razgradi u svoj kontekst sjećanja i asocijacija. Tim se procesom generiraju otvorena umjetnička djela (u smislu beskonačnih mogućnosti interpretacija, kao što je taj termin objasnio Umberto Eco u svojem radu *Opera aperta* 1962.), koja primateljima dopuštaju dopunu, te se zapravo fenomenološki definiraju kroz njihovo dopunjavanje nedostajućih dijelova u "slici".

Zvučni polaroidi

U više vizualno-zvučnih projekata istraživao je odnose između zvuka i arhitektonskog prostora, između informacija, topografskih činjenica i povijesti. Kako sam kaže, uživa u stvaranju "zvučnih polaroida" o urbanim predjelima koje nastanjuje veći dio svoga života. Zvuk *mapira* mjesto kao i svi drugi označitelji, a činjenica je da svaki grad emitira drukčiji zvučni krajolik. Na svakom koncertu Scanner ubacuje u kompozicije nekoliko zvučnih zapisa koje prethodno snima po gradu – razgovore, šum rijeke, škripu automobilskih kočnica. Za projekt *Surface Noise* (1998.) izabrao je po Cageovu principu neodređenosti predjele u Londonu i to tako da je preko geografske karte stavio melodiju *London Bridge is Falling Down*. Note su označavale točke koje je prenio u "zvučne polaroide", i put autobusa koji je publiku vozio do izabranih krajolika, uz slušanje uživo izvođenoga zvučnog materijala. Nastao je svojevrsni alternativni *soundtrack* filmu koji je put autobusa smjesta bilježio scenama u prolazu.

Prije dvije godine Scanner je izveo logistički zahtjevan medijski *hoax* kakvog se ne bi posramio organizirati niti pionir *hoax*

arta Joey Skaggs. Slijepa vjera u istinitost i pravednost medija, koju gaji popriličan postotak populacije ovisne o svakodnevnom stvaranju "realnosti" pomoću protoka medijskih informacija, Scannera je uvijek silno zabavljala. Jean Baudrillard polarizirao je doduše "naivnu iluziju u vezi s medijima" s obzirom na manipulaciju političke vlasti kroz njih pomoću svoje tvrdnje da iste te mehanizme, kroz istu točku, dakle kroz medije, masa i destabilizira svojim prikrivenim strategijama. Unatoč tomu, uspjelo je Scanneru izvesti akciju u kojoj je 16 kvazi-Scannera u jednu večer nastupalo na promotivnom koncertu u 16 različitih gradova, od New Yorka do Amsterdama i Beča. U Beču, publika u stanju zanosa nije niti opazila da je nastupajući Scanner ženskoga spola, a u Njemačkoj su nastup recenzirali u dnevnim časopisima.

Za siječanj 2002. Scanner priprema novi, isto tako duhovit i donekle *new age* projekt, kojim će se s američkim umjetnikom Mikeom Kelleyem predstaviti u pariškom Beaubourgu. Zajedno s Kelleyem zapisuje priče o prostorima u kojima je u prošlosti zabilježena prisutnost duhova. Ponožno se radi o procesu *skeniranja* konkretnih prostora koji u sebi poput arheološkog taloga zadržavaju informacije o prošlosti, sjećanje na nekadašnji prostor, vrijeme i energiju. I ponožno se s njegove/naše strane nudi dopuna izgubljenih veza u obliku misaonog ili pak realnog narativa koji u pojedinim točkama, zvukovima ili slikama pronalazi smislenu cjelinu. ☒

Skeniranje površine i dubine

Scanner tematizira probleme nadzora informacija i čovjekove intime, nekontrolirano isprepletanje privatnog i javnog polja, posezanje u ilegalne postupke pridobivanja podataka

Scanner, prezentacija i koncert, 25. rujna 2001., net. kulturni klub [mama] i KSET, Zagreb

Nataša Petrešin

"Telefonski terorist", "Woody Allen elektronske glazbe", "čovjek koji iz mehanizama nadzora stvara umjetnost"... Sve su to oznake koje su Robinu Rimbau, poznatijem pod umjetničkim imenom Scanner, zalijepili u razdoblju njegova dva stvaralačka desetljeća. Među stvaraocima s kojima je sudjelovao, nastupao ili koproducirao su Laurie Anderson, Derek Jarman, Carsten Nicolai, Mike Kelly, Brian Ferry i (notorni) DJ Spooky. Za njegov umjetnički razvoj i odnos prema zvuku kao ključnoj točki u jukstapoziciji nalaze se smrt oca u Robinovim tinejdžerskim godinama, zbog koje se odlučio dvije godine ne progovoriti ni riječi, i John Cage i njegova djela za preparirani klavir. Svakodnevne dnevničke bilješke koje Robin is-

prolazu, produživanje i svakovrsno igranje s magnetofonskim trakama – sva ludistička nadahnuća koja je Robin razvijao u djetinjstvu koncentrirala su se u ono što danas znači ime, djelatnost i osoba Scannera.

Na početku 20. stoljeća – i nekoliko godina nakon Nikole Tesle – talijanski su futuristi u skladu sa svojim tehnološko-umjetničkim vizijama predviđali i obožavali fenomen bežične uobrazilje kakvu danas uz pomoć telekomunikacijskih sredstava živimo. Oslobođanje mašte i podsvijesti pomoću novih tehnologija i istodobno digitaliziranje, a time i virtualno raslojavanje tijela na virtualno i *što-je-još-ostalo-od-realnoga* (Suvremeno tijelo Bojana Kunst naziva *promičuće tijelo*, Bojana Kunst, *Nemogoće telo*, Maska, Ljubljana 1999.), stvorilo je drukčiju percepciju vremena, prostora i informacije. Isprepletanje materijalne (fizičke, socijalne, biološke...) i nematerijalne (informacijske, telekomunikacijske, virtualne...) sfere prouzrokuje nastanak novih međuprostora, u kojima su granice neodredive i nevažne.

Otvorena umjetnička djela

Upravo je te etički senzibilne granice Scanner propitivao svojim prvim zvučnim kompozicijama, objavljenim na CD-ima *Scanner 1* (1992.) i *Scanner 2* (1993.), na kojima je pomoću "scannera", sofisticiranoga radij-

kove intime, nekontroliranog isprepletanja privatnog i javnog polja, posezanja u ilegalne postupke pridobivanja podataka, (a ista područja zanimanja možemo pronaći i kod drugih suvremenih umjetnika – npr. kod Marka Peljhana, Briana Springera, net artista 0100101110101101. org. ili u teoretskim raspravama Paula Virilija), povezo je od vlastitog izvora dislociran zvuk (glasovi iz telefonskih razgovora slučajnih prolaznika), koji već u samom procesu slušanja u sudioniku aktivira maštu, sjećanja i vizualizacije. Uz same glasove, još i beskonačno *sampliranje*, pretvaranje slike u zvuk i obrnuto pomoću računalskih programa, snimanje nemogućih zvukova i generiranje novih koji se još nisu čuli, tvore bogatu teksturu pomoću koje Scanner zadire duboko u slušateljeve osjećaje.

Unatoč postojanju intelektualnog izobilja primarnih izvora zvuka – npr. snimljeni zvukovi vlastitog tijela i njegovih vibracija, telekomunikacijskih signala ili pak slika Lennyja Kravitzja promijenjena u zvuk softverom *Metasynth* i uključena u nekoliko skladbi s posljednjeg albuma *Wave of Light by Wave of Light* (2001.) – takva umjetnička gesta ipak ne zahtijeva od slušatelja potpuno poznavanje svih informacija koje su združene u glazbenoj kompoziciji ili nastaju improvizirano u sklopu *live* performansa. Sugestivne zvukove pre-

Sa slovenskoga preveo
Srečko Pulig

LIKOVNOST

Obračun s prostorom

Izložba u Klovićevim dvorima uspostavila je svojevrsni check point u nizu desetogodišnjeg rada i izlaganja Martine Kramer

Martina Kramer, *Između*, Galerija Klovićevi dvori, od 4. do 21. listopada 2001., Zagreb

Klaudio Štefančić

Dugo mi se činilo, ako je likovni prostor poseban planet, onda k vragu, nema to nikakva smisla, samo uzaluđe

(M. Kramer)

Martina je jedna od onih kojoj bi u prijateljskom razgovoru mogli reći da traži «kruha nad pogačom». Završivši slikarstvo na zagrebačkoj Akademiji upitnim je smatrala i medij slike i cilj svojega rada. Razlagala je i ponovno slagala osnovne elemente slikarskog zanata. Cijeli se njezin napor usmjerio na obračun s idealom modernističkog slikarstva – dvodimenzionalnim prostorom. U konkretnim galerijskim prostorima intervenirala je izravno bojom na zid i po svim pravilima iluzionizma mijenjala njegovu prostornu zadatost, crnilom mu oduzimajući prave kutove i fizikalna svojstva. Opna galerijskog prostora postala je primarni interes, a svjetlo, kao uvijek umjetničkog rada, simbol njegove neizbježnosti.

Devet bijelih i šupljih paralelopipeda postavljeno je u prostoru dvije sobe na kraju jednog od dugih hodnika Klovićevih dvora, i to tako da vise sa stropa na nekoj prosječnoj visini nekoga prosječnog posjetitelja izložbe. Svojim položajem podcrtavaju prostornu organizaciju, a neutralnost, pa čak i podređenost galerijskom prostoru, naglašavaju i svojom bijelom bojom. Osam od devet ih je otvoreno i s jedne i s druge strane. Između njih se možete slobodno kretati i birati način i redoslijed kroz koji ćete gledati. Svaki poput kaleidoskopa nudi drukčiju

sliku, drukčiji doživljaj unutarnjeg prostora u ovisnosti od svog položaja u prostoru galerije, količine i kvalitete svjetla i na kraju od vaše sposobnosti gledanja.

Martina Kramer, *Između*, 2001., foto: Boris Cvjetanović

Između galerijskog prostora u kojem vam je tijelo i prostora u koji pogledom ulazite nema jasnih granica. Na kraju nekog paralelopipeda možete, ali ne morate prepoznati posjetitelja, zagrebačku katedralu ili drugu viseću tubu. Autonomnost prostora u kojem jeste i kroz koji gledate nije potpuna.

U svojim je ranim ambijentima i objektima Martina Kramer često koristila ono mjesto na kojem se pokazuju dva lica jedne stvari, samo što je ta dvojnost naglašavana između dvodimenzionalnog i trodimenzionalnog svijeta nekog umjetničkog objekta. Ako je predmet njezina interesa ranije bio zaokupljen načinom na koji gledamo neki umjetnički predmet, odnosno sliku i putovima na koji naš pogled klizi između dvije i tri dimenzije, onda je ovom izložbom vrlo sažeto pokušala pokazati na kojoj razini naše iskustvo gledanja i iluzioniranja nije više i naše iskustvo hodanja i stajanja.

U materijalnoj tubi događa se jedno nematerijalno sploštenje koje jest u srži slikarstva

(M. Kramer)

Martina Kramer je zapravo slikarica, a slikarstvo je svojom dugom poviješću obilježeno kao iluzionistička rabota. Kada je dvodimenzionalni prostor modernističke slike napokon stavljen pod pitanje i kada

je slikarstvo u potrazi za vjerodostojnošću napustilo svoje okvire dvodimenzionalne plohe, našlo se u fizikalnom prostoru s tri dimenzije i s nadobudnom odlučnošću da ukine svaku varku oka. Iluzija je u znanstvenom objašnjenju svijeta zapravo laž, varka. Danas se to najbolje pokazuje u svakodnevnom životu u kome David Copperfield nije, kao što bi to još nedavno rekli mađioničar, nego iluzionist. Našavši se u galerijskom prostoru Kramer je provjerenom modernističkom metodom ogoljavala postupak, slažući svoje sliko-objekte u prostoru galerije i puštala oko da se bori s dvije ili s tri dimenzije prostora, odnosno s iluzijom.

Osjećaj vjerodostojnosti i vjera u likovni prostor, odnosno u sliku ne bi bila moguća bez tog ulaska u tri dimenzije. Slika je zadobila tijelo, i više nije morala visjeti na zidu. Dapače, sam zid je postao slika, a prostor galerije svojom sveobuhvatnošću zalag slikarskom zanatu.

Sjećam se kako je za prijamni ispit na studiju za povijest umjetnosti svojedobno jedan od naputaka za provjeru znanja bilo i pitanje Što je prostor?, i sjećam se koliko je moje iznenađenje bilo veliko kada sam od prijateljeva brata, inače arhitekta po struci, dobio definiciju prostora ispisanu u jednoj rečenici. Bilo je to jedino pitanje na dugom popisu ispitnoga gradiva s čijim ste poznavanjem mogli pristupiti studiju, a koje nije imalo odgovor od nekoliko rečenica ili stranica. Mislim da me konkretnost toga odgovora fascinirala onoliko koliko je Martinu Kramer izazivala konkretnost galerijskog prostora.

Odavno mi je postalo jasno da je materijalizacija ideje samo sjena sjene, neki daleki odjek(...) taj odjek iz daljine može zaoriti, postojati kroz slikarstvo jedino ako se zatekne pravo uho, oko...

(M. Kramer)

Kramer je započela koristiti šuplje paralelopipede na izložbi Monsu ove godine, ali se zatekne ideje o kutiji koja u sebi hvata svjetlo i upija pogled pojavio još 1994. godine. U predgovoru kataloga, koji je najvećim dijelom dugogodišnji razgovor s kustosicom izložbe Marinom Viculin, Kramer je rječito interpretirala svoj umjetnički rad. Sudimo li po gore navedenoj rečenici, jasno nam je da je za Martinu Kramer platonistički rečeno objekt ili slika samo nužno zlo, sjena sjene. Pa ako je tako, ako je sumnja u slikarska sredstva i njegove ciljeve zadobila metafizi-

čku dimenziju, rješenje se nameće na onom području koje je u povijesnom smislu najmanje umjetničko – na polju (galerijskog) prostora i, od ove izložbe puno odlučnije, na polju individualnog doživljaja.

Nisam siguran čitam li to između redaka predgovora ili interpretiram vlastiti doživljaj, ali čini mi se da je izložba u Klovićevim dvorima svojevrsni pomak u odnosu na dosadašnji rad umjetnice. Naime, posjetitelj je onaj koji odlučnije bira i biva između užitka u prostoru podcrtanom bijelim paralelopipedima i nepredvidivog čina gledanja kroz viseće tube, čina koji bi kako priželjkuje Martina trebao voditi u «ništa», u prazninu koja je «likovna napetost (...) izvan znanog i spekulativnog».

Kramer je jedna od onih čija se aktivnost začinje sa sumnjom i prevrednovanjem zatečenih ili naučenih stvari. Po nekoj svojoj prirodi takvo polazište teži svome razrješenju, svome barem privremenom zaključku. Izložba u Klovićevim dvorima uspostavila je svojevrsni *check point* u nizu njezina desetogodišnjeg rada i izlaganja. U svojoj potrazi za vjerodostojnošću slike, Kramer je izabrala dva puta kojih se usmjerenosti ponekad križaju, ponekad mimoilaze, ali nikada ne združuju. S jedne strane, tu je prisutnost koherentnog trodimenzionalnoga galerijskog prostora o kome ovisi naše iskustvo gledanja, a s druge strane, tu su šuplji paralelopipedi kroz koje gledamo u sliku, sliku novog prostora. Oko te dvije konstante kreće se slikarska avantura Martine Kramer: konstanta trodimenzionalnog prostora i konstanta iskustva gledanja. Bivanje i gledanje. Tijelo i vječito varljivo oko. Ako laže koza, ne laže rog. ☞

Martina Kramer, *Između*, 2001., foto: Boris Cvjetanović

LIKOVNOST

Umjetnost u gostima

Projekt *Gastarbeit* kustosice Željke Himbele, u organizaciji Instituta za suvremenu umjetnost, predstavlja mlade umjetnike koji trenutačno borave u Njemačkoj na poslijediplomskim studijima

Gastarbeit: Leo Vukelić, Vladimir Frelj, Kristian Kožul, Galerija Matice Hrvatske; Leo Vukelić i Vladimir Frelj, Galerija Križić Roban; Iva Matija Bitanga, Galerija Vladimir Nazor, 20. listopada – 3. studenoga 2001., Zagreb

Silva Kalčić
Leila Topić

Projekt *Gastarbeit* predstavlja mlade umjetnike koji trenutačno borave u Njemačkoj na poslijediplomskim studijima. Projekt kustosice Željke Himbele u organizaciji Instituta za suvremenu

umjetnost predstavljen je na tri lokacije: u Galeriji Matice hrvatske, Galeriji Križić Roban te Galeriji Vladimira Nazora.

U Galeriji Matice hrvatske najzanimljivi-

Iva Matija Bitanga, *Bez naslova*, 2001.

viji je rad mladog umjetnika Kristiana Kožula koji je nakon završene ALU u Zagrebu školovanje nastavio na Kunstakademie u Düsseldorfu u klasi Jannisa Kounellisa. Kožulov ambijentalni rad bez naslova (niti jedan u izložak u Galeriji nije atribuiran) sastoji se od simulakruma neonske reklame, video projekcije i ogromne *disco* sfere položene na tlo. Cijeli ambijent je utonuo u mliječnu sterilnu, gotovo bolničku bjeli-

nu. Dvije iste neonske reklame kružnim oblikom i bijelom bojom podsjećaju na aspirin, a istaknutim ružičastim natpisom oglašavaju *funnsucht*, žudnju za zabavom, *entertainmentom*. Na bijelom televizoru smještenom u kutu prostorije reproduciran je video rad: umjetnik u potrazi za zabavom (objašnjava kustosica izložbe) šeće zrakopraznim, bijelim prostorom, u ritmu *chill-out-disco* glazbe, dok se iznad njegove glave rotiraju *disco* kugle.

Središnji dio izložbene prostorije zauzela je predimenzionirana "prizemljena" *disco* kugla čije se oplošje sastoji od komadića zrcala. Kugla izgleda kao da je pala s velike visine i treskom se ukopala u tlo, poput meteorita; nema pravilni lop-tasti oblik, već je krnja i nekako tužno nagnuta u stranu. *Disco* je mrtav, živio *disco*!?

Imperativ rasonode

Kako interpretirati ovaj rad? Sloterdijk govori o tome kako se umjetnost uskraćuje svojoj publici na isti način kao što se stvarnost, zahvaćena prividom i otuđenjima, uskraćuje samoj umjetnosti, stoga dolazi do nužne interpretacije kao svojevrsnog mosta između publike i umjetničkog djela, koji vodi ka razumijevanju djela. Moguća je interpretacija u smjeru kritike konzumerskog društva u stalnoj potrebi za zabavom, pri čemu je fenomen *disca*

naprosto profitabilni ogranak kapitalističke industrije zabave u "društvu spektakla". Rad Kristiana Kožula ukazuje na ispraznost potrage za rasonodom, teror užitka.

Pascal Bruckner govori o suvremenom čovjeku kao "vječnom nedozreloom" nad kojim visi imperativ konzumerizma i rasonode, kulta sreće i neprestane ushićenosti. "Nećeš se odreći ničega" imperativno je načelo toga stanja. Ili se mi koji težimo zabavi, toj svojevrsnoj nadoknadi vremena provedenog u radu, trebamo ogledati u fragmentiranoj slici koju pružaju ogledalca aplicirana na kuglu?

Ako se umjetnik želio nadmetati s masovnom kulturom zabave, tu je u prednosti. Gledatelj od umjetničkog djela ne očekuje da bude zabavno. A Kožulov ambijent na neki je način zabavan: glazba evocira *chill-out* prostore nakon partija, a i sam umjetnik prikazuje sebe kao melankoličnog protagonista groznica subotnjih večeri u nultim godinama 21. stoljeća. Ili ta snovita poetika *post-disco* razdoblja proizlazi iz gledateljeve želje za upravo takvom poetikom? Umjetnikov rad zrcali žudnju generacije zavedene zabavom, poziranjem, pseudoglamurom i trivijalnošću.

Na rubu frivolnosti

Žudnjom za zabavom bave se i radovi gotovo *billboard* formata smješteni u uzan hodnik Galerije. Radi se o laserskim

izložba

Šarene kutijice

Prosječni posjetitelj s izložbe će izaći s dva zaključka: prvo, da je bolest vrlo opasna stvar koja vreba uvijek i svugdje, i drugo, da su od svake bolesti još opasniji lijekovi!

Belupova multimedijalna izložba *Don't worry be healthy! Zdravo budil*, Muzej za umjetnost i obrt, od 2. do 31. listopada 2001.

Filip Mešić

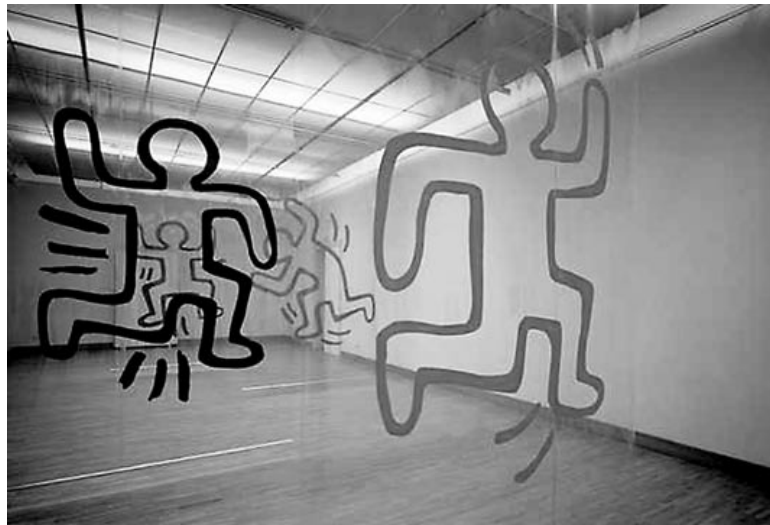
U vijek je zanimljivo kada tek nekoliko šarenih kutijica pobudi toliko entuzijazma i povoda za postavljanje izložbe. Ovoga puta riječ je o dizajnu ambalaže za sedam robnih marki farmaceutske kuće Belupo nastalom u okrilju dizajnerskog studija Rašić. Autori likovnog postava izložbe *Don't worry be healthy!*, otvorene u Muzeju za umjetnost i obrt su uz Studio Rašić i Oleg Hrzić te Ante Rašić.

Izložba se rasprostire u sedam soba i funkcionira tako da pojedina soba predstavlja svojevrsni *display* za pojedini proizvod ili grupu. Za svaki proizvod predstavljena je ambalaža, pri čemu su likovni elementi sa svake pojedine ambalaže poslužili kao *light-motiv* za likovno uređenje cijele prostorije.

Sam dizajn ambalaže je s dizajnerskog gledišta čist i rutinski dobro izveden. Za razliku od prakse uvrježene u ovom podneblju, ova ambalaža ne boluje od suvišnih likovnih elemenata, a oni koji jesu upotrijebljeni stavljeni su u optimalan međusobni odnos. Na prvi

pogled promatraču može biti jasno o kakvom se otprilike proizvodu radi i da je riječ o nečemu što definitivno pripada u

grupa lijekova namijenjena dječici. Sukladno tome na simpatičan, ali napadan, način postavljeni do preko ljudskih razmjera uvećani modeli ambalaže koji nagovještaju da ostatak izložbe nikako neće proći "samo tako". Takvom dojmu pridonosi i upadljiv zvuk koji bi trebao

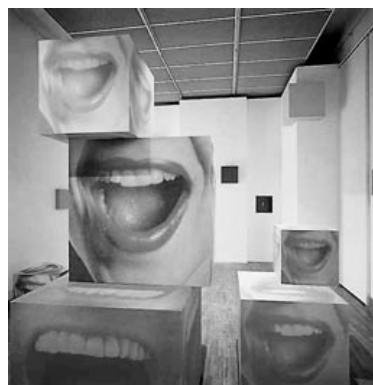

ljekarnu, a nikako, primjerice, u supermarket. Nažalost, cijelom dojmu nedostaje vizualna uvjerljivost ambalaže i prodornost jednog *aspirina*, pa se stječe dojam kao da je riječ o lijekovima koji su namijenjeni prvenstveno hipohondrima, bez bojazni da bi značajnije mogli utjecati na stanje bilo čijeg organizma.

Agresivan postav

Kad već nisu imali inspiracije ili želje da dizajnom utječu na svijest korisnika lijekova, autori su se svojski i pošteno potrudili ostaviti dojam na posjetitelje izložbe. Već pri samom ulasku u prostor posjetitelj će primijetiti kako ga postav izložbe u cijelosti ispunjava, te neopravdano i sasvim agresivno u drugi plan baca eksponate. Iako smo obično na izložbama navikli da je postav prvenstveno funkcionalan, dizajn ambalaže ovdje je tek povod za pseudo-artističke tendencije autora da još jednom sami sebi odaju priznanje za nešto što je već afirmirano samim odlaskom u produkciju.

U prvoj sobi predstavljena je

asocirati na dječji vrtić, koji se, međutim, miješa sa zvukovima iz susjednih soba. Taj auditivni perceptivni trenutak predstavlja početak svake daljnje tjeskobe posjetitelja.

Druga dvorana vjerojatno je zamišljena kao središnji prostor izložbe i šteta je što se samo neke od soba radikalno dovodezu na nju i što ona ne predstavlja ulazni prostor izložbe. Ovdje su na sve stijene prostorije projicirani uvećani logotipovi i slogani proizvoda prikazanih na izložbi. Iz nekog nepoznatog razloga autori su odabrali prikaz u negativu. Projicirane slike tako tvore gustu

čipku čelično čvrstih linija koja izaziva osjećaj anksioznosti i klaustrofobije. Kao jedini logičan potez u tom trenutku čini se bijeg u susjednu sobu. Sasvim pogrešno!

Ovdje će posjetitelj naići na mnoštvo balona koji su pomoću ventilatora uskovitlani unutar prostora ograđenog pleksiglasom. Nakon početne zbunjenosti posjetitelj će shvatiti kako ova soba predstavlja lijek namijenjen suzbijanju plućnih bolesti i kako su uskovitlani baloni po svoj prilici hipertrofirana metafora za mikroorganizme. Glazbena kulisa također zloguko daje do znanja da bolest bespoštedno vreba uvijek i svugdje. Osim želje da sterilizira sve oko sebe, posjetitelj će se svakako poželjeti čim prije evakuirati u sljedeću prostoriju.

Pseudo-artizam

Kroz najneinventivniju prostoriju u kojoj se prikazuje sredstvo protiv boli, gledatelj može mirne duše prošetati pokraj neartikuliranih poteza boje i ući u sobu u kojoj će ga, baš kao u kulturnoj kompjutorskoj igri *Pacman*, dočekati nekoliko ogromnih proždriučih ustiju. No, za razliku od igre, ova usta reproducirana su u foto i video tehnici, a služe kao postav za preparat protiv bolesti usne šupljine. Dodatno neugodan zvuk ksilofona u zvučnoj kulisi izaziva asocijaciju kao da vam netko čekićem kucka po zubima.

Koncept oblikovanja šeste sobe temelji se na sasvim originalnoj i čak duhovitoj ideji, uz jednako katastrofalnu realizaciju. Kako je ovdje predstavljen proizvod namijenjen povećanju tjelesne pokretljivosti i suzbijanju reumatskih bolova, autori su u dizajnu ambalaže kao *light-motiv* iskoristili "rasplesane" ljudske figure u stilu Keitha Haringa. Isti likovi reproducirani su na plastičnim prozirnim zavjesama koje se pomoću elektromotora kreću s jedne na drugu stranu sobe okomito na os kretanja gledatelja. Folije koje posjetitelja doslovno ganjaju po

prostoriji, neugodan miris PVC-a i još neugodnije zujanje elektromotora daju dovoljno materijala da se napiše scenarij za niskobudžetni SF film pod naslovom *Kako je mašinerija uništila ljudski rod*.

Posljednja dvorana predstavlja vrhunac pseudo-artizma i svojevrsno "ponavljanje gradiva" cijele izložbe. U gotovo potpunom mraku posjetitelj na više monitora može još jednom pogledati sve logotipove i slogane, a na zidu nasuprot video projekciju za koju je i nakon dužeg gledanja teško ustvrditi što točno prikazuje.

Aktivna percepcija

Ako ova izložba ima pozitivnih strana, onda su to prvenstveno niše u kojima su izloženi eksponati, koje ih, doduše, dodatno stavljaju u inferioran odnos, ali zato vuku posjetitelja da istraživački aktivno percipira njihov sadržaj i na njima dulje zadržati svoju pažnju. Druga strana su natpisi koji opisuju eksponate. Suprotno megalofobno minijaturnim natpisima kakvi su uobičajeni u našim muzejima i galerijama, ovdje gledatelj nenapadno dolazi do potrebnih informacija, ne narušavajući time perceptivni kontinuitet razgledanja izložbe u nastojanju da odgonetne o kakvom je eksponatu riječ.

Svejedno, dizajnerski i marketinški gledano, ovakav pristup u izlaganju proizvoda i njihove vizualne pojavnosti potpuni je promašaj i svakako bi morao dati povoda stručnim suradnicima izložbe, marketingu farmaceutike Belupo, da se ozbiljnije zamisli nad time. Naime, prosječni posjetitelj s izložbe će izaći s dva zaključka: prvo, da je bolest vrlo opasna stvar koja vreba uvijek i svugdje, i drugo, da su od svake bolesti još opasniji lijekovi! Nakon ovakvih spoznaja čovjek poželi čim prije vratiti se kući, zaključati sva vrata i prozore u krhkoj nadi da se tako zaštitio od bolesti i lijekova. I ovakvih izložbi. ☒

printevima prema predlošku fotografija snimljenih na tulumima u Njemačkoj (no mogli su biti snimljeni i drugdje), gdje je jedino pravilo – da pravila nema. Ti rado i koketiraju s *campom* i pop kulturom; boje su artifičijelne i sjajne do boli, motivi su "pretjerani", na rubu frivolnosti: djevojke zavodljivo pokazuju grudi ili se međusobno ljube... Dekorativne i zavodljive, fascinirajuće "božanskom dekadencijom", sve su te slike otкупljene.

Frelihov rad zauzima centralnu prostoriju Galerije Matice hrvatske. Radi se o ambijentu koji se poigrava s tradicionalnim načinom *dezeniranja* zidova privatnih prostora. Uzorak je apliciran šablonama različitih veličina na zidne plohe pastelnih boja, što je rezultiralo nečim nalik kafkijanskoj entomološkoj zbirci. No, pogleda li bolje, posjetitelj će ubrzo "kukca" odčitati kao shematski obris muškog i ženskog tijela u snošaju, u tzv. misionarskom položaju. Radi se o omiljenom, često korištenom Frelihovu motivu; "čovjek teži vječnosti, a može imati samo njezin nadomjestak: trenutak ekstaze" (Miroslav Kundera).

Osim piktograma sljubljenih tijela na zidovima se nalaze i plohe plave boje uokvirene poput slike, kao svojevrsni simulakrum slike. Umjetnik postmodernog senzibiliteta svjestan je da kategorija "slike" više nije moguća kao legitimna

forma reprezentacije, tj. prikazivanja onoga odsutnog. Slika postoji samo kao "kategorija slike".

U interijeru dualne namjene, čitaonice i izložbenog prostora Galerije Vladimir Nazor, Iva Matija Bitanga instalirala je zamračenu kabinu (koja podsjeća na fotografski automat) u kojoj je *one-man* klupica na koju je posjetitelj pozvan da sjedne, i televizor s video radom kojim, kao i u prethodnim video projektima, autorica bilježi svakodneve rituale. Gledatelj, sam, sučeljen projekciji, na izravan način stupa u dijalog sa snimljenim materijalom.

Riječ je o nekoliko dugih statičnih kadrova na kojima ljudi sjede, a jedina radnja koju izvode je pušenje (i otresanje pepela s cigarete), u javnim prostorima ili u unajmljenim interijerima, s prijenosom utakmice *Bundeslige* u *offu*. Snimane osobe su spontane, neki se drže namješteno, afektiraju, dobro se zabavljaju ili pak osjećaju očitu nelagodu. Ostaje otvoreno jesu li oni umjetnici, kulturni emigranti kod kojih cigareta u ruci predstavlja svojevrsni otklon od malograđanske "poetike zdravog života", ili se radi o ekonomskim *gastarbajterima* koji se ne žele odreći navike pušenja svojstvene kulturi ne-zapadnih naroda iz kojih dolaze: pušenje je možda izraz usamljenosti *gastarbajtera* kojima je cigareta "jedina družbenica"?

Umjetnik u emigraciji

Galerija Križić Roban svojim namjerno garažolikim i neobijeljenim prostorom i čvrstom koncepcijom sve je značajnija izlagačka adresa u Zagrebu. Petnaestminutni video rad pod nazivom "Los amigos II" kratkim kadrovima, *croma key* tehnikom i kolažnom *cut and paste* vizualnom i *sound* kompozicijom nimalo slučajno podsjeća na komercijalni video klip. Istodobno, dinamikom "špice", glazbenim *soundscapeom*, montažom i narativnom strukturom video rada, autori Leo Vukelić i Vladimir Frelih ironiziraju komercijalni dugometražni film i filmske efekte za kojima poseže "tvornica snova". Formatom projekcije s LCD projektora na platno u Galeriji je simulirana atmosfera kinematografa. Bilježeći osobne procesualne akcije, autori istodobno ispituju video kao stil i kao medij.

Umjetnici su izveli svojevrsni *on the road* egzistencijalni perfomans; repetitivni ritam sekvenci vožnje automobilom, ljudskih krajolika, urbanih šumova, hedonističkog *lifestylea*, distorzije vremena i mjesta, izmjenjuje se s kritikom konzumerizma (u jednom kadru istaknute su maloprodajne cijene svih zastupljenih predmeta, čime je istaknuta činjenica kako je cijeli vidljivi svijet prevodiv u robu na tržištu), a ulaskom u štafelajnu sliku (koja je opet samo predložak za zaslon na

automobilskom prozoru) na način Kurosawinih *Snova*, ironizirana je tradicionalna mimetička umjetnost.

Putovanje ritualnog intenziteta i uz natruhe dramaturgije naziva sliku svijeta nesputane mobilnosti bez granica i putovnica – "fetiša svijeta nastalog u 20. stoljeću" (Miljenko Jergović). *Los amigos II* govori i o prijateljstvu, preklapljenim identitetima dobrih prijatelja i osjećaju međusobnog pripadanja suputnika u novom i nepoznatom okruženju.

Postoji li zajednički nazivnik radova predstavljenih projektom *Gastarbeit*, osim činjenice fizičke dislokacije umjetnika? *GastARTbeit* je termin bugarskog umjetnika Luchezara Boyadjieva za umjetnike u emigraciji, kojim Boyadjijev problematizira temu kontinuirane kulturne emigracije u zemlje tzv. kulturne vidljivosti. Ostaje pitanje je li *gastARTbeit* potraga za slobodom misli i izražavanja (umjetnici su devedesetih odlazili radi svog stava prema ratu, a kod generacije autora novih medija i prema tehnologiji, smatra Ana Peraica), ili se radi o potrazi za ekonomskom slobodom? Jesu li *gastARTbeiteri* apatridi ili osobe s (najmanje) dvije domovine od kojih uzimaju (ili kojima daju?) najbolje? U svakom slučaju, čini se važnim preispitivati može li umjetnost bez geografskog predznaka biti nositelj univerzalnog značenja. ☒

logije naizgled neugledno «propadalište znanstvenih paradigmi». S druge pak strane, protivno progresivnom bujanju metodo-

ske i meta-etnografske debate. Da dijalogičnost kao jamac dostojne etičke i spoznajne razine etnografskog pisma nije mimo-

teta. Nasuprot tomu, Prica ističe kako je svijest o retoričkoj i narativnoj konstrukciji te ideološkijskim mehanizmima etnografi-

Sinjska alka i ne sumnjam da će etnolozi, makar i naknadno, morati reći koju povodom njezine estetske vrijednosti, dugotrajnosti njezine tradicije i njezina povlaštenog statusa u hijerarhiji znakova hrvatskog identiteta, koje izgleda baš svi, pa i međusobno sučeljene strane njezine ovogodišnje krize, ne drže propitnima, istodobno ih želeći prisvojiti upravo za sebe.)

ETNOgrafija etnoGRAFIFE, i obrnuto

Rijetkost ovoga etnološkog proizvoda upravo je u tome što otvoreno iskazuje svoj uznemireni položaj usred zahtjevno široko zacrtanog poprišta nedovršene rasprave

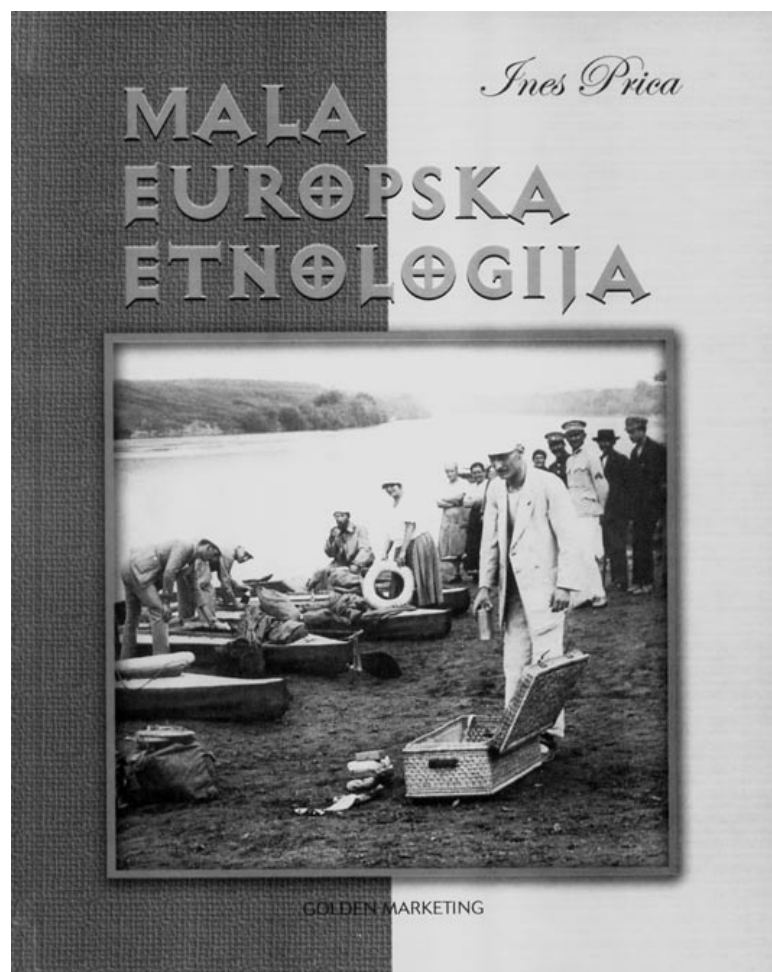
Ines Prica, *Mala europska etnologija*, Zagreb: Goldenmarketing, 2001.

Lada Čale Feldman

Kako mi je namjera da knjigu Ines Prica, *Mala europska etnologija*, predstavim manje u duhu svečarske, ritualne konsakracije, a više kao povod za otvorenu raspravu, dopustit ću si da njezin značaj i sadržaj ovdje prikažem izdvajajući ponajviše njezine suvremene implikacije i izoštrujući, no nadam se ne i pojednostavljajući, njezine dominantne polemičke odrednice. Rijetkost ovoga etnološkog proizvoda ne samo u kontekstu same njegove matične discipline, nego i u okvirima svih njoj srodnih društveno-humanističkih znanosti, upravo je u tome što otvoreno iskazuje svoj uznemireni položaj usred zahtjevno široko zacrtanog poprišta nedovršene rasprave: nelagodan položaj koji se osobito izrazito razvidi u uvodnim i završnim rečenicama koje knjigu namjerice provizorno započinju i zaključuju. Svjesna da njezina studija ne može biti uknjižena, spomenička petrifikacija neoborivih spoznaja koje će se poput inih kamena temeljaca ugraditi u znanstveničko zdanje, nego da se neizbježno ucjep-ljuje u polilogijski proces etnološkoga samopromišljanja koji je tekao i teći će prije i poslije njezine, mislim ipak, prijelomne pojave, autorica će upravo početkom i krajem knjige, preciznije, završnim pitanjem, zorno ocrtati empirijsko-teorijsku dvoglavost i epistemološko nesrazmjerje u kojem je današnjem etnologu suđeno djelovati, nazvavši ga «Silvermanovim efektom» (zašto baš Silvermanovim, proučite u knjizi sami!), s posebnim lokalnim rezonancama.

“Prazni prostor” znanstvene pozornice

S jedne strane, moderni ili, ako pristajete, postmoderni narodoznanac pritiješnjen je mnogostrukim disciplinarnim klinčom – protuslovnim zahtjevima očuvanja autonomije i svojega kontekstualnog i svojega znanstvenog ruba u uvjetima globalizacije i rastućeg rastakanja disciplinarnih granica, napose neodoljivom povijesnošću i uzemljenošću etnološkog projekta u srazu s importiranim i zadugo neosvijesteno kolonijalnim univerzalističkim eksplikativnim ambicijama, koje od etnologije neizbježno tvore, kako Prica kaže, «malu znanost s velikim idejama», a od posebnog slučaja hrvatske etno-

loških ponuda i interpretativnih rastera, a možda i u preciznoj obrnutoj proporciji s njime, **predmet** znanstvenoga istraživanja i nacionalnih etnologija i negda egzotizmu okrenute antropologije, naime, *kultura* i *tradicija*, pojmovi su kojima se sadržaji jednako toliko progresivno *prazne*, pogotovu kada se podvrgnu nemogućem zahtjevu čišćenja od svojih političkih, povijesnih, pa i znanstvenoistraživačkih reinskripcija, istanjišvi se u ovoj knjizi sve do blasfemičnog autoričinog završnog «velikog ništa».

Iznimno mi je stalo, međutim, ovdje reći, kako po mojem sudu to «veliko ništa» ne bi trebalo čitati u kôdu navodna autoričinog bespoštednog i za znanost razornog *nihilizma*, nego ga valja razumijevati u svojstvu, dopustite mi malu teatrološku asocijaciju na sintagmu Petera Brooka, «praznoga prostora» znanstvene pozornice, na kojoj se uvijek valja iznova propitati o razlozima svojega nastupa i tražiti nove, eksperimentalne tehnike njezina izvedbenog punjenja novim sadržajima i smislovima. Prizvala sam metaforu kazališne pozornice jer nam Ines Prica doista uspijeva pod nogama izmaknuti osigurano ontološko tlo etnografskih činjenica koje valja samo što nepristranije uskladištiti, i to tako što pokazuje prije svega njegov najokorjeliji mitem, navodno teorijski nekontaminiran «odlazak na teren». Naime, uklopivši ga u svoj projekt promišljanja povijesnih i disciplinarnih, kontekstualnih i intertekstualnih predujeta ispisivanja (hrvatskog) etnografskog pisma, autorica se posebice dotiče složenog zahtjeva za naknadnom dijaloškom i autorefleksivnom narativnom evokacijom terenskog iskustva, što se u posljednjim dvama desetljećima ustoličio kao konceptualni ideal međunarodne etnografij-

šao ni samosvijest hrvatskih etnografa, ne pokazuje toliko studija posvećena toj problematici u nas, *Otisak priče* Mirne Velčić, čije uzlete ali i problematične domete autorica trijezno promišlja, koliko udomaćena rezistentnost ključnog i neuralgičnog, ali jedva jedvice protisnutog pitanja: što je hrvatskoj etnografiji dijalogično raditi sa svojim terenom u uvjetima prethodnog i naknadnog «sivila teorije» koji pretpostavljenu terensku svježinu dočekuju bilo s domaćim kvantifikativno-kumulativnim parametrima, bilo s međunarodnom glađu kriptokolonijskih istraživačkih autoriteta za građom podložnom vlastitim interpretacijama - u uvjetima dakle koji lokalnu etnografiju sile da se zadrži u stanju navodno krepke teorijske nesvijesti tzv. primarnih etnoloških djelatnosti?

Nesnosna “metateorija”

Taj, dakle, povratak neugodnom sivilu procesuiranja terenske činjenične nepatvorenosti neizbježno svakog istraživača vraća pitanju o izvedbenim mogućnostima dijalogičnog ideala, unutar kojih bi, eto, kultura sama progovarala na trbuhozbo-račka usta znanstvenika. Opa-mećen, međutim, glede vlastite kvazi-objektivnosti, znanstveni se subjekt nastoji korigirati jednako teško izvedivim idealom autorefleksivnog pisanja, koji raspravu pomiče na unutrašnje višeglasje - dijalog iskaznog jastva i njegove predodžbe o kulturi, a ne etnografa i (druge) kulture, koja navodno žudno čeka na to da se deskriptivno uskladišti i interpretativno razgoliti.

I tu se, ipak, javlja opasnost od dekorativne autorefleksije u službi obnovljene znanstvene monologičnosti, unutar koje tzv. retorika nazočnosti preuzima empirijsko jamstvo argumentacijskog i interpretativnog autori-

je, oko koje se revno brine upravo nesnosna «metateorija», daleko snažnije mjesto vjerodostojnosti znanstvenog diskursa i nje-gova "kulturnog realizma", sa svim aporijama koje pojam etnografske «konstrukcije zbilje», pogotovo u svojoj naravi eksperimentalne tekstualne kombinatarike, može buditi.

Navest ću samo dva argumenta iz knjige koja na ocrtanu metodološku pretpostavku bacaju nesmi-ljeno empirijsko svjetlo. Kako se vjerojatno nigdje optužba glede neproduktivne i gotovo po život opasne metateorijske sumnje nije mogla učinkovitije oboriti do li na teren ratne destrukcije, Ines Prica potonju je riječ, igrajući se srodnoučju aliteracijske evokativnosti, eksplicite dovela u tijesnu vezu s navodnim destruktivnim potencijalom inozemne kraljice suvremene teorije, dekonstrukcije, pokazavši da je halva ratnog znanstvenog kapitala za inozemne tumače žedne uzbudljivih terenskih senzacija bila upravo u lagodnom upisu navodno kristalno jasno odčitljivih njezinih znakova u *ne-dekonstruirane* pojmove «etničkog rata na Balkanu», te da su domaći znanstveni kazivači, baš kao i glavnina njihovog ljudskog okru-žja, na svojoj stvarnoj i tekstualnoj koži osjetili posljedice istraživačkih nesklonosti da se preosmisle i prevrednuju koncepti kojima etno-antropologija barata.

No ovo nije jedini teško omeđivi terenski događaj uz pomoć kojeg Ines Prica nastoji ujedno autoironijski i autoafirmativno oprimeriti moguću djelotvornost samopromišljajne linije moderne etnološke znanosti, što je povijesno, ističući upravo njezin diskontinuitet, izvodi još od Rad-đevićih «trica i kućina», preko po njoj uprizorenog, začudnog susreta Bratanićeva mikro- i Levi-Straussova makrostrukturalističkog poduhvata, sve do etnologije svakodnevice Dunje Rihtman Auguštin iz sedamdesetih i in-vektiva Jasne Čapo Žmegač u prilog istraživanju nacionalnog identiteta iz devedesetih godina 20. stoljeća. Naime, u skladu sa zazivanim uvidom u procesualni karakter kulture i tradicije, no još i više u skladu s gorespomenutim procesualnim karakterom znanstvenoistraživačkog kapitaliziranja tradicije, autorica je svojim epiloškim osvrtom na recen-tnu zaštitarsko-turističke ali i prosudbene kontroverze oko sječice vola na Korčuli 1998. pokazala do koje mjere svakodnevice ne prestaje servirati povode da se i sami zapletemo u neraspлетive naslage ideološke, aktualnopolitičke, ali i tumačiteljske, bilo anakronističke ili retro-anticipatorske procedure instrumentalizacije tradicije budemo li nastojali oko očuvanja arogantne superiornosti znalca koji zataškava da je neraskidivi dio istog onog konteksta iz kojeg tako revno želi izdijelati nepronično no naposljetku ipak proniknuto Drugo svoje objasnidbene aparature. (Uzgređ rečeno, afera oko sječice vola je prošla, manje ili više krvavo, ali se uskoro pojavila

Misaone konfrontacije

Zaključujem dakle: riječ je o knjizi koja se ne miri sa samora-zumljivostima koje upravljaju tvorbom prešutnih disciplinarnih normi, a njima svi mi koje valjda opsjeda znanstveni eros voljno ili nevoljno robujemo: rasprava o tim normama – pogotovu zalažemo li se uistinu, kao što tvrdimo, za konačni profesionalni, deprovincijalizirani, konceptualno inovativni razlaz s narodoznancem-dile-tantom kojeg je zamišljao i kud-đio još Bratanić - naš je nasušni zadatak jer skreće pozornost na to da je znanost institucionalno ustrojena sedimentacija poj-movlja i konkurentnih prosud-benih perspektiva, unutar koje željkovani diskurzivni kontinui-tet sve to zamašnjeg obuhvata «predmeta» može otkriti poticajna napuknuća, paralelne tije-kove i neuzidane ili pak neraz-građene odvojke što ih je stalna smjena paradigmi kadra iznena-da revitalizirati.

Tako se pokazuje da su ciljevi i mjerila znanstvenog učinka, kao ljudske, a ne onostrane konstrukcije, podložne mijeni i pregovaranju (ne s terenom, nego sa znanstvenicima koji taj učinak proizvode!), pa bi ne sudjelovati u tom pregovaranju značilo iznjevjeriti vitalnost onog istog terenskog raslinja koje se nominalno čuva od sivila teorijskog zagađenja. Ines Prica u te je pregovore ušla informirano, zapodijevajući čak transkontinentalne razmirice, i samosvjesno, dakle uprežući moduse dubinske, a ne konvencije ukrasne autorefleksije, upravo odbijajući biti servilnom spram promjenjivog - sad njemačkog, pa francuskog, pa ruskog, pa američkog - no uvijek imaginarnog središta teorijskoga kotla u kojem vriju nove terminološke mode i prokušani recepti za spravljanje udarnih znanstvenih studija.

Ono što mene osobno pridobija za njezinu meandričnu op-hodnju puteljcima i stranputica-ma gotovo dvostoljetne povijes-ti hrvatske etnologije, jest akri-bičnost ove knjige u jezičnostil-skom pogledu, jer nudi nove metafore i igre znanstvenim ri-ječima, ne preže od duhovitih kolokvijalnih potonuća u samo popularno mjesto subkulturne prerade i nepovratnog čadavlje-nja sjaja trofejnih pojmova, te ustrajno obdržava zahuktalost autoričine misli koja ne daje us-tupke poslovičnoj i katkad neophodnoj spisateljskoj re-dundanciji. U tome je smislu i sama postavila nove parametre znanstvenoga diskursa, unutar kojih je svaka rečenica misaona konfrontacija, a citati brojnih sugovornika nisu sredstvo auto-legitimacije nego ukrštanja teo-rijskih kopalja. Najbolje što joj u duhu toga ideala možemo po-željeti jest da se i ona nađe na nji-hovoj meti. ☐

Etno (antropo) loške fatamorgane

Umjesto da nas vodi za ručicu poput kakvog boležljivog školarca kojem će napokon sve reći i objasniti, autorica nas provocira i pljesne po prstima svaki put kad se prepustimo "zdravorazumskom" zaključivanju kako je nešto bilo u hrvatskoj etnologiji ili kako bi nešto moralo biti

Ines Prica, *Mala europska etnologija, Golden marketing, Zagreb, 2001.*

Tea Škokić

Nakon nekoliko godina čitanja znanstvene literature počela sam dobre knjige dijeliti ne samo na one koje osobno volim već i na one koje vole mene, odnosno svoga čitatelja. A knjiga *Mala europska etnologija* Ines Prica voli svoga čitatelja. Evo zašto to mislim: Kao što autorica u prvoj rečenici metaforički govori o vodenoj matici s pritocima i kanalima kao dobrom mjestu rubne etnologije poput hrvatske, tako je i cijela knjiga pisana s glavnom niti čitanja, ali i cijelim nizom odvojaka u kojima možete zastati i razmisliti. Ima tu mjesta za duhovitost, zabrinutost, slaganje, čuđenje. Ines Prica voli čitatelja jer od njega očekuje intelektualni napor, radoznalost i kritičnost. Umjesto

da nas vodi za ručicu poput kakvog boležljivog školarca kojem će napokon sve reći i objasniti, ona provocira i pljesne nas po prstima

svaki put kad se prepustimo "zdravorazumskom" zaključivanju kako je nešto bilo u hrvatskoj etnologiji ili kako bi nešto moralo biti. Katarzični učinak koji imaju ovdje ispisani reci o tome da se ništa ne mora definirati jednom i zauvijek, a da se oko pojmova još manje možemo dogovoriti istodobno je i profesionalna nelagoda. Mislim da će svatko od nas tko se dočepa ove knjige osjetiti nemoć da svakim vlastoručno ispisanim tekstom puni "Veliko ništa", bermudski trokut predmeta etnologije – tradicije – s velikim T.

Običaj na tronu

Ipak, stilski razigrano, autorica nam otvara različite pravce čitanja. Jedan mogući pravac jest povijest znanosti etnologije i antropologije. Drugi je razvoj metodoloških pristupa i njihovih diskurzivnih sučeljavanja. Treći nas vodi kroz bitku o pojmovima: *tradicija-običaj-narod-etnocentrizam-dijalogenost*.

Jukstaponiranjem tuđih znanstvenih glasova, ali i naknadnim uspostavljanjem dijaloga kao na primjer onoga između Branimira Bratanića i Lévi-Straussa, pruža nam mogućnost da ravnopravno sudjelujemo u slagalici koja je ipak veća i šira od eufemistički nazvane male europske etnologije te mi se čini da će ova knjiga biti sočan zalogaj i izvan okvira domaće struke.

Knjigu ću predstaviti po poglavljima kojih je pet. U uvodu autorica legitimira lokaciju domaće kulture i njezinu znanstvenu iz-

vedbu kao ništa manje zanimljiv, ali i ništa manje bolan prepletaj znanstvenih, teorijskih te filozofskih žanrova zapadne matrice.

Autohtoni drugi, poglavlje je u kojem je riječ o uspostavi etnologije kao znanosti, odnosno o identitetu struke koju od početka njezine institucionaliziranosti određuje ateoretizam ili barem teorijsko oklijevanje, a nešto kasnije i dualizam kulturnopovijesne orijentacije i etnologije svakodnevice, koji su u konačnici konkurentni možda samo u interpretaciji.

Od zahtjeva za Bratanićevski *čistom etnologijom* pa sve do *svakodnevnice*, koja za svoj predmet priželjkuje sve i svašta ali *sada*, etnološki diskurs proglašen je diskursom koji je trajno u krizi. Bilo da u krizu upada jer se bavi etnosom, kojim se zapravo, čitali smo devedesetih, ne bavi ili kulturom koju ne može uhvatiti ni za glavu ni za rep. Dohvaćajući se pojma običaj Ines Prica ga postavlja kao konceptualno mjesto u kojem inflacija značenja ovoga puta uz navedena dva diskusa (kulturnopovijesni i etnologija svakodnevice) uvodi i treći, onaj sovjetske etnografije što je dodatno pojačalo polemiku: je li običaj svakodnevice ili tradicijski otklon unutar nje. Jer opaska Milivoja Vodopijice da su običaji možda etnološka fatamorgana do danas nije izmakla tron običaju kao kulturnoj činjenici *par excellence*. Slične znanstvene zavrzlake autorica predstavlja kroz sintagme tradicijski život, narodni život, narodna kultura koji, na žalost ili na sreću etnologa, nestaju i postaju "utvara strukture etnografskog mišljenja", kako je rekla Dunja Rihtman Auguštin.

"Govor u ime"

Slijedi poglavlje *Prostori (ne)prevodivosti*. U trenutku premještanja autohtonog drugog

iz predmeta u diskurs hrvatska je etnologija prisiljena upoznati metodološke postupke i interpretativne modele iz daleke nam antropologije. No, kako vidimo u ovom poglavlju, i obratno u primjerima posudbe istraživačkih etnografskih metoda u antropologiji. Ovdje se rastvara neiscrpno, ponekad zamorno a ponekad inspirativno, mjesto sučeljavanja etnologije i antropologije koje kao zajedničko pismo koriste etnografiju. Kroz uspojednu povijest razvoja etnologije i antropologije otkrivamo da njihova razlika nije u bavljenju posebnim i specifičnim, odnosno univerzalnim već da jedna luta zemljopisnim a druga povijesnim ali obje udaljenim prostorima. Ili da svedemo to na *razlike po terenu, razlike po pismu* te razlike po građi. Iako različite diskursivne prakse etnologije i antropologije imaju zajednički problem s određivanjem subjekta i njegova tekstualnog zauzdavanja, što je u konačnici najviše problem *kakav autoritet ove znanosti žele biti i koju konvenciju prezentacije žele odabrati*. A ta je prezentacija, prema Jamesonu, nužno hegonijska bilo da se radi o sinkronijskoj ili dijakronijskoj totalizaciji. Kao reakcija na takav "govor u ime" nastaju postkolonijalne teorije koje samo naoko imaju malo veze s hrvatskom etnologijom. Kasnije će nas autorica pozvati da se sjetimo od kud potječe pravo na razliku i kako se nacionalne etnologije poput kolonijalnih mogu shvatiti kao građi. Iz

iste smjese negodovanja spram metropolitanskih antropologija proizlazi i pitanje odnosa zbilje i teksta.

Dijalog u inat

U optimistično nazvanom poglavlju *Dijalog unatoč svemu* Ines Prica ponovno priziva svog *spiritus movensa*, Lévi-Straussa i njegovo shvaćanje etnologije kao mosta između filozofskog i znanstvenog pristupa problemu čovjeka, mjesta koje u budućnosti može spojiti divlju i znanstvenu misao. Uspostavljanje dijaloga odnosno prevodenje znanstvenih teorija i nadalje lavira od nesvodljivosti antropološkog i etnološkog diskursa do eklekticističkog zahtjeva svemogućeg interdisciplinarnosti. Za etnologiju to znači naći koliko toliko stabilnu vezu društvene zbilje i tekstualne konvencije koja neće biti ni distancirana ali ni doslovna. Dijaloška etnografija, oživotvorena u obliku autobiografičnosti, nije poništala već je naglasila raskorak znanstvenog i osobnog autoriteta, iskustva, analize, ali nam je ostala kao uvijek ponovljiv, ako ne i jedini eksperiment. No, sada smo se s problema predmeta prebacili na problem pisanja, koji nije donio olakšanje da se bar oko nečega u etnologiji možemo dogovoriti. Ipak, teoretiziranjem o tome kako pisati o Drugom možda možemo dokučiti i vlastitu Drugost.

Knjiga završava onim čime i započinje – specifičnostima domaće etnologije – od otkrivanja domaće drugog preko nove etnološke paradigme, etnografije rata i revalorizacije dosadašnjih etnoloških doprinosa sve do opisivanja i upisivanja u suvremenu tradiciju. Predmnijevam da će ovo posljednje poglavlje naslova kao i knjiga, biti "najiskrzaniji" dio knjige jer se tiče naših osobnih shvaćanja etnologije. ▣

struktura, političke kulture i političkih institucija.

Prva tri teksta o vanjskoj politici

Sultanske tendencije

Pavlović, tako, Miloševićev režim klasificira kao režim sa sultan-

čima predstavi kao pobjednik, nego u Miloševićevoj pogrešnoj kalkulaciji u vezi s ponašanjem opozicije.

Tijelo i glava

Tekst *Srpska nacionalna politika nakon 1986.*, analizira srpski nacionalizam onako kako je on predstavljen u Memorandumu Srpske akademije nauka i umjetnosti iz 1986. godine. U njemu Pavlović pokušava pokazati da nacionalizam predstavlja podlogu na kojoj su se odigrali nacionalni i oružani sukobi u Jugoslaviji u tijeku i prije njezina raspada. Dalje, Pavlović nastoji argumentirati kako je memorandumska formulacija srpskoga nacionalnog pitanja pomogla Miloševiću da se učvrsti na vlasti, da razbije Jugoslaviju i utemelji autoritarni politički poredak koji je oko sebe proizvodio zlo, bijedu, pustoš i smrt, a unutar sebe pljačku. Do toga je došlo jer se srpsko nacionalno pitanje temeljilo na antiindividualnom i antiliberalnom konceptu nacije koji je, "simbolički rečeno, Srbe posmatrao kao telo, a Miloševića kao glavu."

U tekstu *Kriza od 17. novembra*, Pavlović se sve više oslanja na teoriju aktera, tvrdeći da je ta kriza izazvana Miloševićevim strateškim greškama. On odbacuje tezu da se kriza može tumačiti ekonomskim ili socijalnim činionicima.

Ko je zaslužan za uspeh srpske tranzicije, tekst koji je prvi put objavljen 1999. godine, govori o tome kako se tranzicija u Srbiji doista dogodila, ali kako je ona imala obilježje tranzicije ka autoritar-

nom režimu, a ne ka demokratiskom. Oslanjajući se na radove Przeworskog, Schmittera i O'Donnella, Pavlović pokazuje kako se teorijom aktera može objasniti početni moment tranzicije u Srbiji, kako je podjela na čvrstorukaše (predvođene Miloševićem) i mekorukaše (predvođene Stambolićem i Pavlovićem), postojala samo u partiji na vlasti, ali ne i u opoziciji. Milošević je sebe uspio predstaviti kao reformatora i na taj način blokirati nicanje prave opozicije s kojom je trebalo pregovarati oko smjene vlasti na način na koji se to dogodilo u Mađarskoj ili Poljskoj.

Rat i nacionalno pitanje

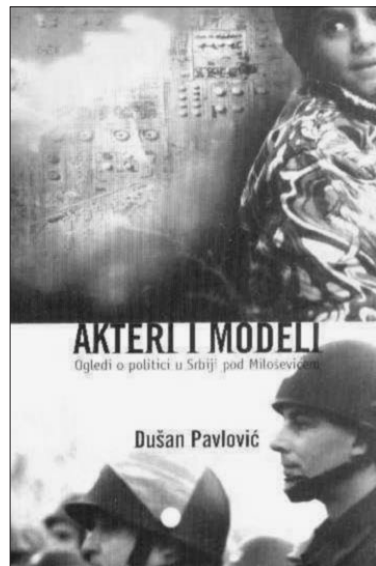
Posljednji tekst, *Populistički katanac*, detaljno analizira Miloševićev pad. Pavlović kaže: "Iako prema teoriji aktera autoritarni režimi propadaju zbog podele u režimu, Miloševićev režim je propao uprkos činjenici da takva podjela pred izbore od 24. septembra nije postojala."

Pavlovićeva temeljna namjera jest da je Srpsko nacionalno pitanje kao državno pitanje, u okolnostima u kojima se ono kao takvo formuliralo, na način na koji se formuliralo, nespojivo s uspostavljanjem demokracije. On kritizira i reinterpretira razvoj srpske nacionalne ideje koja zastupa shvaćanje da je bilo moguće izbjeći rat, sankcije i autoritarnu vlast, a da istovremeno nije bilo moguće izbjeći formuliranje srpskoga nacionalnog pitanja kao državnog pitanja. ▣

Vodopropusna pobjednička aura

Pavlović pokazuje kako se teorijom aktera može objasniti početni moment tranzicije u Srbiji, kako je podjela na čvrstorukaše (predvođene Miloševićem) i mekorukaše (predvođene Stambolićem i Pavlovićem), postojala samo u partiji na vlasti, ali ne i u opoziciji

Dušan Pavlović, *Akteri i modeli. Ogledi o politici u Srbiji pod Miloševićem, Samizdat B92, Beograd 2001.*

Milana Panića, Dobrice Ćosića i Slobodana Miloševića više su deskriptivni nego analitički. Njihova mana je, kako sam Pavlović kaže, što oni ne odgovaraju na suštinsko pitanje: Zbog čega je došlo do promjene u vanjskoj politici Jugoslavije? No, u narednim tekstovima odgovor se postupno kristalizira i svodi se na sljedeće: radikalna zaokret u Miloševićevoj vanjskoj politici dogodio se jer za ratnu politiku više nije bilo resursa i jer se klika oko Slobodana Miloševića morala institucionalizirati.

Daša Drndić

Ova knjiga zbirka je tekstova pisanih u razdoblju od 1994. do 2000. godine. U njoj Dušan Pavlović (Zagreb, 1969.) kroz teoriju aktera (koja je postala popularna u tumačenju tranzicijskih procesa u Latinskoj Americi nakon Drugoga svjetskog rata), pokušava dokazati kako u proučavanju i tumačenju današnjih tranzicijskih procesa više nije dovoljno oslanjati se isključivo na analizu društvenih

KRITIKA

Kosturi Šri Lanke

Krajnji je Ondaatjejev cilj upozoriti da priča ne može egzistirati sama po sebi, već je u iluzornoj rekonstrukciji likovi sami stvaraju

Michael Ondaatje, *Anilin duh*, Sysprint, Zagreb 2001.

Andrea Pisac

Roman *Anilin duh* izašao je iz Ondaatjejeva pera osam godina nakon *Engleskog pacijenta*, koji je 1992. osvojio nagradu Booker Prize. U novom se romanu Ondaatje tematski vraća svojoj rodnoj zemlji, Šri Lanci, koju je 1954., kao jedanaestogodišnji dječak s majkom, napustio. Emigriravši u Englesku te završivši školovanje, već se 1962. uputio u Kanadu, Toronto, gdje je našao svoje trajno mjesto boravka. Objavio je jedanaest knjiga poezije, od kojih je najpoznatija zbirka *Sabrana djela Billyja Kida*, knjigu memoara *Obiteljske stvari* te četiri romana.

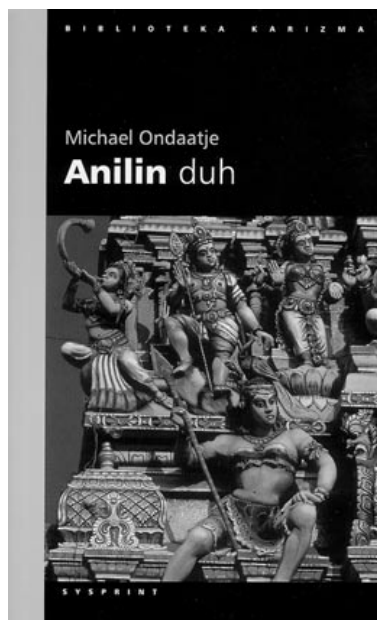
Već je u *Engleskom pacijentu* Ondaatje naglasio svoju sumnjičavost prema zaposjedanju čvrsto definiranih identiteta, zaokruživši svoje kontemplacije o osobnim gubicima i ratu u osobi, čiji je identitet u doslovnom smislu izgorio. Tako je i ovdje zaplet strukturiran oko bezimenog kostura kojemu se nastoji dokinuti anonimnost jer se jedino tako može imenovati krvnik svih ostalih žrtava građanskog rata. Potraga za njegovom sudbinom, kako na način znanosti tako i na način umjetnosti, potraga je za istinom koja leži u srži svih likova.

Ptičji raj

Glavni je lik u paralelnom svijetu živih forenzičarka Anil Tissera, koja dolazi na Šri Lanku kao predstavnica Ujedinjenih naroda da bi pronašla dokaze o kršenju ljudskih prava. Prije petnaest godina i sama je pripadala tom svijetu otočnih zvukova i mirisa, bogatom ptičjem kraljevstvu i domovini zelene otrovne palapolange koja *kad ne vidi dobro, skače u smjeru iz kojeg joj se čini da dolaze ljudi, iznova i iznova na umirenu i prepravljenu tišinu*. Anil je izabrana zbog svoje stručnosti, ali i šrilanskog porijekla koje joj omogućuje da shvati prirodu zemlje u kojoj se susreću mudrosti drevnih civilizacija i surovi politički događaji. Otkrivši kostur na mjestu na koje jedino vladini dužnosnici imaju pristup, Anil je odlučna dokazati da je nevinna žrtva namjerno zakopana na mjesto arheoloških iskopina kako bi se zameo trag mučnim i bezimenim ubijanjima. Saznati istinu o Mornaru, kako Anil naziva sudbonosni kostur, jedini je način da se tragičnom kaosu nasilja poda određeni smisao, a tada možda očekuje i pravda.

Način na koji Ondaatje gradi zaplet priče nije potpuno lišen osnovnih elemenata trilera. Na najosnovnijoj razini možemo čiti

nje istine o jednom životu kroz njegov raspadnuti kostur poistovjetiti s umjetnošću, a samim tim i sa stvaranjem fikcije.

Asortiman duhova

Metaforičnost i duboka simbolika radnje počiva na pojedinačnim likovima. Svaki od njih – Anil, Sarath, Ananda, Palipana, Sarathov brat Gaminij te Anilin ljubavnik Cullis i prijateljica Leaf – u sebi razrađuju svoje pojedinačne duhovnosti. No, koliko god njihova raznolikost i autonomnost pridonosila polifoničnosti romana, čini se da se svi bore u istoj areni. Isključivo svačijeg identiteta, nemogućnost uspostave čvrstih granica i jednoznačnih istina zajednička je nit koja prolazi kroz tkanje svačije sudbine. Štoviše, između njih niti nema duboke komunikacije koju bi čitatelj očekivao saznajući da se

Već je u *Engleskom pacijentu* Ondaatje naglasio svoju sumnjičavost prema zaposjedanju čvrsto definiranih identiteta, zaokruživši svoje kontemplacije o osobnim gubicima i ratu u osobi, čiji je identitet u doslovnom smislu izgorio

tati realističnu potragu za istinom nakon iskapanja kostura na nedopuštenom području, partnerstvo s arheologom Sarath i umjetnikom Anandom koji zajedničkim snagama rekonstruiraju Mornarevu prošlost te strah i skrivanje od potencijalnih neprijatelja koji bi mogli uništiti dokaze i njih poslati u sigurnu smrt. Međutim, u svojoj polifoničnosti simbola i likova, roman dobiva dva uporišta – jedno je sama radnja, a drugo su likovi – te se na nekim mjestima narativni tijek rasplinjuje u maglovite i neobjašnjive sjene rata koje prijetite na svakom koraku. Nakon pronalaska Mornara, Anil i Sarath odlaze u povučenu šumsku rezidenciju mudrog epigrafa Palipane da bi od njega dobili pomoć pri utvrđivanju kosturova identiteta. On je potpuno slijep te ih upućuje Anandi, slikaru koji je naslijedio drevno umijeće oslikavanja Budinih očiju. Nekada je Ananda izvodio najvažniji dio rituala u kojem kip Bude postaje božanstvo – slikanje očiju – a danas je običan pijanac, prepušten sudbini i alkoholu nakon gubitka voljene žene. Njegove umjetničke sposobnosti još su jednom od neprocjenjive važnosti u završnici novog rituala – saznavanja kosturova identiteta. Kada Anil ugleda rekonstrukciju Mornareva lica što ju je Ananda napravio od lubanje, svjesna je da ga gotovo nitko u selima južne Šri Lanke neće prepoznati. Ananda je, poput pravog umjetnika, stvorio lice puno spokoja kojeg je poznao u svojoj ženi i kojeg je želio svakoj žrtvi građanskog rata. Bez obzira što se radnja na razini trilera razvija sve do pokušaja dokazivanja vladine krivnje, Sarathove smrti i Anilina odlaska, Ondaatjejeva radnja staja u trenutku kada se spoznava-

Anil vraća preispitati odnos prema rodnoj zemlji. Ljubavna je veza s jednim od trojice muških likova, koja bi joj pomogla da povrati osjećaj pripadnosti, vrlo daleko od realizacije. Ovo naprosto nije ljubavna priča, jer svatko od njih ima već dovoljno povijesti iza sebe – cijeli asortiman duhova koji ih proganjaju – te je najintimniji trenutak onaj u kojem dolazi do međusobnog priznavanja njihovih osobnosti i kvaliteta.

Nikada ne mogu razumjeti nekoga na osnovi njegove snage. Tu se ništa ne otkriva. Mogu razumjeti ljude samo prema njihovim slabostima, Anilina je uputa kako da odgonetnemo pojedinačne likove. Zato se njezina osobnost puno manje iscrta u preciznim i odlučnim interpretacijama kostiju, a puno više u odbacivanju vlastita imena u djetinjstvu. *Anil* je muško ime koje se doimalo ženskim i koje je ona kupila od svoga brata za 100 uštedenih rupija. Imala je tada samo 11 godina i već je najavila nepreciznost granica između života i smrti, uzevši tuđe ime i ubivši ono s kojim se rodila. U svakom svom izričaju, Anil čuva dinamičnu igru života i smrti, nemogućnosti potpunog odvajanja sebe od svijeta. Svi njezini kosturi, beživotni kad ih nađe, ipak služe da bi smrt u njima rekonstruirala prethodni život. Na taj način, smrt više nije suprotnost životu, već jednostavno njegov drugi aspekt. Ljubavna veza s Cullisom već je odavno mrtva kada se Anil nađe na Šri Lanci, iako je ona oživljava u svojim samotnim večerima. Cullis, koji se zaljubio u nju čuvši joj glas na diktafonu, nikada joj i nije mogao pružiti život – on je pisac, oženjen pisac. Anil ga se sama

odriče kada ga rani nožem u nadlakticu pri zadnjem hotelskom susretu. Iako neobična kombinacija forenzičarke i arheologa, Anil i Sarath na jednak način čitaju istinu iz posmrtnih ostataka ljudi i kultura. Predstavljajući sponu između smrtnosti mesa i kostiju i besmrtnosti koja je posljedica vjere ili ideje, Sarath može oživjeti ljude i trenutke, dvorane i svetkovine koje su postojale i nestale prije šest stotina godina. To je njegov posao koji obavlja i zaboravlja. Samo jednu smrt ne može rekonstruirati – smrt svoje žene Ravine. Zbog toga tu smrt živi. Sarath također načine Ondaatjejev snazan motiv pisanja i vjerodostojnosti fikcije kada kaže kako je dovoljno da netko pomakne kamen da bi nastala priča. Svi likovi na prvi pogled imaju zanimanja koja služe otkrivanju već ranije zadane priče ili istine. No, krajnji je Ondaatjejev cilj upozoriti da priča ne može egzistirati sama po sebi, već je u iluzornoj rekonstrukciji likovi sami stvaraju. Kada Palipana kaže da je većinu vremena na našem svijetu istina tek jedno od mišljenja, jasno je zašto je kao znanstvenik izgubio akademsku vjerodostojnost bez obzira što nitko nije mogao dokazati neispravnost njegovih teorija. Ono što je izronilo jest nedokazivost istine. Tako je i Ananda, umjetnik koji slikanjem očiju dokida sljepoću te rađa božanski život, stvorio nedokazivo istinitog Mornara iz čijeg je rekonstruiranog lica izvirala njegova mrtva žena. Anil, u početku ljuta zbog neuspjeha pijanog umjetnika, shvaća da je taj neuspjeh mjerljiv jedino u kontekstu njezine vlastitoga fikcionalnog oživljavanja – Mornareva je glava bila stvarna kao i Sarathova. *Kao da je konačno upoznala osobu čiji opis zna iz pisama, ili nekoga koga je jednom kao dijete podigla, a sada je odrastao čovjek*.

Ton i atmosfera

Raznolikost Ondaatjejevih motiva te česti odmaci od glavnog zapleta u ranijim su djelima, posebno *Engleskom pacijentu*, posve prihvatljivi jer cjelina kojoj pripadaju nije sama priča, već njezin ton i atmosfera. Životi glavnih likova raspliću se u fragmentiranom i kružnom narativnom obrascu. Zbog toga umetanje poglavlja o životu Sarathova brata Gaminija, tragičnog doktora okruženog polumrtvim tijelima ranjenika, ne pridonosi mračnom i apokaliptičnom doživljaju rata, već se previše odvađa od tijela teksta i počinje egzistirati kao početak novog romana. Eliptično uvođenje likova u priču nosi još jedan rizik. Naime, Anil kao cjelovitu osobu upoznajemo tek na samome kraju, iako razloga za takvo naknadno informiranje nije bilo. Nažalost, trenutci u kojima Ondaatje duboko zaranja u njezinu žensku dušu dolaze u romanu tako kasno da se ona u većini situacija čini više kao konstrukt, a ne kao prava osoba. Sagledana izvana kao odlučna zaljubljenica u svoj posao, s brakom-sramotom iz prošlosti i neuspjelom ljubavnom vezom u sadašnjosti, Anil predugo ostaje zarobljenik jasnih kategorija u kojima se pojavljuje.

Ne smije se zaboraviti da je Ondaatje središnje mjesto ovoga romana dao svojim moralnim načelima. On posebno progovara kroz lik Gaminija koji, vidjevši najgore, prestaje vjerovati u rat, vlasništvo i nacionalni princip. Ono što u sebi čuva ljudskost su majke koje bdiju nad dušama umirućih vojnika u prepunim bolnicama. Kada u posljednjoj sceni Ananda nacrtat oči kipu Bude, anovljenom nakon eksplozije, polja Šri Lanke prestaju biti anonimna. *Umjetnik donosi vid, istinu i prisutnost*. Forenzika i arheologija izjednačene su s iskupljujućim činom pisanja. ☐

Nagrada za očuvanje
prirodne i kulturne baštine
2001

"Za nas ne postoji proturječje između poslovnih ciljeva i potreba okoliša. Vjerujemo da je je jedini mogući način poslovanja omogućiti najbolje proizvode i usluge, ali pri tome težiti i činiti sve da svijet postane bolje mjesto za život"

William Clay Ford, Jr., Predsjednik uprave

Projekti se mogu prijaviti u sljedećim kategorijama:

<p>Donacijski program Nagrade tvrtke Ford Motor Company za očuvanje prirodne i kulturne baštine pokazuje koliko je Ford spreman podržati, ohrabriti i nagraditi posebne i neizmjerimo vrijedne inicijative pojedinaca i raznih grupa koji svoje vrijeme i energiju troše kako bi sačuvali našu prirodnu i kulturnu baštinu.</p>	<p>Prirodni okoliš (projekti za očuvanje flore i faune i/ili njihovog okoliša); Kulturna baština (projekti za očuvanje ljudskog stvaralaštva koji su dio nacionalne i europske baštine); Stručni projekti (projekti za smanjenje korištenja prirodnih izvora energije i/ili zagađenja).</p>	<p>Projekti za djecu i mlade (projekti o očuvanju prirodne i kulturne baštine čiji su nositelji većinom mladi od 18 godina i mlađi)</p>
---	--	--

Fond donacijskog programa - 10.000\$ protuvrijednosti u kunama.

Za sve informacije obratite se:
Auto 2000 d.o.o., (c/o Gordana Joksić),
fax +385 (0)1 34 96 446,
gjoksic@auto2000.hr
Ljubljanska avenija 114,
10090 Zagreb-Susedgrad

Pokrovitelj:

MINISTARSTVO
ZAŠTITE
OKOLIŠA I
PROSTORNOG
UREĐENJA

Partner:

Ford Motor Company™

Medijski pokrovitelji:

iskoninternet
začez

centea *Beautiful Fables. Self-consciousness in Italian Narrative from Manzoni to Calvino* iz 1986, kojoj se predmet s radom

krucijalna epistemološka, estetsko-reprezentacijska i etička pitanja koja uvelike nadmašuju autorefleksivnošću naznačenu

Antitijela jezične kuge

Kriterij izbora i prosudbe tekstova što ih u svojoj knjizi razmatra Tatjana Peruško mogao bi poslužiti kao uvjerljiv prijedlog izdavačkog programa koji bi htio obuhvatiti najvredniju romanesknu proizvodnju talijanskoga 20. stoljeća

Tatjana Peruško, *Roman u zrcalu. Suvremena talijanska proza između samosvijesti i pripovijesti*, Naklada MD, Zagreb, 2000.

Morana Čale

Što se naziva "antropologijom, lingvistikom, psihološkim, nije ništa drugo do književnost koja se iznova pojavljuje kao glava hidre, upravo tamo gdje se vjerovalo da je savladana", tvrdio je 1971. Paul de Man; spoznaja koja se prerušava i razvrstava u raznolike žanrove znanstvenih konstatacija nije ništa manje metafora ozbiljnosti kojom pismo konstruira prikaze znanja nego što je književnost metafora fiktivnosti te iste ozbiljnosti, jer, kako 1978. naznačuje Barthes, "književnost užljebljuje znanje u zupčanik beskonačne refleksivnosti: kroz pismo, znanje neprestano reflektira o znanju". To (a ne, kao što bi se moglo pričiniti netom opismenjenu pučanstvu, poziv na uknjižbu dragocjenih "iskustava" i pubertetskih fantazija vlastite najmilije autorske osobice) znači trop u naslovu knjige kojom Tatjana Peruško po prvi put hrvatskoj javnosti pruža sustavan uvid u autoreferencijalnost/metanarativnost izabranih djela talijanske romaneskne proze 20. stoljeća kao jednoga od zupčanika svjetskoga književno-epistemološkog stroja u istome razdoblju prošloga tisućljeća. Pokušaj hrvatske talijanistkinje da izmjeri virtualno beskonačnu, propadališnu dubinu knjiga koje, prikazujući vlastitu papirnatost i izmišljenost, u ponorno spekulativne spirale svoje autorefleksivnosti istodobno usisavaju ne samo znanje o samima sebi, nego i o globalnome referencijalnom okruženju koje im je silom neumitnoga semiotičkog raskola nepristupačno, književno-znanstveni je pothvat bez pravog prethodnika u akademskoj i esejističkoj zajednici matične kulture. Koliko se nutarnji položaj motrenja opire kritičkoj totalizaciji spomenute pojave koja, kako pokazuje opsežna studija Tatjane Peruško, ipak nije marginalan hir romansijske nasranosti, nego poprište izrona sveprotežne hidre metatekstualnosti, razabire se iz činjenice da su se tim aspektom suvremene talijanske fikcije bavili uglavnom strani talijanisti, među kojima, uz Kanadanku Lindu Hutcheon, treba spomenuti knjigu Amerikanca Gregoryja S. Lu-

Tatjane Peruško preklapa samo djelomično. No osim tlake prostorne bliskosti, izostanak panoramična obuhvata spomenute teme koji seže i do danas, prepuštajući hrvatskoj talijanistkinji pionirske zasluge, autorica implicitno povezuje s čvrstim korijenjem historicizma, pozitivizma i "gramscijansko-marxističkom zagradom" koji su usporili proboj formalističko-strukturalističkih načela u talijansku književnu teoriju i praksu (usp. str. 31-32), čemu bi valjalo dodati i ustrajnu naturaliziranost Croceova estetičkog intuicionizma i raširene navike da se, u krajnjim izvodima, književno djelo osluškuje kao medij nečega poput glazbe sfera.

Prodor kroz zrcalnu površinu

Po širini proradenoga štiva i potankome poznavanju talijanskih književnih i idejno-teorijskih prilika dosad najobavještenija učenica škole koju bismo sa nešto taštine danas mogli nazvati Machiedovom kontemporneistikom, Tatjana Peruško svoju studiju započinje pregledom relevantnih žanrovskih i periodizacijskih problema vezanih uz romanesknu vrstu u Italiji te razmatranjem ne samo talijanskih, nego i hrvatskih, europskih i američkih kritičkih i teorijskih priloga raspravi o terminologiji i određenjima pojmova autoreferencijalnosti, metanarativnosti i postmodernizma. Za razliku od spomenutoga prvog dijela knjige, o kojemu se, iz svojega pristranog prikrajka, usuđujem ustvrditi kako donekle dopušta da ga ugnjetavaju autoriteti izabrane bibliografije, a na što ću se osvrnuti naknadno, nosivo poglavlje autoričina istraživanja bogatstvom uvida i analitičkom pomnjom dočarava razmjere onih svojstava talijanskoga književnog pripovijedanja zbog kojih sam ovaj tekst započela de Manovim i Barthesovim navodima o nadređenosti književnog pisma konceptualnim uskladištenjima znanja. Tijekom autoričine iscrpne smotre uvida, kroz kristalnu kuglu naoko samodovoljnih, centripetalnih, sobom zaokupljenih proznih tekstova što ih raščlanjuje Tatjana Peruško, otvara se pogled na mnoštvenost, pa i suprotstavljenost romaneskne prodora u

zabavljenost proučavanih romana vlastitom tvorenošću, smislenošću i recepcijskom sudbinom. Od preteča takozvanoga "postmodernističkog" i "eksperimentalnog" romana, Bontempellija i Landolfija, preko zastupnika ili pratilaca nove avangarde, Sanguinetija, Manganellija i Arbasina, te Vassallija i Calvina kao zacijelo najznačajnijega proznog pisca talijanskog Novecenta, do autora koji dominiraju krajem stoljeća, poput Del Giudicea i Tabucchija, tekstualna "narcisoidnost" na množini zrcalnih "površina" vlastitih narativnih tvorbi poprma tako različita obličja da razgrađuje i potire svaku pomisao o referencijalnoj jednoobraznosti "odraza" književne ili uopće tekstualne slike, kao i o "ravnodušnosti" autoreferencijalne fikcije prema svojemu (navodno) izvantekstualnom okružju.

Bezdana samorazgradnje

Usredotočene - što god se prohtjelo dekretima zakonodavaca "postmodernizma" o raspuštanju vrijednosnih granica i nivelaciji, pa i ukidanju smislova - na nikad zastarjele probleme mimeze i referencijalnog iluzionizma, metaforičnosti semiotičke reprezentacije, rodoslovnih spona i interdisciplinarnog dijaloga, estetskog i etičkog vrednovanja tekstualnih proizvoda, odnosa između književnosti i ideologije te iznad svega odgovornosti i uloge književnog performativa prema društvenoj i političkoj "zbilji", pojedine metanarativne poetike talijanskih romanopisaca, kako ih predstavlja autorica, stupaju u službu posve različitih projekata: dok se u, uvjetno rečeno, književnih neoiluminista može govoriti o preodgojiteljskoj težnji za uspostavom antinaturalističke i antiteološke kulture čitanja, o polemici protiv neorealističkog uskrisivanja mimetičkih dogmi (Arbasino), pa i o neuvišenom uvjerenju da književna riječ svojim prevratničtvom može potkopati simboličke strukture moći i uzdrmati poredak koji na njima počiva (Sanguineti), autori kao što su Landolfi i Manganelli svoj plodni pripovjedački rad prkosno predstavljaju kao cirkularan besmisao, nelagodu i uzaludan trud kojemu je suđen promašaj. Provodna nit studije Tatjane Peruško u neku se ruku provlači

kroz manje ili više prešutnu prijetnju šupljine, jalovosti, moralne ispražnjenosti koja vreba na metaliterarnu refleksiju izvana - kroz popularnu sumnjičavost prema teoretizmu, elitizmu znanja i "nekomunikabilnosti", tj. nesvodljivosti na utješnu prepoznatljivost i upotrebljivost - i iznutra - iz bezdana vlastite metanarativne samorazgradnje. Uza svu nemoć metanaracije, odsutnost iz svijeta, istisnutost iz djelovanja, unatoč položaju taoca i otmičara same sebe, slijedom pretvorbe u sekundaran komentar o samoj sebi kao "o nepostojanju teksta" (Manganelli, navedeno na str. 182), književnost kojoj je autorica posvetila svoju knjigu doima se, prema Calvinovim riječima, kao cjepivo protiv entropijskog ništavila, ili protiv zaborava bitka, jedino koje "može stvarati antitijela koja će spriječiti širenje jezične kuge" (str. 304).

Novina kao paleonim

Kriterij izbora i prosudbe tekstova što ih u svojoj knjizi razmatra Tatjana Peruško mogao bi poslužiti kao uvjerljiv prijedlog izdavačkog programa koji bi htio obuhvatiti najvredniju romanesknu proizvodnju talijanskoga 20. stoljeća, unatoč prije iznesenoj primjedbi na račun prevelikoga poštovanja što ga autorica zadržava prema tvrdnjama i klasifikacijama svojih bibliografskih referencija, čak i onda kad ih njezin tekst (i tekst koji čita, i tekst koji piše) upadljivo potkopava. Pri tome u prvom redu mislim na razgraničenja unutar gradiva koja, iz razumljive praktične potrebe da se korpusu odredi opseg, prekoračuju u tvrde, u činjenice urasle kategorije. Jedna od dihotomija, eminentna samopropitljivost romana naprama svim ostalim vrstama, duguje se samome Bahtinu, ali time ne postaje manje dvojbena. Druga se tiče oštire opreke između modernizma i postmodernizma, kojoj autorica navodi obilje potkrepa (premda nedostaju točni podaci o izvorima kad su u pitanju Barth, Wittgenstein, Dällenbach, Ricardou, Benveniste, Bjeli i Lotman), ali i implicitno opovrgava na više nego konkretnim primjerima. Jedno od mogućih objašnjenja toga protuslovlja razabirem iz simptomatično evolucioniističkih tragova autoričina vokabulara: vrlo učestala pojava pojmovlja iz semantičke obitelji "temelja", "uzroka", "podrijetla", "izvora", "svijesti i volje" autorskog subjekta, "omeđenja", "promjene" te iznad svega radikalne "novine" - koju pripisuje književnom postmodernizmu, istodobno tvrdeći kako je postmodernistička novina u to-

me što odbacuje modernizmu (s nepravom) pripisanu novost kao vrijednosnu normu (usp. str. 54; kao što mu se, napominjem, također s nepravom pripisuju i jasna razlučenost umjetničko/neumjetničko te fikcija/zbilja-povijest, usp. *ibid.*; "dominacija subjekta", str. 111; redovito ekstatična narav epifanije, str. 162). Postulirani razvoj od prethodnih *alias* nižih oblika i načela prema recentnijima, dakle novijima i zato višima odnosno boljima, ostavlja pohvalni pojam "eksperimentalizma" da neodlučivo pluta između izama: je li, dakle, metanarativni eksperiment svojstvo modernizma ili postmodernizma? I kako se modernizam, post ili ante, može tako ratoborno postavljati prema slamatom neprijatelju koji se identificira s takozvanim "tradicionalnim", tj. natural-realističkim, fabularnim, mimetičko-iluzionističkim, ideološki i formalno natražnjačkim (romanesknim!) pripovijedanjem, kad se sam roman prema svim ostalim vrstama određuje kao od začetka metanarativan, eksperimentalan, autorefleksivan, parodičan, ukratko krizan? Hoće li se, dakle, treće tisućljeće prema vremenu književnosti kojom se bavi autoričina knjiga (a koje autorica opisuje kao "vrijeme rasapa apsolutnih istina i vječnih vrijednosti", str. 77, koje su se, međutim, povjerujemo li u imanentnu kriznost romana, dobro raspadale i u vrijeme njegova nastanka, pa čovjeku dođe da posumnja jesu li ikada postojale), također, zbog prednosti svoje novine, moći odnositi kao prema "tradicionalnim zabludama" (108-9)? I ima li zaista, u vrijeme rasapa vrijednosti, pa dakle i žanrovskih, disciplinarnih i nacionalnih granica, smisla zdvajati nad nedostatkom snažne romaneskne tradicije u Italiji, kad listom svi autori kojima se rad bavi usvajaju kako novelističku, historiografsku, epičku i esejističku talijansku tradiciju, tako i kozmopolitizam svjetske što pripovjedne, što znanstvene i teorijske proze?

Prigovori koje sam nabrojila odnose se na klasifikacijske okamine kakve diskurs, čini se, uporno nameće onome tko ga izriče, tvoreći proturječne sklopove riječi i misli pojavom koju Derrida naziva paleonimijom. Osobitost proturječja u terminologiji Tatjane Peruško - da se upravo pojam novine pojavljuje kao paleonim - srećom ne ostaje činiteljem prisilna utiskivanja gradiva u obrasce: kad čita i tumači, Tatjana Peruško svoja naratološka pomagala podvrgava tekstovima što ih čitatelju nudi na uvid s pronicavošću, poštovanjem i ljubavlju. ☒

Nova DAF izdanja

CLAUDIO MONTEALEMONE

TRUCCIA, RIVOLUZIONE E ANARCHISMO

EMMA GOLDMAN

ANARCHIZAM I DRUGI OGLEDI

ROBERT PAUL WOLFF

U OBRANI ANARCHIZMA

KNJIGE SU DOSTUPNE U SVIM BOLJIM KNJIŽARAMA!

Meteor je pao na zemlju

Ljubo Pauzin

* * *

Meteor je pao na zemlju
kao da je ona na njega pala
nepomična s kitovih leđa
kao da je ona zagonetni taj Kubrickov monolit uglačan i
crn zbog nas mračnih mrava jer nas ima više od 150
a to je mnogo
oni najpametniji već su pojeli susjedove bubrege i brkove
i tako uče svoju djecu: udari ga u cjevanicu
kopitom i zubima život je borba
što prije to naučiš prije ćemo
kod bake na rođendan
iščupaj mu krila opne ljsuske i drugu
neprobavljivu plastiku
kad jedeš jedi zdravo
ti prvi dok on još piše pjesmice
posrči mu kolesterol od toga poplavi
zazidaj mu uši nozdrve ako pati ukusniji je
meso mu postane podatnije
a poslije od suhog izmeta možeš
praviti kuću
to je prirodni tijek stvari ne mršti se
opisujući
nasilje i sam si nasilan

* * *

Meteor je pao na zemlju
zdebljao se od prošle godine
zgrbio se nekako i potamnio mu sjaj u očima
hod mu postao dlakav a ruka mu tupo visjela
prošla je godina bila teška možda najteža
od početka naovamo a i prije
čekali smo sva ta stoljeća baš na nju
tešku trudnu željeznu godinu
lijepu od glada tu godinu hipnotičku od muke i smrada
dugačku u pizdu materinu
tu godinu noževa godinu zmija i fiskalnih kamata
tu godinu slijepljenu od siktajućih referenci
godinu bez općih mjesta
dakle ljubavi sreće sudbine i pravde
netko je rekao
da smo možda, ponavljam možda, već imali takvu godinu
budala blesava
još samo jednom i pitat ću ga za prezime
a onda će sve biti jasno
a onda će najebati
smanjit ću ga 23% to mu je jedina šansa
da preživi bez stečaja

* * *

Meteor je pao na zemlju
stigao je sam u osvit
istoga dana
šutljiv crn maglovit
zagonetan i nepoznat
u šeširu širokog oboda koji se
vrtio oko svoje osi
a oko njega opet
obrtali se sateliti veličine muha
oko njih manji kao graške znoja
a oko ovih još manji
i tko zna gdje se to završava
prao je kosu tri puta dnevno prije jela

a zubi su mu se bljeskali kao apokalipsa
šteta što se rijetko smijao
bojali smo ga se i to smo voljeli
igrali smo se kako smo poput njega
i svaki dan dolazimo natopljeni onostranim
i davnim što je istovremeno
prisutno i daleko
gorko i slatko kao ukiseljeni
mamini mladi krastavci
sjedali smo u britke limuzine od
novinskog papira
koje smo slagali pod matematikom
a najviše nas je uzbuđivalo
što je tako mlad i star tako zdrav i bolestan
tako slab i snažan kao nitko
od nas
koji smo uvijek po jedno
ali jednog od ovih dana
možda uskoro
vrlo uskoro
kad se dovoljno osilimo
dočekat ćemo ga u mraku i
zatući

* * *

Meteor je pao na zemlju
i izravno ušao u hrvatsku literaturu
u Leksikon hrvatskih pisaca s 1400 jedinica
pod M
listam i mislim, mislim i gledam, hodam i mislim
kako je divno što je odjednom u hrvackoj
značajno biti pisac
pod D
prisjetim se jedne djevojke
koju sam upoznao sedamdesetih, osamdesetih
studirala je ekonomiju i pisala priče
s mnoštvom zbivanja zapleta i karaktera
nismo bili bogznakako bliski
jednom mi je pokazivala priče i skuhala Earl's Grey
iz limenke među limenkama na polici
s kojih sam čitao dok je tražila priče u ormaru
pod V
voditeljica TV dnevnika piše crtice za djecu
u slobodno vrijeme u rijetko slatko slobodno
napisala bi i Glembajeve nove teške u Cherokee jeepovima
ali nema baš puno vremena po cijeli dan je
na poslu a daje sve od sebe
ne, još joj nije
prišao ni jedan nakladnik osim zaručnika
generala osumnjičenog za ratni zločin
ali nema veze ona može čekati
još je mlada i slobodoumna rijetka teška
a ja spavam i mislim
što li je s D djevojkom
je li postala višom savjetnicom Fonda za privatizaciju
ili je napisala svoju tisućitu svoju najdužu svoju najmekšu priču
koju će urednici lošiji od nje
zgužvati zdrobiti sažvakati
no
nije li to svejedno
čak i razasute u tiskovinama
njezine bi priče ipak bile
ljupke porculanske lutke složene
na policama vitrinama psihama prozorskim daskama
i čekale bi je da se vrati iz ureda
kao mačke s praznim zdjelicama ☒

Zatvorit ću prozore i spustiti rolete da slučajno koja ne uleti sad kad idemo s druge strane. Ugladaj se u nekoga, nađi si uzor i bu-

pošumljena i osamljena jer nije znala što će bez ljudi, a svemir je lajao kao bijesan pas: dolazi čovjek, dolazi čovjek, kao da on zna

bajn i na kraju plug. Kakva je to ravna ravnica, samo je tu narasla bundeva za Pepeljugu, samo se tu miševi pretvaraju u konje dok u dvorcu otkucava ponoć. I već je jutro, novi dan. Telefon skriva lice. Zlatice jedu mrkvu u svom vrtu bez krumpira. Kratka nam je ova pametna rijeka skrenula iza kuće u plinovod. Kukuruz žari mikrovalna. Na tržnici raste fer-salata: hop, i već je u vrećici. A gdje mi je kamen koji ne pada i zlatna ribica koja gricka tamo ću posaditi noge u zemlju i čekati kišu ne bi li iznikli novci. Vozit ću se čamcem u zemlju kokošjih jaja gdje rastu samo nojevi i kad odrastem bit ću velik i jak kao magarac u gori. Put je tanak kao list lovora i sladak kao štrudla od višanja, trpak kao jedna tinktura umjesto flastera dok dodajem dasku na gas u zavoju dovikuje mi vučja družina svoju najnoviju pjesmu baš gdje je zavoj najzavojitiji. Putujem, ipak se kreće, žabe krekću, volovi, konji i bikovi kidaju mi brzinomjer. Vratio sam se na vrata. Kupio sam kruh, mlijeko i sokove za cijeli dan, a možda i dva dana u jednom. Dobro jutro peći ću u tavi. Tako je došao dan, kroz drvo na prozoru i Sunce iza Mjeseca. Volim te i usred zbrke šipka punog koštica i našu upišanu bombuju.

Drvo do drveta, drvodred. Drvo do drveta, šuma. Stablo do stabla, voćnjak. Trupac do trupca, pilana. Daska do daske, pod.

Daska do daske, zid. Drvo, stol, stolica, olovka, greda, daska, letva, letvica, lajsna, brodski pod, lamperija, drvena građa, krovište, žigica, papir, sjekira, blanjalica, pila, čavli, čekić, lopata, motika, metla, lijes, križ, ograda, plot, čamac, brod, štap, kišobran, okvir za slike, vodenica, most, hrast, hrastovina, regali, ormari, ogrijev, luč, gorivo, ugljen, knjiga, kola, plug, ralo, kolac, ražanj, koplje, luk, strijela, stolica za ljuljanje, drveni konj, sanjke, rudo, sedlo, poklopac, vješala za ljude i svinje, piljevina, iverica, salonit, lessonit, šperploča, stup, stubište, polica, vitrina, lutka, kip, kolica, vaza, čup, kanta, kuhača, žlica, vilica, vješalica, rukohvat, rebra čamca, rebra zrakoplova, košara od vrbova pruća, zdjela, košara za kruh, daska u kuhinji, ormarić za ključeve, vješalica za odjeću običnu u hodniku, kutija za nešto, sanduk za igračke, ogrijevno drvo od prešane piljevine, furnir, ljepilo za drvo, mahagonij, vrata, dovratnik, klin, tipl, dljeto; pa onda bukva na prvom, mjestu, jasen, hrast, lipa, smreka, bor, jela, grab, vrba, trešnja, višnja, kruška, jabuka, šljiva, mene, voli, breskva, maslina, dud, šipak, breza, grm, ruža, orah, kesten, šljivik, vrbik, borik, drvena kola na putu u šumu, šuma u izmaglici, bjelogorica, crnogorica, šumski put, drvosječa (čovjek koji sječe drva u šumi), drvosječa (vrijeme kad se sijeku drva u šumi), motorna pila, transport rijekom trupaca, ko-

njima, traktorima, šumar, drva za sječju, drvo koje umire na kiseloj kiši, planinarske oznake na drveću, hladovina, lišće zeleno i žuto, ili čak bordo koje nikako ne spada u predodžbu o lišću koje je uvijek zeleno iako je listopadno, golo drvo, ogoljela stabla, paraziti na drvetu, imela, požar u šumi, nagorjela stabla, izgorjela i posječena, posječeno stablo do posječenog stabla, posječeni drvored, posječena šuma, pošumljavanje, mlada šuma, drvodredno uzgojena šuma, šume oko žičare, šume oko dalekovoda, uz prugu, ogoljele planine, usamljeno drvo u savani, oaza, sekvoya, kaučukovac, tamjan, cedar, veslo brod, jarbol, kormilo, zelenilo, biljka, korijen, kapilare, osmoza, CO2, drvena kuća, koliba, potporanj, mekano i tvrdo drvo, balza, zmaj, A1-jedrilica, model zrakoplova, palica, kriket, bejzbol, hokej, led i trava, polo, golf, drveni grad, drvena prašina, cjepanica, tokareno drvo, brušeno drvo, lakirano, zaštićeno, natpis na drvenoj ploči, kućica za ptice, pokretni most, drvo za vješanje, drvo uz koje piša pas, i uz koje se češe krava, medvjed, kora drveta, srčika, godovi, suho drvo, mokro drvo, fosna, drveni kozlić, drveni jarac, drvena noga, klupa, uz cestu u parku, prepiljeno drvo uzduž po sredini = dvije klupe, drvo s korom, daska s korom drveta, čvor u dasci, grana stabla, loza, kvrga, pila za drvo, škare za drvo, živica, vapno za drvo, glodavci, drvojed, djetlići, termite i moljci, suha grana, trula grana, bolesno drvo, trešnjim cvijet, topola u cvatnji, jednospolno i dvospolno, pupanje, obrezivanje, limun, naranča, ananas, kivi, kokos i njegova palma, drvena glava, drži se drveno, Drvena Marija, drveni kotač, cvrljivo drvo, prašuma, sova i šumske životinje, šumarstvo, drvene preradevine, drvo s vjevericom u parku, drvo ispod prozora, voćka poslije kiše, slavonske šume, valov, svinjac, kokošinjac, obor, tor, jaslice, štala, daska za jahanje na valovima koja i nije drvena ali je daska, a daska je nekad bilo drvo, bačva, čep, čaša, krigla, pehar, toljaga, baklja, panj, stablo raspuklo na hladnoći, zvuk pucanja stabala na hladnoći odjekuje zimskim noćima, sječja stabala uz lomljivu okolnih i mladica, najmanje drvo, najveće drvo, plitkokorijenasto i dubokokorijenasto, vlažno tlo hrasta lužnjaka, nadmorska visina crnogoričnih šuma, drvo u tropskoj i drvo u polarnoj klimi, stablo u stepi, preriji, šumski svod, krošnja, deblo, korijen, greda u rudniku, koso drvo uz rub šume, niske krošnje uz rub šume, drvo u rijeci, drvo na usamljenom otoku, čačkalice, mikado, kocke, i mrtvo drvo daje toplinu kad je stol i kad gori u kaminu ili u običnoj peći na kojoj se brzo kuha mlijeko, miris drveta, ukrasno, endemično, rasukač, ravnalo za tijesto, geometriju, geometra, drveni čekić, drvena ladicica, reljef, drvored, slika na drvetu, šipražje, drvo na slikama naivaca, drveni stup za uličnu rasvjetu, bandera, gitara, violina, viola, violončelo, kontrabas, klarinet, fagot, bubnjevi i palice, štagalj, grablje, ambar, i drveno željezo. I još mnogo raznih stvari, za koje nitko ni nabrojati ih ne mari pa ipak one jesu ili nisu. Daska do daske, trupac do trupca, stablo do stabla, šuma i prašuma, drveni život.

Kakav dan za haiku. Vjetar je očistio oblake. ☒

Kakav dan za haiku

Silvio Lebinac

Najbolje se skrivaju kameleoni.

Zašto ne bih mogao biti tužan. Ne samo tužan nego i jako tužan. Mogao bih biti tužan kao dvadeset ljudi. I mogao bi biti tužan kao dvadeset i četiri sata na dan. Mogao bi biti tužan jer moram jesti i pri tome biti čovjek i sve zaboraviti bez prisilne nužnosti, nestati u mraku nevidljivih zvijezda, slušati tišinu zamišljajući da tamo nitko nije uspio doći.

I samo kad sam sam mogu naslikati sliku koju ne mogu prepoznati i koja će se kao stranac hraniti žlicom iz moga tanjura.

Češljam se i brijem sasvim televizično, iz ogledala, sam među stvarima napola živim, a većom polovicom nepoznatih.

Tuga, sjeta, melankolija, otisak slova na papiru – nitko ne mari za takve stvari. Ali to nisam ja. Ja sam sretan ma kako se trenutno ili dugo trenutno osjećao. Volim disati, kao bubamara ili kukac koji nezamječen umre ljudski.

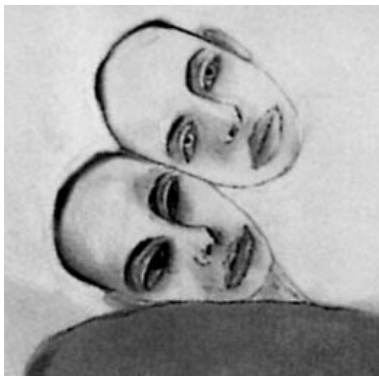
Nakon Kafke svi smo se preobrazili. Kad se vratimo s posla zatvorimo vrata i znamo da je u stanu žohar kojeg nikada nećemo istjerati.

To da pišalinu ne smatramo dijelom svog tijela znak je zrelosti, a tome se teško dosjetiti ako nemate vlastitu djecu. Kosa, nokt, kakica kao i suze sve to ne boli. Ali je bolno rađati djecu isto kao i odrasti.

Što nam se najgore može dogoditi to će se i dogoditi čim na to pomisliš. Sam ćeš navesti vodu svog mlina na koru od banane, iskipiti mlijeko, izgubiti na lotu.

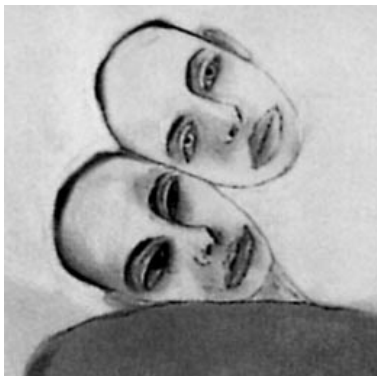
Nemoguće je stati. Gdje su razlozi, past će kiša i sve isprati. Opet kasni. Da se barem mogu probuditi ali, lijepo je sanjati. Zbrka i kaos: pa tu nema nikoga, a nema ni smisla. Ne želim biti toliko izložen. I ja želim vidjeti. Pronaći ću štit od prejakog sunca. Istina peče. Peče i bez istine. Možda me voda odnese umjesto vjetra. Možda mogu u stablo zabijati čavle, a možda i oblak proviri iznad seljačke ograde. Pazi! Tamo je zebra, i Afrika. Toliko je vijesti, koristim se svojim prednostima. Svijetliš iznad lampe, a sva su vrata zatvorena. To je tvrda vjera. Kao jedan plus jedan sve poričemo. Smisao Hamleta je pronaći Hamleta u jedan plus jedan i nekoliko puta podijeljeno s dužnom distancom. Dugo, dugo treba čubiti nad pismenošću, čak i poslije odgovora dugo pada kamenje na dno bunara. Kako se može razumjeti kad je svaka biljka pod prozorom gdje ne pada kiša, kad mačići umiru pod kotačima auta. I kakav je to red pred autobusom za Jarun koji i onako može čekati. Okrenimo se leđima tako nam vjetar ne odnese kišobran. Vozi se po stazi za bicikle i daleko ćeš stići, pazi na jabuke na putu. Osjećaji su to, osjećaji. Imali smo krasnu zbrku na zidovima. Kakav podvožnjak, to je nadvožnjak nije to krtica, to je ptica s krilima koja leti zrakom.

di to što jesi tako ćeš najbolje naučiti. Nema tamo nikoga to je samo jedna teška kušnja, taj život, to treba preživjeti. Selotej je to, na stolu, a ispod stola samo je prazan pod. Kad izbrojim sva vrata u nizu drvoreda i cvijeća sigurno ću pomisliti da sam usred Velebita, usred prirodnih ljepota. Osjećam, osjećam kao da letim. Nije li ta slika previše šarena, a okvir pomalo nagnut. Lijepo je biti miran i mirovati poput vjetra u kosi i biti pismen i znati čitati očima mravojeda. Biljke su zaštićene, jaje se izleglo usred matematike i profesor je ostao zbunjeno. Potom se Snjeguljica odselila bez adrese, dok je taxi još uvijek čeka ispred radijatora zvanog Godot. Čeka neku drugu bajku. Baš taj je ostao kao moljac na zidu pored aparata za gašanje. Bio je tu jedan žohar koji plazi po zidu, jedno tele koje maše repom i jedan Ivica koji živi kao Antuntun u selu bistrih ljudi pred glumačkom školom gdje ide na audiciju kako bi prošao zahvaljujući svojim plavim očima. Grozno je to što jadnik nema ni za cipele, a bez njih nije ni pola čovjeka. A mama ga je umjesto da ode, ostavila. Ima i gorih. Sudbina je ako priznamo, strašna. Djeca pišu rečenice po školama, a koliko tek novina pročitamo sve na putu u ribarnicu. A koliko je soje pojedeno umjesto slasne svinjetine – pa to je za napisati roman o pesticidima. Riječ je procurila iz sla-

vine sasvim smučena, radi radovala. Električari su jutros pogasili sve zvijezde, a ušća su se pretvorila u vino baš kao što je napisao jedan pjesnik o slapu koji teče i teče i teče i tekao je sve dok nisam shvatio da nijedan slap ne teče nego se samo strovali i tu mu je kraj. I teče traktat po tratinjici trpkve i nikom na kredit i nikom bez mane. I tako i ovce plove nebom koje je u tom trenutku bilo plavo i nije bilo noćno. Psi laju u strašnim noćima, knjige propadaju iza korica s moljcima i piscima što pametniji to bolje. Jer kad pokušaš na korice knjige ova se vrata neće otvoriti. Mramorna su lica hvatala odbljeske mramornog poda dok nije došla teta i sve ih uglancala do visokog sjaja katedrale duha, a i sama je proplakala ganuta papirom i lukom što je bilo krasno gledati kao karneval ili festival za koji su svi imali ulaznice, baš svi do zadnjeg jednog i svi su pojeli baš sve. I tako smo poslije ogulili žicu i jeli vitamine nakon nepospavane noći, srebrna jela ostala je

tko je čovjek, kao da to itko zna. Kakav tulum! Jedna, možda dvije ili tri kapi tinte na podu potaklo je mnoštvo pitanja koja su se ionako poskliznula na te masne mrlje. Bile su to samo pečene trlje koje su skakale u ulju, vidjele su četku i sapun u čaši plivadona kako pliva prema zubima neke proteze – bio je to strah prve cigarete u starca opsjednutoj rakom. I što je bilo onda? Onda je pao mrak na sve kokoši koje su se tu našle, a ni pijetao kao pijetao nije im mogao pomoći iako je napregnuo sve svoje snage, bijedna kukavica jer je lisica lukavija od vuka potražila novo mjesto

dokazivanja, pobjegla iz priče predeći na guzicu kao običan smrdljivac. To nije bilo lijepo. I Münchhausen je kao mali pričao priče djeci no tek kad je odrastao zadivio je i odrasle koji do tada nisu pročitali nijednu njegovu knjigu. Stop. Tu je kraj rečenice, sada budi sam u riječima, ne gladaj ni lijevo ni desno nego kroči svojim putem na svoj način. Veslaj, nisi se rodio u čamcu. Tako je to, tako mora biti sjedi tako da ne zauzimaš mjesto onda se možeš voziti besplatno svakim filmom u kinu. Cijena nije bitna, ionako plaćаш samo novcima. To što ćeš imati poderane gaće kao najbolji kolač svog djetinjstva bolji nego krafne na velesajmu gdje svugdje voze dizala, a stubišta nema čak ni na školjki gdje svatko ide sam i osjeća se sam jer je sam, to je veselje dolaženja na svijet. Dok klikće miš, zuje žohari, a cvrčak koji cvrči s prvim kontaktom u mreži znam da je zemljopis znanje u malom prstu koje zbori kroz drvenu oplatu orahove ljuske usred pučine. Hej, a gdje je postaja – zar to netko viče s početka? Ta se priča može pričati kad se skupe početak i kraj ujedno jedno uz drugo u neko drugo raspoloženje. U kontejnerima putujemo umjesto da ne putujemo nikako, mi smo svijetlo umjesto krijesnica, pahulja na dlanu, i led na vjetrobranu. Dolazi ljeto ali ono neće promijeniti klimu. Bit ćemo kao dinosauri hladno pečeni. Po redu su složene jabuke i kruške poput godišnjih doba. Trubi iz duše Antuntuna koji je tradicijom dobro upućen u svaki posao. Deseto je selo svakom u srcu ili tu negdje blizu. Ne pomažu tu sirupi. U pušnici se puši, na štednjaku šteti, trčuljak trči dok mu visi visuljak. Kao u pričama takav je život uz pivo i kobasice slavne prasice. Zdjela, lonac, poklopac, češnjak, luk i poriluk, šećer kao alkohol, traktor, vršilica i kom-

Tanka plava linija

Sonja Bennet

Pet nisam stigla kupiti olovku za oči! Tu sivo-plavu stvarčicu kojom povlačim crte za kapcima, a koju tako teško pronalazim u trgovinama. Nema je ni u asortimanu velikih kozmetičkih kuća. Ladice kod kuće već su prepune olovaka krivih nijansi, kupljenih u žurbi tax-free shopova. Ili pretamnih, koje očima daju strog izraz, ili pak previše srebrnkastih koje podvlače umor na licu.

Otkako pamtim, u potrazi sam za tom plavom, jedinom pravom olovkom. Katkada mi se, obeshrabrenoj, učini da uopće nije zemaljska. Nekakva nepostojeća plava. Chagal je mislio da ju je našao slikajući svoje "Plave ljubavnike", Picasso je za njom (sigurna sam) tragao u plavome periodu. Mučeni besanicom, mnogi su njome pokušavali obojiti zidove svojih spavaonica, ne bi li im ona donijela mir, no samo su privukli komarce. Naravno, uvijek je bila riječ o krivoj nijansi!

S dvadeset godina, kao studentica književnosti slušala sam predavanja o njemačkom pjesniku Hölderlinu i plavome cvijetu kojega nije prestajao tražiti. Za romantičare se u tom cvijetu skrivao recept vječite mladosti. I stari alkemičari vjerovali su da u kobaltu, kao potpunom plavilu, spava odgovor. Bogatstvo, otmjenost, ljepota...

Pri svakom putovanju nastavljala sam tragati magičnom olovkom. Ponekad bi je pronašla, no, začudo, nikad ne bih kupila više komada. Uvijek samo jednu. Za to je postojao razlog. Naime, po povratku kući najčešće bi se pokazala greška. U trenutku kupnje nije bilo moguće predvidjeti hoće li se pod toplinom ruke olovka ugrijati i špica omekšati, ili će se pokazati pretvrdom za povlačenje linija. Neke od olovaka znale bi se u času potrošiti i smrviti u šiljilu. Nikad nisam mogla biti sigurna. Držeći maleni plavi batrljak, s mukom sam pokušavala pročitati napola izbrisano ime kozmetičke tvrtke, nadajući se da ću takvu olovku ponovno negdje pronaći. Nažalost, nikada mi nije uspjelo. Moje olovke magično su nestajale s tržišta kao što su se i magično pojavljivale.

Nakon stanovitog vremena našla bih ipak jednu "pravu plavu" i uslijedio je period sklada u mojem životu. Radovala sam se svakog jutra dok sam povlačila plave crte i ublažavala im oštrinu prstom. Zadovoljstvo bi se često protegnulo na čitavo prije podne i kao da je prelazilo na ljude

koji su me sretali. Gledali bi me ravno u oči i činilo bi mi se da im se dopadam. Kao da boja nije isticala samo oči, već i neki drugi, bolji dio mene

same. S tom "pravom plavom" na kapcima i ja bih postajala "prava". Moram priznati da je moja strast za tom čudnovatom plavom postojala još i prije olovke. Mogu reći da je sve počelo jednog ljeta u Engleskoj, kamo sam, kao strana studentica, došla na studij jezika. U kozmetičkom carstvu *Marks & Spencera* moja prijateljica, Francuskinja s očima boje bade-ma, zajedno je samnom tražila obri-se identiteta. Nicole je, sjećam se, odabrala smeđi tuš. I ja sam bila već na putu da uzmem isti, kad ugledam prozirnu epruveticu magične sivoplave boje. O Bože... zar tako nešto uopće postoji?

S fotografija napravljenih tog kišovito engleskog ljeta gleda me djevojka sjajnih očiju i duge kose boje meda. To je ona koja se tada, jednom i za svagda, odlučila za *plavi izbor*. Ne samo boje kapaka, već i svega ostalog. Životnog poziva, vrste prijateljice. Sjećam se kako joj ništa nije bilo teško, činilo se da je imala sve što joj je trebalo. Ni od koga nije tražila savjet. Bog zna gdje je sada? Voljela bih je sresti.

Sreo ju je, znam, i to ne tako davno, čovjek koji ju je poznao u mladosti. Rekao joj je da ju je jedva prepoznao. Toliko se bila promijenila! Nije pritom mislio na izgled, naglasio je. Prisjećao se njezine kategoričnosti kojom je nekad ljupko prekrivala pravu mekoću svoje nutrine. Sada je, kazao je grubo, postala poput vlastitog negativca. Ono što je nekad bilo bijelo, postalo je crno. Kao da su mekoća i tvdoća zamijenile mjesta. Oklop s površine utonuo je u nutrinu i pretvorio se u kremen. Izvana je ostala samo mekana halja neodlučnosti. Plakala je slušajući ga i plava se olovka razmazala po kapcima i obrazima. I njezinim i njegovim. Kasnije je na telefon molio da mu oprosti, da je sve to izmislio samo da je uvrijedi, jer je i sam bio povrijeđen. Nije mu ni bila zamjerila, ali od toga časa vidjela je sebe u drugom svjetlu. Poput ranjenog jelena koji u plavilu sutona tihi i nepovratno krvari u grmu. Osjećala je životinjin puls u sebi. Bivao je sve slabiji. A onda, tko zna zbog čega, krv je odjednom potekla u suprotnom smjeru. Tekla je i tekla iz svog tog plavetnila natrag u njezine vene, ispunjavajući je čarolijom življenja.

- Da, tako ću je opisati, kažem zadovoljno. Da je razumiju sve žene.

Stajem pred ogledalo. Olučno povlačim liniju preko kapaka, ali je ovaj put ne razmazujem prstom.

Neka djeluje ratnički!

Čuđenja Nevena Valenta

Odgovor na reagiranje Nevena Valenta
Patnje Trpimira Matasovića se nastavljaju,
u Zarezu od 25. listopada

Trpimir Matasović

Neven Valent «ne može se načuditi» mojem napisu, koji, prema njemu, «pokušava unijeti tešku zabunu u našu sredinu», a sve kako bi, «u suradnji s jednim našim poznatim glazbenim kritičarem», štoviše, mojim «dragim prijateljem», pokušao steći ni manje ni više nego «svjetsku slavu». Ne vidim, međutim, ništa čudno u činjenici da dvojicu novinara zanima ista tema. K tome, prije *Jutarnjeg lista* i *Zareza* sumnju u autentičnost «Komornog orkestra Berlinske filharmonije» iznijela su već dva druga hrvatska medija. Uostalom, «svjetska slava» ne stječe se pisanjem za bilo koji hrvatski medij, kao što se uostalom ne stječe ni bilo čime što ima veze s *Varaždinskim baroknim večerima*.

O čemu se zapravo radi? U programu *31. varaždinskih baroknih večeri* najavljen je, između ostalog, i nastup «Komornog orkestra Berlinske filharmonije». Ravnatelj Vladimir Kranjčević na tiskovnoj je konferenciji uoči početka Festivala k tome najavio da kao solisti na koncertu tog ansambla nastupaju i «koncert-majstor, prvi flautist i prvi oboist *Berlinske filharmonije*». Međutim, radi izmjene sastava ansambla, u konačnici u Varaždin nisu došli ni koncert-majstor ni prvi flautist ovog orkestra. Došao je, doduše, oboist Andreas Wittman, koji, kako ističe Valent, jest pročelnik *Berlinskoga filharmonijskog orkestra*, ali «prvi oboist» nije.

Pita se Valent nadalje zašto se nisam obratio «nekome iz *Varaždinskih baroknih večeri* ili *Koncertne agencije Markofest*». Što se predstavnika festivala tiče, oni su se diskreditirali već i netočnom informacijom iznesenom na spomenutoj tiskovnoj konferenciji. A da je nešto u čitavoj priči oko «Komornog orkestra Berlinske filharmonije» sumnjivo, bilo je razvidno iz činjenice da o tom ansamblu nije bilo ni riječi u press-materijalu koji je podijeljen na tiskovnoj konferenciji, a u kojem su se inače nalazili podatci o *svim* preostalim izvođačima koji su nastupali na ovogodišnjim *Varaždinskim baroknim večerima*. Nikakvih informacija nije bilo ni u tiskanom programu koncerta, osim imena članova ansambla. Još šturiji bili su podatci na službenim web-stranicama *Varaždinskih baroknih večeri*, na kojima se moglo saznati samo mjesto i vrijeme održavanja koncerta, ime ansambla i dirigenta, kao i to da su solisti (sic!) «A. Ivančić, Friedri-

ch Veliki i J. S. Bach»! Što se, pak, *Koncertne agencije Markofest* tiče, ona nigdje nije navedena kao organizator ovog projekta, pa stoga nije bilo nikakva razloga da kon-

taktiram bilo koga iz te agencije. Ako je *Markofest* ipak sudjelovao u organizaciji, onda je to trebalo biti navedeno i u službenim publikacijama *Varaždinskih baroknih večeri*.

U potrazi za pouzdanom informacijom o ansamblu koji bi, sudeći barem po imenu, trebao imati nekakve veze s *Berlinskom filharmonijom*, logično je bilo da sam informaciju pokušao naći na službenim stranicama te institucije. Umjesto «danonoćnog gledanja» tih stranica, pet minuta bilo je sasvim dovoljno da se utvrdi da navednog «Komornog orkestra Berlinske filharmonije» nema na popisu komornih sastava *Berlinske filharmonije*, kao i da neki glazbenici koji su nastupili u Varaždinu (među kojima i koncert-majstor!) nisu na popisu članova tog orkestra.

Za službenu informaciju obratio sam se stoga Službi za odnose s tiskom i javnošću *Berlinske filharmonije*. Kako već i ime ove službe kaže, upravo je ona zadužena za davanje novinarima službenih informacija o bilo čemu vezanom uz *Berlinski filharmonijski orkestar*. Kaže Valent da mi je «gospodin Wittman mogao dati sve informacije, kao i ostali glazbenici koji su bili prisutni u Varaždinu na koncertu». No, niti je davanje informacija posao pročelnika orkestra ili pojedinih glazbenika, niti se informacije koje bi oni dali mogu smatrati službenima.

Valent mi spočitava i da na web-stranicama *Berlinske filharmonije* nisam zamijetio *Komorni orkestar virtuozu Berlinske filharmonije*. Naravno da nisam – mogao sam zamijetiti samo *Filharmonijske virtuozu*. No, čak i ako se radi o istom ansamblu, pitanje je zašto je on na *31. varaždinskim baroknim večerima* najavljen kao «Komorni orkestar Berlinske filharmonije». Virtuozima ni traga. Na Valentovu tvrdnju da bi «mnogi bili presretni da ovakvi ansambl i glazbenici gostuju u njihovim sredinama diljem kugle zemaljske» mogu, između ostalog, odgovoriti i da je većina zagrebačkih glazbenih kritičara, koji su inače uredno pratili sve značajnije koncerte *31. varaždinskih baroknih večeri*, bitnijim od nastupa «Komornog orkestra Berlinske filharmonije» smatrala koncert *Zagrebačke filharmonije* koji je u Zagrebu bio održan iste večeri.

Tvrđi Valent, međutim, čak i da su se članovi *Berlinskog filharmonijskog orkestra* «sami ponudili da gostuju pod dirigentskim vodstvom prof. Kranjčevića na *Varaždinskim baroknim večerima*». Pritom ostaje nejasno kad su oni to imali prilikom Vladimira Kranjčevića vidjeti na djelu, te koji su njihovi motivi za suradnju s njim. A ako je već postojao interes za suradnjom glazbenika *Berlinskog filharmonijskog orkestra* i *Varaždinskih baroknih večeri*, ostaje nejasno zašto nisu angažirani *Berlinski barokni solisti*, jedini komorni sastav u sklopu *Berlinske filharmonije* specijaliziran za *povijesno obaviješteno* izvođenje barokne glazbe.

Iz svega navedenog jasno je da nisam ja (a ni Branimir Pofuk) onaj koji «unosi tešku zabunu u našu sredinu». Prije bi se moglo reći da tu zabunu nose organizatori *Varaždinskih baroknih večeri*. Svojim reagiranjem Neven Valent unosi pak još veću zabunu, što čudi tim više što on (barem službeno) nema nikakve veze ni s *Varaždinskim baroknim večerima* ni s *Berlinskim filharmonijskim orkestrom*. Ovaj samozvani zastupnik interesa tih dviju institucija u konačnici očito djeluje, i to prilično nespretno, samo za vlastiti interes.

PERFORMINGUNIT (ex MONTAŽSTROJ) U ZEKAEU
VAS POZIVA NA ZAGREBAČKU PREMIJERU PREDSTAVE

TERRIBLE FISH

AUTOR I REDATELJ: BORUT ŠEPAROVIĆ
IZVOĐAČI: IRMA BAATJE, SANJA MITROVIĆ, DAMIR KLEMENIĆ

PETAK, 9. STUDENOG 2001. U 20 SATI . DVORANA ISTRA . ZKM . TESLINA 7

NA PREDSTAVU MOŽETE DOĆI I U SUBOTU, 10. STUDENOG U 20 SATI, UKOLIKO STE SPRIJEČENI U PETAKI

Reagiranjja

I Hrvatska ima svoje Ferhadije

Reagiranje na reagiranje Nele Rubić
Beskrajna pravda na način Dejana
Kršića iz Zareza br. 65

Nenad Jovanović

Možda bi ovo reagiranje trebalo započeti s biblijskom izrekom o trunju u tuđem i balvanom u svom oku. Naime, spočitavajući Dejanu Kršiću kako u svom pisanju o antiislamskoj histeriji i ksenofobiji navodi i slučaj Rijeke (u Republici Hrvatskoj), a ne navodi slučaj Banjaluke (u Republici Srpskoj ili BiH, kako se kome više sviđa), gospođa Rubić govori o velikom angažmanu hrvatske javnosti u osudi ovog potonjeg slučaja.

Da ono što se događalo u Banjaluci, kako s rušenjem, tako s nasilničkim protivljenjem njenoj ponovnoj izgradnji, zaslužuju osudu, nepobitno je. I autor ovih redova, kao i predstavnici srpske zajednice u Hrvatskoj, jasno je osudio te događaje, prije svega zbog onemogućavanja pripadnicima neke zajednice (u ovom slučaju muslimanske) da ostvaruju svoja građanska i vjerska prava. Ali koliko god gospođa Rubić osuđuje Banjaluku ili Jajce, njezin glas se, izgleda, ne čuje kad treba osuditi neke druge događaje, i to geografski mnogo bliže. Recimo, Karlovac. Tamo je nekad postojala velika pravoslavna crkva Sv. Nikole (jedan od arhitektonskih i umjetničkih bisera Hrvatske), kao i sjedište episkopa Gornjokarlovačke eparhije. Njihovi ostaci, nastali višekratnim pokušajima rušenja tokom 1991. i danas se mogu razgledati u centru Karlovca, dok počinioci tih terorističkih akata nisu otkriveni. Posebno upada u oči stručno rušenje eparhijskog sjedišta; prednja fasada zgrade skoro je neoštećena, pa su njene snimke trebale služiti kao dokaz da Srbi lažu kad govore o njenom rušenju, što je srećom spriječeno. A da se ustanovi istina, dovoljno je skrenuti u pokrajnju uličicu i vidjeti kako izgleda ta ruševina.

Ako bi se uspoređivala Ferhadija i crkva Sv. Nikole, došlo bi se do zaključka da je u Karlovcu mnogo gore stanje. Ono što je zajedničko za oba akta jeste neotkrivanje počinitelja, ali dok je to u Banjaluci obavljeno u jednoj noći (što bi se, pomalo nategnuto, moglo okarakterizirati kao teroristički akt kojeg policija nije mogla prevenirati, u Karlovcu su crkva i sjedište eparhije rušeni u više navrata, što podrazumijeva saučesništvo vlasti i policije u tome). Ono što je različito jeste da su muslimani u Banjaluci u zgradi mešihata, koja je ostala čitava, mogli obavljati svoje vjerske obrede, dok je to pravoslavnim Srbima u Karlovcu i danas u potpunosti onemogućeno (nema sveštenika, nema crkve, zgrade u vlasništvu SPC su uzurpirane...). Konačno, u obnovu džamije u Banjaluci financirat će Republika Srpska, a tome su se protivili tamošnji desničari i nacionalisti. Nasuprot tome, o obnovi crkve Sv. Nikole nema ni spomena, a pogotovo ne o vraćanju bar nekog od brojnih objekata koji su vlasništvo SPC-a, a u kojima se nalaze policija i županijski uredi, što također go-

vori samo po sebi.

Gospođa Rubić zaobilazi istinu kad govori o procesu povratka u Republiku Srpsku, jer bi se u sup-

slavonski, s obzirom da eparhija nema sredstava, a država ih ne daje, i danas stoluje u Daruvaru. Tu su i slučajevi brojnih nestanaka vrijed-

rotno mogla uvjeriti kad bi svratila do Kozarca, sela ili, bolje rečeno, predgrada Prijedora iz kog su 1992. muslimani masovno protjerani, a u koji su se isto tako prije godinu-dvije masovno vratili. A takvih Kozaraca ima mnogo. Hrvate na prostoru RS čeka nekoliko desetina hiljada obnovljenih kuća koje se zbog neuseljanja opet zapuštaju, pa je međunarodna zajednica zbog toga smanjila pomoć za obnovu kuća. A to što se Hrvati ne vraćaju, nije stvar u vlastima RS koje su, htjele ne htjele, osigurale povoljne sigurnosne uvjete za povratak, nego u samim izbjeglicama iz BiH i (ili) useljenicima u Hrvatsku. Naime, veliki dio ih i danas uživa određene privilegije o kojima veliki broj domicilnih Hrvata, a da o Srbima i ne govorimo, može samo sanjati. Osim toga, velik ih se broj uvalio u hrvatske gradove, a oni koji žive u hrvatskim vukojebinama (čitaj: područja od posebne državne skrbi), uzurpirali su ili zamjenom ušli u vlasništvo kuća u komunalno uređenim dijelovima općina i gradova ili njihovim središtima, dok se srpski povratnici mogu nadati povratku isključivo u vukojebine (čitaj: bez struje, vode, škola, prodavaonica, asfaltnih puteva...) dijelove tih područja, a pitanje povrata i obnove njihove imovine je druga, podjednako tragična priča.

Ako se po pitanju destrukcije crkvene imovine ide od pojedinačnog k općem, vidi se da su u Hrvatskoj kao rezultat terorističkih akata, osim u Karlovcu, uništena ili oštećena još dva eparhijska sjedišta, ono u Pakracu i ovo u Zagrebu. Uništenje nekoliko stotina godina starog vladličanskog dvora u Pakracu, počinjeno bez ikakve veze s borbenim aktivnostima, pratio je i bibliocid u kome su smišljeno spaljene i knjige neprocjenjive vrijednosti, a vladika

nog crkvenog inventara koji, kao ni lopovi nije otkriven, ali je bitno da ministar Picula inzistira na povratku umjetnina koje su prebačene u Srbiju kako ne bi "nestale", i za čiji povratak sa srpske strane nema nikakvih prepreka. Naravno, nedvojbeno je da su u ovom ratu stradale i mnoge katoličke crkve, kao i da hrvatska država daje prilog obnovi crkvenog kulturnog blaga poput ikonostasa u Velikoj Bršljanici ili pojedinih crkava u Gorskom Kotaru, odnosno da je svojevremenim postavljanjem policijskih straža spriječila veću pljačku i devastaciju manastira Krka u kojem je od jesenas obnovljen rad Bogoslovije, ali ti primjeri ne potiru one prethodno navedene, nego mogu služiti kao poticaj da se o svemu govori bez strasti i navijanja. Pa tako pismo završava savjetom gospođi Rubić da pokuša biti (politički, nacionalno, vjerski, kulturološki) neopterećena barem upola koliko je neopterećen Dejan Kršić kojeg ona proziva, odnosno da osim trunja (grane, balvana) u Banjaluci sagleda i trunje (grane, balvane) u Karlovcu ili nekim bližim gradovima. Jer jedino ako ćemo se razračunati s onim što netko provodi u "naše ime", možemo se razračunavati s negativnostima "onih drugih".

P. S.

Onomad je gospođa Rubić nešto pisala o srpskoj narodnoj i epskoj poeziji koja je po njoj izrazito ženomrzačka i u kojoj se ženama intenzivno sijeku ruke, glave i ostali organi. Možda bi trebala pročitati pjesmu o Strahinjicu banu i njegovom odnosu prema supruzi koja je postala ljubavnica turskog agresora a koju on, i pored inzistiranja svojih šurjaka i punca (Jug Bogdan i devet Jugovića) neće pogubiti. ☒

impressum

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva: Hebrangova 21, Zagreb

telefon: 4855-449, 4855-451

fax: 4856-459

e-mail: zarez@zg.tel.hr

web: www.zarez.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati

nakladnik: Druga strana d.o.o.

za nakladnika: Boris Maruna

poslovna direktorica: Nataša Polgar

glavna i odgovorna urednica: Andrea Zlutar

pomoćnice glavne urednice: Katarina Luketić,

Dušanka Profeta

redaktor: Boris Beck

redakcijski kolegij: Sandra Antolić, Tomislav Brlek,

Grozdana Cvitan, Dean Duda, Nataša Govedić, Giga

Gračan, Nataša Ilić, Agata Juniku, Pavle Kalinić,

Branimira Lazarin, Jurica Pavičić, Milan Pavlinović,

Iva Pleše, Dina Puhovski, Srđan Rahelić, Sabina Sabolović,

David Šporer, Igor Štikl, Gioia-Ana Ulrich,

Davorka Vukov Colić

grafički urednik: Željko Zorica

lektura: Žana Mihaljević

tajnica redakcije: Lovorka Kozole

priprema: Romana Petrinc

tisak: Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a

Tiskanje ovog broja omogućili su

Institut Otvoreno društvo Hrvatska

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

zarez

Cijene oglasnog prostora

1/1 stranica	4500 kn
1/2 stranice	2500 kn
1/4 stranice	1600 kn
1/8 stranice	900 kn

PRETPLATNI LISTIĆ

izrezati i poslati na adresu:

zarez

dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

10000 Zagreb, Hebrangova 21

Želim se pretplatiti na zarez:

6 mjeseci 120,00 kn s popustom 100,00 kn

12 mjeseci 240,00 kn s popustom 200,00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te studenti i učenici mogu koristiti popust:

6 mjeseci 85,00 kn

12 mjeseci 170,00 kn

Za Europu godišnja pretplata 100,00 DEM, za ostale kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:
30101-601-741985. Kopiju uplatnice priložiti listiću i obavezno poslati na adresu redakcije.

General

Tribune

SLOBODA NARODU!

Tribune

SLOBODA NARODU!

General

Tribune

General

Tribune

SLOBODA NARODU!

General

SLOBODA

NARODU!

Tribune